

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՐԱՉ ԶԱՐՄԱՆՈՅԱՆ

ՎՍԱՀՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՍԱՀՆՈՒԹՅԱՆ ԶՎԵՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
(ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 2

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԾՐՈՒՆ ՍԻՐՉՈՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԵՊԻ ԿԻՐԱՈՍԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՄԱՅՐՑԱՄԱՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 12

ՊԱՐԵԳԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՑԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ ՄԻՆՉԵՎ 20-ՐԴ ԴԱՐԱՍԿԻՉԲ 24

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

САТЕНИК АРУТЮНЯН

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ
LEX MERCATORIA 30

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՂԱՉԱՐՅԱՆ

ՁԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՈՉ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ 40

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՇՏԵՆԱՆ ԶՈՒԴԵՈՑ

ՊԵՂԱՍ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՍԱԹԵՆԻԿ ՄԵԼԵՆՆՅԱՆ

ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄՇՏԱԿԱՆ ՎԱՅՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 48

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀԱՅԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՊԵՎՈՐԳ ԽԱՉԱՐՅԱՆ

ԱԶԱՏԱԶՐԿՈՒՄ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ՀԱՃԱԽԱԿԻ ԿԻՐԱՈՍԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ 56

ՀԱՍՄԻԿ ՍՄԲՐՅԱՆ

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՊՕՐԻՆԻ ԱԲՈՐՏԻ ՀԱՄԱՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐՏԵՐԿՐՈՒՄ 64

ՍԱՄՎԵԼ ՅՈՒՉԲԱՇՅԱՆ

ՀԱՄԱՆԵՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՔՐԵԱԿԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ 70

ԺԻՐԱՅՐ ՂԱՐԻԲՅԱՆ

ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՑ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԵԼԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ
(ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 76

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՎԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊԱԾ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ
ԵՎ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄ 88

ԷՄՍԱ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՄԵՂԱԳՐՅԱԼԻՆ ՀԱՍԿԱՆԱԼԻ ԼԵԶՎՈՎ, ԱՆՀԱՊԱԳ
ԵՎ ՀԱՆԳԱՄԱՆՈՐԵՆ ՄԵՂԱԳՐԱՆՔԻ ԲՆՈՒՅԹԻ
ԵՎ ՀԻՄՔԵՐԻ ՍԱՄԻՆ ՏԵՂԵԿԱՑՆԵԼԸ 102

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

САРГИС ТЕРЗИКЯН

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА
НА ДОСТУП К ПРАВОСУДИЮ
В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ 108

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒԲԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԳՈՐԾԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԾԱՆՈՒՑՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 116

ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ

ՀՈՒՓՈՒՄԵ ԽԱՉԱՐՅԱՆ

ԱՆՉԱՓՈՎՉԱՄՆԵՐԻ ԽՄԲԱՅԻՆ ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ
ՈՒ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 122

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՔԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 126

RESUME 146

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերության (GIZ) իրավաբան-փորձագետ

ՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՔՎԵՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)

1. Վստահության և անվստահության քվեների սահմանադրաիրավական ինստիտուտների կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի Սահմանադրությամբ

Ի տարբերություն գործող Սահմանադրության՝ 1995թ. Սահմանադրությունը՝ նախատեսում էր Կառավարության կողմից Ազգային ժողովում իր վստահության հարցը դնելու երեք դեպք: Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 74-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ Կառավարությունը նորընտիր Ազգային ժողովի կամ իր կազմավորումից հետո քսանօրյա ժամկետում Ազգային ժողովի հավանությանն է ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը՝ Ազգային ժողովի նիստում դնելով իր վստահության հարցը: Ազգային ժողովում Կառավարության կողմից վստահության հարցը դնելուց հետո քսանչորս ժամվա ընթացքում պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից կարող էր ներկայացվել Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը: Այդ որոշման նախագիծը քվեարկության էր դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունուրե և ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում: Որոշումը կարող էր ընդունվել պատգամավորների

րի ընդհանուր թվի ճայների մեծամասնությամբ: Ընդ որում, այս դեպքում գործում էր այն կանխավարկածը, որ եթե Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ չէր ներկայացվում կամ այդպիսի նախագիծ ներկայացվելու դեպքում այն չէր ընդունվում, ապա Կառավարության գործունեության ծրագիրը համարվում էր հավանության արժանացած: Անվստահություն հայտնելու մասին որոշում ընդունվելու դեպքում վարչապետը Հանրապետության Նախագահին դիմում էր ներկայացնում Կառավարության հրաժարականի մասին:

Վստահության ինստիտուտի կիրառության մյուս դեպքը ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով Կառավարության համար նախատեսված հնարավորությունն էր իր ներկայացված օրենքի նախագծի առնչությամբ դնելու իր վստահության հարցը: Այս դեպքում ևս գործում էր նույն կանխավարկածը, ինչ վերը նշված առաջին դեպքի պարագայում: Այսինքն՝ եթե Ազգային ժողովը Սահմանադրության 74-րդ հոդվածով սահմանված կարգով որոշում չէր ընդունում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին, վերջինիս ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում էր ընդունված: Այս դեպքում

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
2

կարիք չկար, որպեսզի Ազգային ժողովն առանձին ընթացակարգով ընդուներ համապատասխան օրենք: Ընդ որում, սահմանադիրը սահմանափակել էր Կառավարության հնարավորությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ դնելու իր վստահության հարցը՝ սահմանելով, որ Կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի առնչությամբ վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող էր դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ:

Վստահության ինստիտուտի կիրառության երրորդ դեպքն առնչվում էր պետական բյուջեի հաստատմանը: Սահմանադրության 90-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ Կառավարությունը բյուջեի հաստատման առնչությամբ կարող էր դնել իր վստահության հարցը: Այս դեպքում գործում էր նույն պայմանը, ինչ օրենքի նախագծի առնչությամբ վստահության հարցը դնելու դեպքում: Այսինքն, եթե Ազգային ժողովը Կառավարությանն անվստահություն չէր հայտնում, ապա պետական բյուջեն Կառավարության կողմից ընդունված ուղղումներով համարվում է հաստատված: Այն դեպքում, եթե բյուջեի հաստատման առնչությամբ Ազգային ժողովը Կառավարությանն անվստահություն էր հայտնում նոր կառավարությունը Ազգային ժողովին բյուջեի նոր նախագիծ էր ներկայացնում:

Վերոնշյալ դեպքերում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելը պայմանավորված էր Կառավարության կողմից Ազգային ժողովում իր վստահության հարցը դնելով:

Սահմանադրության 84-րդ հոդվածն իր հերթին կարգավորում էր Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու ինստիտուտը, ըստ որի՝ Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ անվստա-

հություն էր հայտնում Կառավարությանը: Միաժամանակ Սահմանադրության այս հոդվածում կարգավորված չէր Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ ներկայացնելու նախաձեռնության հարցը: Կարծում ենք, որ այս դեպքում կիրառվում էր 74-րդ հոդվածով սահմանված կանոնը, ըստ որի՝ Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող էր ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից:

Սահմանադրությունն Ազգային ժողովի կողմից Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու կիրառության երկու բացառություն էր նախատեսում. Ազգային ժողովն իր այդ իրավունքից չէր կարող օգտվել ռազմական դրության ժամանակ, ինչպես նաև, երբ Նախագահը սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում, խորհրդակցելով Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ, իրականացնում էր իրավիճակից թելադրվող միջոցառումները՝ այդ մասին ուղերձով դիմելով ժողովրդին:

2. Վստահության և անվստահության քվեների սահմանադրաիրավական ինստիտուտների կարգավորումը գործող Սահմանադրությունում 2005թ. սահմանադրական բարեփոխումներից հետո

2005թ. սահմանադրական բարեփոխումները որոշակիորեն անդրադարձան նաև վստահության ինստիտուտի կիրառության վրա: Հայաստանի Հանրապետության գործող Սահմանադրությունում² Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելու և Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու ինստիտուտների կիրառությունը կարգավորված է 75-րդ, 84-րդ և 90-րդ

Սահմանադրական իրավունք

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

4

հողվածներում: Այսպես՝ գործող Սահմանադրության 75-րդ հոդվածն իրավական տեխնիկայի տեսանկյունից ստացել է ավելի բարեհաջող ձևակերպում, բայց բովանդակային առումով մնացել է անփոփոխ՝ նախատեսելով, որ Կառավարությունն իր կողմից ներկայացված օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը: Ընդ որում, եթե Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելուց հետո՝ քսանչորս ժամվա ընթացքում, Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը չի ներկայացնում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ կամ նման նախագիծ ներկայացվելու դեպքում Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի երրորդ մասով սահմանված ժամկետում որոշում չի ընդունում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին, ապա վերջինիս ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված: Միաժամանակ սահմանադիրը, հաշվի առնելով Կառավարության վստահության հարցը դնելու ինստիտուտի կարևորությունը, այն օրենսդրական գործընթացում դիտարկում է որպես բացառիկ միջոց՝ սահմանելով, որ Կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող է դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ:

Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելու մեկ այլ դեպք է նախատեսված Սահմանադրության 90-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ բյուջեի հաստատման առնչությամբ Կառավարությունը կարող է դնել իր վստահու-

թյան հարցը: Եթե Ազգային ժողովը Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով Կառավարությանն անվստահություն չի հայտնում, ապա պետական բյուջեն՝ կառավարության կողմից ընդունված ուղղումներով, համարվում է հաստատված: Այս կարգավորումը ևս իր բովանդակությամբ չի տարբերվում 1995թ. Սահմանադրության 90-րդ հոդվածից:

Գործող Սահմանադրությունում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու ինստիտուտի կարգավորումը որոշակի բովանդակային և իրավական տեխնիկայի տեսանկյունից արդարացված փոփոխություններ կրեց նախորդ կարգավորման համեմատ: Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ կարող է անվստահություն հայտնել Կառավարությանը: Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ Հանրապետության նախագահը կամ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը: Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը քվեարկության է դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունութ, և ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում: Սահմանադիրն անվստահություն հայտնելու ինստիտուտի կիրառման սահմանափակում է նախատեսում ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ՝ նախատեսելով, որ այդ դեպքերում նման որոշման նախագիծ չի կարող ներկայացվել: 1995թ. Սահմանադրության համեմատ 2005թ. Սահմանադրությունում 84-րդ հոդվածում հստակ սահմանվեց, թե ովքեր կարող են Կառավարությանն անվստա-

հույսուն հայտնելու նախաձեռնությամբ հանդես գալ, ինչպես նաև, թե ինչպիսի ժամանակահատվածում կարող է քվեարկության դրվել այդ նախագիծը:

2005թ. Սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում հանվեց 1995թ. Սահմանադրության այն կարգավորումը, ըստ որի՝ Կառավարությունը նորընտիր Ազգային ժողովի կամ իր կազմավորումից հետո քսանօրյա ժամկետում Ազգային ժողովի հավանությանն է ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը՝ Ազգային ժողովի նիստում դնելով իր վստահության հարցը: Գործող Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կառավարությունն իր կազմավորումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում, Ազգային ժողով է ներկայացնում իր ծրագիրը, որին հավանություն տալու հարցը Ազգային ժողովում քննարկվում է արտահերթ և քվեարկության դրվում այն ներկայացվելուց հետո՝ հնգօրյա ժամկետում: Կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին որոշումն ընդունվում է Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Այսինքն՝ Կառավարությունն այլևս իր ծրագրի առնչությամբ իր վստահության հարցը չի դնում: «Ըստ 1995թ. Սահմանադրության՝ ոչ թե կառավարությունն էր պարտավոր հայցել խորհրդարանի անդամների մեծամասնության վստահության քվեն, այլ խորհրդարանը պետք է ապացուցեր, որ դեմ է ներկայացված ծրագրին և կառավարությանն անվստահություն հայտնելու որոշում ընդուներ: Իհարկե, այնքան էլ տրամաբանական չէր կառավարությանն անվստահություն հայտնել, երբ նրան ի սկզբանե խորհրդարանի կողմից վստահություն չի հայտնվել»:³ Կիսելով այս միտքը՝ գտնում ենք, որ 2005թ. փո-

փոխված 84-րդ հոդվածը, իսկապես, 1995թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության համեմատ դրական առաջընթաց էր:

3. Վստահության և անվստահության քվեների սահմանադրարավական ինստիտուտների առաջարկվող կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների 2015թ. հուլիսի 15-ին հրապարակված նախագծում

2015թ. հուլիսի 15-ին Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության պաշտոնական կայքում հրապարակվեց Սահմանադրության 1-7 գլուխների նախագծի նախնական տարբերակը⁴ (այսուհետ՝ Նախագիծ) հանրային քննարկումների համար: Նախագիծը Հայաստանի Հանրապետության համար սահմանել է խորհրդարանական կառավարման ձև, որը բնականաբար իր ազդեցությունն է թողել վստահության և անվստահության քվեների սահմանադրարավական կարգավորման վրա: Այս ինստիտուտների կարգավորմանն են նվիրված Նախագծի 113-րդ, 115-րդ և 156-րդ հոդվածները: 113-րդ հոդվածի երկրորդ մասը սահմանում է, որ Ազգային ժողովում կարող են քննարկվել Կառավարությանը ներկայացված հարցապնդումները, որի արդյունքում կարող է ներկայացվել վարչապետին անվստահություն հայտնելու առաջարկ, որն ընդունվելու դեպքում Կառավարությունը հրաժարական է տալիս: Նախագծով նոր կարգավորում է նախատեսվում Կառավարության առանձին անդամի աշխատանքը գնահատելու վերաբերյալ՝ սահմանելով այդ գնահատման հետևանքները: Այսպես՝ 113-րդ հոդվածի երկրորդ մասը նաև նախատեսվում է, որ հարցապնդման արդյունքներով Ազգային ժողովը կարող է

Սահմանադրական իրավունք

գնահատել նաև Կառավարության առանձին անդամի աշխատանքը և անվստահություն հայտնել նրան⁵, ինչը հանգեցնում է նրա հրաժարականին:

Նախագծի 115-րդ հոդվածը նվիրված է վարչապետին անվստահություն հայտնելու ինստիտուտին: Այսպես՝ այդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչապետին անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ կարող է ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից միայն այն դեպքում, եթե որոշման նախագծով միաժամանակ առաջարկվում է նոր վարչապետի թեկնածություն: Նախագիծը հստակ պայման է սահմանում անվստահություն հայտնելու որոշման նախագծի վերաբերյալ՝ այդ նախագծում միաժամանակ պետք է առաջարկվի նոր վարչապետ: Այսինքն՝ անվստահություն հայտնելու ինստիտուտի կիրառության արդյունավետության կարևոր երաշխիք է սահմանվում՝ առաջարկել նոր վարչապետի թեկնածություն. վարչապետին անվստահություն հայտնելու ինստիտուտը չպետք է լինի վարչապետին՝ դրանով իսկ նաև Կառավարությանը «պատժելու» գործիք, այլ վարչապետին անվստահություն հայտնելու որոշման նախագծի ընդունման գրավական պետք է լինի նաև գործող վարչապետի համեմատ ավելի նախընտրելի այլընտրանք ներկայացնելու հնարավորությունը:⁶ Այսինքն՝ այս ինստիտուտի կիրառությունն ուղղված է լինելու բացառապես Կառավարության արդյունավետ գործունեությունը երաշխավորելուն: 115-րդ հոդվածի երկրորդ մասով վարչապետին անվստահություն հայտնելու որոշման նախագծի ընդունման համար նախատեսվում է Ազգային ժողովի ձայների բացարձակ մեծամասնություն՝ անվանական քվեարկու-

թյամբ: Ընդ որում, նման որոշման նախագիծը չընդունվելու դեպքում Նախագիծը այդ ինստիտուտի չարաչափման արգելք է սահմանում՝ նախատեսելով, որ նման նախագիծ կարող է ներկայացվել առնվազն վեց ամիս հետո: Արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ վարչապետին անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ չի կարող ներկայացվել կամ քննարկվել: Նախագծի 156-րդ հոդվածը նվիրված է օրենքի նախագծի առնչությամբ Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելուն: 1995թ. խմբագրությամբ և գործող Սահմանադրությամբ նախատեսված կարգավորումներում գործում էր այն կանխավարկածը, որ օրենքի նախագծի առնչությամբ վստահության հարցը դնելու դեպքում անվստահություն հայտնելու որոշման նախագիծ չներկայացվելու կամ այդպիսին ներկայացվելու, բայց չընդունվելու դեպքում օրենքի նախագիծը համարվում էր ընդունված: Սահմանադրական բարեփոխումների Նախագծի 156-րդ հոդվածի համաձայն՝ այս դեպքում քվեարկության է դրվում Կառավարությանը վստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ, որն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ՝ անվանական քվեարկությամբ: Կառավարությանը վստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծն ընդունվելու դեպքում կառավարության ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված: Կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող է դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ:

Այս դեպքում ևս ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ Կառավարությունն իրավունք չունի դնել իր

վստահության հարցը:

4. Միջազգային փորձը

Ստորև ներկայացված է վստահության և անվստահության քվեների ինստիտուտների հարաբերակցությունը և կիրառության դեպքերը մի շարք եվրոպական երկրներում:

Գերմանիայի Հիմնական օրենքում⁷ երկու առանձին հոդվածներ են նվիրված վստահության և անվստահության քվեներին: Այսպես՝ Հիմնական օրենքի 67-րդ հոդվածը (անվստահության քվե) սահմանում է, որ Բունդեսթագը կարող է անվստահություն հայտնել դաշնային Կանցլերին, երբ իր անդամների ձայների մեծամասնությամբ ընտրում է Կանցլերի իրավահաջորդ և միջնորդում դաշնային Նախագահին պաշտոնից ազատել դաշնային Կանցլերին: Դաշնային Նախագահը պարտավոր է ենթարկվել Բունդեսթագի միջնորդությանը և դաշնային Կանցլերի պաշտոնում նշանակել Բունդեսթագի կողմից ընտրված անձին: Հիմնական օրենքի 68-րդ հոդվածը նվիրված է վստահության քվեին, ըստ որի՝ եթե դաշնային Կանցլերը Բունդեսթագում դնում է իր վստահության հարցը և չի ստանում Բունդեսթագի անդամների ձայների մեծամասնությունը, ապա դաշնային Նախագահը կարող է դաշնային Կանցլերի առաջարկությամբ լուծարել Բունդեսթագը քսանմեկ օրվա ընթացքում: Միաժամանակ, եթե Բունդեսթագին հաջողվում է իր անդամների ձայների մեծամասնությամբ ընտրել նոր Կանցլեր, ապա դաշնային Նախագահն այլևս չի կարող ցրել Բունդեսթագը:

Իտալիայի Սահմանադրության⁸ 94-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Կառավարությունը պետք է ստանա Խորհրդարանի երկու պալատների վստահությունը: Պալատներից յուրա-

քանչյուրը վստահության քվե է տալիս կամ անվստահություն հայտնում պատճառաբանված որոշմամբ, որի վերաբերյալ անցկացվում է անվանական քվեարկություն. կազմավորումից հետո տասն օրվա ընթացքում Կառավարությունը հայցում է Խորհրդարանի վստահությունը: Եթե Խորհրդարանի պալատներից մեկը Կառավարությանն անվստահություն է հայտնում կառավարության առաջարկությանը, ապա դա չի առաջացնում Կառավարության հրաժարականի պարտականությունը: Անվստահության քվեն պետք է ստորագրվի Խորհրդարանի պալատի առնվազն մեկ տասներորդի կողմից և չի կարող քննարկվել ավելի վաղ, քան իր ներկայացման երրորդ օրը:

Հունաստանի Սահմանադրության⁹ 84-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Կառավարությունը պետք է վայելի Խորհրդարանի վստահությունը: Կառավարությունը պարտավոր է մինչև վարչապետի երդումը հայցել Խորհրդարանի վստահության քվեն և կարող է այդպես անել նաև ցանկացած այլ ժամանակ: Խորհրդարանն իր հերթին կարող է անվստահություն հայտնել Կառավարությանը կամ դրա անդամին: Վստահության քվեն համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին քվեարկել է քվեարկությանը ներկա պատգամավորների բացարձակ մեծամասնությունը, որը չպետք է պակաս լինի Խորհրդարանի անդամների ընդհանուր թվի ձայների երկու հինգերորդից: 37-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահն ազատում է Կաբինետը, եթե Խորհրդարանն անվստահություն է հայտնում Կաբինետին:

Մոլդովայի Սահմանադրության¹⁰ 98-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչապետի թեկնածուն Նախագահի կողմից իր թեկնածությունն առաջադրելուց հետո 15 օրվա ընթացքում Խորհրդա-

Սահմանադրական իրավունք

րանի վստահության քվեին է ներկայացնում Կառավարության գործունեության ծրագիրը և կազմը, որին Խորհրդարանը վստահություն կարող է հայտնել իր անդամների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Սահմանադրության 85-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է, որ եթե Խորհրդարանը վստահության քվե չի տալիս նոր Կառավարության կազմավորման համար, ապա այն կարող է լուծարվել: 106-րդ հոդվածն իր հերթին կարգավորում է անվստահության ինստիտուտը, ըստ որի՝ Խորհրդարանը կարող է իր անդամների առնվազն մեկ չորրորդի առաջարկությամբ և իր անդամների ձայների ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ անվստահություն հայտնել Կառավարությանը:

Լատվիայի Սահմանադրության¹¹ 59-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչապետն ու նախարարները պետք է վայելեն Խորհրդարանի վստահությունը, որի առջև իրենք պատասխանատվություն են կրում իրենց գործողությունների համար: Եթե Խորհրդարանն անվստահություն է հայտնում վարչապետին, ապա ամբողջ Կառավարությունը հրաժարական է տալիս: Եթե անվստահություն է հայտնվում առանձին նախարարին, ապա նախարարը հրաժարական է տալիս, և վարչապետը նշանակում է այլ նախարարի:

Լիտվայի Սահմանադրությունը¹² նախատեսում է, որ Խորհրդարանը կարող է անվստահություն հայտնել վարչապետին կամ առանձին նախարարի Խորհրդարանի բոլոր անդամների ձայների մեծամասնությամբ: Կառավարությունը հրաժարական է տալիս, եթե վարչապետին կամ Կառավարությանն անվստահություն է հայտնվում: Նախարարը հրաժարական է տալիս, եթե Խորհրդարանի բոլոր անդամների կե-

սից ավելին կողմ է քվեարկում նրան ներկայացված անվստահության քվեին:

Ալբանիայի Սահմանադրությունում¹³ վստահության և անվստահության քվեներին են մվիրված 104-րդ և 105-րդ հոդվածները: 104-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչապետն իրավունք ունի Խորհրդարանում դնել նախարարների խորհրդի վստահության հարցը: Եթե վստահության քվեի օգտին քվեարկում են Խորհրդարանի անդամների թվի կեսից պակաս թվով պատգամավորներ, ապա քվեարկությունից հետո 48 ժամվա ընթացքում վարչապետը միջնորդում է Հանրապետության Նախագահին լուծարել Խորհրդարանը: Նախագահը լուծարում է խորհրդարանը վարչապետի միջնորդությունն ստանալուց հետո 10 օրվա ընթացքում: Ընդ որում, Խորհրդարանում Կառավարության վստահության հարցը չի կարող դրվել այն դեպքում, եթե Խորհրդարանում քննության մեջ է անվստահության քվեն: 105-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է, որ Խորհրդարանի անդամների մեկ հինգերորդը կարող է Խորհրդարանի քվեարկությանը ներկայացնել գործող վարչապետին անվստահության քվե հայտնելու միջնորդություն՝ առաջադրելով նոր վարչապետի թեկնածություն: Խորհրդարանը գործող վարչապետին անվստահություն է հայտնում այն դեպքում, երբ իր անդամների ընդհանուր թվի կեսին ավելին կողմ է քվեարկում նոր վարչապետի թեկնածուին: Քվեարկությունից հետո 10 օրվա ընթացքում Նախագահն ընդունում է վարչապետի հրաժարականը և նշանակում նոր վարչապետ: Այսինքն՝ այս դեպքում ևս գործում է կոնստրուկտիվ անվստահության քվեի ինստիտուտը, ինչպես Գերմանիայում:

Կոսովոյի Սահմանադրության¹⁴

Սահմանադրական իրավունք

100-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կառավարությանն անվտանգություն հայտնելու միջնորդությամբ կարող է հանդես գալ Խորհրդարանի անդամներից մեկ երրորդը: Անվտանգության քվեն համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին է քվեարկել Խորհրդարանի անդամների ընդհանուր թվի մեծամասնությունը: Եթե անվտանգության քվեն չի ընդունվում, ապա Կառավարությանն անվտանգություն հայտնելու միջնորդություն չի կարող ներկայացվել այդ քվեարկությանը հաջորդող 90 օրվա ընթացքում: Անվտանգության քվեի ընդունման դեպքում Կառավարությունը հրաժարական է տալիս: Կառավարությունն իր հերթին կարող է Խորհրդարանում դնել իր վստահության հարցը:

Պորտուգալիայի Սահմանադրությունը¹⁵ սահմանում է, որ Կառավարությունը կարող է Խորհրդարանում դնել իր վստահության հարցն ընդհանուր քաղաքականության ծրագրի կամ ազգային կարևորության այլ հարցի առնչությամբ: Կառավարությանն անվտանգության քվե հայտնելու նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ Խորհրդարանի անդամների 1/4-րդը կամ Խորհրդարանական խմբերից որևէ մեկը Կառավարության ծրագրի կամ ազգային կարևորության այլ հարցի առնչությամբ: Անվտանգության քվեն ընդունվում է Խորհրդարանի բոլոր անդամների ձայների բացարձակ մեծամասնությամբ: Անվտանգության քվեի ընդունման դեպքում Կառավարությունը հրաժարական է տալիս: Եթե անվտանգության քվեն չի ընդունվում, ապա նույն նստաշրջանում չի կարող ներկայացվել անվտանգության մեկ այլ քվե (180, 193-195):

Ռումինիայի Սահմանադրության¹⁶ 85-րդ հոդվածի համաձայն՝ Վարչապետի թեկնածուն Նախագահի կողմից

առաջադրվելուց հետո պետք է ստանա Խորհրդարանի վստահության քվեն, որպեսզի ձևավորի Կառավարություն: Խորհրդարանը վստահություն է հայտնում Կառավարության ծրագրին և նախարարների ցանկին իր անդամների ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ: Միևնույն ժամանակ Նախագահը կարող է լուծարել Խորհրդարանը, եթե Խորհրդարանը երկու անգամ մերժել է վարչապետի թեկնածուի վստահության քվեն (89, 103): Կառավարությունը հրաժարական է տալիս Խորհրդարանի կողմից իրեն անվտանգություն հայտնելու դեպքում (106):

Խորվաթիայի Սահմանադրության¹⁷ 110-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահի կողմից առաջադրված Վարչապետը Խորհրդարանին է ներկայացնում Կառավարությունը և Կառավարության ծրագիրը և հայցում Խորհրդարանի վստահությունը: Կառավարությունն անցնում է աշխատանքի, եթե Խորհրդարանի ձայների ընդհանուր թվի մեծամասնությամբ ստանում է Խորհրդարանի վստահությունը: 116-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է, որ Խորհրդարանի անդամների առնվազն 1/5-րդի նախաձեռնությամբ Խորհրդարանում կարող է դրվել վարչապետի, Կառավարության առանձին անդամի կամ ամբողջ Կառավարության վստահության հարցը: Վարչապետն իր հերթին Խորհրդարանում կարող է դնել Կառավարության վստահության հարցը: Խորհրդարանի կողմից անվտանգության քվեն համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին են քվեարկել Խորհրդարանի ընդհանուր թվի մեծամասնությունը: Եթե վարչապետին կամ Կառավարությանը հայտնվում է անվտանգություն, ապա նրանք հրաժարական են տալիս: Եթե անվտանգություն է հայտնվում Կառավարության առան-

Սահմանադրական իրավունք

ծին անդամին, ապա վարչապետը կարող է Խորհրդարանին ներկայացնել այլ անձի թեկնածություն և հայցել Խորհրդարանի վստահությունն այդ թեկնածուի համար կամ վարչապետը և ողջ Կառավարությունը կարող են հրաժարական ներկայացնել:

Էստոնիայի Սահմանադրության¹⁸ 92-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Կառավարությունը հրաժարական է տալիս, երբ Խորհրդարանն անվստահություն է հայտնում Կառավարությանը կամ վարչապետին, իսկ 97-րդ հոդվածը կարգավորում է անվստահության քվեի ընթացակարգը: Այսպես՝ Խորհրդարանը կարող է Կառավարությանը, վարչապետին կամ առանձին նախարարի անվստահություն հայտնել որոշմամբ, որի օգտին քվեարկել է Խորհրդարանի անդամների մեծամասնությունը: Անվստահություն հայտնելու նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ Խորհրդարանի անդամների առնվազն մեկ հինգերորդը՝ Խորհրդարանի նիստին ներկայացնելով գրավոր միջնորդություն: Եթե Խորհրդարանի կողմից Կառավարությանը կամ վարչապետին անվստահություն է հայտնվում, ապա Նախագահը կարող է երեք օրվա ընթացքում Կառավարության առաջարկությամբ հայտարարել Խորհրդարանի արտահերթ ընտրություններ: Եթե անվստահություն է հայտնվում առանձին նախարարի, ապա Խորհրդարանի նախագահը պարտավոր է այդ մասին տեղեկացնել Նախագահին, ով պարտավոր է պաշտոնից ազատել նախարարին: Միևնույն հիմքով անվստահության քվեի հայտնելու նախաձեռնությամբ չի կարելի հանդես գալ ավելի վաղ, քան նախկին անվստահության քվեից 3 ամիս հետո: Էստոնիայի Սահմանադրության 98-րդ հոդվածը ՀՀ Սահմանադրության նման նախատե-

տում է կարգավորում, ըստ որի՝ Կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ Խորհրդարանում կարող է դնել իր վստահության հարցը: Եթե Խորհրդարանը չի ընդունում նախագիծը, Կառավարությունը հրաժարական է տալիս:

Հունգարիայի Սահմանադրության¹⁹ 21-րդ հոդվածը կարգավորում է վստահության և անվստահության քվեների ընթացակարգը: Այսպես՝ Խորհրդարանի անդամների մեկ հինգերորդը կարող է վարչապետի թեկնածուի առաջարկվելուց հետո անվստահության միջնորդություն ներկայացնել: Խորհրդարանի կողմից անվստահության քվեն համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին են քվեարկել Խորհրդարանի անդամների ընդհանուր թվի կեսից ավելին: Նույն հոդվածի երրորդ մասն իր հերթին սահմանում է, որ վարչապետը կարող է իր վստահության հարցը դնել Խորհրդարանում, որի դեպքում պահանջվում է Խորհրդարանի անդամների ընդհանուր թվի կեսից ավելիի դրական քվեն, հակառակ դեպքում՝ համարվում է, որ Կառավարությունը չի ստացել Խորհրդարանի վստահությունը: Հունգարիայի Սահմանադրությունը Հայաստանի և Էստոնիայի սահմանադրությունների նման սահմանում է, որ վարչապետը կարող է Կառավարության կողմից ներկայացված առաջարկության առնչությամբ դնել Կառավարության վստահության հարցը: Այս դեպքում, եթե Խորհրդարանը չի ընդունում Կառավարության առաջարկությունը, համարվում է, որ Կառավարությունը չի ստացել Խորհրդարանի վստահությունը: Վարչապետը հրաժարական է տալիս, եթե Կառավարությունը չի ստանում Խորհրդարանի վստահությունը կամ Խորհրդարանին անվստահություն է հայտնվում:

Սահմանադրական իրավունք

Հաշվի առնելով ուսումնասիրված երկրների սահմանադրաիրավական կարգավորումները վստահության և անվստահության ինստիտուտների վերաբերյալ՝ կարծում ենք, որ սահմանադրական բարեփոխումների ներկա-

յացված Նախագիծը լավագույնս արտացոլում է միջազգային պրակտիկայում առկա լուծումները նշված սահմանադրաիրավական ինստիտուտների վերաբերյալ:

1. 1995 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրություն:

<http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=1>.

2. ՀՀ Սահմանադրություն 2005 թվականի փոփոխություններով:

<http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=75780>.

3. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ընդհ. խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.-Եր: «Էրավունք», 2010, էջ 732-733:

4. ՀՀ Սահմանադրության 1-7 գլուխների նախագիծ, 15.07.2015, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության պաշտոնական կայքում <http://moj.am/article/1326>:

5. Նմանատիպ կարգավորումներ կան մի շարք եվրոպական երկրներում, տես, օրինակ, Հունաստանի Սահմանադրության 84-րդ, Էստոնիայի 97-րդ կամ Խորվաթիայի Սահմանադրության 116-րդ հոդվածները:

6. Գերմանիայի հիմնական օրենքի 67-րդ հոդված:

https://www.bundestag.de/htdocs_e/artandhistory/history/parliamentarism/fig_parliamentarism.

7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 23.12.2014 (BGBl. I S. 2438), <https://www.bundestag.de/grundgesetz>.

8. Constitution of Italy 1947, (rev. 2012), https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2012?lang=en.

9. Constitution of Greece 1975 (rev. 2008), https://www.constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en.

10. Constitution of Moldova 1994 (rev. 2006), https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2006?lang=en.

11. Constitution of Latvia 1922 (reinst. 1991, rev. 2014).

https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2014?lang=en.

12. Constitution of Lithuania 1992 (rev. 2006), https://www.constituteproject.org/constitution/Lithuania_2006?lang=en.

13. Constitution of Albania 1998 (rev. 2012), https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012?lang=en.

14. Constitution of Kosovo 2008, https://www.constituteproject.org/constitution/Kosovo_2008?lang=en.

15. Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005), https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en.

16. Constitution of Romania 1991 (rev. 2003), https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en.

17. Constitution of Croatia 1991 (rev. 2010), https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en.

18. Constitution of Estonia, file:///C:/Users/yarmal_hra/Downloads/Estonia_Constitution_am2011_en.pdf.

19. Constitution of Hungary 2011 (rev. 2013), https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011?lang=en.

ՂԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՂԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԵՊԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ՄԱՅՐՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Ղասակարգելով ժամանակակից հասարակական իրավունքի բոլոր աղբյուրները առաջնախինների և երկրորդականների՝ հետազոտողները վերջիններիս թվում հատուկ ուշադրություն են դարձնում նախադեպի վրա¹: Դա պայմանավորված է, մի կողմից, նախադեպի գործնական առումով, որպէս մայրցամաքային իրավունքի աղբյուրի, մյուս կողմից՝ հակասականության, ավելի ճիշտ՝ նրա դիրքի, տեղի և դերի անորոշությամբ ժամանակակից իրավունքի այլ աղբյուրների համակարգում և որպէս հետևանք տվյալ հարցի առավել ճիշտ լուծման անհրաժեշտությամբ:

«Նախադեպային իրավունք» հիմնարար հետազոտությունները, որ անցկացնում էին արևմտյան հեղինակները իրավական գիտության Միջազգային ասոցիացիայի հովանավորությամբ 60-70-ական թվականներին, ցույց տվեցին, որ մեկ ազգային իրավական համակարգերում և իրավական ընտանիքներում նախադեպը որպէս իրավունքի աղբյուր գտավ իր լրիվ աջակցությունը և ճանաչումը: Այդպիսին է անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքը և, համապատասխանաբար Մեծ Բրիտանիայի, Ավստրալիայի, Կանադայի, ԱՄՆ-ի ու տվյալ իրավական ընտանիքի մեջ մտնող մնացած բոլոր պետությունների իրավական համակարգերը:

Մյուս իրավական համակարգերում նախադեպը երբեք չի ընկալվել և չի ընկալվում որպէս իրավունքի աղբյուր ոչ իր կլասիկական, ոչ էլ ժամանակի ընթացքում ձևափոխված, «մոդերնիզացված» տեսքով: Այդպէս էր, մասնավորապէս, այն երկրների իրավական համակարգերում, որոնք համեմատաբար ոչ վաղ անցյալում իրենց վերագրում էին սոցիալիստականների կարգին (Բուլղարիա, Հունգարիա, Ռումինիա, Լատվիա, Լիտվա, Էստոնիա և այլն):

Վերջապէս, իրավական համակարգերի երրորդ խմբում, նախադեպը՝ որպէս իրավունքի աղբյուր, գրավում է բավականին անորոշ, հակասական դիրք իրավունքի մյուս աղբյուրների համակարգում: Այս տեսակի իրավական համակարգերի թվին են դասվում, առաջին հերթին, ժամանակակից իրավունքի երկրների իրավական համակարգերը:

Նախադեպի կարգավիճակի իրավաբանական և փաստական անորոշությունն ու ներքին հակասականությունը ժամանակակից իրավական համակարգում բացատրվում է հետևյալ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով:

Դրանցից առաջինի էությունն այն է, որ Ֆրանսիայի դատավորը, ձգտելով հասնել օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ (հասարակության և պետության

ՀՈՒՒԽ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՂՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

կայունութեան պահպանման համար) «իրավունքի որոշակիութեան», ավանդաբար հենվում էր սկզբում հռոմէական իրավունքի նորմերի և համակարգված սովորույթների, իսկ ավելի ուշ՝ նապոլեոնյան ժամանակաշրջանի օրենսգրքերի վրա: Նախադեպը որոշակիորեն դեր չէր խաղում²:

Ինչպէս հայտնի է, այլ կերպ էր դասավորվել գործը Անգլիայում, որտեղ չկային ոչ հռոմէական իրավունքի ընկալումը, ոչ «ամբողջությամբ գրավոր ձևով շարադրված իրավունքի» օրենսգրքեր, և որտեղ դատավորը նույն նպատակներին հասնելու համար կիրառում էր ընդհանուր իրավունքի խորքերում առաջացած «նախադեպի դոկտրինը իր հիմնական և ցայտուն արտահայտված խստութեան ու որոշակիութեան ձգտմամբ»:

Նախադեպերի դոկտրինին և հենց նախադեպին ֆրանսիական ու անգլիական մտտեցումների տարբերությունների երկրորդ պատճառը դիտվում է այդ երկրներում դատական համակարգերի կազմակերպման տարբեր միջոցների, դրանց կենտրոնացվածության տարբեր աստիճանների մեջ: Համարվում է, և ոչ առանց հիմքի, որ Անգլիայի դատական համակարգը (հիերարխիան) առավել կենտրոնացված է Ֆրանսիայի դատական համակարգի համեմատությամբ:

Դրանից հետևում է, որ Անգլիայի բարձրակենտրոնացված դատական համակարգը ծառայել է ոչ միայն որպէս օբյեկտիվ նախադրյալ այդ երկրում միանման գործերի «միակերպ» դատական որոշումներ կայացնելու համար, այլև ստեղծել է լավագույն պայմաններ նախադեպի ծագման և ամրագրման համար իր իրավական համակարգում:

Ի հակադրություն դրա, Ֆրանսիայի հակակենտրոնացված դատական համակարգը ոչ միայն չէր օժանդակում, այլև հակառակը՝ խոչընդոտում էր նախադեպի դոկտրինի զարգացմանը «նրա այնպիսի խիստ տեսքով», որպիսին գոյություն ունի Մեծ Բրիտանիայում³:

Եվ, վերջապէս, տարբեր մտտեցումների երրորդ պատճառը նախադեպի դոկտրինին և նրա տարբեր կարգավիճակին ֆրանսիական ու անգլիական իրավական համակարգերում, բացատրվում է նրանով, որ դատավորների դիրքը այդ երկրներում միանման չէ: Անգլիական հետազոտողների կարծիքով, չնայած պրոֆեսիոնալ ֆունկցիաները երկրի բարձրագույն դատական ինստանցիաներում կատարող Ֆրանսիայի դատավորական կորպուսը Անգլիայի համեմատությամբ հանդիսանում է առավել բազմաթիվ, սակայն նա զիջում է վերջինիս մի շարք այլ ցուցանիշներով:

Այսինքն, շնորհիվ նրա, որ այն լրացվում է, ի տարբերություն անգլիականի «ոչ թե ի հաշիվ փաստաբանական դասի, այլ ի հաշիվ քաղաքացիական ծառայության բավականին երիտասարդ, աշխատանքային փորձ չունեցող մարդիկ», դատավորի դիրքը Ֆրանսիայում այնքան բարձր չէ, որքան Անգլիայում⁴:

Ելնելով դրանից՝ «ամբողջապէս ճիշտ կլինի ենթադրել, որ հենց հանգամանքն է բացատրում, թե ինչու նախադեպի իրավունքին Անգլիայում վերաբերվում են մեծ հարգանքով, քան մայրցամաքում»:

Ընդ որում, չպետք է մոռանալ, որ պատմականորեն անգլիական դատավորները միշտ էլ ընդհանուր իրավունքի նշանակալի ու հեղինակավոր

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ստեղծագործողներն էին: Բավական արդարացի, սակայն վերամբարձ են հնչում հայտարարություններն այն մասին, որ ընդհանուր իրավունքը «ընդհանուր իրավունքի դատավորի հուշարձան» է, որ դա նրա խելքի ստեղծագործությունն է, որով նա իրավամբ կարող է և պետք է հպարտանա:

Այդպիսի «հուշարձան» ու «մտքի ստեղծագործություն» չկա ռոմանագերմանական իրավունքի և ոչ մի դատավորի մոտ ու, հասկանալի է, նրա մոտ չկա ոչինչ նմանը, ինչով նա կարող է իրավամբ հպարտանալ:

Ո՞րն է նախադեպի կարգավիճակի՝ որպէս ռոմանագերմանական իրավունքի աղբյուրի անորոշությունը և ներքին հակասականությունը և ինչո՞վ է պայմանավորված տվյալ իրավական ընտանիքում նախադեպի տեղի և դերի ընդհանուր ըմբռնման «անմշակությունը», նախադեպի իրավունքի նշանակալիությունը: Պատասխանելով այս և համանման հարցերին՝ հարկավոր է նախապէս ուշադրություն դարձնել ռոմանագերմանական իրավունքի երկրներում պատմականորեն ձևավորված, բավականին հակասական ավանդույթներին ու սովորույթներին, որոնք որոշ երկրներում թույլ են տալիս լայնորեն կիրառել նախադեպը որպէս իրավունքի աղբյուր իրավունքի այլ աղբյուրների շարքում, իսկ մյուսներում հակառակը՝ դրանց կիրառումը չթույլատրող:

Օրինակ՝ Ֆրանսիայում, 1790թ. օգոստոսի 16-ի Օրենքի կանոնների (գլ.2, հոդ. 10) համաձայն, դատարաններին ամբողջապէս արգելվում է «սահմանել ընդհանուր կարգի կանոններ և համընդհանուր պարտադիր նախադեպեր»: Ճիշտ է, այդ արգելքներն ավելի ուշ վերախախտվել էին Ֆրանսիայի քաղաքացիական օրենսգրքի (Նապոլեոնի օրենսգրքի) 4 և 5 հոդվածներով, սակայն այդ հիմնարար և հեռու գնացող փոփոխությունները ֆրանսիական դատարանների կանոններում պահպանվել են իրենց էությամբ մինչ այժմ:

Արդյունքում, Ֆրանսիայում «ըստ իրավունքի խիստ տեսության, ընդհանրապէս բացակայում է նախադեպային իրավունքը» (la jurisprudence): Համարվում է, որ քաղաքացիական և քրեական օրենսգրքերը, մյուս օրենսդրական ակտերի հետ միասին «տեսականորեն ընդգրկում են ցանկացած իրավիճակ, որի հետ բախվում են դատարանները»: Հետևապէս կարելի է հաստատել, որ Ֆրանսիայում, «խստորեն ասած, նախադեպային իրավունքը չի հանդիսանում իրավական նորմերի աղբյուր այն պատճառով, որ դատավորը պարտավոր չէ որոշումը կայացնելու ժամանակ նրան հաշվի առնել»:

Ի տարբերություն Ֆրանսիայի՝ մայրցամաքային իրավունքի մյուս երկրներում պատմականորեն դասավորվել էր այնպէս, որ դատարանները պարտավոր էին մոտավորապէս նույն պատմական ժամանակահատվածում հետևել իրենց նախկին որոշումներին, երբ խոսք էր գնում բարձրագույն դատական ինստանցիաների, երկրում ձևավորվող ընդհանուր դատական պրակտիկայի, դատական համակարգի այլ հատվածների մասին: Այդպէս էր, օրինակ, Գերմանիայում, որտեղ դեռևս VII դարից հաստատված էր, որ դատարանը պետք է հարազատ մնար իր նախկին որոշումներին: Համանման պարագա էր Ավստրիայում և եվրոպական մի շարք այլ երկրներում:

Կարևոր նշանակություն տալով

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

դատական որոշումներին՝ օրենսդիրը, այնուամենայնիվ, նույնիսկ այդ երկրներում երբեք օրենքը չէր դառնում երկրորդ պլան իրավունքի աղբյուրների համակարգում, իսկ նրա հետ և մյուս օրենսդրական (նորմատիվային) ակտերը:

Սկսած միջին դարերի ժամանակաշրջանից համարվում էր, որ «իրավական նորմը պետք է ունենա դոկտրինալ կամ օրենսդրական ծագում», որովհետև միայն այդպիսի «հանգամանորեն մտածված իրավական նորմն ի վիճակի է ընդգրկել մի ամբողջ շարք տիպական դեպքեր, որոնք կտեղավորվելին կոնկրետ դատական գործի փաստական կազմի մեջ»: Սկզբունքորեն կարևոր է, «որպեսզի դատավորը չվերածվի օրենսդրի», ինչին ավանդաբար ձգտում էին հասնել ժամանագերմանական իրավական ընտանիքի երկրներում:

Օրենսդրական ակտերի առաջնայնության գիծը մյուս իրավական ակտերի մեջ, փաստորեն, պահպանվում էր ժամանագերմանական իրավունքի զարգացման ողջ պատմության ընթացքում⁶: Նույնիսկ այն շրջանում (XVII - XVIII դդ.), երբ դատական որոշումներին մի շարք եվրոպական երկրներում բացառիկ ուշադրություն էր դարձվում և, համապատասխանաբար, նրանք ունեին առավել մեծ, քան երբևիցե, նշանակություն, օրենսդրական ակտն անփոփոխ կերպով դուրս էր բերվում առաջին պլան:

Օրենսդրական ակտերի իրավաբանական և դրա հետ հատկապես տեխնիկական կողմերին միշտ հատուկ ուշադրություն էր դարձվում:

Բավական ցուցադրական էին այդ տեսակետից 1772 թվականին ավստրիական կայսրուհի Մարիա-Թերե-

զայի ձևակերպված սկզբունքները Ավստրիայի քաղաքացիական օրենսգրքի նախագիծը մշակողների համար:

Դրանց իմաստը հանգում էր հետևյալին.

1) Օրենքը չպետք է շփոթել դատագրքի հետ: Այն ամենը, ինչ խորթ է օրենսդրի լեզվին, բայց արտասանվում է համալսարանական ամբիոնից, ինչպիսիք են սահմանումները, դատաստումները և դրա մեանները, անհրաժեշտ է օրենսգրքից վերացնել:

2) Ամեն ինչ հարկավոր է անել առավելագույն համառոտ, բայց առանց վնասելու պարզությանը: Բոլոր հատուկ դեպքերն անհրաժեշտ է հանել կամ հնարավոր դարձնել դրանց կարգավորումը ընդհանուր սկզբունքների օժանդակությամբ:

3) Հարկավոր է խնամքով խուսափել ցանկացած երկիմաստություններից և անհասանելիությունից: Բայց և այն, ինչ վերաբերում է պարզությանը, հարկավոր է պահպանել չափը ու չօգտագործել այն որպես պատճառ անհարկի կրկնությունների ու բացատրությունների համար այն դեպքերում, երբ հասկացող մարդը և առանց դրանց ամեն ինչից կարող է գլուխ հանել:

4) Օրենքները չպետք է կապել հոմմենական իրավունքին: Որպես դրանց հիմք միշտ պետք է ծառայեն բնական արդարության սկզբունքները:

Ռոմանագերմանական իրավունքի համակարգում նախադեպի կարգավիճակի անորոշությունն ու ներքին հակասականությունը, որ արտահայտվում է նրա որոշ երկրներում իբրև իրավունքի աղբյուր ճանաչելու, իսկ մյուսներում չընդունելու, նրա համեմատաբար լայն կիրառումը որոշ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ազգային իրավական համակարգերում և բավական աննշան կիրառումը մյուսներում պահպանվում է և ներկայումս:

Ուսումնասիրելով նախադեպի կիրառման տեսությունը և պրակտիկան ժողովրդագրական իրավունքի տարբեր երկրներում, դժվար չէ նկատել, որ տվյալ իրավական ընտանիքի պատմական զարգացման ողջ ընթացքում, նրա սահմաններում չէր ստեղծվել ոչ ընդհանուր ըմբռնում նրա տեղի և դերի վերաբերյալ, ինչպես նաև այլ իրավունքի աղբյուրների համակարգում նախադեպի նշանակության, ոչ էլ դատարաններում նրանց կիրառման պրակտիկա:

Հասկանալի է, ժողովրդագրական իրավունքը ձևավորող ազգային իրավական համակարգերի շրջանակներում, ըստ երևույթին, կարելի է և պետք է խոսել այս ու այն երևույթների ընդհանուր ըմբռնման և միանման դատական պրակտիկայի մասին: Մակայն նշանակալի վերապահումներով, քանի որ ինչպես տեսության, այնպես էլ նախադեպերի կիրառման պրակտիկայի մակարդակները ժողովրդագրական իրավունքի տարբեր երկրներում ներկայումս բավականին միատեսակ չեն⁷:

Դա պայմանավորված է ոչ միայն պատմական ավանդույթներով և սովորույթներով, որ մի քանի երկրներում խրախուսում էին նախադեպային իրավունքի կազմավորմանը ու զարգացմանը, մյուսներում նրա սահմանափակմանը, նաև վերաբերմունքով դեպի նախադեպը՝ որպես իրավունքի աղբյուր:

Այն երկրներում, որտեղ դատական որոշումների իրավաբանական ուժը և նորմատիվային բնույթը ոչ միայն ըն-

դունվում, այլև ամրագրվում են (ապահովվում են) օրենսդրորեն, այնտեղ ստեղծվում են օբյեկտիվ ու բավական բարենպաստ պայմաններ դատական նախադեպի կիրառման տեսության ձևավորման ու պրակտիկայի զարգացման համար:

Այդպիսի երկրների թվում կարելի է անվանել, օրինակ, Իսպանիան, որտեղ պաշտոնապես ճանաչվում է դատական պրակտիկայի իրավաստեղծ դերը: Վերջինս, հիմնադրված լինելով Իսպանիայի Գերագույն դատարանի մի շարք որոշումներով, ձևավորում է, այսպես կոչված, «ընդհանուր իրավական դոկտրինը» («doctrina legal»): Նրա խախտումը, օրենքի համաձայն, դատական որոշումների Գերագույն դատարանին բողոքարկման կարևոր հիմքերից մեկն է:

Նախադեպը՝ որպես իրավունքի աղբյուր, պաշտոնապես ճանաչող և օրենսդրորեն ամրագրող երկրների թվին է դասվում նաև Շվեյցարիան: Այդ երկրի քաղաքացիական օրենսգրքում (հոդ. 1) հաստիք է առնում, որ «իրավունքը պետք է կիրառվի անխտիր բոլոր դեպքերում, ելնելով նրա մեջ բովանդակվող դրույթների տառից և ոգուց»: Այնտեղ, որտեղ օրենսդրական ակտերում բացակայում են նորմեր, որոնք կարող էին կիրառվել քննվող հարցի դեպքում, «դատավորը պետք է հարցը լուծի գոյություն ունեցող սովորական իրավունքին համապատասխան»: Ընդ որում «իր կողմից ստեղծվող նորմերին համապատասխան ու դրանց նկատմամբ դատավորը գործում է այնպես, իբրև թե ինքն է հանդիսանում օրենսդիր»: Այս տեսակի գործունեության իրականացման պրոցեսում դատավորը չպետք է դուրս գա հաստատված նախադեպային

Պետութայան եւ իրավունքի տեսություն

իրավունքի նորմերի ու ճանաչված իրավական դոկտրինների նորմերի շրջանակներից:

Օրենսդրական ամրագրումը և ապահովումը, ի շարս Շվեյցարիայի, Իսպանիայի ու ժամանագերմանական իրավունքի մի քանի այլ երկրների դատարանների իրավակիրառ, ինչպես նաև իրավաստեղծ գործունեության, անկասկած առաջացնում են կարևոր նախադրյալներ ոչ միայն իրենց իրավական համակարգերի շրջանակներում նախադեպի ընդհանուր սկզբունքների ձևավորման, այլև դրանց դատական կիրառման միանման պրակտիկայի ստեղծման համար:

Եվ հակառակը՝ նախադեպերի տեղի և դերի օրենսդրորեն ամրագրման և ապահովման բացակայությունը ժամանագերմանական իրավունքի այլ աղբյուրների համակարգում, նրանց օրենսդրորեն «լռության» մատնելը, կամ թե դատարանների իրավաստեղծ գործունեության ֆորմալ իրավաբանական արգելումն այս կամ այն երկրներում, բոլորովին չի օժանդակում մայրցամաքային իրավունքում նախադեպերի նշանակության իրական ըմբռնմանը և դատարանների համապատասխան իրավաստեղծ ու իրավակիրառ պրակտիկայի ընդհանրացմանը:

Այդպես է վիճակը, օրինակ, Գերմանիայում, որտեղ դատական իրավունքը ձևականորեն չի ճանաչվում ինչ-ինչ նշանակալի իրավունքի աղբյուր, բայց միաժամանակ համարվում է, որ այդ երկրի իրական կյանքում դատարանները խաղում են բավական նշանակալի, թեև, իրավական կյանքի տարբեր ոլորտներում և իրավունքի ճյուղերում, ոչ միատեսակ իրավական նորմերի և դրանց ձևավորման ու զար-

գացման աղբյուրի մեկնողի դեր: Դատարանների իրավաստեղծ, իրավակիրառ և մեկնաբանական գործունեության սահմանները վճռական գործոն են՝ որոշելու, թե դատական որոշումը ներկա ժամանակում իրավունքի աղբյուր է, թե ոչ:

Նմանօրինակ է գործը և Դանիայի իրավական համակարգում, որտեղ ոչ միայն սովորական դատարանները կապված չեն նախադեպերով, այլև Գերագույն Դատարանը (hoge Read) կապված չէ սեփական, նախապես ընդունված որոշումներին, թեև շատ հազվադեպ շեղվում են դրանցից: Համեմայն դեպս, de facto դատական որոշումները այդ երկրում ունեն նշանակալի կշիռ, առանձնապես, եթե դրանք իջեցվում են Գերագույն դատարանի կողմից:

Իրավիճակը, որի դեպքում նախադեպը, որ դատարանների գործունեության արդյունք է, օրենսդրորեն ամրագրված և ապահովված չէ, այլ խտսբերով՝ ձևականորեն ճանաչված չէ, սակայն փաստացի գոյություն ունի և կիրառվում է, բավական տիպական է ոչ միայն Գերմանիայի և Դանիայի, այլև ժամանագերմանական իրավունքի մի շարք երկրներին:

Օրինակ՝ Հունաստանի համար, որտեղ ձևականորեն դատական որոշումների ստեղծագործական դերը սովորաբար բերվում է միայն օրենքների բացատրությանը, իսկ օրենսդրական ֆունկցիաները իրականացնում են պառլամենտը և այլ պետական մարմինները: Համապատասխանաբար, ձևական պլանում դատական որոշումները չեն դիտարկվում որպես իրավունքի աղբյուր, և դատարաններն իրենց գործունեությունում կապված չեն իրավաբանական նախադեպով,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ինչպէս անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքում:

Սակայն պրակտիկայում ամեն ինչ այդպէս չէ: Հետազոտողները նշում են, որ Հունաստանի իրավական համակարգում փաստորեն գործում է նախադէպային իրավունքը: Դա արտահայտվում է մի կողմից, նրանով, որ երկրի Գերագույն դատարանն ընդունում է իրենց բնույթով բավականին կարևոր որոշումներ, փաստորեն նախադէպային հավասարեցվող: Իսկ մյուս կողմից՝ Հունաստանի ստորադաս դատարաններն իրենց գործունեությամբ, սովորաբար, հարմարվում են վերադաս դատարանների որոշումներին, թեև տեխնիկապէս նրանք ոչ մի կերպ կապված չեն այդ որոշումներով:

Նման մոտեցումն իրավունքի աղբյուրների համակարգում նախադէպի տեղի և դերի հարցի լուծման, երբ այն ձևականորեն չի ճանաչվում, իսկ փաստորեն առկա է և իրացվում է, հատուկ է նաև Իտալիային, Նորվեգիային, Ֆինլանդիային, Շվեդիային, Հոլանդիային և ռոմանագերմանական իրավունքի մյուս երկրներին:

Սայրցամաքային իրավունքի այլ աղբյուրների համակարգում նախադէպի այսպիսի բավականին երկակի և հակասական դրոշմային հետազոտմանը գիտական գրականության մեջ, ավանդաբար հատկացվում է նշանակալի և բավական արդարացի ուշադրություն: Դրա հիմնական պատճառն այն է, որ նախադէպը, թեև ձևականորեն դասվում է իրավունքի երկրորդական աղբյուրների շարքին, բայց, փաստորեն, մի շարք երկրներում այն կանգնած է առաջնային աղբյուրների հետ միևնույն շարքում:

Դրա համար, ոչ պատահականորեն, օրինակ, Շվեդիայի իրավական

համակարգում նախադէպի տեղի և դերի քննման ժամանակ համարյա ավանդաբար, հաճախ արտահայտված ռոմանագերմանական իրավունքը հետազոտողների կողմից միտքն այն մասին, որ դատական որոշումներն այդ իրավական ընտանիքում, լայն իմաստով, պարտադիր չեն ինչպէս վերադաս դատական ինստանցիաների, որոնց կողմից դրանք իջեցվում են, այնպէս էլ ստորադաս դատարանների համար ու միաժամանակ հետևում են այլ պլանի բացատրություններ: Այսինքն՝ դատական որոշումները նախադէպերի տեսքով խաղում են բավական կարևոր, հատկապէս քաղաքացիական իրավախախտումների հետ կապված (torts), մեկնաբանական և նորմառաջացման դեր:

Պատահական չէ նաև Նիդերլանդների իրավական համակարգում նախադէպի տեղի և դերի քննարկումը դատողությունների հետ հավասար այն մասին, որ նախադէպերն այդ իրավական համակարգում «այնուամենայնիվ պակաս վարք ունեն», քան օրենքները, որ «դատավորները պարտավոր չեն սկզբունքորեն հետևել նախորդ դատական որոշումներին», գիտահետազոտական գրականության մեջ միաժամանակ արտահայտվում են և այլ կարծիքներ:

Դրանց ընդհանուր գաղափարն ամբողջությամբ հանգեցնում է Հոլանդիայի իրավական համակարգում դատական որոշումների դերը և նշանակությունը թերագնահատելու նախազուշացմանը: Որովհետև 1) դատական որոշումներն օժանդակում էին միջազգային իրավունքի հեղինակության բարձրացմանը և դրա հետ միասին խաղում էին Նիդերլանդներում բավական նշանակալի դեր, 2)

չնայած Հոլանդիայում «stare decisis սկզբունքը պաշտոնապես չի ճանաչվում» և ստորադաս դատարանները «պարտավոր չեն հետևելու Գերագույն դատարանի որոշումներին ու կարծիքներին, 3) չի կարելի թերագնահատել «դատական իշխանության ստեղծագործ ֆունկցիան», որը Նրդերլանդներում հանդիսանում է «նույնիսկ առավել բարձր, քան ռոմանագերմանական իրավունքի այլ երկրներում»:

Վերջին պարագան բացատրվում է, Նիդերլանդների իրավական համակարգը հետագոտող հեղինակների կարծիքով, նախևառաջ նրանով, որ «այունավորված հասարակության կայունության ապահովման նպատակով հոլանդական օրենսդիրները հաճախ խուսափում էին որոշ խնդիրների կարգավորումից՝ թողնելով դրանք դատավորներին»: Քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում դատական պրակտիկայի մեծ դերը («դատական իշխանության ստեղծագործ ֆունկցիան») պայմանավորված է նրանով, որ չնայած Նիդերլանդներում սահմանադրական իրավունքի դատաստան ոչ լրիվությունը, քաղաքացիների հիմնական իրավունքները և ազատություններն ամրագրող, դատարանների գործունեության համար «ստեղծագործելու» մեծ դաշտ է մնում:

Նախադեպի անորոշ, ներքին հակասական վիճակը Հոլանդիայի, Շվեդիայի, Նորվեգիայի, Իտալիայի, Ֆրանսիայի և ռոմանագերմանական իրավունքի մյուս երկրներում, ամենաանմիջական ձևով արտացոլվում է նրա տեղի և դերի պատկերացման մեջ, ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքում ամբողջությամբ:

Չունենալով միանշանակ պրակտիկայում նախադեպի տեղի և դերի մասին առանձին պետությունների իրավական համակարգերում, բավական պրոբլեմատիկ է կազմել այն ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի համար ամբողջությամբ: Անհնար է բերել ընդհանուր հայտարարի և անվանել ընդհանուր ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի համար նախադեպի ամբողջությամբ որպես իրավունքի աղբյուր այսպիսի հակասական մոտեցման դեպքում, երբ որոշ երկրներում այն ոչ միայն ճանաչվում, այլն օրենսդրորեն ամրագրվում է այն ժամանակ, երբ մյուս երկրներում վերաբերմունքը նրան կատմամբ անտարբեր է, իսկ երրորդներում այն ոչ միայն չի ճանաչվում, այլև ֆորմալ-իրավաբանական պլանում սահմանափակվում է:

Ելքը ստեղծված իրավիճակից բազմաթիվ հեղինակները ոչ առանց հիմքի տեսնում են, որ նախադեպը դիտարկվի իբրև իրավունքի աղբյուր ոչ թե ձևական, այլ գործնական առումով: Նախադեպի ձևական չճանաչումը բոլորովին էլ չի նշանակում նրա փաստական մերժում: Հակառակը:

Ռոմանագերմանական իրավունքի երկրների մեծ մասում նախադեպը՝ որպես աղբյուր, չի ճանաչվում պաշտոնապես, տեսականորեն, բայց անկախ դրանից, նա միշտ դրսևորվում էր պրակտիկորեն:

Որպեսզի դատենք դատական որոշումների կարևորության մասին իմաստորեն, նախազգուշացնում էր այդ կապակցությամբ Ռ. Դավիդը. «Հարկավոր է զգուշանալ «պատրաստի ֆորմուլներից», որոնք, ձգտելով ընդգծել օրենքի բացառիկությունը տվյալ իրավական ընտանիքում,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

«հրաժարվում են ճանաչել դատական պրակտիկան որպէս իրավունքի աղբյուր»:

Այդ ֆորմուլները «մի քիչ ծիծաղաշարժ են և հանդես են գալիս հաճախ որպէս բաժանման նշան տեսութեան և պրակտիկայի միջև: Ծիշտ պատկերացում կազմելու համար այն հարցի վերաբերյալ, թե դատական որոշումները արդյոք իրավունքի աղբյուր են, թե ոչ, «հարկավոր է հետաքրքրվել ոչ այնքան տարբեր հեղինակների ձևակերպումներով ու դոկտրինալ ստեղծագործություններով, որքան ավելի շատ ուշադրություն դարձնել այլ գործոնի անընդհատ աճող տարատեսակ ժողովածուների և դատական պրակտիկայի ուղեցույցների քանակի վրա»:

Չնայած մի շարք երկրներում դատական պրակտիկայի՝ որպէս մայրցամաքային աղբյուրի, ձևականորեն չճանաչելուն, դատական պրակտիկայի ժողովածուների քանակը տարեցտարի ավելանում է Ֆրանսիայում, Շվեյցարիայում, Իտալիայում և շատ այլ երկրներում: Դա, անկասկած, ցուցանիշներից մեկն է նախադեպի՝ որպէս իրավունքի աղբյուրի նշանակալիության, եթե ոչ ավելացման, ապա, համեմայնդեպս, նրա մշտական պրակտիկ նշանակության պահպանման:

Հօգուտ վերջինի խոսում են և այլ գործոններ, ինչպէս օրինակ՝ մի շարք պետությունների (Գ.ՖՀ, Իտալիա և այլն) սահմանադրական դատարանների որոշումների պարտադիր լինելը բոլոր ստորադաս դատարանների և պետական այլ մարմինների համար՝ չնայած այդ պետություններում դատական որոշումները՝ որպէս իրավունքի աղբյուր, ձևականորեն չեն ճա-

նաչվում:

Նախադեպի՝ որպէս իրավունքի աղբյուրների պրակտիկ դերի թեզի օգտին է խոսում նաև այն, որ ռոմանագերմանական իրավունքի երկրների իրավաբանների մեջ ավելի շատ է գերակշռում կարծիքը, որի համաձայն՝ իրավունքը միայն պետության կողմից չի ստեղծվում ապրիորի ճանապարհով և չի բովանդակվում բացառապէս օրենսդրական նորմերում: Իրավունքի որոնումը խնդիր է, որը պետք է կատարվի բոլոր իրավաբաններով, միասնաբար, յուրաքանչյուրն իր պորտում, օգտագործելով բոլոր մեթոդները, ներառյալ՝ դատարաններում պրակտիկ իրավաբանների գործունեության մեթոդները: Ընդ որում, իրավաբաններին «ղեկավարում է ընդհանուր իդեալը յուրաքանչյուր հարցում հասնել որոշման, որը համապատասխան է արդարության ընդհանուր զգացման և տարբեր շահերի համադրման, ինչպէս մասնավոր, այնպէս էլ ամբողջ հասարակության»:

Ինչպէ՞ս է հարաբերվում նախադեպը, լինելով ռոմանագերմանական իրավունքի երկրորդական աղբյուր, առաջնային աղբյուրների օրենքի և սովորույթի հետ:

Խոսելով նախադեպի և օրենքի հարաբերության մասին՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ընդհանուր կանոնով նախադեպը մայրցամաքային իրավունքի շրջանակներում առաջանում է համապատասխան օրենքի, գոյություն ունի նրան համապատասխան և գործում է օրենքին համապատասխան: Դա տեղի է ունենում ոչ միայն այն ժամանակ, երբ դատարանը բացատրում կամ կիրառում է օրենքը, այլև այն ժամանակ, երբ նա ստեղծում է իրավունքի նորմեր:

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

Շվեդիայի դատարանների ստեղծած իրավական նորմերի մեծ մասը ոչ միայն ձևավորվում, այլև իրականացվում է ամբողջապես ընդհանուր օրենսդրական նորմերի սահմաններում: Բացի այդ, հարկավոր է ուշադրություն դարձնել այն փաստին, որ բոլոր նախադեպերն ստեղծվում են ոչ այլ կերպ, քան գործող օրենսդրության մեջ իրենց արտացոլումը գտած գաղափարների և սկզբունքների հիմքի վրա:

Շնորհիվ դրա, ինչպես խելացիորեն նշում է Ռ.Դավիդը, դատական պրակտիկայի դերը ժամանակագրմանական իրավական ընտանիքի երկրներում «կարող է ճշտվել միայն օրենքի դերի հետ կապված»:

Հաշվի առնելով բոլոր երկրների իրավաբանների ժամանակակից ձգտումը հենվել օրենքի վրա, դատական պրակտիկայի ստեղծարար դերը միշտ կամ համարյա միշտ թաքնվում է օրենքի բացատրության տեսանկյունից հետևում:՞ Եվ միայն բացառիկ դեպքերում իրավաբանները հրաժարվում են այդ սովորությունից, իսկ դատավորները բացեիքաց ընդունում են իրենց մոտ իրավական նորմերի ստեղծած իշխանության գոյությունը: Նրանք համառորեն կառչում են օրենքին մշտապես ենթարկվելու դիրքին նույնիսկ այն ժամանակ, երբ օրենսդիրն ուղղակի նրանց ազատում է դրանից:

Այլ խոսքերով, գործող օրենսդրության և ժամանակագրմանական իրավունքի երկրներում ձևավորված իրավաբանական մենտալիտետի համաձայն, օրենքը մշտապես գտնվում է առաջին պլանում նախադեպի համեմատությամբ, թեև պրակտիկ ասպեկտներով, գոյություն ունեցող իրա-

վունքի վրա նրա իրավական ներգործության տեսանկյունից նրան նշանակալի դեր է տրվում:

Ինչ վերաբերում է նախադեպի և սովորույթի հարաբերությանը ժամանակագրմանական իրավունքում, ապա վերջինիս, որ կոչվում է առաջնային էլեմենտ, ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ արվում է (համեմայնդեպ տեսականորեն) գերակշիռ դեր:

Բացի այդ, մի շարք եվրոպական երկրների (օրինակ՝ Հունաստանի, Դանիայի) իրավական տեսության մեջ և պրակտիկայում բոլոր այն դեպքերում, երբ վերադաս դատական ատյանների որոշումներին երկարատև հետևում են բոլոր ստորադաս դատարանները, որոնք գործերը քննում են՝ հաշվի առնելով այդ որոշումները, այլև արդարության սկզբունքին համապատասխան, ըստ այդմ համարվում է, որ ստեղծվում է նորմերի հատուկ տարատեսակ, սակայն ոչ դատական (նախադեպային) իրավունքի, ինչպես դա բխելու էր ավանդական տրամաբանությունից, այլ ընդհանուր իրավունքի:

Եթե Դանիայի ստորադաս դատարանները երկարատև հետևում են Գերագույն դատարանի որոշումներին (Hoge Read), ապա այդ որոշումներն աստիճանաբար վերածվում են օբյեկտիվ իրավունքը ձևավորող ակտերի: Ընդ որում, դրանք լինելով հարգվող իրենց արդարության շնորհիվ, ամենուրեք սատարվող և պահպանվող, իրենց էությամբ դառնում են սովորական իրավունքի ակտեր:

Նախադեպի և սովորույթի հարաբերության հարցի լուծման նմանօրինակ մոտեցում է նկատվում նաև այլ երկրներում:

Նախադեպի հետ միասին ժամա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նագերմանական իրավունքի աղբյուրների համակարգում բավական նշանակալի տեղ է զբաղեցնում դոկտրինը: Նախադեպի նման, դոկտրինը չի ճանաչվում որպէս իրավունքի ձևական աղբյուր, այլ դիտարկվում է իբրև իրականորեն գոյություն ունեցող և իրավունքի վրա փաստական ներգործություն ցուցաբերող երկրորդական աղբյուր¹⁰:

Ուսմանագերմանական իրավունքի աղբյուրների վերլուծությանը նվիրված գրականության մեջ դոկտրին տերմինը կիրառվում է ամենալայն իմաստով: Այսպէս ա) որպէս ուսման, իրավափիլիսոփայական տեսություն, բ) որպէս գիտնական իրավաբանների կարծիքներ այս կամ այն հարցերի վերաբերյալ, որոնք կապված են տարբեր իրավաբանական ակտերի էության և բովանդակության հետ, գ) որպէս պետության և իրավունքի բնագավառում առավել հեղինակավոր հետազոտողների գիտական աշխատություններ, դ) տարբեր օրենսգրքերի, առանձին օրենքների մեկնաբանությունների տեսքով, տարբեր նորմատիվ-իրավական ակտերի անոտացված մակնակերպեր:

Չլինելով ճանաչված որպէս ռոմանագերմանական իրավունքի ձևական աղբյուր՝ դոկտրինը միաժամանակ մեծ ազդեցություն է գործում ոչ միայն իրավակիրառի և գործող իրավունքը մեկնաբանողի վրա, այլև օրենսդրի վրա: Դոկտրինին են դիմում բարձրագույն և տեղական օրենսդրական մարմինների անդամները օրենքների նախագծերի և այլ նորմատիվ ակտերի նախապատրաստման ու ինստանցիաների տրամադրության տակ վիճելի հարցերի լուծման և դատական իրավունքի ընդհանուր նորմերի

ձևավորման ժամանակ:

Դոկտրինի ուղիղ և բավական նշանակալի ազդեցությունն իրավաստեղծ և միաժամանակ իրավակիրառ պրոցեսի վրա արտահայտվում է հատկապէս այն դեպքերում, երբ իրավունքում կան բացթողումներ, երբ դատարանները գործերի քննման պրոցեսում բախվում են այնպիսի իրավիճակների, որոնց ժամանակ քննարկվող հարաբերությունները կամ ընդհանրապէս կարգավորված չեն իրավունքի նորմերի օգնությամբ, կամ էլ նրանք միջնորդավորվում են ոչ այնքան հասկանալի, հակասական նորմերով:

Դիմումը դոկտրինին ռոմանագերմանական իրավունքի շրջանակներում լինում է և շատ այլ դեպքերում: Տվյալ իրավական ընտանիքը հետազոտողները ոչ առանց հիմքի նշում են, որ մայրցամաքային իրավունքի դատավորների համար բավական սովորական է դատաքննությունների պրոցեսում դիմելու այլ իրավաբանների կարծիքներին արտահայտված իրավունքի ընդհանուր տեսական աշխատություններում կամ էլ հատուկ տրակտատներում, տարբեր օրենսգրքերի մեկնաբանություններում, մեկնաբանություններում և հոդվածներում:

Այդպիսի դիմումների պատճառներն ակներև են, որովհետև դոկտրինը՝ որպէս իրավունքի շատ կարևոր և բավական կենսատու աղբյուր, կատարում է ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի նկատմամբ նրա զարգացման համար անհրաժեշտ բազմակողմանի դեր:

Վերջինս արտահայտվում է, մասնավորապէս, նրանով, որ ա) «հատկապէս դոկտրինն է ստեղծում բառարան և իրավական հասկացություններ, որոնք գործածում է օրենսդիրը»,

ք) հատկապէս դոկտրինը, այլ գործոնների հետ միասին, անմիջական ազդեցություն է գործում օրենսդրի վրա, որը «հաճախ միայն արտահայտում է այն տենդենցները, որոնք ամրակայվել են դոկտրինում և ընկալում նրա կողմից նախապատրաստված առաջարկությունները»¹¹:

Հասկանալի է, որ իրավական դոկտրինների ներգործության աստիճանն օրենսդրի և իրավաստեղծ պրոցեսի վրա, հավասարապէս և տարբեր երկրներում նրա դրսևորման ձևերը, ոչ միշտ են միանման: Ֆրանսիայում, օրինակ, բավական բարձր են գնահատվում ակադեմիական կարծիքները և դոկտրինները, որոնք վերաբերում

են խիստ կիրառական, իրավունքի պրակտիկ ասպեկտներին: Այն ժամանակ, երբ Գերմանիայում և Իտալիայում առավելությունն ավելի շուտ տրվում է ֆունդամենտալ դոկտրիններին, ակադեմիական, քան պրագմատիկական պլանի դոկտրիններին: Համապատասխանաբար, այդ երկրների իրավաբանական մասնագիտությունների հիերարխիայում առավել պատվավոր դիրքերը Ֆրանսիայում զբաղեցնում են հայտնի դատավորներ, այն դեպքում, երբ Գերմանիայում և Իտալիայում առաջնության դափնին պատկանում է լավ հայտնի իրավունքի պրոֆեսորներին և գիտական աշխատողներին:

1. *Merryman J.*, Ibid, p. 19-25. *Glendon M., Gordon M., Osakwe Ch.*, Ibid, p. 119-124.
2. International Encyclopedia of Comparative Law. L. 1993. Vol. 2. Ch.3. p. 112-113.
3. *Кросс Р.* Прецедент в английском праве. М., 1985. с. 32-33.
4. *Богдановская И.Ю.* Источники права на современном этапе развития “общего права”: Автореферат дисс. док-ра юрид. наук. М., 2007, с. 7-9.
5. *Кросс Р.*, там же, с. 35.
6. Նույն տեղը:
7. Նույն տեղը:
8. Jackson R. The Machinery of Justice in England. Cambridge, 1997. էջ 54-126.
9. *Кросс Р.*, там же, с. 32.
10. Նույն տեղը:
11. *Богдановская И.Ю.* Судейское право и его современная роль // Право и демократия, 1995, вып. 7, с. 36.

12. *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства. М., 2014, с. 173-174.
13. Правовая система Нидерландов / Отв. ред. В.В. Бойцова, Л.В. Бойцова. М., 1998. с.28-29.
14. Правовая система Нидерландов, с. 29.
15. Նույն տեղը, էջ 28:
16. Правовая система Нидерландов, с. 28-29.
17. Նույն տեղը:
18. *Давид Р., Жоффре-Спинози К.*, там же, с. 111.
19. *Шагиева Р.В.* Актуальные проблемы права. М., 2014, с. 113-114.
20. *Кашанина Т.В.* Структура права. М., 2012, с. 281-282.
21. *Давид Р., Жоффре-Спинози К.*, там же, с.106.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Գարեգին ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության պետի տեղակալ,
ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,
իրավագիտության թեկնածու

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՆ

ՊԱՏԿԵՐԱՃՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ ՄԻՆՉԵՎ 20-ՐԴ ԴԱՐԱՍԿԻԶԲ

Իրավունքի բացերի մասին հստակ պատկերացումներ ունենալու և Ազգային ժողովի ու կառավարության իրավաստեղծ գործունեությունը կատարելագործելու հարցում այսօր առավել քան կարևորվում են ժամանակակից տեսությունների, իրավական համակարգերի պատմական զարգացման օրինաչափությունների, այդ թվում՝ իրավունքի բացերի մասին գաղափարների ուսումնասիրումը, իրավաստեղծ մարմինների գործունեության բարելավման տեխնոլոգիական նորացումները:

Իրավունքի բացերն առավել հաճախ են հանդիպում հենց նոր սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների հիմնադրման և զարգացման, հետևաբար և հասարակական նոր հարաբերությունների առաջացման փուլում գտնվող Հայաստանի իրավական համակարգում, որը ներկայումս կատարելագործվում է որակապես նոր սկզբունքների հիման վրա՝ դատական նախադեպի, գուգորդության (անալոգիայի) և սահմանադրական դատարանի որոշումների հիման վրա փոփոխում և լրացնում է օրենքները, ընդլայնում է իրավական պրակտիկայի դաշտը, աշխատում է բարձրացնել իրավաստեղծ և իրավակիրառ մարմինների դերն ու աշխատանքի որակը, սակայն, ինչպես հոլովվում է իրավաբանների մոտ, նոր հարաբերությունների «ետևից հնարավոր չէ հասնել»:

Մյուս կողմից, հենց ՀՀ Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» փաստաթուղթն է, ըստ որի. «...Իրավական ու դատական բարեփոխումները շարունակում են մնալ Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր առաջնահերթություններից մեկը ... հաշվի առնելով միջազգային կազմակերպությունների, այդ թվում նաև ԵԱՀԿ համապատասխան փաստաթղթերը, ինչպես նաև նյութական և դատավարական մի շարք օրենքների (ավելի ճիշտ՝ օրենսգրքերի - Գ.Պ.) ընդունումը կամ կատարելագործումը՝ հիմնվելով Հայաստանի Հանրապետության փոփոխված Սահմանադրության և միջազգային լավագույն փորձի վրա...»: Ծրագրի նպատակ է հռչակվում ժամանակակից իրավական պետության չափանիշներին համապատասխանող իրավական համակարգի, մասնավորապես՝ քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատավարությունների օրենսգրքերի կատարելագործումը, վարույթների արդյունավետության բարձրացումը և այլն: Նշվում է, որ 2003թ. օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարվել են մոտ 100 օրենսդրա-

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
24

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

կան փոփոխություններ և լրացումներ, որոնց զգալի մասն ամբողջական չեն և կրում են դրվագային բնույթ՝ առանց հաշվի առնելու օրենսգրքի ընդհանուր տրամաբանությունը և կառուցվածքը, ուստի դրանում առկա են բազմաթիվ օրենսդրական բացեր, մասնավորապէս՝ հստակ կարգավորումներ չեն նախատեսված իրավաբանական և փաստական սխալների որակման, քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հարցերում, օրենսդրորեն կարգավորված չեն գնահատման ենթակա հասկացությունների (ծանր հետևանքներ, էական վնաս և այլն) բովանդակությունները և չափանիշները, բազմաթիվ հանցակազմերի մեջ առկա են մեղքի ձևի կամ դրանց օբյեկտիվ կողմի նկարագրությունների և բնորոշումների սխալներ, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար սահմանված են շատ ավելի մեղմ չափանիշներ, քան օրենքով նախատեսված պատժից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու համար, անհամաչափ են հողվածների սանկցիաները, չկա ազատագրկմանը իրական այլընտրանք, հավասարակշռված չեն հանրային և մասնավոր շահերի պաշտպանության ապահովումը և այլն: Կամ օրինակ՝ քաղաքացիական օրենսգրքի կատարելագործման պահանջը հիմնավորված է նրանով, որ դրա ընդունումից հետո ՀՀ տնտեսական, սոցիալական, իրավական կյանքում տեղի են ունեցել կարևորագույն փոփոխություններ. կազմավորվել է բանկային համակարգը, ստեղծվել է արժեթղթերի շուկան, ներդրվել է պարտադիր ապահովագրություն, կատարվել են փոփոխություններ նոտարիատի վերաբերյալ օրենսդրության մեջ, իրավաբանական անձանց և անշարժ գույքի պետական գրանցումների կարգում, բացակայում են պատճառված վնասի ճիշտ հաշվարկման չափանիշները, առկա են եզ-

րութաբանական սխալներ, հակասություններ և այլն: Քաղաքացիական և վարչական դատավարության օրենսգրքերում ևս առկա են բազմաթիվ չկարգավորված ինստիտուտներ (օրինակ՝ ապացուցման, դատական ակտը բեկանելու, բողոքները չընդունելու և այլ բնագավառներում), չկան դատական նիստերի չարդարացված հետաձգումների կանխարգելման ընթացակարգեր, գործերի քննության ողջամիտ ժամկետների խախտումների համար պատասխանատվության միջոցներ և այլն:

Կարծում ենք, որ նշվածներն էլ բավարար են՝ հիմնավորելու իրավական բացերի մասին իրավունքի տեսության մեջ խորանալու, այդ հարցում անցյալի ժառանգությունը յուրացնելու, այլ կերպ՝ իրավունքի բացերի մասին ներկայիս պատկերացումները պատմական փորձի վրա կառուցելու համար, որովհետև այս կամ այն երևույթի, այդ թվում՝ իրավունքի բացերի էությունը հասկանալու համար պետք է դիմել պատմականության սկզբունքին՝ գնալով դեպի դարերի խորքը, մասնավորապէս՝ Հին Հունաստան և Հին Հռոմ: Պատմականության սկզբունքը մեզ սովորեցնում է, որ տարբեր ժողովուրդների (ես կասեի՝ նաև տարբեր ուսմունքների - Գ.Պ.) կողմից կուտակված «դարերի իմաստությունը» ոչ միայն օգնում է պարզել տվյալ երևույթի, այս դեպքում՝ իրավունքի բացերի ծագումնաբանությունը (զենեգիսը), այլև հստակորեն տեսնելու հասարակության բնաշրջական (էվոլյուցիոն) և գապանակաձև (վերընթաց) զարգացման վեկտորը, հաշվի առնելու պատմության դասերը, խուսափելու անցյալի սխալներից, ճիշտ սահմանելու և գործուն միջոցներ ձեռնարկելու իրավունքի բացերը վերացնելու և (կամ) հաղթահարելու համար, որովհետև «միայն անցյալի վերլուծությամբ է, որ լավ ես հասկանում ներկան և հնա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րավորութիւնն եւ ստանում պատկերացնել ապագան»²:

«Իրավունքի բացեր»-ի հիմնախնդիրը հին մտածողների, հատկապէս՝ իրավաբանների առջև կանգնած է եղել դեռևս հնագույն ժամանակներից: Իրավունքում և դրա իրավաբանական ձևերում՝ օրենքներում և նորմատիվ իրավական այլ ակտերում առկա բացերը (բացթողումները) պարզելը (բացահայտելը) և դրանք վերացնելն այսօր էլ իրավունքի ընդհանուր տեսական կարևորագույն հարցերից են, որոնք ունեն մաս հսկայական գործնական նշանակություն ու դեռևս իրավունքի տեսութեան և ճյուղային իրավունքների վերաբերող հետազոտությունների մշակման առարկա են հանդիսանում: Այս կապակցությամբ Պլատոնը գրում էր, որ օրենքը չի կարող լիարժեք ընդգրկել (ամփոփել - Գ.Պ.) լավագույնը և արդարագույնը, որպէսզի բոլորին վերագրվի ամենալավը³: Ըստ Պլատոնի՝ օրենսդրությունը մինչև վերջ ճիշտ մշակված լինելու անհնարինության հետևանքով չի կարող խուսափել բացերից⁴:

Ելնելով այն հանգամանքից, որ օրենքում հնարավոր չէ նախատեսել (որոշարկել) բոլոր կոնկրետ դեպքերը, օրենսդրի բնորոշումները, երբեմն մասնա կամքին հակառակ, ընդհանուր բնույթ են կրում: Արիստոտելը ոչ միայն չէր բացառում օրենսդրի բացթողումները, այլև գտնում էր, որ ճշմարտությունն արդարության բարձրագույն աստիճանն է, և որ պոզիտիվ (դրական) իրավունքի բացերը պետք է հաղթահարել (լրացնել) բնութեան անփոփոխելի օրենքներով, այսինքն՝ բնական (չգրված) իրավունքով, որը յուրաքանչյուր դեպքում դատարանին կհուշի հարցի լուծումը, երբ պետության կողմից սահմանված իրավունքը (օրենքը - Գ.Պ.) լրում է⁵:

Թեկուզև Պլատոնի և Արիստոտելի

ժամանակներից մինչ օրս իրավունքի բացերի բնութագրման (հասկացութեան), դրանց էութեան և բովանդակութեան, իրավունքում դրանց գոյութեան (առկա լինելու) պատճառները, բացերի տեսակները, դրանք վերացնելու և (կամ) հաղթահարելու միջոցները (ուղիները) անընդհատ հետազոտման առարկա են եղել իրավական տարբեր ուսմունքների (ուղղությունների) ներկայացուցիչների և պրակտիկ իրավաբանների համար, սակայն թվարկվածների շուրջ իրավունքի տեսութեան մեջ դեռևս այդ հարցերի միանշանակ լուծումներ չեն գտնվել: Դրա պատճառը, անշուշտ, պատմականորեն (անընդհատ) փոփոխվող աշխարհն է, այս կամ այն երկրի քաղաքական և տնտեսական կյանքի փոխակերպումները, համապատասխանաբար՝ նոր տեսակի հասարակական հարաբերությունների առաջացումը և դրանց կարգավորումը կամ կարգավորման կատարելագործման անհրաժեշտությունը, իրավակիրառման գործընթացում այնպիսի վիճակների առաջացումը, երբ պարզվում է, որ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող օրենք (նորմեր) չկան, և (կամ) եղածները բավարար չեն լիարժեք կարգավորման համար: Կյանքն այնքան բազմազան է, տնտեսական և հասարակական հարաբերությունները՝ այնքան բազմաթիվ ու բարդ, որ հնարավոր չէ ամբողջությամբ նախատեսել և կարգավորել դրանք: Բացի այդ, իրավունքում բացեր առաջանում են օրենսդրի վատ աշխատանքի, օրինագծերի վատ նախապատրաստման և ընդունման, օրենքների ոչ պարզ, ոչ հասկանալի լինելու, տարբեր օրենքներում՝ Սահմանադրութեան հետ և միմյանց միջև հակասությունների, նույնիսկ՝ միևնույն օրենքի մեջ հակասական դրույթների առկայութեան պատճառով: Երբեմն հասարակական այս կամ այն շերտի ներ-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

կայացուցիչների լոբիզնոյ պատճառով օրենսդիրն ընդունում է կողմնակալ օրենքներ, որոնք արտահայտում են ոչ թե ամբողջ ժողովրդի, այլ տվյալ շերտի շահերը:

Իհարկէ, իրավունքի բացերն ի հայտ են գալիս իրավաբանական գործերով արդարադատության իրականացման ժամանակ, այսօր՝ նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանում օրենքների սահմանադրականության վերաբերյալ ընդհանուր իրավասության և վարչական դատարանների ու անհատական դիմումների քննության ընթացքում, բայց դրանք կարող են վերացվել (հաղթահարվել) միմիայն օրենսդրի իրավաստեղծ գործունեությամբ (նոր օրենքներ ընդունելու կամ օրենքների մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու միջոցով), հետաքար բացերը, մինչև դրանց վերացումը, այնուամենայնիվ բացասաբար են անդրադառնում իրավունքի գործող նորմերի արդյունավետության վրա, խոչընդոտում են հասարակական հարաբերությունների առաջընթաց շարժումը, դրանց վերացման հոգան անընդհատ կաշկանդում է իրավաստեղծ մարմինների և դատարանների աշխատանքը: Վերջիններս, իհարկէ, իրավունք ունեն իրավաբանական գործերով կիրառել օրենքի և իրավունքի անալոգիա, սակայն գործը լուծելու համար վերջիններս անհնարինության դեպքում ստիպված են սպասել օրենսդիր մարմնի, որպէս կանոն, գործողությանը (օրենք ընդունելուն):

Հին հռոմեական իրավաբաններ Պասպիանոսը, Ուլպիանոսը և ուրիշներ ընդունում էին իրավունքի բացերի առկայությունը քաղաքացիական և պրետորական իրավունքների վրա հիմնված հռոմեական իրավական համակարգում՝ գտնելով, որ եթե օրենքը բացեր է պարունակում, ապա հասարակական շահերից ելնելով՝ պրետորներն

իրենց էդիկտներով (հրովարտակներով) իրավունքի նոր նորմեր են սահմանում՝ օժանդակելով լրացնելու կամ ուղղելու քաղաքացիական իրավունքը: Աստիճանաբար ձևավորված պրետորական իրավունքը, օրինակ, նորմեր էր պարունակում այն մասին, որ ստրուկին ազատություն տված պարոնը կամ որդուն ազատագրած (էմանսիպացրած) հայրն ազատագրված անձանցից հետո նրանց գույքը ժառանգաբար ստանալու իրավունք ունեն⁶: Սա, փաստորեն, իրավունքի անալոգիա էր, և որովհետև Հին Հռոմում գտել էր իր հաստատուն տեղը, ուստի հռոմեական կայսրերը այն (պրետորական էդիկտները) տարածեցին նաև քրեական դատավարության յուրիսդիկցիայի վրա, ըստ որի՝ քրեական դատավորն իրավունք ուներ պատիժ նշանակել տվյալ դեպքի հանգամանքներին համապատասխան կամ փոփոխել կամ էլ նորոգել իրավունքի նորմերը⁷: Էբուցիայի օրենքի ընդունումից հետո արարքի կամ վեճի իրավաբանական ձևակերպումը նախապես տալիս էր պրետորը, նոր միայն այն քննվում էր դատավորի կողմից: Դրանով պրետորը, թեկուզ օրենսդիր չէր, բայց ժամանակավորապես (որպէս կանոն՝ մեկ տարով), փաստորեն, ստանում էր օրենսդրական գործառույթ⁸: Սա, իհարկէ, թեև օրինական չէր, բայց և գործուն միջոց էր, որի օգնությամբ քաղաքացիական իրավունքը (օրենքները) հետ չէր մնում կյանքի առաջընթացից: Այսպիսով, հռոմեական իրավունքը, որ հիմք հանդիսացավ ողջ արևմտաեվրոպական իրավունքի համար, իրավունքի բացերի ընդունման և լուծման հարցը լուծելու դասական ժառանգություն դարձավ:

Իրավունքի բացերի հասկացությամբ, դրանց իրավունքի (առաջին հերթին՝ օրենքի) բաղկացուցիչ մաս կազմելու և դրանց վերացման ուղիների վերաբեր-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

յալ գաղափարները կապված են սոցիալ-տնտեսական և բազմաթիվ այլ գործոնների հետ, որոնց մեջ ամենակարևորն իրավական համակարգերում իրավահասկացության տարբեր բնութագրերն են, իսկ սրանց հետ կապված են մեր կողմից հետազոտվող խնդիրները:

Վաղ միջնադարում, երբ իշխող դարձան իրավունքի ծագման վերաբերյալ աստվածաբանական տեսությունները, իրավունքը դիտարկվում էր որպես համընդգրկուն և անհակասական աստվածային կամք, որն ինքնին իրավունքի բացերի բացարձակ ժխտում էր: Քրիստոնեական աստվածաբանների և բնական-իրավական, հատկապես՝ «վերածնված իրավունք»-ի տեսության ներկայացուցիչներ իտալացի լուսավորիչ Չեզարե Բեկարիայի (1738-1794թթ.) «Հանցագործությունների և պատիժների մասին» (1764թ.) և ֆրանսիացի լուսավորիչ, իրավագետ, փիլիսոփա և գրող Շառլ Մոնտեսքյոյի (1689-1755թթ.) «Օրենքի ոգու մասին» (1748թ.) աշխատություններում ամրապնդվեցին օրենքի առաջնայնության և առանց բացերի իրավունքի գաղափարները: Նրանց կարծիքով, բնական իրավունքը, պոզիտիվ իրավունքի համեմատությամբ, բարձրագույնն է («վերօրենսդրական իրավունք»), բխում է իդեալական նորմերից, որոնք հանդիսանում են «զերագույն բանականություն», «արդարություն», «մարդասիրություն» և այլն, և դրանով իսկ պոզիտիվ իրավունքի բացերը հաղթահարվում են⁹: Այսպիսով, իրավունքի բացերը ժխտողների համոզմամբ իրավունքը տրամաբանորեն փակ համակարգ է, որում պարունակվում են, այդ թվում՝ օրենքով ուղղակիորեն չնախատեսված կոնկրետ դեպքերի լուծման համար, անհրաժեշտ բոլոր նորմերը:

Իրավունքի աստվածաբանական

տեսությունը, իր առանձին դրսևորումներով, շարունակվեց նաև Վերածննդի շրջանում՝ բնական իրավունքի գերազանցության ընդգծմամբ, իսկ հետագայում՝ իրավունքի բացերի թույլատրելիության կամ առանց բացերի իրավունքի գոյության մասին ուսմունքներով: Ըստ որում, պոզիտիվիստական իրավաբանական դիրքերի ամրապնդմանը զուգահեռ իրավունքի բացերի հիմնախնդիրը հանգեցրեց գործող օրենսդրության շրջանակներում պակասավոր նորմերը վերացնելու գաղափարին: 20-րդ դարում արդեն իրավունքի բացերի ժխտմամբ հանդես եկան նորմատիվիստները, որոնց հակառակ՝ սոցիոլոգիական իրավագիտության ներկայացուցիչները լիովին մերժեցին առանց բացերի իրավունքի դոգմաները՝ միաժամանակ հաստատելով, որ թերություններ (բացեր) պարունակող օրենքի նորմերը կարող են լիովին լրացվել առանց բացերի իրավակարգի միջոցով: Այլ կերպ՝ գործող իրավունքը միշտ էլ կարող է պատասխան տալ նոր ծագող հարցերի, ըստ որում, կա՛մ դատական իրավասատեղծ գործունության միջոցով, կա՛մ բնական իրավունքի նորմերի հիման վրա, կա՛մ էլ գործող իրավունքի տրամաբանական մեկնաբանման հիման վրա:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ մեր կողմից քննարկվող երևույթը (բացերը) դրա պատմության սկզբնական շրջանում և մինչև 21-րդ դարն ուներ միայն մեկ նշանակություն՝ բացերն իրավունքում, և միայն իրավաբանական մտքի զարգացմանը զուգընթաց հայտնվեց երկրորդ եզրույթը՝ բացերն օրենսդրության մեջ: Ժամանակակից իրավագիտության մեջ նշված երկու տարբերակները հանդես են գալիս մեկ որպես իրարով փոխարինելու, մեկ էլ որպես դրանք իրարից զանազանելու միջոցներ: Դա, անշուշտ, կապված է

իրավունքի և օրենքի փոխկապվածության հետ: Սկզբնական շրջանում իրավունքը նույնացվում էր արդարության, հավասարության, առաքինության, արդարադատության, անհատից անօտարելի բնական իրավունքի հետ: Բայց մեծան իրավունքն առանց պետության կողմից ընդունված օրենքների կմնար միայն վերացական դաշտում: Միայն իրավունքի հիմնական աղբյուրի՝ օրենքի ընդունումն էր, որ իրավունքը դարձավ ազատ կամքի գաղափար, հենասյուն, որը կարող էր կարգավորել հասարակական կյանքը: Իրավունքի և օրենքի տարբերության փոխհարաբերակցական հիմնավորումը դասական ձևով տվեց Գ. Հեգելը. «Իրավունքը միայն օրենք դառնալով է ձեռք բերում ոչ միայն իր

համընդհանրության ձևը, այլ նաև իր իսկական որոշակիությունը: Որպես իրավունք՝ պարտադիր է միայն այն, ինչը օրենք է»¹⁰:

Վերը նշված տեսությունը սկսեց «ճաքեր տալ» միայն 1960-ականներին, երբ Ն.Գ. Ալեքսանդրովի, Օ.Ս. Իոֆֆեի, Ս.Ֆ. Քեչեկյանի, Լ.Ս. Յավիչի և այլոց միջև բանավեճեր սկսվեցին իրավական կարգավորման առարկայի հասկացության շուրջ: Այդ վեճերը, վերջին հաշվով, հանգեցին նրան, որ հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման առարկան մարդկանց անմիջական վարքագիծն է, նրանց կամային արարքները, որոնք իրենց համակցության մեջ կազմում են հասարակական հարաբերություններ¹¹:

1. Նշված ծրագիրը տե՛ս հետևյալ ինտերնետային հղմամբ՝ www.arlis.am/documentView.aspx?DocID=76932:

2. **Բաղդասարով Ք.Վ.** *Принцип состязательности в уголовном процессе России и стран Европейского Союза*. М., Юрлитинформ, 2008, с. 29.

3. **Платон.** *Политик*. 194 В // Соч. Ч. 6. М., 1879, с. 129.

4. **Платон.** *Законы*. Кн.: 9, 857с. Полн. собр. соч. Т. 14, с. 86.

5. **Аристотель.** *Риторика*. Кн.: 1. М. Лабиринт, 2000, с. 50-51. *Этика*. Кн.: 4. СПб 1908, с. 102-103.

6. **Хвостов В.М.** *Система римского права*. Учебник. М. "Спарк", 1996, с. 45-46.

7. **Дубровин О.П.** *О размерах допустимости аналогии при применении закона* // *Журнал Министерства юстиции*, 1899, N5, с. 129.

8. **Покровский Н.А.** *Право и факт в римском праве*. / Ч. 2, Генезис преторского права. Киев, 1902, с. 3.

9. Спектор Екатерина Ильинична *Пробелы в законодательстве и пути их преодоления*. Дисс. ... канд. юрид. наук. Инст. законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. М., 2003, с. 13-14.

10. **Гегель Г. - В.Ф.** *Философия права*. М., 1983, с. 60, 67, 89.

11. Այդ բանավեճերը տես «Советское государство и право» ամսագրի էջերում (1955, N 2, էջ 24, 1956, N 3, էջ 130), ինչպես նաև **Иоффе О.С.** *Спорные вопросы учения о правоотношении*. Очерки по гражданскому праву. Изд. ЛГУ, 1957, էջ 24, **Явич Л.С.** *Советское право регулятор общественных отношений в СССР*. Сталинобад, 1957, էջ 37:

Сатеник АРУТЮНЯН

Аспирант Российскойско-Армянского (Славянского) Университета

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ LEX MERCATORIA

Одним из самых примечательных событий в области международного коммерческого права за последние пятьдесят лет стало постепенное признание существования нового «торгового права», или *lex mercatoria*, спонтанно созданная международным коммерческим сообществом в тени национальных правовых систем. Эта новая *lex mercatoria* состоит из коммерческих обычаев, но также включает в себя множество других международных норм, которые постоянно признаются субъектами международного коммерческого права. Идея автономного транснационального коммерческого права была впервые предложена несколькими европейскими учеными в 1960-х годах. С тех пор она стала реальностью, поскольку некоторые государства одобрили концепцию *lex mercatoria*.

Lex mercatoria может быть в целом определена как совокупность норм, отличающихся по своему происхождению и содержанию, созданная торговым сообществом для служения потребностям международной торговли.(1) Однако исчерпывающего определения *lex mercatoria*, вокруг которого среди ученых было бы единое мнение, отсутствует. Сколько существует понятий *lex mercatoria* - столько и

ученых, имевших соприкосновение с данным вопросом.

Как правило, большинство определений основаны на связи между *lex mercatoria* и национальным законодательством или на материально-правовом качестве *lex mercatoria*.

Что касается соотношения *lex mercatoria vis a vis* национального законодательства, различия могут быть сделаны между автономистской концепцией и позитивистской концепцией.

Автономистская концепция рассматривает *lex mercatoria* как имеющая автономный характер, независимая от правовой системы любого государства. И как следствие, «является набором общих принципов, и норм обычного права, спонтанно разработанные в рамках международной торговли, без ссылки на конкретную национальную правовую систему».(2) Исходя из позитивистского подхода, *lex mercatoria*, транснациональная по своему происхождению, определяется как совокупность правил, которая существует только в силу государственных законов, придающих ей силу. Для сторонников этой концепции *lex mercatoria* будет «в конечном счете, основана на национальном законодательстве».(3)

Касательно нормативно-правового характера *lex mercatoria*, существует три основных подхода.(4) Первый подход воспринимает *lex mercatoria* как автономный правовой порядок. Второй подход характеризует его как комплекс норм, способных функционировать в качестве альтернативы применимому национальному законодательству. Наконец, третья концепция описывает *lex mercatoria* как конгломерат обычаев и ожиданий в международной торговле, которые могут дополнять применимое коллизионное право.(5)

Ни один из этих концепций *lex mercatoria* не отражает реальность международного торгового права. В первую очередь, *lex mercatoria* не может существовать полностью независимо от национального законодательства, поскольку отсутствует наднациональный суд с компетенцией обеспечения соблюдения решения, основанного на ненациональных правовых нормах. По крайней мере, нормы публичного порядка страны, где должно быть исполнено решение, должны быть приняты во внимание для обеспечения эффективности решения. На втором месте, не все правовые нормы, в конечном счете, зависят от государственных источников. Торговцы способны создавать правовые нормы, которые соответствуют сфере их деятельности без обращения к национальному законодательству. Позитивистская концепция права вряд ли найдет поддержку в практике международной торговли.(6)

Следует отметить, что одной из особенностей доктрины *lex mercatoria*, как уже было отмечено, является то, что оно крайне противоречиво и неоднозначно. *Lex mercatoria* подвергалась сомнению с идеологической, практической и теоретической точек зрения.

В связи с этим, следует подробнее остановиться и более детально рассмотреть основные проблемы определения юридической природы *lex mercatoria*.

Так, существуют серьезные разногласия среди ученых относительно того, следует ли называть *lex mercatoria* «правом» вообще.

С позитивистской точки зрения, в большей части подвергшей влиянию известным английским юристом и основоположником юридического позитивизма Джоном Остином,(7) есть три основных признака права, а именно: нормативность, институционализированность и принудительность. Нормативность заключается в том, чтобы регулировать человеческое поведение, т.е. устанавливать правила поведения. Институционализация выражается в том, что его формулировка, модификация и применение в значительной степени выполнены и регулируются институтами или учреждениями.(8) И, наконец, принудительность выражается в следовании установленных правил и его применение внутренне гарантируется, в конечном итоге, применением силы.

Lex mercatoria может претендовать на признания наличия нормативного характера, однако, воз-

Международное частное право

никают сомнения относительно его институционализированности и принудительности. Так, Гольдман признавал институциональность *lex mercatoria* через существование особого торгового сообщества (*societas mercatorum*), который может создавать свои нормы. В самом деле, «кто участвует в международной торговле, конечно, составляют особую социальную группу. Можно было бы возразить, что это неоднородная группа, состоящая из ряда «торговых общин. Но на самом деле то же самое можно сказать в отношении национальных государств, в которых торговцы, фермеры и члены профессий составляют различные общины в обществе в целом. Точно также различные «торговые сообщества» международной торговли имеют нужды, как и все общество в мире в целом и для разрешения этих международных нужд и из экономических соображений создаются нормы обычного права».

С позитивистской точки зрения роль торгового сообщества как институционального источника права отвергается. Ставится даже под вопросом существование самого торгового сообщества. В результате, замена государства торговым сообществом как институционального источника «представляется бессмысленным, так как это предполагало бы существование социальной организации, которая еще не появилась на практике». (9)

Также следует отметить, что *lex mercatoria* не подпадает под традиционное определение права из-

за отсутствия принудительной власти для гарантирования его применения. Торговое сообщество само не имеет власти принуждения и в случае, когда потерпевшая сторона захочет заставить другую сторону выполнить свои обязательства либо обратиться в арбитраж, придется прибегнуть к юридическим механизмам правовых порядков государств. Отсюда следует, что *lex mercatoria* не обладает обязательной силой, так как не происходит от государственной власти или не включена в какую-либо конвенцию.

С точки зрения правового плюрализма, однако, утверждается, что *lex mercatoria*, безусловно, относится к области «права». Понятие «право» в значительной степени отличается от понятия санкции и общественные организации способны производить свои собственные правила. Кроме того, *societas mercatorum* имеет механизмы принуждения для обеспечения соблюдения своих правил, таких как черные списки, нанесения вреда деловой репутации или лишения возможности обладать правами члена торгового сообщества и т.д. Коммерсанты на самом деле чувствуют себя обязанными соблюдать правила *lex mercatoria*.

Как было уже установлено, даже в том случае если некоторые элементы *lex mercatoria* подпадают под категорию правовых норм, *lex mercatoria* в конечном итоге не обладает свойством правовой системы.

Действительно, *lex mercatoria* бросает вызов традиционной пра-

вовой теории, поскольку она разрушает связь между законом и государством, которое, с позитивистской точки зрения, характерно для правовой системы.(10)

По указанной причине, теория *lex mercatoria* была первоначально объяснена на основе естественного права, и после упадка последнего, она также была основана на теории правового плюрализма, разработанного Санти Романо, согласно которой правовые системы не являются монолитными, а представляют собой сосуществование систем и подсистем, одной из которых является *lex mercatoria*. С этой точки зрения *lex mercatoria* характеризуется как *tertium genus*, правовая система, созданная торговым сообществом, которая отличается от национального законодательства и международного публичного права.

Совсем недавно Теубнер представил рефлексивный подход к теории *lex mercatoria*, построенный между дескриптивной «Теорией систем» Николаса Лумана(11) и нормативистской «Дискурсивной» теорией Хабермаса.(12) Исходя из концепции современного общества как коммуникативной системы, акцент делается на процесс общения и социальных структур, например, нормы, организации и учреждения, которые соответствовали трем основными коммуникациям/связям, каждый из которых предъявляли бы претензии относительно действительности: истец (*ego*), ответчик (*alter*) и суд (*alter ego*). Согласно этой теории, для того чтобы стать системой права

от *lex mercatoria* требуется не завершенная система правил, в той мере в какой нормы создаются коммуникацией/обществом как «побочный продукт переработки правовых актов».(13) Вместо этого необходимо иметь суд, который принимал бы решения на основе правил, созданных в результате саморегуляции. Эта роль фактически выполняется международным коммерческим арбитражем, который позволяет воплощение договорных отношений.

Можно выделить четыре основных признака, которые являются общими для подлинной правовой системы: завершенность, предсказуемость, структурированный характер и способность развиваться.(14)

1) Завершенность

Общепризнанно, что правовая система должна быть в состоянии дать ответ на любой юридический вопрос, который возникает на практике. В противном случае, речь будет идти не о «правовой системе», а о «правовой массе». В связи с этим *lex mercatoria* не подпадает под категорию «правовая система», так как является неопределенной и незаконченной. Кроме того, предполагаемые правила *lex mercatoria* не охватывают все возможные вопросы, связанные с международной коммерцией, например: деликт или создание вещных прав *in rem*. Даже сторонники *lex mercatoria* уже признали этот факт. Действительно, *lex mercatoria* не предоставляет ответ на вопросы относительно договорных вопросов, таких как действительность договора и фор-

Международное частное право

мальность. Его развитие находится в зачаточном состоянии и происходит до сих пор поиск вообще приемлемых решений.

Национальное статутное право концептуально не является исчерпывающим. Даже крупнейшие кодификации, такие как немецкий Гражданский Кодекс ФРГ или Гражданский кодекс Франции являются открытыми и неполными, в некоторой степени, допуская гибкость применения и дальнейшего развития со стороны судебной системы и доктрины. Точно так же, в некоторых юрисдикциях обычно прибегают к общим положениям и стандартам, таким как добросовестность, для того, чтобы поощрять создание новых правовых институтов и эволюцию существующей правовой системы. Здесь судья наделен значительной силой правотворчества - ситуация, напоминающая арбитражный процесс, где отсутствие комплексного транснационального правового материала дополняется творческой функцией арбитра.

Даже в том случае, когда *lex mercatoria* априори не может быть характеризована в качестве правовой системы, она завершена на практике принятием решений международными коммерческими арбитрами. Это соответствует постоянно развивающемуся характеру международной торговли, требующая регулирования, которая является гибкой и открытой для постоянных изменений.

2) Структурированный характер

Правовая система может быть

определена как «организованной набор правил, с различными уровнями общности и тесных связей между правилами, принадлежащих к этим различным уровням».(15) Эта структура отражает логику и значения системы в целом, служит в качестве точки отсчета в интерпретации любого правила в этой системе, например, использовать аналогии или интерпретации от противного, и в создании новых правил. Выше было установлено, что не существует систематического порядка между предполагаемыми правилами *lex mercatoria*. Как следствие, *lex mercatoria* не дает возможность учитывать согласованные и последовательные решения для конкретных случаев. Главный принцип *pacta sunt servanda* и его исключение, принцип *rebus sic stantibus*, вполне могут проиллюстрировать это. Действительно, взаимодействие между исключением *vis a vis* с более общими правилами не ясно, что привело к противоречивым результатам в спорах, связанных с долгосрочными контрактами.(16) Подчеркивается, что отсутствие структуры подчиняется существующему разнообразию стандартов и правил, которые якобы соответствуют *lex mercatoria*. Каждый из них отражает чувство справедливости различных сделок или профессий, которые слишком разнообразны, чтобы образовать однородный порядок. Без общей рамки ценностей и убеждений, невозможно получить внутреннюю согласованность.(17)

На наш взгляд, отсутствие систематического качества спонтан-

ных правил *lex mercatoria* может быть, тем не менее, преодолено практикой международного коммерческого арбитража. В связи с этим, поиск интересо-ориентированных и коммерчески обоснованных решений отдельных споров, увеличения публикаций их прецедентного права и обсуждение индивидуальных решений международных практиков и ученых создают необходимую базу для ценных разбирательств и систематических структур, необходимые для обеспечения жизнеспособности транснациональной правовой системы.(18)

3) Предсказуемость

Правовая система должна быть обеспечена необходимой открытостью и публичностью. Ее правила не могут оставаться в тайне. Вместо этого, они должны быть доступны для лиц, позволяя им предсказать вероятные последствия своих действий. В связи с этим, *lex mercatoria* была обвинена в отсутствии предсказуемости.

В первую очередь, ее правила трудно определить. *Lex mercatoria* эфирная категория; она не может быть подтверждена в любой момент законом. Ссылки на нее могут содержаться в зарубежных изданиях, которые не всегда легкодоступны. Опять же, многие из статей о *lex mercatoria* отличаются друг от друга и содержат не широкие теории, а несколько конкретных примеров. В этих условиях, определение содержания *lex mercatoria* становится более затруднительным, чем определение содержания иностранного права. Также, применение *lex mercatoria*

в международном арбитраже совершенно непредсказуемо, учитывая тот факт, что публикуются малое количество арбитражных решений и еще меньшее число связано с *lex mercatoria*. Другими словами, *lex mercatoria* не является правовой системой, поскольку ее правила «не доступны для сторон в той мере в какой нормы права могут служить в качестве руководства поведения в ходе исполнения договора».(19) Данные аргументы проигрывают в свете того, что международный коммерческий арбитраж становится публичным и происходят изменения в международном договорном праве.

Например, дополнение к недавней публикации двух сводов принципов, касающихся международного договорного права, Принципы УНИДРУА международных коммерческих договоров и Принципы европейского договорного права, Центра транснационального права (Центральный), размещенных в Университете Мюнстера, который запустил в 2001 году Базу данных Транснационального права (Transnational Law Database (TLDB)), предназначенная «для обеспечения доселе» недостающего звена «между теорией транснационального торгового права и международной правовой практикой».(20)

4) Способность развиваться

Правовая система должна быть в состоянии развиваться время от времени для того, чтобы давать ответ на изменяющиеся потребности общества, которые оно призвано регулировать. Нацио-

Международное частное право

нальное право обновляется с помощью законодательной деятельности или прецедентного права.

Это требование четко выполняется *lex mercatoria*, которая постоянно обновляется. Это «живое право». Некоторые ее элементы могут стать устаревшими, в некотором смысле, например, обычаи и нормы, кодифицированные специальными учреждениями, но они быстро преодолеваются новыми некодифицированными обычаями и практикой. (21)

Этот постоянно развивающийся характер *lex mercatoria* хорошо воспринимается арбитрами. Они, как правило, осуществляют поиск наиболее действующих правил, давая им предпочтение перед любой «старейшей» кодификацией. Это включает в себя применение норм, содержащихся в международных договорах, заключенных в ряде стран, но которые еще не вступили в силу.

Приведенный выше анализ дает основание утверждать, что *lex mercatoria*, если не является подлинной правовой системой, обычно фактически выполняет функцию правового порядка. Арбитражная практика обеспечивает необходимую последовательность и жизнеспособность в совокупности правил и стандартов, которые происходят в международной торговле.

Собственно, предполагается, что *lex mercatoria* следует понимать как метод вынесения судебного решения, а не как совокупность транснациональных правил. (22) Следует отметить то, что действительно характеризует *lex*

mercatoria - не его существенная автономия, хотя и разному происхождению его правил. (23) Они применяются в результате транснационального метода вынесения судебного решения, которое состоит «в выводе по существу решения юридического вопроса не на основе конкретного закона, выбранного традиционным способом выбора применимого права, а на основе сравнительного анализа законодательств, которые позволят арбитрам применить правило, которое наиболее широко принято».

Принятие подхода транснационального автономного понятия *lex mercatoria* при применении в разрешении международных судебных споров может иметь несколько преимуществ. В первую очередь, это позволяет не учитывать положения национального права, исключительно направленные на регулирование внутренних правоотношений. (24) Во вторую очередь, это способствует достижению более высокой степени единообразия в международных судебных разбирательствах, так как, вместо того, чтобы применять правила из одного национального законодательства, учитываются принципы и нормы всех участвующих правовых систем. И, наконец, в третью очередь, понимая *lex mercatoria* как метод вынесения судебного решения, устраняется аргумент о незавершенности *lex mercatoria*; арбитры всегда могут найти транснациональное решение в сравнительном праве. Наконец, откладывается тезис о том, что *lex mercatoria* обладает

легитимностью, потому что ее правила создаются экономически сильными сторонами без каких-либо признаний со стороны государств.

Так же следует отметить, что рассматривая *lex mercatoria* как метод можно достичь достаточной гибкости за счет сравнительного анализа определенных элементов, учитывающего наиболее последние тенденции. Таким образом, метод *lex mercatoria* в каждом случае позволяет выносить международным коммерческим арбитрам индивидуальное решение. Данный подход также позволяет избежать множества вопросов, связанных с квалификацией *lex mercatoria* в качестве автономной правовой системы, доказательство чего составляет одно из слабых теоретических мест в логической структуре теории.

Транснациональный подход к вынесению судебного решения следует начинать с анализа содержания различных национальных законодательств, касающихся регулирования дела. Тем не менее, «решение, которое должно быть принято, возможно, не в точности соответствует тому, что каждый из различных национальных законодательств обеспечит в случае национальных правоотношений, но вполне может быть найден во взаимной адаптации таких законов в свете международно принятых стандартов». (25)

В связи с этим, транснациональный метод вынесения судебного решения был обвинен в непредсказуемости, так как лицо, принимающее решение, не может

проводить функциональное сравнение всех причастных правовых систем. Также во время применения транснационального метода вынесения судебного решения не все существующие правовые системы должны быть приняты во внимание. Этот метод направлен исключительно на то, чтобы «избежать преобладания решений, которые не получили достаточной поддержки в сравнительном праве, над решениями более общепринятыми в международном сообществе».

Кроме того, аргумент непредсказуемости не исключает субстантивные подходы. Даже применение национального законодательства приводит к неожиданным результатам.

Фактически, «применяя решение, которое отражает наиболее общепринятую точку зрения, вопреки общепризнанным суждениям, учитывает вопросы последовательности и предсказуемости».

Транснациональный подход к международному судебному разбирательству, не является «экзотическим» явлением, как можно было бы представить. Есть возрастающее количество примеров субстантивных подходов, даже в традиционных системах международного частного права.

Например, согласно ст. 5 и 6 Римской конвенции 1980 о «Праве, применимом к договорным обязательствам», посвященные, соответственно, выбору права в потребительских/договорах для личного пользования и трудовых договоров, судья сталкивается с субстантивной оценкой содержа-

Международное частное право

ния выбранной права *vis a vis* праву обычного места жительства потребителя или с иначе применяемым правом в трудовых договорах.

Даже Европейский суд принял субстантивный подход в рамках Брюссельской конвенции 1968 г. «По вопросам юрисдикции и принудительного исполнения судебных решений» в отношении гражданских и коммерческих споров, например, в статье 5 Конвенции.

В ряде случаев Суд основывал свои решения на принципах, извлеченных из функционального сравнения законов государств-членов ЕС, а не только на основе национального законодательства одной страны. Кроме того, это побудило национальные суды принять транснациональный подход.

На наш взгляд данный подход к определению понятия *lex mercatoria* более предпочтителен. С учетом той решающей роли, которую играет международный коммерческий арбитраж в создании и применении транснациональных правил, *lex mercatoria* лучше характеризуется как метод вынесения судебного решения, а не как автономная, всеохватывающая правовая система. (26)

Точнее, *lex mercatoria* является результатом субстантивного метода вынесения судебного решения, альтернативы традиционным коллизионным методам, который учитывает правила различного происхождения в поисках наиболее подходящего решения. Благодаря убедительному харак-

теру аргументации некоторых арбитражных решений, оно постепенно превращается в корпус прецедентного права, который *de facto* выполняет ту же функцию, что и национальное законодательство в разрешении международных договорных споров.

Подводя итог, следует отметить, что *lex mercatoria* - довольно новое явление юридической жизни, которое только формируется исходя из потребностей динамически-развивающейся мировой экономики. Отсюда его несовершенство и недостаточная определенность, хотя существует тенденция повышения определенности норм *lex mercatoria*. Зачастую *lex mercatoria* воспринимается как нечто на самом деле эквивалентное национальной правовой системе, глобальная по своей природе, но призванная служить интересам субъектов коммерческого оборота. Другие ученые утверждают, что *lex mercatoria* на самом деле не набор правил, но скорее метод или техника принятия решений.

Отдельные исследователи предлагают не вдаваться в дискуссии относительно теоретического обоснования нормативно-правового характера *lex mercatoria* и смещающих акценты в сторону возможности эффективного применения *lex mercatoria*. По мнению О. Ландо, «*lex mercatoria* - все еще рассеянная и фрагментарная правовая структура... оно никогда не достигнет уровня многосторонней хорошо организованной национальной правовой системы. Это необходимо признать. Что,

однако, не свидетельствует о том, что *lex mercatoria* не может быть применено». (27)

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ana M. Lopez Rodrigex/ *Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU*.Denmart.2003 Page 90
2. **Goldman B.** Contemporary Problems in International Commercial Arbitration, Julian D.M. Lew (ed.), 1986, pp. 113-125, at 116 p.
3. **E.g. Schmitthoff C.M.** “Das neue Recht des Welthandels”, *RabelsZ* 28, 1964, pp. 47-77; Goldman, B., “Frontieres du droit et *lex mercatoria*”, *Arch.phil.dr.* 9, 1964, p. 223.
4. **Berger K.P.** The creeping codification of the *lex mercatoria*, *Kluwer Law International* 1999, p. 40 et seq.; Craig, WL., Park, WW., Paulsson, J., *International Chamber of Commerce Arbitration*, 2nd. edition, 1994, Oceana Publications, p. 603 et seq.
5. Ana M. Lopez Rodrigex/ *Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU*.Denmart. 2003 Page 92
6. Там же, с. 92.
7. Ana M. Lopez Rodrigex/ *Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU*.Denmart.2003 Page 102.
8. Там же, с. 102.
9. Там же, с. 102.
10. **Kelsen H.** Introduction to the Problems of Legal Theory (A Translation of the First edition of *Reine Rechtslehre*), Oxford, 1992, p. 99.
11. **Luhmann N.** *Social Systems*, Stanford University Press, 1995.
12. **Habermas J.** *Between Facts and Norms*, MIT Press, 1996.
13. Там же, с. 105.
14. **Gaillard E.** “Transnational Law: A Legal System or a Method of Decision-Making?”, *The Practice of Transnational Law*, Berger K.P. (ed.), *Kluwer Law International*, 2001, p. 53 etseq., p. 59.
15. **Gaillard E.** “Transnational Law: A Legal System or a Method of Decision-Making?”, *The Practice of Transnational Law*, Berger, K.P. (ed.), *Kluwer Law International*, 2001, p. 53 etseq., p. 60.
16. **Delaume G.R.**, “The Myth of the *Lex Mercatoria* and State Contracts”, *Lex Mercatoria and Arbitration*, op.cit., pp. 111-132, at 120-121; Mustill, M., op.cit., p. 174
17. Ana M. Lopez Rodrigex/ *Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU*.Denmart.2003 Page 105
18. Там же с. 106.
19. Там же, с. 107.
20. [http:// www.trans-lex.org](http://www.trans-lex.org).
21. Peter Mazzacano. THE LEX MERCATORIA AS AUTONOMOUS LAW CLPE Research Paper 29/2008 Vol. 04 No. 06 (2008).
22. **Gaillard E.** “Thirty Years of *Lex Mercatoria*”, 10 *ICSID Review, Foreign Investment Law Journal*, 1995, pp. 208-231, at 224.
23. Там же, с. 55.
24. **Bonell M.J.** “The law applicable to international commercial contracts: the standpoint of Italian doctrine and case-law”, *Bale Symposium on the Law Governing Contractual Obligations*, Helbig & Lichtenhahn, 1983, p. 13 et seq., p. 23.
25. Professor Gilles Cuniberti, University of Luxembourg. Three Theories of *Lex Mercatoria*. Law Working Paper Series. Paper Number 2013-0.1.
26. Ralf Michaels. The True *Lex Mercatoria*: Law Beyond the State. Duke Law School. Legal Studies Research Paper Series. Research Paper No. 220. August 2008.
27. **Lando O.** The law applicable to the merits of the dispute. P. 148.

Աշխատանքային իրավունք

Քրիստինե ՂԱԶԱՐՅԱՆ

*ՎՊՀ փոխտնօրինի և քաղաքագիտության ամբիոնի դասախոս,
իրավագիտության թեկնածու*

ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՈՉ ԱՎԱՆՂԱԿԱՆ ԶԵՎԵՐԸ

Հասարակական բազմաբնույթ հարաբերությունների սրընթաց զարգացման հետևանքով մեր օրերում օրինաչափ և հիմնավորված է թվում տնտեսական հարաբերությունների, աշխատաշուկայի դրանց իրավակարգավորմանը միտված օրենսդրության վերափոխման անհրաժեշտությունը: Պրակտիկական ցույց է տալիս, որ համաշխարհային աշխատաշուկայում տնտեսական տարատեսակ գործոնների ազդեցության արդյունքում ձևավորվել են աշխատանքային հարաբերությունների նոր տեսակներ, որոնք նպատակաուղղված են աշխատողների պահանջմունքների բավարարմանը, ստեղծված իրավիճակին արագ արձագանքելուն և հարմարվելուն: Տեղեկատվական հասարակարգի գոյության պայմաններում հին ձևաչափով կնքվող պայմանագրերն սկսել են իրենց տեղը զիջել ներկայումս լայն կիրառություն ստացած, այսպես կոչված, զբաղվածության «ոչ ավանդական» ձևերին:

Զբաղվածության «ավանդական» և «ոչ ավանդական» հասկացությունները նախորդ դարաշրջանում այնքան էլ կիրառական չէին, սակայն 21-րդ դարում այս հասկացություններն սկսել են առավել հաճախ գործածվել սոցիոլոգների, քաղաքագետների, իրավագետների կողմից: Այդ նոր ինստիտուտը դեռևս բավարար իրավակարգավորման ենթարկված չլինելով (ինչը բացատրվում է աշխատանքային իրավունքի գիտության մեջ հիշյալ հասկացության վերաբերյալ տեսական հիմնավորումների բացակայությամբ) չափազանց մեծ ազդեցություն է գործում աշխատաշուկայի վերաձևման,

նոր՝ նախորդներից տարբերվող, աշխատանքային հարաբերությունների, հետևաբար նաև աշխատանքային պայմանագրերի ձևավորման գործընթացի վրա: Զբաղվածության իրավակարգավորման բնագավառում չափազանց մեծ բացթողում է «ավանդական» և «ոչ ավանդական» զբաղվածություն հասկացությունների սահմանումների բացակայությունը: Այն այսօր առավելապես գիտական դասակարգում է, ինչը հասարակության պատմական զարգացման որոշ փուլերում ենթարկվել է համապատասխան փոփոխությունների՝ կրելով դարաշրջանի տնտեսական զարգացման ազդեցությունը:

Կարծում ենք, որ նախևառաջ առավել նպատակահարմար է պարզաբանել «ավանդական» և «ոչ ավանդական» զբաղվածություն հասկացությունների բովանդակությունը: Հեղինակների մեծ մասը հակված է ավանդական կամ տիպիկ համարել լրիվ աշխատաժամանակով, կոնկրետ աշխատավայրի սահմանմամբ, անորոշ ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա աշխատող վարձու աշխատողի աշխատանքը, ով օգտվում է գործատուի տրամադրած սոցիալական ծառայություններից և ում համար սահմանված է աշխատանքի անվտանգության բարձր մակարդակ: Ընդհանրացնելով մասնագիտական գրականության մեջ առկա ստանդարտ կամ ավանդական զբաղվածությանը բնորոշ հատկանիշները և դրանց տարբերակվածությունը ոչ ավանդական զբաղվածությունից՝ կարելի է առանձնացնել ավանդական զբաղվածությանը բնորոշ հետևյալ հատկա-

ՀՈՒՆԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նիշները՝

1. գործատուի կամ նրա ներկայացուցչական մարմինների հետ անհատական աշխատանքային հարաբերությունների գերակայությունը, աշխատողների ենթակարգությունը.

2. աշխատողի համար լրիվ աշխատաժամանակի սահմանումը.

3. աշխատանքային հարաբերությունների ժամկետի չսահմանափակվածությունը, քանի որ աշխատանքային հարաբերությունների կայունության տեսակետից նախապատվությունը տրվում էր անորոշ ժամկետով կնքվող պայմանագրերին.

4. աշխատանքի կատարումը գործատուի մատնանշած վայրում նրա անմիջական հսկողությամբ.

5. աշխատանքային հարաբերությունների անվտանգության սահմանումը և երաշխավորվածության բարձր մակարդակը.¹

Զբաղվածության մյուս բոլոր ձևերը, որոնց համար բնորոշ չեն հիշյալ հատկանիշներից մեկը կամ մի քանիսը, դիտարկվում են իբրև ոչ ավանդական ձևեր:

Աշխատանքային հարաբերությունների իրավակարգավորման բնագավառում ճիշտ է դեռևս աշխատանքային հարաբերությունների ծագման նախադրյալ է համարվում աշխատանքային պայմանագիրը, սակայն ներկայումս առանձնակի կարևորություն ստացած ճկունության գաղափարի ամրագրման անհրաժեշտությունն էականորեն նպաստել է ոչ ավանդական զբաղվածության տեսակների առաջացման գործընթացի արագացման վրա: Չնայած աշխատուժի շարժունակության և աշխատանքի ճկունության գաղափարն իրավագետների կողմից դիտարկվում էր իբրև բացասական երևույթ և կադրերի արտահոսքի հիմնական պատճառ, իսկ արիմիություններն ակտիվորեն քննադատում էին ոչ լրիվ աշխատաժամանակի սահման-

ումը՝ բոլորն էլ ժամանակի ընթացքում ստիպված էին ընդունելու այն պարզ ճշմարտությունը, որ աշխատանքային հարաբերությունների նմանօրինակ վերակառուցումն ուղղակի թելադրված է ժամանակաշրջանի պահանջարկով: Ավանդական զբաղվածությանը և աշխատանքային պայմանագրերին բնորոշ կոշտությունը, գործատուի վերահսկողությամբ աշխատանքի կատարումն այլևս արդիական չեն, ավելին, հաճախ հակադրվում են աշխատաշուկայի տեխնիկական առաջընթացին, արդյունաբերական հասարակություն վերափոխմանն անհրաժեշտ պայմաններին: Աշխատանքային հարաբերություններում ճկունության սահմանման գաղափարի ջատագովներից Ի. Յա. Կիսելյովը նման անհրաժեշտությունը պայմանավորում էր ժամանակակից տնտեսական հարաբերությունների զարգացման հետևանքով աշխատաշուկայի օբյեկտիվ պահանջարկով: Ոչ ավանդական զբաղվածության ձևերից նա հիշատակում է հեռավար աշխատանքը, տնաշխատների հետ կնքվող, սեզոնային աշխատանքային պայմանագիրը, ինքնուրույնաբար իրենց աշխատանքով ապահովող անձանց կողմից կատարվող աշխատանքը: Նույն գաղափարներն են արտահայտել Ն. Կ. Վիշնևսկայան², Մ. Վ. Լուշնիկովան, որոնց կարծիքով աշխատանքային պայմանագրերի ոչ ավանդական ձևերը բնութագրվում են որպես ավանդական պայմանագրերի համար բնորոշ մի քանի, մասնավորապես՝ անձնական, կազմակերպական և գույքային հատկանիշների բացակայությամբ կամ վերափոխմամբ:³ Օ. Վ. Մոցնայան նշում էր, որ «ոչ ավանդական» տերմինը պետք է բնութագրի զբաղվածության այն տեսակները, որոնց բնորոշ չեն դասական աշխատանքային հարաբերությունները,⁴ Տ. Ա. Պոստովալովան որպես զբաղվածության ոչ ավանդական ձևեր հիշատակում է ֆրիլանսը (freelance), ամբստաֆը

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2016 8 - 9 (193 - 194)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Աշխատանքային իրավունք

(outstaff), անութք (outsourcing), վարձու աշխատանքը (hired work), տելեաշխատանքը (telework), հեռավար աշխատանքը (distance work):⁵ Ս. Ա. Պոստովալովայի կարծիքով զբաղվածության ոչ ավանդական ձևերի առաջացումն ի սկզբանե պայմանավորված է եղել ավանդական աշխատանքային պայմանագրերի համար սահմանված պայմաններից հրաժարվելու հետ, սակայն մինչ օրս զբաղվածության հիշյալ տեսակների համար բացակայում է միասնական սահմանումը: Միայն զբաղվածության ավանդական պայմանագրերին բնորոշ հատկանիշներից տարբերվելը կամ հրաժարվելը դեռևս բավարար չափով չի բացահայտում ոչ ավանդական զբաղվածության էությունն ու դրա ձևերի բովանդակությունը: Աշխատուժի օգտագործման այս ձևերը խորն ուսումնասիրման կարիք են զգում:

Ջբաղվածության ոչ ավանդական հարաբերությունների առաջացումն ամենևին էլ նորույթ չէ, քանի որ գործատուները մշտապես ունեցել են աշխատանքի կազմակերպման ընտրության հնարավորություն:

Եթե խոսենք այն տրամաբանական պատճառներից, որոնք զբաղվածության ոչ ավանդական տեսակներն այդքան արագ, մատչելի ու գրավիչ դարձրին արդյունաբերական հասարակարգի համար, ապա պետք է նշենք հետևյալ հիմնավորումները՝

1. Ջբաղվածության ոչ ավանդական ձևերը 1970-ականների կեսերին այդքան լայնորեն տարածվեցին, քանի որ սկսված տնտեսական ճգնաժամի արդյունքում աշխատաշուկայում ճկունության և ստեղծված նոր իրավիճակին հարմարվելու տրամաբանական անհրաժեշտություն էր առաջացել: Վերջինս նշանակում էր, որ անհրաժեշտ էին այնպիսի վարձու աշխատողներ, ովքեր պատրաստ կլինեին ոչ միայն ակտիվ աշխատանքային գործունեություն ծավալելու և պատրաստ փոխելու իրենց մասնագի-

տությունը, աշխատավայրը, այլև անհրաժեշտության դեպքում՝ տեղափոխվելու այլ բնակավայր:

2. Տնտեսության դանդաղ աճը գործազրկության մակարդակի վրա անհամեմատ մեծ ազդեցություն էր ունեցել և պարզ էր, որ տնտեսությունն ունակ չէ աշխատաշուկան ապահովելու լրիվ աշխատաժամանակով զբաղվածություն ունեցող աշխատողներով: Տնտեսության անկումն էականորեն ազդեց կազմակերպությունների միջև առկա տնտեսական մրցակցության աճին, որոնք պետք է ստեղծված իրավիճակում հրաժարվեին շահույթ ստանալու իրենց մշտական տենչից և հարմարվեին նոր իրադրությանը՝ փորձելով գտնել ճիշտ լուծումներ: Օրինակ՝ Նիդեռլանդներում մի շարք կազմակերպություններ սկսեցին վերատեղակայել աշխատողներին՝ նախկին լրիվ աշխատաժամանակի փոխարեն ապահովելով ոչ լրիվ զբաղվածություն, ինչը հնարավորություն տվեց խուսափելու գործազուրկների հնարավոր թվաքանակի աճից: Իսպանիայում անորոշ ժամկետով կնքվող պայմանագրերի փոխարեն սկսեցին պայմանագրեր կնքվել որոշակի, նշված ժամկետներով: Գերմանիայում, Անգլիայում և Ֆրանսիայում աշխատուժը ոչ միայն հարմարեցվեց շուկայի պահանջմունքներին, ավելին, խրախուսվեց գաղթականների աշխատուժի օգտագործումը:

3. Ջբաղվածության ոչ ավանդական ուղին որդեգրելու մյուս պատճառը տնտեսության կազմակերպման ձևի փոփոխությունն էր: Նախկին մանուֆակտուրային ձևը փոխարինվել էր ծառայություններով:

4. Կարևորագույն պատճառներից էր ժողովրդագրության պատկերի փոփոխությունը: Աճել էր ընտանեկան պարտականություններ ունեցող անձանց, հատկապես կանանց թվաքանակը, ովքեր ցանկանում էին լինել զբաղված և իրենց աշխատանքի իրականացման

Աշխատանքային իրավունք

համար նախընտրում էր առավել ճկուն գրաֆիկ, ինչը հնարավոր էր միայն աշխատանքի կազմակերպման ոչ ավանդական ձևի դեպքում:

Այսպես կոչված, ատիպիտ կամ ոչ ավանդական զբաղվածության առաջացման պատճառների և դրանց բնորոշ հատկանիշների ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է առանձնացնել ոչ ավանդական աշխատանքային պայմանագրերին բնորոշ մի շարք առանձնահատկություններ: Մասնավորապես՝

1. Դրանց ծագումը և զարգացումը պայմանավորված է դասական աշխատանքային հարաբերությունների ընդհանուր հայեցակարգի փոփոխման անհրաժեշտությամբ: Ոչ ավանդական աշխատանքային հարաբերություններին (պայմանագրերին) բնորոշ են նախկինում աշխատանքային պայմանագրերի համար անհրաժեշտ համարվող մեկ կամ մի քանի հատկանիշների՝ անձնական, կազմակերպական, գույքային փոփոխությունը:

2. Ոչ ավանդական աշխատանքային պայմանագիրը ոչ ավանդական աշխատանքային հարաբերությունների ծագման հիմնական նախադրյալն է: Այն հնարավորություն է ընձեռում կողմերին աշխատանքային հարաբերություններում հասնելու գործատուի և աշխատողի շահերի բաշխման հավասարակշռմանը:

3. Որոշ ոչ ավանդական պայմանագրերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք ամենևին էլ նոր ինստիտուտներ չեն աշխատանքային իրավունքում և գոյություն են ունեցել դեռևս մի քանի դար առաջ, պարզապես օրենսդիրների կողմից պատշաճ ուշադրության չեն արժանացել:

4. Ոչ ավանդական զբաղվածության դեպքում ճկունության մակարդակի սահմանման կարելի է հասնել արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավանորմների գործողության ընդլայնման և մասնավորեցման, հատուկ նորմատիվ իրավական ակտերի

մշակման, գործող աշխատանքային օրենսդրության մեջ առանձին բաժնով կամ գլխով համապատասխան փոփոխությունների կատարման միջոցով: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում սահունությունը և ճկունությունն աշխատանքային հարաբերությունների իրավակարգավորման բնագավառում դրսևորվում են առկա տարբերակվածության միջոցով:

5. Աշխատանքային հարաբերություններում ճկունության սահմանումն անխուսափելի երևույթ է, ուստի պահանջում է օրենսդրի արագ և համապատասխան արձագանքը: Չկարգավորված ճկունությունը կարող է հանգեցնել աշխատողի իրավական վիճակի վատթարացման: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է աշխատանքային հարաբերությունների կայունության սահմանման և պահպանման նպատակով մի կողմից ապահովել աշխատողի անվտանգությունը և պաշտպանությունը, մյուս կողմից՝ հաշվի առնել գործատուի շահերը և հետաքրքրությունները:

Մյուս հարցը, որը ևս պարզաբանման կարիք է գգում, ոչ ավանդական զբաղվածության իրավակարգավորման բնագավառի որոշումն է, այսինքն՝ իրավունքի որ ճյուղի կողմից պետք է կարգավորվեն ոչ ավանդական զբաղվածության դեպքում կնքվող աշխատանքային պայմանագրերը: Ինչպես հայտնի է, մասնագիտական գրականությանից իրավունքի մյուս ճյուղերից աշխատանքային իրավունքն առավել սերտորեն կապված է քաղաքացիական իրավունքի հետ, և աշխատանքային օրենսդրությամբ չկարգավորված հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Նշանակում է արդյոք հիշյալ մոտեցումը, որ աշխատանքային օրենսդրությամբ հիշյալ ոչ ավանդական զբաղվածության հիման վրա կնքված պայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ պետք է տարածվեն քաղաքացիա-

Աշխատանքային իրավունք

իրավական նորմերը, թե, այնուամենայնիվ, դրանք համարվում են աշխատանքային իրավահարաբերություններ: Չնայած ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքում ոչ ավանդական զբաղվածության և դրա հիման վրա կնքվող պայմանագրերի վերաբերյալ կոնկրետ սահմանումները բացակայում են՝ օրենսդիրը որպես աշխատանքային պայմանագրի տեսակներ սահմանել է ներկայումս արդեն ոչ ավանդական համարվող մի շարք աշխատանքային պայմանագրեր: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է համատեղությամբ, սեզոնային, ժամանակավորապես և տնաշխատների հետ կնքվող աշխատանքային պայմանագրերի մասին, որոնք դասական աշխատանքային պայմանագրերից տարբերվում են իրենց կազմակերպական, անձնական և գույքային հատկանիշներով, հետևաբար ոչ ավանդական աշխատանքային պայմանագրերի վառ օրինակներ են: Բացի այդ, ոչ ավանդական զբաղվածության ձևերից ոչ լրիվ աշխատաժամանակի սահմանմամբ կնքվող աշխատանքային պայմանագրերը ևս սահմանված են ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով (140-րդ, 141-րդ հոդվածներ), ինչը հնարավորություն է տալիս կողմերին անհրաժեշտության դեպքերում կրճատելու աշխատանքային օրվա ժամերը կամ շաբաթվա աշխատանքային օրերը: Ինչ վերաբերում է ոչ ավանդական զբաղվածության մյուս ձևերին, որոնք զարգացած երկրներում անհրաժեշտաբար ներդրվել և որոշ իմաստով հաջողվել են, ՀՀ աշխատանքային հարաբերություններում դրանց իրավակարգավորումն ընդամենը ժամանակի խնդիր է, քանի որ աշխատաշուկայի զարգացմանը, աշխատանքի կազմակերպման ճկունության պահանջի առաջացմանը համապատասխան, դրանք ևս անհրաժեշտաբար կամրագրվեն իրավական ակտերում այնպես, ինչպես մի շարք հետխորհրդային երկրներում: Օրինակ՝ ՌԴ աշխատանք-

ային օրենսգրքի 312-րդ հոդվածով, իբրև նորամուծություն, սահմանվել է հեռավար աշխատանքը: Ըստ դրա՝ հեռավար կամ դիստանցիոն է համարվում (եվրոպական երկրներում գործածվում է telework տերմինը) աշխատանքային պայմանագրով սահմանված գործառույթները գործատուի գտնվելու կամ գործունեության վայրից, ստորաբաժանման, գործատուի հսկողության տակ ուղղակի կամ անուղղակի գտնվող տարածքից դուրս հեռահաղորդակցման, այդ թվում՝ ինտերնետի ներդրմամբ կատարվող աշխատանքը: Հեռավար աշխատանք կատարող են համարվում անձինք, ովքեր կնքել են հեռավար աշխատանք կատարելու մասին պայմանագիր: Չբաղվածության ավանդական ձևից տարբերությունն այս դեպքում այն է, որ չնայած աշխատողների վրա տարածվում են աշխատանքային օրենսդրության դրույթները, բացառությամբ տվյալ աշխատանքի կատարման բնույթով պայմանավորված առանձնահատկությունների, աշխատողի հետ գործատուն աշխատանքային պայմանագիր է կնքում էլեկտրոնային փաստաթղթերի փոխանակման միջոցով: Աշխատողը և գործատուն շփվում են էլեկտրոնային փաստաթղթերի փոխանցման կամ փոխանակման միջոցով, որտեղ առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում աշխատողի էլեկտրոնային ստորագրությունը: Պայմանագրի կնքման վայր է համարվում գործատուի գտնվելու, կազմակերպության գործունեության գրանցման վայրը:⁶ Իհարկե, որոշակի ընդհանրություն կարելի է նկատել հեռավար աշխատանքի և տնաշխատների հետ կնքվող աշխատանքային պայմանագրերի միջև, քանի որ երկու դեպքում էլ աշխատանքը կատարվում է գործատուի գործունեության վայրից դուրս, չկա անմիջական վերահսկողություն, կարգապահական կանոններին ենթարկվելու անհրաժեշտություն, աշխատողն ինքն է

Աշխատանքային իրավունք

տնօրինում իր աշխատաժամանակը, սակայն դրանց կնքման ընթացակարգերն ու աշխատանքի կատարման համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական միջոցները դրանք էականորեն տարբերակում են միմյանցից:

Հետաքրքրություն են ներկայացնում ներկայումս նաև Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառվող, սակայն աշխատանքային օրենսդրության մեջ այդպես էլ չձևակերպված մի շարք այլ, ոչ ավանդական զբաղվածության տեսակներ ևս: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է, այսպես կոչված, «կանչով աշխատանքին», երբ գործատուի հետ աշխատողի իրավաբանական կապը պահպանվում է աշխատողի փաստացի չաշխատելու դեպքում: Աշխատողը պարտավորվում է տվյալ աշխատանքը կատարել ապագայում, երբ կառաջանա նման անհրաժեշտություն կամ պատվեր: Այսպիսի աշխատանքներից են, մասնավորապես՝ օդաչուների, տուրիստական ուղեկցորդների աշխատանքը: Գերմանիայում և Ֆինլանդիայում այս կատեգորիայի աշխատողների հետ կնքվում են աշխատանքային պայմանագրեր, ինչը կիրառական չէ հետխորհրդային երկրների համար:⁷ Անշուշտ, նմանօրինակ հարաբերություններ ծագում են նաև հիշյալ երկրներում, սակայն դրանց իրավակարգավորումն իրականացվում է ոչ թե աշխատանքային, այլ քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական օրենսգրքի 39-րդ գլխով («Ծառայություններ մատուցելու պայմանագրեր») վերտառությամբ կարգավորվում են կապի, բժշկական, անասնաբուժական, աուդիտորական, խորհրդատվական, տեղեկատվական, ուսուցման, զբոսաշրջության և այլ ծառայությունների մատուցման դեպքում կնքվող պայմանագրային հարաբերությունները:⁸ Այդ նույն Օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ընտա-

նեկան, աշխատանքային, բնական պաշարների ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընտանեկան, աշխատանքային, հողային, բնապահպանական և այլ հատուկ օրենսդրությամբ: «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացիաիրավական պայմանագրերով ծառայությունների մատուցումը կամ աշխատանքների կատարումը զբաղվածություն համարվող գործունեության տեսակներից մեկն է: Նշանակում է, որ օրենսդիրը, բացառելով աշխատանքային պայմանագրերի կնքման հնարավորությունը, ընդլայնել է անձնական բնույթի ծառայություններ մատուցող անձանց շրջանակը՝ այդ հարաբերություններին տալով քաղաքացիաիրավական բնույթ: Որոշ մասնագետներ, մասնավորապես՝ պրոֆ. Վ. Ե. Գիմպելտերը և դոկտոր Ռ. Ի. Կապելյուշնիկովը քաղաքացիաիրավական պայմանագրի հիման վրա կատարվող աշխատանքը ևս համարել են ոչ ավանդական զբաղվածությանը և աշխատանքային պայմանագրերին բնորոշ հատկանիշ:⁹

Ոչ ավանդական զբաղվածության մյուս անհամեմատ քիչ ուսումնասիրված տեսակներից են ամբստրսինգը (outsourcing), ամբստաֆինգը (outstaffing) և ֆրիլանսը (freelance): Բառացի թարգմանությամբ ամբստրսինգը (outsourcing) աշխատանքի կազմակերպումն է դրսից աշխատողներ ընդգրկելու միջոցով: Այն իրականացվում է կազմակերպության և համապատասխան կապալառուի միջև կնքված պայմանագրի հիման վրա: Կազմակերպությունը նախկինում իր կողմից իրականացվող գործառնությունների մի մասը փոխանցում է կապալառու կազմակերպությանը, որը պարտավորվում է կազմակերպության համար ապահովել, օրի-

Աշխատանքային իրավունք

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

46

նակ, տրանսպորտային, հեռահաղորդակցման, մաքրման և բարեկարգման, հաշվապահական հաշիվների վարման և այլ ծառայությունների մատուցման բնականոն ընթացք: Այսպիսի ոչ ավանդական զբաղվածության տեսակները նոր չեն ծագել, քանի որ նմանօրինակ միջնորդ կազմակերպություններ գոյություն են ունեցել դեռևս 20-րդ դարի կեսերին: Դրանք զբաղվածության գործակալություններին ժամանակավորապես օժանդակող միջնորդներ, ինչպես նաև սպասարկման ոլորտի ընդլայնման արդյունքում ձևավորված կենտրոնացված ծառայություններ մատուցողներն էին:¹⁰ Մութստաֆինգի (outstaffing) ևս աշխատակազմի ղեկավարման ձևերից է, երբ կազմակերպությունում առանձնացվում է աշխատողների որոշակի խումբ, որը պատվիրատու կազմակերպության համար պետք է կատարի որոշակի աշխատանք կամ մատուցի ծառայություն՝ առանց տվյալ կազմակերպության հետ իրավաբանական հարաբերությունների հաստատման: Որպես կանոն, նրանց հետ կնքվում է քաղաքացիաիրավական պայմանագիր, որի հիման վրա էլ աշխատողները վարձատրվում են: Ֆրիլանսը (freelance), որի համար կիրառվում են նաև հեռավար, հեռակառավարվող, վիրտուալ աշխատանք և այլ հոմանիշներ, իրականում հեռավար աշխատանքի կազմակերպման եղանակ է, երբ գործատուն և աշխատողը գտնվում են չսահմանափակված հեռավորության վրա, աշխատանքի կատարումը վերահսկվում է էլեկտրոնային ռեսուրսներով, որոշ դեպքերում բացակայում է աշխատանքային պայմանագիրը:

ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությամբ աշխատանքի կազմակերպման վերոնշյալ ձևերը ոչ միայն սահմանված չեն, այլև պրակտիկայում դրանք զբաղվածության այնքան էլ տարածված տեսակներ չեն: Ներկայումս Հայաստանի

Հանրապետությունում գերիշխող են ավանդական աշխատանքային հարաբերությունները, և աշխատողի համար անորոշ ժամկետով կնքվող պայմանագիրը աշխատանքային հարաբերությունների կայունության ամենակարևոր երաշխիքներից մեկն է՝ անկախ աշխատողի անվտանգության և պաշտպանվածության աստիճանից: Չնայած «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքով խիստ սահմանափակված են զբաղվածություն համարվող գործունեության տեսակները¹¹, այնուամենայնիվ, զբաղվածության ոչ ավանդական ձևերի օրենսդրական ամրագրումը և դրանց դրսևորումն իբրև աշխատանքային պայմանագրերի ինքնուրույն տեսակներ ընդամենը ժամանակի հարց է, երբ դրանք այնքան կիրառական կլինեն հասարակության կողմից, որ օրենսդրություն այդ հարաբերությունների կարգավորման տրամաբանված անհրաժեշտություն և կառաջանա: Զբաղվածության ոչ ավանդական ձևեր օրենսդրական ամրագրումը գործատուներին հնարավորություն կտա որոշակիորեն թեթևացնել հարկային պարտավորությունները, խնայել ժամանակն ու ֆինանսները՝ ատթորսիմգի միջոցով աշխատակազմը համալրելիս, աշխատակազմում ընդգրկել շուկայական տնտեսությունում, աշխատաշուկայում կատարվող փոփոխություններին արագ արձագանքելու, հարմարվելու իրական հնարավորությամբ օժտված աշխատողների: Բնականաբար, վերջինս բխում է նաև աշխատողների և պետության շահերից, քանի որ զբաղվածության ոչ ավանդական ձևերի ծագման նպատակներից մեկը տնտեսական ճգնաժամային պայմաններում աշխատանքային հարաբերություններում հնարավորինս ճկունության սահմանումը և գործազրկության մակարդակի կրճատումն էր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Алимова Н. К.** Развитие нетипичных видов занятости для устойчивого инновационного развития страны. Международный электронный журнал “Устойчивое развитие: наука и практика” 2(7), 2011.
2. **Браун Е. А.** Понятие нетипичной занятости и классификация ее видов Трудовое право в России и за рубежом N 3/2014.
3. **Ветухова И. А.** “Правовое регулирование нетипичных видов занятости работников в современных условиях”. Проблемы гражданского и трудового права 2013/121.
4. **Гимпельсон В. Е., Капелюшникова Р. И.** Нестандартная занятость в российской экономике. М., 2006.
5. **Киселев И. Я.** Новый облик трудового права стран Запада. “Управление персоналом” М.: 2003. С. 67-68.
6. **Лушиков А. М., Лушикова М. В.** Курс трудового права. Учебник в 2-х томах, 2-ое изд. перераб. и доп. М., Статут, 2009.
7. **Моцная О.** Правовое регулирование трудовых отношений при нетипичных формах занятости. “Кадровик. Трудовое право для кадровика” 2009, N6.
8. **Подшибякина Н. В.** Проблемы трудовых отношений: атипичные формы занятости// Труд и социальные отношения. 2009.
9. **Сорокина А. Н.** Теоретические основы формирования нестандартных форм занятости населения. Вестник Самарского государственного экономического университета 2012.6 (92).
10. Трудовой Кодекс РФ от 30.12.2001 N 197-ФЗ.
11. **Arne L. Kalleberg** “Nonstandart Employment Relation and labour market in equality: Cross-national Patterns” Copyright 2006by Verso.
12. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք ՀՀՊՏ 1998.08.10/17 (50):
13. ՀՀ օրենքը «Զբաղվածության մասին» ՀՀՊՏ 2013.12.28/73 (1013):
14. www.free lance.ru/ Удаленная работа.
15. www.freelancerbay.com/ Поиск удаленной работы.
16. www.freelance job.ru/ Удаленная работа для профессионалов.

1. Arne L. Kalleberg “Nonstandart Employment Relation and labour market in equality: Cross-national Patterns” Copyright 2006, p. 562.
2. **Вишневская Н. Т.** Реформа законодательства о защите занятости в странах развитой рыночной экономики/ трудовое право 2002, N5, с.39-50.
3. **Лушиков А. М., Лушикова М. В.** Курс трудового права. Учебник в 2-х томах, 2-ое изд. перераб. и доп. М., Статут, 2009, с. 371-394.
4. **Киселев И. Я.** Новый облик трудового права стран Запада. “Управление персоналом” М., 2003, с. 67-68.
5. **Моцная О.** Правовое регулирование трудовых отношений при нетипичных формах занятости. “Кадровик. Трудовое право для кадровика” 2009,

- N6.
6. Трудовой Кодекс РФ от 30.12.2001 N 197-ФЗ, с. 312.
7. **Браун Е. А.** Понятие нетипичной занятости и классификация ее видов .Трудовое право в России и за рубежом N 3/2014, с. 12-14.
8. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50) հ. 777-781:
9. **Сорокина А. Н.** Теоретические основы формирования нестандартных форм занятости населения, с. 97.
10. **Arne L. Kalleberg** “Nonstandart Employment Relation and labour market in equality: Cross-national Patterns” Copyright 2006by Verso, p. 567.
11. ՀՀ օրենքը «Զբաղվածության մասին» ՀՀՊՏ 2013.12.28/73 (1013).1, հ. 5:

Հարկային իրավունք

Դոկտոր պրոֆեսոր Շտեֆան ԶՈՒԴԵՌՏ

**Ֆրանկֆուրտ (Օդեր)-ի Վիադրինա Եվրոպական Համալսարանի
Բիզնեսի հարկում և աուդիտի ամբիոնի ղեկավար**

Գեղամ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Իրավագիտության թեկնածու,

**ՀՀ կառավարության աշխատակազմի «Օրենսդրության կարգավորման
ազգային կենտրոն»**

ԾԻԳ պետական հիմնարկի գլխավոր իրավաբան,

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դասախոս

Սաթենիկ ՄԵԼԶՈՆՅԱՆ

**Ֆրանկֆուրտ (Օդեր)-ի Վիադրինա Եվրոպական Համալսարանի
«Հարկային հաշվառման և աուդիտի» ամբիոնի ասպիրանտներ**

ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄՇՏԱԿԱՆ ՎԱՅՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ՝ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՈՒՒԽՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

48

«Շահութահարկի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը (այսուհետ՝ ՇՕ) ուժի մեջ է մտել 01.01.1998 թվականին:¹ ՇՕ-ն ուժի մեջ մտնելուց հետո ենթարկվել է քառասունից ավելի փոփոխությունների², սակայն ոչ ռեզիդենտների հարկման մասով առկա են խնդիրներ, որոնց էլ անդրադարձել ենք հոդվածում:

1. Ոչ ռեզիդենտի հայաստանյան աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հարկումը

ՇՕ 57-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ոչ ռեզիդենտի կողմից հայաստանյան աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հարկումը կատարում է հարկային գործակալը՝ եկամտի վճարման աղբյուրի մոտ:

ՇՕ 58-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե հայաստանյան աղբյուրներից ոչ ռեզիդենտին վճարվող եկամուտները ստորաբաժանման գործունեության արդյունք են, ապա նա ազատվում է աղբյուրի մոտ շա-

հութահարկի պահումից (զանձումից), բացի սույն օրենքով սահմանված դեպքերում շահաբաժինների վճարման համար աղբյուրի մոտ շահութահարկը պահելուց:

Ինչպես տեսնում ենք, ՇՕ-ն, սահմանելով աղբյուրի մոտ շահութահարկի պահումից ազատվելու դեպքը, նշում է միայն ոչ ռեզիդենտի ստորաբաժանման գործունեությունը՝ չհիշատակելով գործունեության վայրի միջոցով իրականացող գործունեությունը:

Սիւնույն ժամանակ ՇՕ 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ հարկային գործակալի նշված չափերով պահած (զանձած) գումարները համարվում են Հայաստանում ոչ ռեզիդենտի վճարած շահութահարկի վերջնական գումար, բացառությամբ այն դեպքի, երբ ոչ ռեզիդենտը Հայաստանի Հանրապետությունում գործունեություն է իրականացնում ստորաբաժանման կամ հարկային մարմնի կողմից ճանաչված վայրի միջոցով, և այդ եկամու-

տը ստորաբաժանման կամ վայրի գործունեության արդյունք է:

Այսպիսով, ոչ ռեզիդենտի գործունեությունը շահութահարկով հարկվում է կամ աղբյուրի մոտ հարկային գործակալի միջոցով կամ տարեկան եկամուտների մասին հաշվարկի հիման վրա ինքնուրույն, եթե ունի ստորաբաժանում կամ վայր (ՇՕ 61-րդ հոդված):

2. Գործունեության մշտական վայր

2.1. Հասկացությունը

ՇՕ-ն չի պարունակում գործունեության մշտական վայրի հասկացությունը:³ Դրա փոխարեն ՇՕ 54-րդ հոդվածը սահմանում է.

1. Ոչ ռեզիդենտի ստորաբաժանումը Հայաստանի Հանրապետությունում պետական գրանցում ստացած ոչ ռեզիդենտի առանձնացված ստորաբաժանումն է (ներկայացուցչություն, մասնաճյուղ):

2. Ոչ ռեզիդենտի գործունեության իրականացման վայրը Հայաստանի Հանրապետությունում առանձնացված ստորաբաժանում չունեցող ոչ ռեզիդենտի ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու փաստացի վայրն է:

Վայր կարող են համարվել, մասնավորապես, ոչ ռեզիդենտի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող գրասենյակը, գործակալությունը, գործարանը, ֆաբրիկան, արտադրամասը, հանքահորը, հանքավայրը, նավթի կամ գազի հորատանցքը, քարհանքը կամ բնական պաշարները հետախուզելու, արդյունահանելու և շահագործելու վայրը, պայմանագրով իրականացվող շինարարական, տեղակայման, մոնտաժային, կարգավորման, հավաքման, հետազոտման աշխատանքների, սարքավորումների սպասարկման, խորհրդատվական, այլ մասնագիտական ծառայություններ մատուցելու, այդ աշխատանքները վերահսկելու վայրը:

Ինչպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածը⁴, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության հարկային տեսչության 1999 թվականի մարտի 4-ի «Ոչ ռեզիդենտների

շահութահարկի հաշվարկման և վճարման կարգի մասին» հրահանգը հաստատելու մասին» N 01/13 հրամանը⁵ (այսուհետ՝ հրահանգ) (հրահանգի 3.2.1-րդ և 3.2.2-րդ կետեր) սահմանում են, որ ներկայացուցչություն է համարվում ոչ ռեզիդենտի գտնվելու վայրից դուրս տեղակայված նրա առանձնացված ստորաբաժանումը, որը ներկայացնում է ոչ ռեզիդենտի շահերը և իրականացնում դրանց պաշտպանությունը:

Մասնաճյուղ է համարվում ոչ ռեզիդենտի գտնվելու վայրից դուրս տեղակայված նրա առանձնացված ստորաբաժանումը, որն իրականացնում է նրա բոլոր գործառույթները կամ դրանց մի մասը՝ ներառյալ ներկայացուցչության գործառույթները:

Հայաստանը կնքել է կրկնակի հարկումը բացառելու վերաբերյալ 30-ից ավելի միջազգային համաձայնագրեր, որոնց մեծ մասը հիմնված է OECD մոդելային կոնվենցիայի⁶ վրա և որոնք պարունակում են մշտական հաստատության վերաբերյալ դրույթներ: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ Հայաստանը չի հանդիսանում OECD անդամ պետություն:

Հայաստանի կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու վերաբերյալ միջազգային համաձայնագրերում (օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորության կառավարության հետ կնքված համաձայնագրում)⁷ հիմնականում տրված է մշտական հաստատության հետևյալ սահմանումը (ինչը համընկնում է OECD մոդելային կոնվենցիայի սահմանման հետ):

«Մշտական հաստատություն» տերմինը նշանակում է գործունեության կայուն վայր, որի միջոցով ամբողջությամբ կամ մասամբ իրականացվում է ձեռնարկության ձեռնարկատիրական գործունեությունը:

«Մշտական հաստատություն» տերմինը ներառում է մասնավորապես.

- a) կառավարման վայր,
- b) մասնաճյուղ,
- c) գրասենյակ,
- d) գործարան,

Հարկային իրավունք

ե) արհեստանոց, և

բ) հանքահոր, նավթի կամ գազի հորատանցք, քարհանք կամ բնական պաշարների արդյունահանման ցանկացած այլ վայր:

Շինարարական հրապարակը կամ կառուցման կամ տեղակայման ծրագիրը կազմում է մշտական հաստատություն, միայն եթե այն շարունակվում է ինը ամսից ավել ժամանակահատված:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը:

Ստացվում է, որ եթե Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու վերաբերյալ միջազգային համաձայնագրերում գործունեության մշտական վայրի սահմանումը տարբերվի ազգային օրենսդրությունում տեղ գտած սահմանումից, ապա կոնկրետ իրավահարաբերության ժամանակ գործելու է այդ համաձայնագրերի սահմանումը, ինչը կարող է հանգեցնել կրկնակի հարկման կամ ընդհանրապես չհարկման: Հետևաբար նման խնդիրներից խուսափելու համար ճիշտ կլինի վերացնել ՇՕ-ում և Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերում առկա տարբերությունները:

Հասկանալու համար, թե ՇՕ-ում և Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերում տրված սահմանումների տարբերությունը գործնականում ինչ խնդիրների կարող են հանգեցնել անհրաժեշտ է վերլուծել դրանց բովանդակային մասը:

2.2. Գործունեության իրականացման վայրը (Place of business)

ՇՕ-ի իմաստով ոչ ռեզիդենտի «գործունեության իրականացման վայրը» ոչ ռեզի-

դենտի առանձնացված ստորաբաժանման գործունեության գրանցման վայրն է կամ առանձնացված ստորաբաժանում չունեցող ոչ ռեզիդենտի դեպքում վերջինիս ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու փաստացի վայրն է, որը վերջինիս գտնվելու վայրի տարածքային հարկային տեսչության մարմնի կողմից ճանաչվել է որպես այդպիսին, այսինքն՝ հաշվառման է վերցվել այդ հարկային տեսչության մարմնում (ՇՕ 54-րդ հոդված և Հրահանգի 8.4-րդ հոդված):

Առանձնացված ստորաբաժանման դեպքում «գործունեության իրականացման վայրը» առանձնացված ստորաբաժանման գտնվելու վայրն է, որի վերաբերյալ կատարվում է համապատասխան նշում առանձնացված ստորաբաժանման հաշվառման ժամանակ:⁸

Գործունեության փաստացի վայրի առումով ՇՕ-ն սահմանում է մի շարք օրինակներ, ինչից բխում է, որ փաստացի վայր կարող է ընդգրկել բիզնեսի իրականացման այլ վայրեր ևս:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՇՕ-ն չի սահմանում ոչ ռեզիդենտի «մշտական գործունեության վայր» հասկացությունը և չկա այդ առումով կիրառման և դատական պրակտիկա, դժվար է գործնականում բնորոշել գործունեության փաստացի վայրի բովանդակությունը:

Օրինակ՝ ՇՕ-ի նման ձևակերպումից հստակ չի բխում՝ արդյո՞ք Իրան-Հայաստան գազամուղը, որով գազ է մատակարարվում Հայաստանին, հանդիսանում է գործունեության վայր, թե ոչ: Օրինակ՝ Գերմանիայի ֆեդերալ հարկային դատարանը եզրակացրել է, որ ցանկացած գետնի տակի խողովակաշար համարվում է գործունեության մշտական վայր: Մշտական գործունեության վայրի համար նշանակություն չունի, թե այն գտնվում է երկրի մակերևույթի վերևում և արդյոք տեսանելի է: Պետք է նշենք, որ «pipeline decision»-ում խողովակաշարն ավտոմատ կերպով էր նավթը փոխադրում և դրանում ներգրավված չէին աշխատողները:⁹

2.3. Գործունեության վայրը ժամանակային առումով

ՇՕ-ն «գործունեության մշտական վայր» հասկացության փոխարեն օգտագործում է «գործունեության վայր» հասկացությունը, ինչից կարելի է ենթադրել, որ վայրը, որը նույնիսկ մեկ անգամ օգտագործվում է ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու նպատակով, համարվում է ոչ ռեզիդենտի գործունեության վայր: Օրինակ՝ արդյո՞ք կոնկրետ վայրում շինարարության թույլտվությունը բավարար է վայրը ճանաչել գործունեության փաստացի վայր, թե կոնկրետ աշխատանքներ պետք է իրականացվեն, կամ աշխատանքների ինչ ծավալ պետք է իրականացված լինի:

Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու մասին համաձայնագրերում շինարարական և մոնտաժային հրապարակները, շինարարությունը կամ տեղակայման ծրագրերը մշտական հաստատություն որակելիս կիրառվում են ժամկետային պահանջներ՝ սահմանելով, օրինակ, որ դրանք կհամարվեն մշտական հաստատություն միայն այն դեպքում, եթե դրանց տևողությունը գերազանցում է տասներկու ամիսը: Նման մոտեցում է սահմանում նաև OECD մոդելային կոմպենցիան:

Փաստորեն ստացվում է, որ ազգային օրենսդրության համաձայն՝ Հայաստանի տարածքում ոչ ռեզիդենտի կողմից նույնիսկ մեկ անգամ իրականացվող ձեռնարկատիրական գործունեության վայրը կարող է ճանաչել որպես գործունեության վայր:

Կարծում ենք, որ ոչ ռեզիդենտի կողմից գործունեության իրականացման կարճաժամկետ դեպքերի պարագայում պետք է հարկել աղբյուրի մոտ:

2.4. Գործունեության վայրի օգտագործման իրավական հիմքերը

Ոչ ռեզիդենտի ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման վայրի որպես գործունեության մշտական վայր որակման տեսանկյունից էական չեն այդ

վայրի օգտագործման իրավական հիմքերը, ինչպես նաև դրա հատուցելի, թե անհատույց լինելը: Միակ պահանջն այն է, որ վայրը փաստացի օգտագործվի ձեռնարկատիրական նպատակներով:

Ըստ էության, աշխատողների մասնավոր տները, բնակարանները, որոնք չեն գտնվում գործատուի վերահսկողության ներքո, չեն կարող համարվել գործունեության վայր: Սակայն, եթե դրանք օգտագործվեն գործատուի կողմից ձեռնարկատիրական նպատակներով, ապա կհամարվեն գործունեության վայր:

2.5. Այլ անձի գործունեության (բիզնեսի) իրականացման վայրի օգտագործումը որպես ոչ ռեզիդենտի գործունեության վայր

ՇՕ-ն չի պարունակում դրույթ այն դեպքերի վերաբերյալ, երբ ոչ ռեզիդենտի փաստացի գործունեության վայրը հանդիսանում է այլ ընկերության բիզնեսի իրականացման վայր: Հնարավոր են դեպքեր, երբ ոչ ռեզիդենտը գործունեություն իրականացնի այնպիսի վայրում, որը զբաղված կլինի այլ ընկերության կողմից և որտեղ վերջինս կիրականացնի իր ձեռնարկատիրական գործունեությունը:

Ըստ էության, նույն վայրում կարող են լինել տարբեր ընկերությունների գործունեության վայրեր: Նույնը վերաբերում է նաև առանձնացված ստորաբաժանմանը: Ընդ որում, օրենսդրությամբ չկա սահմանափակում, որով կարգելվեր նույն վայրում մեկից ավելի իրավաբանական անձանց գրանցումը կամ առանձնացված ստորաբաժանումների հաշվառումը:

2.6. Գործունեության վայրի օրինակները

ՇՕ 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ վայր կարող են համարվել, մասնավորապես, ոչ ռեզիդենտի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող գրասենյակը, գործակալությունը, գործարանը, ֆարբիկան, արտադրամասը, հանքահորը, հանքավայրը, նավթի կամ գազի հորատանցքը, քարհանքը կամ բնական պաշարները հետախուզելու, արդյունահանելու և շահագործելու վայրը, պայմանագ-

Հարկային իրավունք

րով իրականացվող շինարարական, տեղակայման, մոնտաժային, կարգավորման, հավաքման, հետագրուման աշխատանքների, սարքավորումների պլաստիկման, խորհրդատվական, այլ մասնագիտական ծառայություններ մատուցելու, այդ աշխատանքները վերահսկելու վայրը:

ՇՕ-ն նման ցանկ սահմանում է միայն գործունեության փաստացի վայրերի համար, այսինքն, երբ ոչ ռեզիդենտը չունի առանձնացված ստորաբաժանում: Ի տարբերություն ՇՕ-ի՝ ՀՀ կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու մասին համաձայնագրերը, որոնք կնքված են OECD տիպային համաձայնագրի հիման վրա, գործունեության մշտական վայրի (մշտական հաստատության) օրինակ են ներկայացնում նաև մասնաճյուղը և ներկայացուցչությունը, ինչը հանդիսանում է առանձնացված ստորաբաժանում: Այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերով սահմանված «մշտական հաստատություն» հասկացությունն ավելի լայն է, և իր մեջ ներառում է ինչպես ՇՕ-ի սահմանված «առանձնացված ստորաբաժանում», այնպես էլ «գործունեության վայր» հասկացությունները: Ազգային օրենսդրության և Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերի միջև այս առումով կարող է հակասություն առաջանալ և նման պարագայում կիրառվելու են համաձայնագրերի դրույթները:

Ընդ որում, ստացվում է, որ ոչ ռեզիդենտի մեկից ավելի գրասենյակներ, գործակալություններ և այլն ունենալու դեպքում դրանք բոլորը կարող են ճանաչվել գործունեության իրականացման վայր: Նույն վերաբերում է ղեկավարման վայրերին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե դրանցից որ մեկն է իրականացնում արդյունավետ ղեկավարում:

2.7. Նախապատրաստական և օժանդակող աշխատանքների բացառումը

ՇՕ-ն չի սահմանում գործողությունների կամ գործունեության այն տեսակները,

միայն որոնց իրականացման նպատակով օգտագործվող վայրը չի համարվի գործունեության իրականացման վայր:

Ի տարբերություն ՇՕ-ի՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու մասին համաձայնագրերը, ինչպես նաև OECD տիպային համաձայնագիրը սահմանում են այն վայրերը կամ գործողությունները, որոնց իրականացման նպատակով օգտագործվող վայրերը չեն համարվում «մշտական հաստատություն»:¹⁰

Նման բացառության սահմանման նպատակն այն է, որ գործունեության վայրերը, որոնք օգտագործվում են հիմնական գործունեության օժանդակող կամ նախապատրաստական նպատակներով, չհամարվեն գործունեության մշտական վայր: Օժանդակող կամ նախապատրաստական գործողությունները կարող են կրել տարբեր բնույթ, օրինակ՝ ապրանքների գովազդը, հետագրական աշխատանքները, շուկայի ուսումնասիրությունը և այլն: Օժանդակող կամ նախապատրաստական գործողությունները կարող են տարբերվել դեպքից դեպք: Սակայն նման գործողությունների բնորոշում և որպես գործունեության մշտական հաստատություն չորակելը կարևոր է, անկախ այն հանգամանքից, որ նման վայրը համապատասխանում է մշտական հաստատության պահանջներին:

3. Ծեռնարկատիրական գործակալը

ՇՕ 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ձեռնարկատիրական գործակալը՝ ռեզիդենտ համարվող իրավաբանական անձը, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկությունը կամ ֆիզիկական անձը, որի գործունեությունը ոչ ռեզիդենտի կողմից վերահսկվում է հանձնարարության պայմանագրի, լիազորագրային կառավարման պայմանագրի կամ լիազորագրի հիման վրա կամ այլ ձևով, և որը ոչ ռեզիդենտի (լիազորող անձի) համար գործունեություն է իրականացնում մասնավորապես հետևյալ նպատակների համար՝ ա) գնումներ կազմակերպելու, գնումներ կատարելու և այլ պայմանագրեր կնքելու:

Հարկային իրավունք

բ) երրորդ անձանց հետ գործակալական պայմանագրային հարաբերություններ հաստատելու, լիազորող անձին պատկանող ապրանքները կանոնավոր ձևով կուտակելու, պահեստավորելու և լիազորող անձի անունից այլ անձանց այդպիսի ապրանքներ առաքելու:

գ) առևտրական պայմանագրեր կնքելիս կամ գնման պատվերներ կատարելիս լիազորող անձին ներկայացնելու:

Ձեռնարկատիրական գործակալի միջոցով գործունեություն իրականացնելու դեպքում ոչ ռեզիդենտի գործունեության իրականացման վայր է համարվում ձեռնարկատիրական գործակալի գտնվելու վայրը:

Պետք է նշել, որ գործակալը կարող է գործել ինչպես ոչ ռեզիդենտի անունից (կախյալ), այնպես էլ ոչ ռեզիդենտի հանձնարարությամբ, բայց իր անունից (անկախ):

ՇՕ-ն չի կարգավորում այն դեպքը, երբ անկախ կարգավիճակով գործակալ համարվող անձից տարբերվող անձը գործում է ոչ ռեզիդենտի անունից և ունի ու սովորաբար օգտագործում է Հայաստանի Հանրապետությունում ոչ ռեզիդենտի անունից պայմանագրեր կնքելու իրավասություն, որի դեպքում ոչ ռեզիդենտը համարվում է Հայաստանի Հանրապետությունում մշտական հաստատություն ունեցող՝ ցանկացած գործունեության նկատմամբ, որն այդ անձն իրականացնում է ոչ ռեզիդենտի համար, եթե միայն այդ անձի գործունեությունը չի սահմանափակվում նախապատրաստական կամ օժանդակող գործունեության իրականացմամբ:

Այսինքն, եթե նույնիսկ գոյություն ունի գործակալության պայմանագիր, բայց գործակալի միակ գործունեությունը տվյալ ոչ ռեզիդենտին ներկայացնելն է (գործակալը կախյալ է՝ գործում է ոչ ռեզիդենտի անունից), ապա ոչ ռեզիդենտի գործունեության նկատմամբ պետք է կիրառել ոչ թե գործակալի հետ կապված դրույթները (ՇՕ 54-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), այլ համարել գործունեության վայրի միջոցով իրականացվող

գործունեություն և կիրառել դրա վերաբերյալ դրույթները:

Նման մոտեցում են սահմանում նաև Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու մասին համաձայնագրերը, ինչպես նաև OECD տիպային համաձայնագիրը: OECD տիպային համաձայնագրի 5-րդ հոդվածի 5-րդ պարագրաֆը մասնավորապես սահմանում է, որ անկախ «մշտական հաստատության» վերաբերյալ դրույթներից, եթե անկախ կարգավիճակով գործակալից տարբեր անձը գործում է ձեռնարկության անունից և ունի ու սովորաբար օգտագործում է պայմանավորվող պետությունում ձեռնարկության անունից պայմանագրեր կնքելու իրավասություն, ապա այդ ձեռնարկությունը համարվում է մշտական հաստատություն ունեցող այդ պետությունում՝ այդ անձի կողմից տվյալ ձեռնարկության համար իրականացվող ցանկացած գործունեության մասով, բացառությամբ, երբ այդպիսի անձի գործունեությունը սահմանափակվում է նախապատրաստական կամ օժանդակող գործունեության իրականացմամբ, որը, եթե անգամ իրականացվում է գործունեության կայուն վայրի միջոցով, այդ գործունեության կայուն վայրը չի վերաժամ մշտական հաստատության:

Պետք է սահմանել, որ անկախ գործակալները, որոնք իրականացնում են իրենց գործունեությունը անկախ և տարանջատված ոչ ռեզիդենտի գործունեությունից, այսինքն՝ դա գործակալի միակ գործունեությունը չէ, և գործակալը չի գործում ոչ ռեզիդենտի գործունեության վայրի միջոցով, չեն համարվում ոչ ռեզիդենտի մշտական գործունեության վայր: Միայն ոչ անկախ (կախյալ) գործակալը կարող է համարվել մշտական գործունեության վայր:

4. Փոխկապակցված ընկերությունները

ՇՕ-ն ուղղակիորեն չի սահմանում դրույթներ, որոնք վերաբերեն ոչ ռեզիդենտ ընկերության կողմից վերահսկվող ընկերությանը: Ամերիաժեշտ է հաշվի առնել, որ ոչ ռեզիդենտ ընկերությունը վերահսկում է Հայաստանի Հանրապետության ռեզի-

Հարկային իրավունք

դեմո հանդիսացող ընկերությանը կամ վերահսկվում է նրա կողմից կամ ձեռնարկատիրական գործունեություն է իրականացնում Հայաստանի Հանրապետությունում (վշտական հաստատության միջոցով կամ այլ կերպ), ինքնին որևէ ընկերության չի վերածում մյուսի վշտական հաստատության:

5. Եզրահանգում

ՇՕ-ն չի սահմանում «գործունեության վշտական վայր» հասկացությունը: Դրա փոխարեն սահմանվում են «առանձնացված ստորաբաժանում» և «գործունեության վայր» հասկացությունները: Գործունեության վայրի առումով կան բազմաթիվ թերություններ, ինչպիսիք են հարկային տարածքային տեսչության կողմից դրանց ճանաչման մեխանիզմները, գործունեության վայրի հստակ կարգավորումը, ինչը վերջինս գործնականում դարձրել է չկիրառվող: Այսինքն՝ գործունեության վայրի միջոցով գործունեություն իրականացնող ոչ ռեզիդենտի կողմից շահութահարկի վճարման մեխանիզմները ևս հստակ չեն: Այդ առումով չկան նաև ուղեցույցներ և դատական պրակտիկա: Հրահանգը ևս չի պարունակում համապատասխան դրույթներ: Ստացվում է, որ ոչ ռեզիդենտի առանձնացված ստորաբաժանումը Հայաստանում իրականացնում է վշտական հաստատության ֆունկցիան՝ որոշ բացառություններով: Ինչպես արդեն նշել ենք, որ «գործունեության վշտական վայրը» ավելի լայն հասկացություն է, քան «առանձնացված ստորաբաժանումը»: ՇՕ-ում առկա խնդիրները վերացնելու, այն Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված կրկնակի հարկումը բացառելու մասին համաձայնագրերին համապատասխանեցնելու, հարկային օրենսդրության միջազգային զարգացումներին համահունչ լինելու և ոչ ռեզիդենտների կողմից Հայաստանում ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու ճկուն և արդյունավետ մեխանիզմներ նախատեսելու նպատակով անհրաժեշտ է կատարել մի շարք փոփոխություններ: Մասնավորապես՝ պետք է ներմուծվի «վշտական գործունեության

վայր» հասկացությունը, որը կներառի ինչպես առանձնացված ստորաբաժանումը, այնպես էլ ոչ ռեզիդենտի կողմից ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման փաստացի այլ վայրերը, եթե համապատասխանում են «վշտական գործունեության վայր»-ի բովանդակային պահանջներին: Պետք է սահմանվեն հստակ մեխանիզմներ գործունեության վշտական վայրի ճանաչման կամ հաշվառման համար, ինչպես նաև դրույթներ՝ գործունեության վշտական վայրի աշխարհագրական, ժամանակային, դրա օգտագործման իրավական հիմքերի, նախապատրաստական և օժանդակող աշխատանքների վերաբերյալ: Հակառակ պարագայում՝ խնդիրներ կարող են առաջանալ ոչ ռեզիդենտի կողմից գործունեության վայրի միջոցով իրականացվող գործունեության շահութահարկով հարկման ժամանակ: Եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ գործնականում հստակ մեխանիզմներ են սահմանված միայն ոչ ռեզիդենտի առանձնացված ստորաբաժանման միջոցով իրականացվող գործունեության աղբյուրի մոտ հարկման առումով, և եթե միաժամանակ ոչ ռեզիդենտի նկատմամբ կիրառվեն Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված համաձայնագրերը, սալս այս պարագայում խնդիրներ կարող են առաջանալ համաձայնագրերով սահմանված վշտական հաստատության և ազգային օրենսդրությամբ սահմանված առանձնացված ստորաբաժանման հարկման միջև, քանի որ վերջինս միայն վշտական հաստատության սահմանափակ կիրառումն է: Դրա համար հնարավոր խնդիրներից և տարաբնույթ մեկնաբանություններից խուսափելու համար ցանկալի է ՇՕ-ում ներդնել OECD տիպային համաձայնագրով (քանի որ դրանից բխում են նաև Հայաստանի Հանրապետության կողմից կնքված համաձայնագրերը) սահմանված «վշտական հաստատության» հասկացությունը և հրահանգով սահմանել դրա կիրառման ուղեցույցը՝ հաշվի առնելով հոդվածում առաջարկված լուծումները:

ԱՂՅՈՒՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

1. «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենք <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=76782>:

2. «Հարկերի մասին» ՀՕ-107 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.05.20/11:

3. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1998 թվականի նոյեմբերի 27-ի «Հարկման նպատակով համախառն եկամտից իրականացնող նվազեցումների որոշ տեսակների առավելագույն թույլատրելի չափեր սահմանելու մասին» N753 որոշում, ՀՀՊՏ 1998.12.22/31(64):

4. Հայաստանի Հանրապետության

կառավարության և Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորության կառավարության միջև եկամուտների և կապիտալի կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելը կանխելու մասին կոնվենցիա, 2012թ. փետրվարի 21:

5. «Շահութահարկի մասին» ՀՕ-155 ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 1997.12.03/27:

6. Federal Tax Court of 30 October 1996, docket no. II R 12/92, <http://home.germany.net/101-274850/pipeline.html>:

7. OECD Model Tax Convention, <http://www.oecd.org/ctp/treaties/2014-model-tax-convention-articles.pdf>:

8. <http://www.taxservice.am/>.

1.«Շահութահարկի մասին» ՀՕ-155 օրենք, ՀՀՊՏ 1997.12.03/27:

2.<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=87248>:

3. Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տարբեր իրավական ակտերում, այդ թվում նաև ՀՀ կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերում նույն երևույթի վերաբերյալ օգտագործվում են «մշտական հաստատություն» և «գործունեության մշտական վայր» հասկացությունները, ապա հողվածում դրանք ևս կրում են նույն իմաստը: Կախված տարբեր աղբյուրներից կատարվող հղումներից՝ դրանք կօգտագործվեն տվյալ աղբյուրում սահմանված ձևով:

4.<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=91678>.

5.<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75595>.

6. <http://www.oecd.org/ctp/treaties/2014-model-tax-convention-articles.pdf>.

[model-tax-convention-articles.pdf](http://www.oecd.org/ctp/treaties/2014-model-tax-convention-articles.pdf).

7.<http://www.taxservice.am/Content.aspx?itn=TLInternationalTreaties>.

8. «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 4-րդ կետ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=76782>:

9. Federal Tax Court of 30 October 1996, docket no. II R 12/92, so-called (“pipeline decision),

<http://home.germany.net/101-274850/pipeline.html>.

10. OECD Model Tax Convention, article 5, paragraph 4.

<http://www.oecd.org/ctp/treaties/2014-model-tax-convention-articles.pdf>.

Քրեական իրավունք

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի օրենսդրության զարգացման և իրավական վերլուծությունների վարչության քրեաիրավական օրենսդրության բաժնի պետ, Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու

Գևորգ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԱՉԱՏԱԶԻԿՈՒՄ ԴԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ՀԱՃԱԽԱԿԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅՈՒԹՈՒՄՆԵՐԸ

Քրեական պատժի առաջացրած սոցիալ-իրավական հետևանքների, ինչպես նաև պատժի նպատակներին գործնականում հասնելու տեսանկյունից անհրաժեշտ է անդրադառնալ ազատագրված՝ որպես պատժատեսակի հաճախակի կիրառման արդյունքում առաջացած խնդիրներին և դրանց լուծմանը: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակները ոչ միշտ են անձին ուղղելու լավագույն միջոցները, սակայն Հայաստանում հիմնականում կիրառվում է ազատագրվում պատժատեսակը, որն առաջացնում է մի շարք բացասական սոցիալ-իրավական հետևանքներ: Բացի այդ, ազատագրվում պատժատեսակի հաճախակի կիրառման փաստը հաստատվում է ներկայացված պաշտոնական վիճակագրական տվյալներով, ըստ որոնց՝ Հայաստանի Հանրապետության դատարանների կողմից 2010 թվականին ազատագրվումը՝ որպես պատժատեսակ, կիրառվել է 3116 անգամ (այն կազմել է կիրառված պատիժների 62%-ը), 2011-ին՝ 2616 (68%), 2012-ին՝ 2193 (59%), 2013-ին՝ 2179 (57%), 2014-ին՝ 1776 (50%):¹ Ըստ ներ-

կայացված պաշտոնական տվյալների՝ այս պատժատեսակի կիրառման դեպքերը նվազել են, սակայն 50% ցուցանիշը վկայում է այն մասին, որ քննարկվող հիմնախնդիրն առկա է նաև մեր երկրում:

Ներկայումս դատարանները հաճախ են կիրառում ազատագրվում պատժատեսակը, քանի որ չկան գործուն և արդյունավետ այլընտրանքային մեխանիզմներ: Դրա պատճառներից են նաև մեր խորհրդային անցյալը, դրա ազդեցության տակ ձևավորված իրավամտաժողովությունը, մասնավորապես, եթե չենք ազատագրվում, ուրեմն արդարադատություն չենք իրականացնում:

Ազատագրվումը՝ որպես պատիժ, լայնորեն կիրառվել է Հոլանդիայում 16-17-րդ դարերում, ավելի ուշ՝ Գերմանիայում, հետո այն տեղ գտավ բուրժուական քրեական օրենսգրքերում (Ֆրանսիա, Բավարիա):² Այդ պատժատեսակի կիրառումը բավականին «մարդասիրական» քայլ էր, և այն այլընտրանք էր տաժանակիր աշխատանքներին ու մահապատժին, որոնք այդ ժամանակ լայն կիրառություն էին ստացել: Արդյունքում այդ պատժատեսակի կիրառման միջոցով հնարավոր

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րություն ստեղծվեց ուղղիչ-դաստիարակչական ներգործություն ունենալ հանցանք կատարած անձի վրա:³ Գտնում ենք, որ ազատագրվումն այդ ժամանակների քաղաքական-իրավական գաղափարախոսությանը բնորոշ այլընտրանքային պատժողական-դաստիարակչական մեխանիզմ էր տաժամակիր աշխատանքներին ու մահապատժին:

Ներկայումս, ազատագրվումը՝ որպես պատժատեսակ, նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասի համաձայն՝ ազատագրվումը որոշակի ժամկետով դատապարտյալին ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից մեկուսացնելն է: Այն կիրառվում է այն անձանց նկատմամբ, ովքեր կատարել են հանրային բարձր վտանգավորության հանցավոր արարք, և **նրանց վերասոցիալականացումը հնարավոր չէ առանց հասարակությունից մեկուսացնելու:**⁴ Ազատագրվում պատժատեսակի կիրառումը բերում է անձի ազատության էական տարրերի սահմանափակման կամ նույնիսկ դրանցից զրկման,⁵ մասնավորապես, սահմանափակվում են ազատ տեղաշարժման իրավունքը, աշխատանքի ընտրության ազատությունը, շփումը այլ անձանց հետ:⁶ Ազատագրվելով անձին՝ զգալիորեն սահմանափակվում է նրա սոցիալական կապը հասարակության հետ: Այս առումով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է. «Ազատագրվման պատժատեսակի էությունը դատապարտյալին արտաքին աշխարհից մեկուսացնելն է, որն իրականացվում է նրան հատուկ ազատագրվման վայրերում՝ ուղղիչ հիմնարկներում, տեղավորելու միջոցով, ինչը, փաստորեն, դատապարտյալի

ֆիզիկական մեկուսացումն է: Որոշակի ժամկետով ազատագրվումը և ցմահ ազատագրվումը հանդիսանում են առավել խիստ քրեական պատիժներ, քանի որ դրանց կրումն ուղեկցվում է դատապարտյալի վրա դրված իրավական սահմանափակումների առավել մեծ ծավալով, մասնավորապես, սահմանադրական, քաղաքացիական, աշխատանքային, ընտրական, ընտանեկան իրավունքների մասով: Դատապարտյալը զրկվում է ազատ տեղաշարժելու, բնակության վայր ընտրելու, հարազատների հետ ազատորեն շփվելու և այլ սահմանադրական իրավունքներից»:⁷

Ինչպես ցանկացած պատժատեսակի, այնպես էլ ազատագրվման կիրառումը հետապնդում է որոշակի նպատակներ: Մասնավորապես, պատժի նպատակներից են անձի ուղղումը, նրան վերադարձնելը հասարակություն՝ որպես օրինապահ, սոցիալապես օգտակար ապրելաձև վարող քաղաքացի:⁸ Պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի վերասոցիալականացմանն ուղղված գործընթացում նրա մեջ պետք է ձևավորվի իրավագիտակցության որոշակի աստիճան, որը հնարավորություն կընձեռի նրան հետևել հասարակության մեջ գոյություն ունեցող իրավական և բարոյական նորմերին: Դրանով է պայմանավորված, որ դատապարտյալի ուղղումն ընթանում է երկու ուղղությամբ՝ իրավաբանական և բարոյական:

Այսպես, իրավաբանական ուղղման էությունը պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի անձի դրական հատկանիշների ձևավորումն է, որպեսզի հետագայում կանխվի կամ նվազագույնի հասցվի նրա կողմից կրկին հանցանք կատարելու հնարավորու-

Քրեական իրավունք

թյունը: Իսկ բարոյական ուղղման էությունը դրսևորվում է դատապարտյալի մոտ բարոյական սկզբունքներ և նորմեր ձևավորելով, որոնք օգտակար են հասարակական կյանքի բնականոն զարգացման համար:⁹ Սակայն, կարծում ենք, որ շատ հաճախ քրեակատարողական հիմնարկները չեն հասնում պատժի նպատակների իրագործմանը, մասնավորապես, հանցանք կատարած անձի ուղղմանը, և անձը որոշ ժամանակ անց կրկին կատարում է քրեորեն պատժելի արարք: Նման պայմաններում անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ ազատազրկման ձևով պատժի հաճախակի չարդարացված կիրառումը նպաստում է հասարակական հարաբերությունների քրեականացմանը և խնդիրներ է ստեղծում քրեակատարողական հիմնարկների համար:

Հայաստանում ներկայումս խնդիր է առաջացնում քրեակատարողական հիմնարկների գերբեռնվածությունը: Վերջին տարիներին Հանրապետությունում հանցածին իրավիճակը սրվել է, տարածվել են հանցավոր երևույթները, որոնք նպաստում են հասարակությունում քրեական տարրերի շատացմանը:¹⁰ Կարծում ենք, որ կրկնահանցավորությունը նախականիսելու համար պետք է կիրառել գործուն և արդյունավետ պատժամիջոցներ: Ազատազրկման դատապարտված անձինք պատիժը կրելուց հետո վերադառնում են հասարակություն և շարունակում իրենց հակասոցիալական վարքագիծը: Պատահական չէ, որ *Orchowski v. Poland* գործով (22.10.09 թիվ 17885/04) ՄԻԵԳ-ը հայտնել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Պետությունը պետք է հրաժարվի իր խիստ քրեական քաղաքականությունից ազատությունից զրկ-

ված անձանց թիվը կրճատելու և **պատժի այլընտրանքային միջոցների համակարգ ստեղծելու միջոցով** (ընդգծումը՝ Խ.Գ.)»:¹¹ Հատկապես նվազ ծանրության հանցագործությունների համար ազատազրկումը լավագույն միջոցը չէ:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ ազատազրկման պատժատեսակի հաճախակի չարդարացված կիրառումն ունենում է իր բացասական ազդեցությունը հասարակության վրա: Գտնում ենք, որ նոր քրեական քաղաքականությամբ անհրաժեշտ է գործնականում ապահովել պատժի անխուսափելիության սկզբունքի իրականացումը, ոչ թե խստացնել պատիժները, որը ոչ միայն չի լուծում քրեական քաղաքականության առջև դրված խնդիրները, այլև առաջացնում է անդառնալի բացասական հետևանքներ: Բացի դրանից, անհրաժեշտ է նոր քրեական քաղաքականությամբ ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների ցանկն ընդլայնել, որը հնարավորություն կընձեռնի դատարանին հաշվի առնել հանցագործության և հանցանք կատարած անձի վտանգավորության աստիճանը, նշանակել արդարացի ու համաչափ պատիժ, որն առավելագույնս կնպաստի դատապարտյալի ուղղմանը, վերջինիս վերասոցիալականացմանը և կրկնահանցագործությունների կանխմանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակներից քիչ թե շատ արդյունավետ կիրառվում է միայն տուգանքը: Բացի այդ, տուգանքը՝ որպես գույքային բնույթի քրեական պատասխանատվության արդյունավետ միջոց, կարևոր

տեղ է զբաղեցնում քրեական պատիժների շարքում: Հարկ է նշել, որ հանրային աշխատանքները՝ որպես պատժատեսակ, գրեթե չեն նշանակվում, քանի որ դրանք արդյունավետ չեն՝ հաշվի առնելով օրենքով հանրային աշխատանքների համար նախատեսված չափազանց երկար ժամկետը և դատապարտյալի հայեցողությունը:¹² Գտնում ենք, որ հիմնական պատճառն այն է, որ հանրային աշխատանքները չեն կիրառվում որպես ինքնուրույն պատժատեսակ: Այն նշանակվում է կամ որպես ազատագրվածան ալընտրանք, կամ տուգանքի վճարման անհնարի նության դեպքում: Նման պայմաններում ստացվում է այնպիսի իրավիճակ, որ ձևական-իրավաբանական առումով առկա են նորմեր, որոնք իրավակիրառ պրակտիկայում կիրառություն չեն ստանում, կամ որոնց կիրառման դեպքերը շատ քիչ տոկոս են կազմում:

Անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ քրեական պատժի նպատակը գուտ պատժելը չէ կամ պետության վրեժը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ: Հանցանք կատարած անձին պատժելիս նրան որոշակի իրավունքներից զրկելը և նրա իրավունքների սահմանափակումը չեն հանդիսանում պետության նպատակը, այլ դրանք ուղղակի միջոցներ են պատժի կոնկրետ նպատակներին հասնելու համար:¹³ Ինչպես արդեն նշել ենք, պատժի նպատակներից են դատապարտյալի ուղղումը, վերասոցիալականացումը, հանցագործությունների հատուկ և ընդհանուր կանխումը: Հատուկ և ընդհանուր կանխման էությունը դրսևորվում է նրանով, որ կոնկրետ հանցագործության դեպքում հանցանք կատարած կոնկրետ անձին պատժելիս

նրա նպատակը նրա կողմից կրկին հանցագործություն կատարելը կանխելն է (հատուկ կանխում), և հանցավորին պատժելով՝ անուղղակի ներգործություն ենք ունենում հասարակության մյուս անդամների գիտակցության վրա (ընդհանուր կանխում):¹⁴ Գտնում ենք, որ կանխարգելման այս երկու հիշատակված մեթոդները գտնվում են դիալեկտիկական միասնության մեջ և նպատակահարմար չէ խոսել դրանցից որևէ մեկի առավել կարևորության մասին: Ինչպես քրեական պատժի նպատակը գուտ պատժելը չէ, այնպես էլ տուգանքի դեպքում առաջնային է ոչ թե պատժիչ բովանդակությունը, այլ դաստիարակչական տարրը:¹⁵ Տուգանքի էությունն այն է, որ դաստիարակչական-կանխարգելիչ ներգործությունը կապված չէ անձին ազատությունից զրկելու հետ: Դատարանը տուգանք կիրառելով հանցանք կատարած անձին չի մեկուսացնում հասարակությունից:¹⁶ Այս դեպքում մեղավոր անձը հարկադրաբար որոշակի չափի գումար է մուծում պետությանը: Բնականաբար, գումարի չափը կախված է հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանից, հանցագործի անձից և գույքային դրությունից: Որոշակի չափի գումար մուծելը և գույքային սահմանափակումները կոչված են պատժիչ-ուղղիչ ներգործություն ունենալ անձի վրա՝ զրկելով նրան նյութական բարիքներից: Քրեական օրենսգրքով սահմանված գումարի չափը կապահովի պատժի ընդհանուր կանխարգելիչ գործառույթը:¹⁷ Կարելի է եզրակացնել, որ տուգանքն ունի դրամական արտահայտություն, և անձին նյութական բարիքներից զրկելու մեջ է արտահայտվում դրա կանխարգելիչ-ուղղիչ ներուժը: Տուգանքի

Քրեական իրավունք

դեպքում անձը չի մեկուսացվում հասարակությունից, չի կտրվում նրա սոցիալական կապը և, ամենակարևորը, անձը չի զրկվում մարդու հիմնարար սահմանադրական իրավունք հանդիսացող ազատությունից:

Ինչ վերաբերում է պատժի անհատականացմանը տուգանքի դեպքում, դա կախված է հանցավոր արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանից, մասնավորապես, հանցագործության պատճառից, առաջացրած հետևանքներից (վնասի չափ, անձի մեղավորության աստիճան և այլն): Կախված հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանից՝ դատարանը նշանակում է տարբեր չափի տուգանքներ, իհարկե, քրեական օրենսգրքի համապատասխան նորմի սանկցիայի շրջանակներում:¹⁸ Շատ քրեագետներ բազմիցս նշել են, որ այլընտրանքային սանկցիաների դեպքում, որտեղ կարճաժամկետ ազատազրկման հետ միասին նախատեսված է ազատազրկման հետ կապ չունեցող պատժատեսակ, դատավորները հաճախ պետք է կիրառեն հենց ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակները:¹⁹ Հատկապես առաջին անգամ ոչ մեծ հանրային վտանգավորության աստիճանի հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ կարճաժամկետ ազատազրկումը ոչ միշտ է արդյունավետ, ոչ միշտ է կանխարգելիչ-դաստիարակչական ներգործություն ունենում դատապարտյալի վրա: Հետևաբար, այն դեպքերում, երբ գործի հանգամանքները և մեղավոր անձի տվյալները թույլ են տալիս դատարանին նրան ուղղել և դաստիարակել առանց հասարակությունից մեկուսացնելու, դատավորը պետք է հաճախ կիրառի ազա-

տազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակները:

Ի դեպ, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգում առաջարկվում է նախատեսել այլընտրանքային հետևյալ պատժատեսակների ցանկը՝

- 1) ազատության սահմանափակում.
- 2) հանրային իրավունքների սահմանափակում.
- 3) օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին ՀՀ տարածքից արտաքսում.
- 4) զինվորական ծառայության գծով սահմանափակում.
- 5) տնային կալանք.
- 6) ծնողական իրավունքներից զրկելը:²⁰

Ազատության սահմանափակումը պետք է հասկանալ որպես հանցանք կատարած անձին առանց հասարակությունից մեկուսացնելու հատուկ հաստատությունում հսկողության պայմաններում պահելու հետ կապված քրեաիրավական ներգործության միջոց:²¹ Ազատության սահմանափակման պարագայում դատարանը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառում է որոշակի սահմանափակումներ: Այս պատժատեսակի էությունը դրսևորվում է հետևյալ կերպ.

- արգելվում է օրվա որոշակի ժամանակահատվածում դուրս գալ տնից (բնակարան կամ այլ բնակատեղի),
- արգելվում է հաճախել զանգվածային միջոցառումների անցկացման վայրեր և մասնակցել այդ միջոցառումներին,
- արգելվում է փոխել բնակության կամ (և) գտնվելու, աշխատանքի կամ (և) ուսման վայրը՝ առանց պետական լիազորված մարմնի համաձայնու-

թյան:²²

Ու՛ր Գերագույն դատարանն այս պատժատեսակի կիրառման հետ կապված մի շարք հարցերի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է հայտնել առ այն, որ յուրաքանչյուր դատավճռում պետք է հստակ նշվեն.

- այն տարածքի սահմանները, որտեղից դատապարտյալին արգելվում է դուրս գալ,

- այն վայրերը, որտեղ դատապարտյալը չի կարող այցելել,

- այն զանգվածային միջոցառումները, որոնք, դատարանի կարծիքով, կխոչընդոտեն դատապարտյալի ուղղմանը (օրինակ՝ հանրային-քաղաքական միջոցառումներ՝ հավաքներ, ցույցեր, երթեր և այլն):²³

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ սահմանափակումները լուրջ խոչընդոտներ չեն նորմալ ապրելաձև վարելու համար: Ավելին, դժվար է պատկերացնել, որ, օրինակ, գիշերային ժամերին տնից դուրս գալը կամ զանգվածային միջոցառումներին մասնակցելն առաջին անհրաժեշտության գործ է:²⁴

Այս պատժատեսակի իրավական հատկանիշները վերլուծելիս նկատում ենք, որ ազատության սահմանափակման ձևով պատժի կիրառման դեպքում չի կտրվում անձի սոցիալական կապը հասարակությունից, ընդամենը սահմանափակվում են մարդու որոշ քաղաքական, անձնական (քաղաքացիական) իրավունքներ, դրվում են նրա վրա լրացուցիչ պարտականություններ: Հենց այս սահմանափակումների մեջ է այս պատժատեսակի կանխարգելիչ-դաստիարակչական ներուժը:

Ազատության սահմանափակումը՝ որպես պատժատեսակ, չի նշանակվում զինժառայողների, օտարերկրա-

ցիների, քաղաքացիություն չունեցողների, մաս այն անձանց նկատմամբ, ովքեր մշտական բնակության վայր չունեն տվյալ երկրի տարածքում: Դատապարտյալի կողմից այս պատժատեսակից չարամտորեն խուսափելու դեպքում պատժի չկրած մասը դատարանը կարող է փոխարինել ազատագրվմամբ:²⁵ Ազատության սահմանափակման դատապարտված անձի նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու, հանցագործությունները կանխելու և անհրաժեշտության դեպքում տեղեկատվություն ստանալու համար քրեակատարողական կառույցներին իրավունք է վերապահված օգտագործելու անձնական հսկողության և ստուգիչ սարքեր (էլեկտրոնային թևնոց, բջջային ստուգիչ սարք և այլն), ատուղովիզուալ ստուգիչ սարքեր և տեխնիկական միջոցներ ու ռեզիդնալ ինֆորմացիոն կենտրոնի սարքեր:²⁶ Վերջին տասնամյակում էլեկտրոնային թևնոցների կիրառման հաջող փորձ է նկատվել մի շարք երկրներում, մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ում, Եվրախորհրդի անդամ երկրներում:²⁷ Վերահսկողություն իրականացնելիս քրեակատարողական հիմնարկները, անհրաժեշտությունից ելնելով, օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող են ներգործության միջոցներ կիրառել դատապարտյալի նկատմամբ:²⁸ Նշենք, որ ԱՊՀ մի շարք երկրների (Բելառուս, Վրաստան, Ղազախստան, Ուկրաինա) քրեական օրենսգրքերում նախատեսված է այս պատժատեսակը: Արտասահմանյան այլ երկրներում (Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Շվեյցարիա) ազատության սահմանափակման պատժատեսակի կիրառման փորձը

Քրեական իրավունք

վկայում է դրա բարձր պոտենցիալը:²⁹

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ մեղավոր անձինք ազատության սահմանափակման դեպքում չեն կտրվում հասարակական միջավայրից, այդ իսկ պատճառով պատժի կրումից հետո վերասոցիալականացման կարիք չեն ունենում, այս պատժատեսակը դատապարտյալին հնարավորություն է տալիս խուսափել բացասական «քրեական փորձից» և քրեական տարրերի հետ կապից: Այս մեթոդով բացառվում է քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալների և այս պատժատեսակը կրողների մերձեցումը, որը թույլ չի տալիս նրանց դառնալ բանտային ենթամշակույթի կրողներ: Առավել արդյունավետ է իրականացվում սոցիալական վերահսկողությունն այս պատժատեսակի կրման ընթացքում, և մեծ հաշվով պահպանվում են հանցանք կատարած անձի իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը: Գտնում ենք, որ քրեական քաղաքականության արդյունավետ իրականացման, հանցավոր երևույթների դեմ արդյունավետ պայքարի տեսանկյունից արդարացված է ազատության սահմանափակման՝ որպես պատժատեսակի օրենսդրական ամրագրումը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում, և դրա գործնական կիրառելիության արդյունավետ ապահովումը: Այս առումով, կարելի է նպաստել հասարակության անդամների մոտ որոշակի իրավագիտակցության, իրավամշակույթի ձևավորմանը: Ավելին, դրանով կնվազի հանցավոր մշակույթի տարածման հնարավորությունը:

Հանրային իրավունքների սահմանափակման պատժատեսակի կիրառման դեպքում հանցանք կատարած

անձը գրկվում է որոշակի իրավունքներից ու ազատություններից օգտվելու հնարավորությունից: Օրինակ՝ Ֆրանսիայում այս պատժատեսակը կիրառելիս անձն ամբողջությամբ չի կարող իրացնել իր քաղաքական, քաղաքացիական, ընտանեկան իրավունքները, մասնավորապես՝ նա չի կարող ընտրել և ընտրվել, դատական-ծառայողական պաշտոն զբաղեցնել կամ դատարանում հանդես գալ որպես մասնագետ, վկայություն տալ դատարանում (բացառությամբ՝ բացատրություն տալու), լինել խնամակալ կամ հոգաբարձու (այս իրավունքից օգտվելու արգելքը չի բացառում անձի հնարավորությունը լինել իր երեխաների հոգաբարձուն կամ խնամակալը): Դատարանը կարող է նշանակել այս բոլոր իրավունքներից կամ այս իրավունքների մի մասից օգտվելու արգելք: Հանրային իրավունքների սահմանափակման պատժատեսակի շրջանակներում հանցագործության մեջ մեղավոր ճանաչված անձին կարող է արգելվել ուղղակի կամ անուղղակի մասնակցություն ունենալ որոշ տեսակի պայմանագրերին:³⁰ Քաղաքական, քաղաքացիական, ընտանեկան իրավունքներից օգտվելու արգելքի ժամկետը չի կարող գերազանցել տասը տարին:³¹

Այսպիսով, ազատագրվմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակները պետք է լայնորեն կիրառվեն քրեական արդարադատության իրականացման շրջանակներում: Այդպիսի քրեական քաղաքականության ձևավորման շնորհիվ դատարանն էականորեն կսահմանափակվի մարդու իրավունքներով, պետությունն անուղղակիորեն չի նպաստի հանցավոր մշակույթի տարածմանը:

1. www.court.am (18.02.2015).
2. **Додонов В. Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография / Под общ. и науч. ред. С.П. Щербы. М., Юрлитинформ, 2009, с. 289- 448.
3. **Додонов В.Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография / Под общ. и науч. ред. С.П. Щербы. М., Юрлитинформ, 2009, с. 290- 448.
4. Уголовное право. Общая и особенная части/учебник под. ред. М.Н. Журавлева и Никулина. - 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2008, с. 211.
5. Уголовное право. Общая часть: учебник/отв. ред. И. Я. Козаченко - 4-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2008, с. 497.
6. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов / Под. ред. д.ю.н. В.С. Комиссарова, д.ю.н. Н.Е. Крыловой, д.ю.н. И.М. Тяжкой. М., Статут, 2012, с. 594.
7. ՀՀ վճարելի դատարանի՝ Հ.Աղեկյանի գործով 2011 թվականի մայիսի 11-ի թիվ ԵԿԴ/0744/06/10 որոշման 21-րդ կետը:
8. Уголовное право России. Общая часть/под. ред. А.И. Рарога 4е изд. с изм. и доп. М., Эксмо, 2009, с. 332-333.
9. Уголовное право России. Общая часть/под. ред. А.И. Рарога 4е изд. с изм. и доп. М., Эксмо, 2009, с. 308-309.
10. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգը http://www.justice.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_0871859725811__._.pdf (20.02.2015) էջ 39-40:
11. <http://www.coc.am/docs/custodial-sentences-am.pdf> (19.02.2015).
12. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգը http://www.justice.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_0871859725811__._.pdf (19.02.2015) էջ 41:
13. **Тадевосян З.А.** Штраф как мера наказания, АН Армянской ССР. Ереван, 1978, с. 38.
14. **Ной И.С.** Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. Саратов, 1962, с. 101.
15. **Тадевосян З.А.** Штраф как мера наказания, АН Армянской ССР. Ереван, 1978, с. 39.
16. Նույն տեղում, էջ 41:
17. Նույն տեղում, էջ 41-42:
18. **Карпец И.И.** Индивидуализация наказания в советском уголовном праве, Госюриздат. Москва, 1961, с. 38.
19. Уголовное право. Общая и особенная части/учебник под. ред. М.Н. Журавлева и Никулина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2008, с. 211.
20. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգը http://www.justice.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_0871859725811__._.pdf (20.02.2015) էջ 41:
21. Նույն տեղում, էջ 41-42:
22. Энциклопедический учебник уголовного права (Общая часть). Т.2, - Издание профессора Малинина - СПб ГКА, СПб, 2011, с. 913-914.
23. <http://www.jurvestnik.psu.ru/index.php/ru/vypusk-4222013/26-2010-12-01-13-31-58/4-22-2013/508-rozhkovsanekotorye-osobennosti-ispolneniya-nakazaniya-v-vide-ogranicheniya-svobody> (21.02.2015).
24. Энциклопедический учебник уголовного права (Общая часть). Т.2, - Издание профессора Малинина - СПб ГКА, СПб, 2011, с. 914.
25. Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части / Отв. ред. С.С. Аветисян, А.И. Чучаев. М., КОНТ-РАКТ, 2014, с. 330-339.
26. <http://www.jurvestnik.psu.ru/index.php/ru/vypusk-4222013/26-2010-12-01-13-31-58/4-22-2013/508-rozhkovsanekotorye-osobennosti-ispolneniya-nakazaniya-v-vide-ogranicheniya-svobody> (21.02.2015).
27. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов / Под. ред. д.ю.н. В.С. Комиссарова, д.ю.н. Н.Е. Крыловой, д.ю.н. И.М. Тяжкой. М., Статут, 2012, с. 583.
28. Энциклопедический учебник уголовного права(Общая часть). Т.2, - Издание профессора Малинина - СПб ГКА, СПб, 2011, с. 913.
29. Российское уголовное право. Общая часть/ под. ред. В. С. Комиссарова СПб, 2005, с. 394.
30. Уголовное право зарубежных стран. Общая и особенная части: учебник / под ред. И.Д. Козочкина. - 3-е изд., перераб. и доп. М., Волтерс Клувер, 2010, с. 392-393.
31. Նույն տեղում, էջ 392:

Քրեական իրավունք

Հասմիկ ՍՄԲԱՏՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի
ակադեմիայի իրավագիտության ֆակուլտետի
քրեական դատավարության ամբիոնի ավագ դասախոս,
ոստիկանության մայր

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՊՕՐԻՆԻ ԱԲՈՐՏԻ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐՏԵՐԿՐՈՒՄ

Դեռ հին ժամանակներից կանանց, մայրությանը վերաբերող հիմնահարցերը գտնվել են պետության, հասարակության պաշտպանության ներքո: Վերջիններս մշտապես խրախուսել են մայրությունը՝ իրենց հովանու տակ առնելով ինչպես մոր, այնպես էլ երեխայի շահերը: Թերևս այդ է պատճառը, որ այնպիսի երևույթը, ինչպիսին «աբորտն» է, դարեր շարունակ համարվել է անթույլատրելի և հակաբարոյական:

«Աբորտ» բառն առաջացել է լատիներեն «abortus» բառից, որը թարգմանաբար նշանակում է «վիժում»: Բժշկական տեսանկյունից այն մեկնաբանվում է որպես հղիության արհեստական ընդհատում, որը թույլատրելի է արգանդում սաղմի բեղմնավորվելուց 28 շաբաթից ոչ ուշ՝ կենդանի սաղմի ոչնչացման միջոցով (այսինքն՝ մինչև այն ժամանակը, երբ կարող է ծնվել կենսունակ երեխա):

Աբորտների թույլատրելիության հիմնահարցը միանգամից բախվում է մի քանի ոլորտների՝ կրոնական, էթնիկական, բժշկական, սոցիալական, իրավական: Այս առումով բա-

վական ուշագրավ է Հիպոկրատի երդումը. «Ես... ոչ մի կնոջ չեմ տրամադրի աբորտի համար նախատեսված միջոցներ»:

Քրիստոնեության վաղ շրջանում աբորտը համարվել էր մարդու սպանությանը: Քրիստոնեական գաղափարախոսությունը պնդում էր, որ պտղի ոչնչացմամբ մենք նրան գրկում ենք մկրտվելու ողորմածությունից, ուստի, այն համարվում էր ծանր մեղք: Այդ էր պատճառը, որ միջին դարերում աբորտը համարվում էր ծանր հանցագործություն և համարվել էր հարազատի սպանությանը: Բավական է նշել, որ 16-րդ դարում եվրոպական մի շարք երկրներում՝ Անգլիայում, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում աբորտ կատարելը պատժվում էր մահապատժով, ընդ որում, պատժի էր ենթարկվում ինչպես աբորտ կատարողը, այնպես էլ կինը: Միայն հետագայում է մահապատժը փոխարինվել ուղղիչ աշխատանքներով կամ ազատազրկմամբ: Մասնավորապես՝ Ռուսաստանը 1649թ. վերը նշված արարքի համար սահմանել է մահապատիժ, որը վերացել է հարյուր տարի անց միայն:

20-րդ դարից սկսած աբորտների

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՖՐԱՍՏՐԱԿՏՐԱ

Քրեական իրավունք

նկատմամբ ցուցաբերվեց առավել լիբերալ մոտեցում, որի արդյունքում այն համարվեց թույլատրելի: Առաջին պետությունը, որն օրինականացրեց «խնդրանքով աբորտը» Սովետական Ռուսաստանն է (1920թ.): Հետագայում արդեն հղիության արհեստական ընդհատումն օրենսդրորեն թույլատրվեց Շվեդիայում (1938թ.), Դանիայում (1939թ.), Ճապոնիայում (1948թ.), Ֆինլանդիայում (1950թ.), Բուլղարիայում (1956թ.) և այլն:

Ներկայումս հղիության արհեստական ընդհատման թույլատրելիության դեպքերը բոլոր պետություններում կարելի է բաժանել 4 խմբի՝

1. Բացարձակ արգելում - սա վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ աբորտը դիտվում է որպես ներարգանդային կյանքի դեմ ուղղված հանցագործություն: Այլ կերպ ասած՝ աբորտն ինքնին համարվում է հանցագործություն և հավասարեցվում է սպանությանը Աֆղանստանում, Բանգլադեշում, Վենեսուելայում, Գվատեմալայում, Հոնդուրասում, Եգիպտոսում և այլն: Նշված երկրներում աբորտներ բացառությամբ կարելի է կնոջ կյանքը փրկելու համար:

2. Աբորտ ըստ բժշկական ցուցման - սա վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հղիության արհեստական ընդհատումն անհրաժեշտ է կնոջ կյանքին ու առողջությանը անմիջական սպառնացող վտանգը կանխելու բժշկական ցուցման վրա: Նշված տեսակը թույլատրելի է համարվում հետևյալ պետություններում՝ Արգենտինա, Բրազիլիա, Իսրայել, Պերու, Ուրուգվայ և այլն:

3. Աբորտն ըստ սոցիալ-տնտեսական ցուցման - սա վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հղիությունը բռնաբարության հետևանք է կամ առկա է որևէ սոցիալ-տնտեսական ցուցում: Այդպիսի երկրներն են՝ Անգլիան, Հնդկաստանը, Լյուքսեմբուրգը և այլն:

4. Ազատ աբորտ - սա վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ հիմք է ընդունվում կնոջ հղիանալու ինքնորոշման իրավունքը: Նշված դեպքերում քրեական քաղաքականությունն ուղղված է կնոջ առողջության պահպանմանը՝ շեշտը դնելով ուշացած, արտահիվանդանոցային պայմաններում կամ ոչ մասնագետի կողմից կատարված աբորտների վրա: Խնդրին նմանատիպ մոտեցում է ցուցաբերված ԱՊՀ, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, Մերձբալթյան երկրներում, Ավստրիայում, Բելգիայում, Հունաստանում, Իտալիայում, ՉԺՀ-ում և այլն:

Այսօրինի աբորտի հանցակազմի «տեղը» քրեական օրենսգրքում, կապված դրա ոտնձգության օբյեկտի հետ, սկզբունքորեն տարբեր է առանձին պետություններում:

Մարդկային սաղմն օժտված է բացառիկ կարգավիճակով՝ նա պոտենցիալ մարդ է: Ահա այս գաղափարն է դրված այն պետությունների քրեական քաղաքականության հիմքում, որոնք աբորտը համարում են հանցագործություն՝ ուղղված դեռ չծնված երեխայի կյանքի դեմ: Ուստի թվարկյալ պետություններում աբորտն ամրագրված է կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների բաժնում՝ Մակաո, Պորտուգալիա, Եթովպիա, Էրիտրե և այլն: Ոտնձգու-

Քրեական իրավունք

թյան օբյեկտի որոշման հարցում համանման մոտեցում է ցուցաբերված նաև Ճապոնիայի օրենսդրությունում, որտեղ նշված է, որ իրավական պաշտպանությունն առաջնահերթ ուղղված է մարդկային պտղի կյանքին ու առողջությանը, այնուհետև միայն կնոջ կյանքին ու առողջությանը:¹

Մի շարք երկրներում ապօրինի արբորտն է համարվում հանցանք՝ ուղղված մոր կյանքի և առողջության դեմ: Այդպիսի մոտեցում ունեն ԱՊՀ երկրները, Նորվեգիան, Սլովենիան և այլն:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում ապօրինի արբորտը (122-րդ հոդված) համարվում է կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործություն, որը «զետեղված է» համանուն գլխում: Որոշ երկրներում ապօրինի արբորտի օբյեկտ են հանդիսանում այլ հասարակական հարաբերությունները: Մասնավորապես՝ Ալժիրում, Բելգիայում, Վիետնամում, Լյուքսեմբուրգում նշված հանցագործության օբյեկտ հանդիսանում են ընտանեկան և բարոյական հարաբերությունների պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, ՉժՀ-ում՝ բնակչության առողջության, Վիետնամում՝ հասարակական կարգի և անվտանգությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները և այլն:

Որպես անձի դեմ ուղղված ինքնուրույն հանցագործություն, որը կապված չէ ո՛չ կյանքի և ո՛չ ֆիզիկական անձեռնմխելիության հետ, ապօրինի արբորտն ամրագրում է ստացել Ավստրիայում, Պերուում,

Կորեայում, Իսպանիայում և այլն:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ապօրինի արբորտի հանցակազմերի հատկանիշների համեմատական բնութագիրը տարբեր երկրներում: Հիմնականում հանդիպում են կնոջ համաձայնությամբ ապօրինի արբորտի հանցակազմեր: Առհասարակ հղիության արհեստական ընդհատումն առանց կնոջ համաձայնության մի շարք պետություններում համարվում է որպես տվյալ հանցակազմի որակյալ հատկանիշ (Գերմանիա, Իսլանդիա, Հոլանդիա, Շվեյցարիա և այլն), իսկ մի շարք պետություններում էլ այն համարվում է ապօրինի արբորտի առանձին տեսակ (Ավստրիա, Ալբանիա, Հնդկաստան, Կուբա, Էստոնիա և այլն):

Հատկանշական է, որ որոշ երկրներում քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված, այսպես կոչված, ինքնարբորտի կամ մեկ այլ անձին իր հղիությունն ապօրինի ընդհատելու համաձայնություն տալու համար: Այդպիսիք են՝ Պանաման, Սինգապուրը, Մավրիդորը, Սան Մարինոն, Մեքսիկան և այլն: Նշենք, որ ՌԴ-ում ինքնարբորտը՝ որպես հանցագործություն, ապաքրեականացվել է 1960թ-ին:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում համապատասխան բժշկական կրթություն ունեցող անձի կողմից ապօրինի արբորտ կատարելու համար: Այստեղ, իհարկե, խոսքը գնում է կնոջ համաձայնությամբ ապօրինի արբորտ կատարելուն: Առանց կնոջ համաձայ-

նության արքրտ կատարելը, այդ թվում նաև ապօրինի, ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում: Միայն 112-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան որպես դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հետևանք նախատեսում է նաև հղիության ընդհատումը: Արարքը 112-րդ հոդվածով կորակվի միայն այն դեպքերում, երբ հանցավորը կանխավ իրազեկված է կնոջ հղի լինելու փաստին և ցանկանում է կնոջ մոտ առաջացնել այդպիսի հետևանք: Ընդ որում, դա վերաբերում է ոչ միայն բուն արքրտ կատարելու գործընթացին, այլ տուժողին դիտավորությամբ վնաս պատճառելուն, որը կարող է լինել ինչպես գործողությամբ՝ կնոջը հարվածնելու, հրելու, այնպես էլ անգործությամբ՝ կնոջը տևական ժամանակ քաղցած պահելու եղանակով՝ նշված հետևանքն առաջացնելու համար: Եթե հանցավորը տեղյակ չէ կնոջ հղի լինելու փաստին, և նրա վնաս պատճառելու հետևանքով առաջացել է հղիության ընդհատում, ապա այդ հետևանքը նրան չի մեղսագրվում:

Անդրադառնանք նաև տարբեր երկրների քրեական օրենսգրքերում ամրագրված քննարկվող հանցակազմի այլ տեսակների համեմատական բնութագրին: Այդպիսիք քիչ են հանդիպում: Այսպես՝ Ալժիրում, Բելգիայում, Գերմանիայում քրեորեն պատժելի է արքրտի կամ դրա իրականացման համար նախատեսված միջոցների գովազդն ու քարոզչությունը: Մինչդեռ Իրանում, Լեհաստանում, Մավադորում՝ արքրտ կատարելուն դրդելը, Ալբանիայում, Կանադայում, Մալթայում, Կուբայում՝

արքրտների իրականացման համար նախատեսված միջոցների և գործիքների տրամադրումը: Լատվիայում, Ուզբեկստանում, Տաջիկստանում՝ արքրտ կատարելուն հարկադրելը, եթե դրա հետևանքով արքրտը տեղի է ունեցել:² Ուշագրավ է նշված հանցակազմի հատկանիշների վերաբերյալ Լատվիայի, Մոնղոլիայի, Լեհաստանի մոտեցումը, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնության ազդեցությամբ անօրինական արքրտ կատարելուն հարկադրելու համար: Բժիշկների, մանկաբարձների, դեղագործների կողմից աջակցությունն արքրտների իրականացման ընթացքում համարվում է քրեորեն պատժելի Արգենտինայում, Մադագասկարում, Մարոկոյում: Մինչդեռ արքրտի իրականացման համար նախատեսված միջոցների պատրաստումը հանցանք է համարվում Իրանում, Չամբիայում:

Ինչ վերաբերում է ապօրինի արքրտի հանցակազմի որակյալ հատկանիշներին, ապա մեծամասամբ երկրներում որպես այդպիսին նշվում է ոչ մասնագետի կողմից այն կատարելը: Մասնավորապես՝ Բելառուսի քր. օր-ի 156-րդ հոդված, Դազախստանի քր. օր-ի 117-րդ հոդված, Դրոգատանի քր. օր-ի 116-րդ հոդված, Տաջիկստանի քր. օր-ի 123-րդ հոդված, քրեական օրենսգրքերում առանձնանում են ապօրինի արքրտ կատարելու հետևյալ ծանրացնող հանգամանքները՝ համապատասխան բարձրագույն բժշկական կրթություն չունեցող անձի կողմից ապօրինի արքրտ կատարելը:

Վերոգրյալից բացի, որպես հղիու-

Քրեական իրավունք

թյան ապօրինի ընդհատման ծանրացնող այլ հանգամանքներ տարբեր պետություններում նշված են՝

- արքրտների կանոնավոր իրականացում՝ շահույթ հետապնդելով (Անդորրա)։

- արքրտների իրականացումը՝ որպես արհեստ (Ավստրիա, Ալժիր, Մավրիտանիա, Մադագասկար)։

- հղիության ավելի ուշ փուլում իրականացրած արքրտը (Հնդկաստան, ԱՄՆ, Սինգապուր, Էստոնիա)։

Նշված հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանք է, երբ արարքի հետևանքով տուժողին պատճառվել է մահ կամ առողջությանը ծանր վնաս է հասցվել (ԱՊՀ-ում, Մակեդոնիայում, Ճապոնիայում, Թաիլանդում և այլն)։

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որպես ծանրացուցիչ հանգամանք սահմանում է համապատասխան բժշկական կրթություն չունեցող անձի կողմից ապօրինի արքրտ կատարելը։ Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ապօրինի արքրտներ հիմնականում կատարվում են շահադիտական նկրտումներով, սակայն նշված հանգամանքը՝ որպես հատկանիշ, ներառված չէ 122-րդ հոդվածում։ Մեր կարծիքով անհրաժեշտ է այն դիտարկել որպես սույն արարքի ծանրացուցիչ հանգամանք։ Բացի դրանից, հայ իրականության մեջ հաճախ ենք հանդիպում հանրային վտանգավորություն ունեցող արարքի՝ կնոջը արքրտ կատարելուն հարկադրելը։ Սոցիալական տարբեր պատճառներից ելնելով՝ սեռով պայմանավորված, սոցիալ-տնտեսական, կամ ար-

տասանունական կապից հղի լինելով՝ հաճախ ընտանիքի անդամները (ամուսին, սկեսուր, հայր, մայր) հարկադրում են կնոջը կատարելու արքրտ։ Մեր կարծիքով այս երևույթը ևս պետք է լուրջ ուշադրության արժանացնել և ՀՀ քրեական օրենսգրքում սահմանել առանձին նորմ։

Համեմատելով տարբեր պետությունների քրեական օրենսգրքերում ամրագրված ապօրինի արքրտի վերաբերյալ նորմի դիսպոզիցիաները՝ տեսնում ենք, որ դրանք հիմնականում բլանկետային են։ Այսինքն՝ նկարագրված հանցագործության հատկանիշներն ամբողջությամբ բացահայտելու համար անհրաժեշտ է դիմել իրավունքի այլ ճյուղի նորմերին, այլ օրենքների կամ ենթօրենսդրական ակտերին։³ Այստեղից հետևում է, որ լիբերալ մոտեցում է դրսևորվում հղիության արհեստական ընդհատման պրակտիկային. հանցավոր են ճանաչվում ոչ թե արքրտը, այլ դրա ընթացակարգի խախտումները։ Դրանք հիմնականում վերաբերում են ոչ բժշկական հաստատություններում կամ այն բժշկական հաստատություններում արքրտ կատարելուն, որտեղ դա կատարելու համապատասխան թույլտվություն, ուշացած (12 շաբաթականից անց) արքրտներին, այն անձի կողմից կատարելուն, ով չունի համապատասխան թույլտվություն։ Այս առումով հետաքրքրական են Ադրբեջանի և Մոնղոլիայի օրենսդրությունները, որոնց ձևակերպումից կարելի է եզրակացնել, որ համապատասխան մասնագետի կողմից, հիվանդանոցային պայմաններում կատարված արքրտներն ամեն դեպքում հանցա-

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գործություն չեն համարվում, եթե նույնիսկ խախտվում է արբոտին վերաբերող օրենսդրությունը: Դա վերաբերում է հղիության ավելի ուշ ժամկետների դեպքում արբոտի իրականացմանը: Նշված երկրներում այն առաջացնում է միայն կարգապահական պատասխանատվություն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան նույնպես բլանկետային է և հղում է կատարում ՀՀ կառավարության 2004 թվականի օգոստոսի 5-ի թիվ 116-Ն որոշմանը, ըստ որի, արբոտը համարվում է ապօրինի, եթե այն կատարվել է ոչ մասնագետի կամ արտահիվանդանոցային պայմաններում կամ հղիության ուշացած ժամկետներում (12 շաբաթական հղիությունից անց):

Համեմատելով տարբեր պետությունների արբոտի վերաբերյալ հանցակազմերը՝ տեսնում ենք, որ դրանք, ըստ նկարագրման եղանակի, ձևական են, բացառությամբ այն պետությունների, որտեղ դա համարվում է ներարգանդային կյանքի դեմ ուղղված հանցագործություն: Այս դեպքում, իհարկե, նշված հանցակազմը նյութական է:

Որպես կանոն, ապօրինի արբոտի հանցակազմը սուբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ գրեթե բոլոր երկրներում: Սակայն մի շարք պետությունների քրե-

ական օրենսգրքերում արբոտը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է կամ անուղղակի դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ, մասնավորապես՝ Բելգիայում, Իսպանիայում, Կոստա Ռիկայում, Պերուում և այլն:

Ներկայացնելով ապօրինի արբոտի վերաբերյալ տարբեր պետությունների քրեական քաղաքականությունը և հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդրությունում առկա բացերն ու թերությունները՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 3-րդ մասով որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսել՝

Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասերով նախատեսված գործողությունները, որոնք կատարվել են՝

- շահադիտական դրդումներով:

ինչպես նաև քրեական օրենսգրքի 122 պրիմ հոդվածով նախատեսել՝

1. Կնոջը արբոտ կատարելու համաձայնություն տալուն հարկադրելը, որի հետևանքով հղիությունն ընդհատվել է:

Վերը նշվածի համար որպես ծանրացուցիչ հանգամանք սահմանել երկրորդ մաս՝

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է

Կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով:

1. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть: Учеб. Пособ. М., Издательский дом «Камерона», 2004, с. 465.

2. Сравнительное уголовное пра-

во. Особенная часть: Монография. Москва, 2010, с. 75.

3. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография. Москва, 2010, с. 75.

Քրեական իրավունք

Սամվել ՅՈՒՉԲԱՇՅԱՆ

Երևանի կայսզորի զինվորական դատախազության դատախազ,
իրավագիտության թեկնածու

ՀԱՄԱՆԵՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ

Համաներման ինստիտուտն իր քաղաքաիրավական բնույթով, առաջին հերթին, սահմանադրական երևույթ է, որն արտահայտում է պետականության հիմնական սկզբունքները՝ գթությունն ու մարդասիրությունը: Այդ մասին է վկայում նաև «համաներում» եզրույթի էությունը, որը չունի իր օրենսդրական սահմանումը: Սակայն իրավունքի գիտության մեջ համաներումը սահմանվում է որպես քրեաիրավական բնույթի ակտ, որն առաջացնում է որոշակի քրեաիրավական հետևանքներ: Նշվածից ակնհայտ է, որ պետական իշխանության մարմինները հետապնդում են հասարակության համար ցանկալի նպատակներ՝ նշված բնույթի ակտ կայացնելու հետևանքով և ինչպես իրավագիտորեն նշում է Ա.Վ.Նաումովը. «Համաներման կիրառման հնարավոր անհաջող օրինակները չեն կարող վկայել դրա սկզբունքային աննպատակահարմարության մասին: Համաներման կիրառման մասնագիտական գրագետ նախապատրաստումն ի գործ է չեզոքացնել դրա հնարավոր բացասական հետևանքները և խթանել քրեական իրավունքի արդարության ու մարդասիրության սկզբունքների իրացումը»:¹

Նկատի ունենալով, որ համաներման ինստիտուտն ունի սահմանադրաիրավական բնույթ, ուստի քրեական և այլ ընթացիկ օրենսդրության նորմերը միայն զարգացնում են հիմնական օրենքի համապատասխան դրույթները՝ մեկնաբանելով դրանք սահմանադրական իմաստին համապատասխան: Հա-

մաներումն իրականացվում է սահմանադրաիրավական տիրույթում, այն, որպես այդպիսին, իրականացվում է քրեական իրավունքից ու դատավարությունից դուրս:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում են քրեական գործ չհարուցելու և քրեական հետապնդում չիրականացնելու, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու հիմքերը: Նույն մասի 13-րդ կետը որպես այդպիսի հիմք է ամրագրում համաներման ակտի ընդունումը: Միաժամանակ նշված ակտի կիրառման համար օրենսդիրը նախատեսել է բացառություն այն դեպքում, երբ դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը, որպիսի պայմաններում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով:

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում և փոփոխություն կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-145-Ն ՀՀ օրենքով՝ լրացվեց բացառությունների ցանկը, որի արդյունքում Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետում նշված հիմքով գործի հարուցման մերժում, վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե չի հատուցվել կամ այլ կերպ չի հարթվել պատճառված վնասը, կամ առկա է վեճ հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ:

Նշված լրացումը բազմաթիվ սկզբունքային հիմնախնդիրներ է առաջացնում:

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Այսպես՝ Օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի համաձայն. «Քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը լուծվում է դատավճռով»: Օրենսգրքի համակարգային վերլուծությունն ակնհայտ է դարձնում, որ քննարկվող հարցի կապակցությամբ օրենսդիրը որդեգրել է քրեական մեղադրանքի հանդեպ քաղաքացիական հայցի ածանցյալ դերի հայեցակարգը: Իսկ դրանից բխում է, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը լուծելու համար դատարանը նախ՝ պետք է ապացուցված համարի տվյալ հանցագործության համար անձի մեղավորությունը, որից հետո միայն կարող է անդրադառնալ հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի բնույթի, չափի և դրա հատուցման հետ կապված հարցերին:

Այս առումով, համաներման ակտի կիրառմամբ քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելով, քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցն առանց քննության թողնելով և չլուծելով քաղաքացիական հայցը՝ քաղաքացիական հայցվորին իրավունք է վերապահվում ներկայացված քաղաքացիական հայցը քաղաքացիական դատավարության կարգով հարուցելու համար: Հետևաբար, չեն խախտվում տուժողի (գույքային վնաս կրողի) իրավունքները, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանված են վնասի հատուցման պատասխանատվության ընդհանուր հիմքերը, ընդ որում, նույնիսկ կարող է նախատեսվել վնասի հատուցում՝ վնաս պատճառողի մեղքի բացակայությամբ:

Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը քրեական գործի վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմք է, որի դեպքում թեև կատարված արարքն իր մեջ պարունակում է հան-

ցակազմի հատկանիշներ, սակայն համապատասխան համաներման ակտի առկայության պարագայում անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կերպ՝ համաներման ակտի հիման վրա անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, սակայն ձեռք չի բերում արդարացվածի կարգավիճակ՝ դրանից բխող հետևանքներով:³

Նշված պարբերությունն անհիմն սահմանափակում է մեղադրյալի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված ինստիտուտի կիրառումն իրագործելու իրական հնարավորությունը: Այսինքն՝ համաներման ակտով ոչ թե չեղյալ է հայտարարվում անձի կողմից հանցագործություն կատարելու փաստը, այլ ընդհակառակը՝ հանցավոր արարքի բոլոր մնացած հետևանքներն ամբողջ ծավալով տարածվում են հանցավորի վրա:⁴

Ավելին, Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի լրացված պարբերությամբ անհիմն վատթարացվում է այն անձի վիճակը, որը հնարավորություն չի ունեցել վճարելու, այսպես կոչված, «ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը» և արգելափակվում է նրանց՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի (համաներմանից օգտվելու) իրավունքի իրացումը: Բացի այդ, տվյալ պարբերությունը տարբերակված մոտեցում չի ցուցաբերում ենթադրյալ վնասը վճարելու անհնարինության և դրանից խուսափելու հանգամանքների միջև: Արդյունքում, անձը գործնականում զրկվում է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի իրացման հնարավորությունից:

ՀՀ վճարեկ դատարանը Թադևոս Ավետիսի Գևորգյանի գործով 24.08.2012թ. իր ԼԳ/0203/01/11 որոշմամբ անդրադարձել է համաներման ակտի կիրառման

Քրեական իրավունք

իրավական խնդիրներին և արձանագրել է, որ համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործ չհարուցելու, քրեական հետապնդում չիրականացնելու և հարուցված քրեական գործը կարճելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորության իրականացման համար անհրաժեշտ իմպերատիվ պահանջ է անձի համաձայնությունը: Համաներման ակտի կիրառման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու դեպքում անձի համաձայնությունը վերջինիս իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք է և կապված է բացառապես իր նկատմամբ համաներման ակտ կիրառելու կամ չկիրառելու վերաբերյալ անձի ցանկության հետ: Հետևաբար, համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը ենթադրում է, որ վերջինս յուրաքանչյուր դեպքում պարտավոր է քննարկման առարկա դարձնել համաներման ակտի կիրառման հարցը, սակայն բոլոր այն դեպքերում, երբ ամբաստանյալը համաձայն չէ համաներման ակտի կիրառման հետ, պարտավոր է բացառել դրա կիրառումը: Այսինքն՝ իր նկատմամբ համաներման ակտի կիրառման դեպքում անձի համաձայնությունը վերաբերում է բացառապես նշված ակտի կիրառմանը, և դրա բացակայության դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է ընդհանուր կանոններով՝ հնարավորություն տալով անձին հասնելու ամբողջական «ռեաբիլիտացիայի»: Հետևաբար, Համաներման ակտի կիրառմամբ քրեական գործի վարույթի կարճման հնարավորության դեպքում որևէ այլ, այդ թվում՝ անձի կողմից հանցանք կատարելն ընդունելու կամ չընդունելու հիմքով համաներման ակտի չկիրառումը անձի իրավունքների խախտում է:⁵

Այսպիսով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն

ամրագրել է, որ համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործով վարույթի կարճում չի թույլատրվում միայն մեկ՝ բացառիկ դեպքում, երբ դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից այդ հիմքը կիրառելու որևէ այլ բացառություններ են Համաներման ակտի կիրառման ոչ իրավաչափ սահմանափակման դրսևորումները:

Բացի մեղադրյալի իրավունքներից, հարկ է քննարկել նաև համաներմում հայտարարող մարմնի իրավունքի սահմանափակման հիմնախնդիրները: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն:

Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի նշված պարբերությամբ գործնականում և անհիմն սահմանափակվում է ՀՀ Ազգային ժողովի՝ համաներմում հայտարարելու լիազորությունը, քանի որ՝

ա) ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ հայտարարում է համաներմում»:

բ) ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածի 1-ի մասի համաձայն. «Մարդու և քաղաքացու՝ Սահմանադրության 23-25, 27, 28-30, 30.1-րդ հոդվածներով, 32-րդ հոդվածի երրորդ մասով ամրագրված հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար»:

Այսինքն՝ մարդու համաներման իրավունքից օգտվելու իրավունքը, որն իրացվում է ՀՀ Ազգային ժողովի՝ համաներում հայտարարելու լիազորության իրացման միջոցով սահմանափակվում է, քանի որ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի քննարկվող պարբերությամբ դրվում է լրացուցիչ պայման (գույքային վնասի հատուցման պահանջ), այն դեպքում, երբ ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի տրամաբանությունից բխում է, որ համաներման պայմանները, սահմանափակումները և անհրաժեշտ մյուս դրույթները պետք է սահմանվեն համաներում հայտարարելու մասին ՀՀ Ազգային ժողովի որոշմամբ:

Այս մտտեցումը հիմնավորվում է նաև ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի մեկնաբանությամբ, ըստ որի. «ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի առաջին մասի 1-ին կետով Ազգային ժողովի իրավասությանն է վերապահված Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ համաներում հայտարարելը: Սա ենթադրում է ոչ միայն համաներմանն առնչվող հարցերի օրենսդրական կարգավորման հնարավորություն, այլև դրա սահմանադրորեն պայմանավորված անհրաժեշտություն: Նշված լիազորությունն Ազգային ժողովն իրականացնում է՝ հանդես գալով որպես ժողովրդի կամքի արտահայտիչ»:⁶

Համաներումն օրենսդիր մարմնի կողմից հայտարարվում է անհատապես չորոշված անձանց շրջանակի նկատմամբ: Չնայած Սահմանադրությունը չի սահմանում համաներման հասկացությունը, այնուամենայնիվ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի կարգով՝ համաներման ակտով հանցանք կատարած անձինք կարող են ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալները լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ

պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը:

Այստեղից հետևում է, որ համաներումը

ա) մարդասիրական ակտ է և հետապնդում է նույնպիսի նպատակներ.

բ) տարածվում է անհատապես չորոշված անձանց շրջանակի նկատմամբ.

գ) բովանդակային առումով դրսևորվում է հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու կամ դատվածությունը վերացնելու ձևով, այլ խոսքով՝ իր գործողությամբ ընդգրկում է ինչպես քրեական դատավարության մինչդատական փուլը, այնպես էլ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռին հաջորդող ժամանակահատվածը:

Համաներում հայտարարելը մի կողմից՝ պետության (որին վերապահված է քրեական հետապնդման իրականացումը), մյուս կողմից՝ քաղաքացիների (որոնք հանցավոր արարքներ կատարելու դեպքում ենթակա են քրեական պատասխանատվության քրեական օրենքով նախատեսված ձևերով և սահմաններում) միջև հարաբերությունների կարգավորման տեսակ է:⁷ Համաներում հայտարարելու մասին Ազգային ժողովի սահմանադրական լիազորության իրացումը՝ որպես մարդասիրության ակտ, ենթադրում է որոշակի կատեգորիայի անձանց լրիվ կամ մասնակի ազատում քրեական պատասխանատվությունից և պատժից՝ ելնելով ոչ միայն քաղաքական և տնտեսական նպատակահարմարությունից, այլև, առաջին հերթին, բարոյ և արդարության հանդեպ հավատից, ինչպես նաև ժողովրդավարական իրավական պետությունում մասն մարդասիրական քայլի սոցիալական պայ-

Քրեական իրավունք

մանավորվածությունից:

Գործնական մեծ նշանակություն ունի համաներման ակտի և համաներման կիրառման մասին ակտի տարանջատումը միմյանցից: Համաներման ակտը սահմանում է այն անձանց իրավական վիճակի փոփոխությունը, որոնց վրա այն տարածվում է: Իրավակիրառ մարմինների ակտերն ընդունվում են համաներման ակտի հիման վրա՝ կոնկրետ անձի նկատմամբ, որը ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից: Համաներման կիրառման ակտով վերացվում են անձի իրավունքների իրացման այն սահմանափակումներն ու խոչընդոտները, որոնք կապված են նրան քրեական պատասխանատվության ու պատժի ենթարկելու հետ: Այսպիսով, համաներման ակտն ամրագրում է այն իրավաբանական փաստերը, որոնք վերականգնում են քաղաքացու՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավական վիճակը: Այլ խոսքով՝ իրավակիրառ ակտը, որն ընդունվում է համաներման ակտի հիման վրա և դրա ուժով, այն ընդունելու լիազորություն ունեցող մարմնի կամ պաշտոնատար անձի ոչ թե իրավունքն է, այլ պարտականությունը:⁸

Բարձրացված խնդրի հետ կապված՝ անհրաժեշտ է ներկայացնել նաև իրավակիրառ պրակտիկան, որում առկա են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք ժամանակին հաշվի առնված չեն եղել քննարկվող դրույթի լրացման ժամանակ: Մասնավորապես, իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ են այն դեպքերը, երբ՝

ա) օպերատիվ հետախուզության, հետաքննության և նախաքննության մարմինների կողմից նշանակված դատահաշվապահական կամ ֆինանսական փորձաքննությունների արդյունքում առաջացած պարտավորության գումարները դրվում են մեղադրանքի հիմքում՝ որպես պատճառված վնասի

չափ, հաշվի չառնելով այն հանգամանքը, որ ֆինանսական պարտավորությունների չափը չի կարող նույնականացվել հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափի հետ: Նման դեպքերում անձի նկատմամբ մինչդատական փուլում համաներման կիրառման սահմանափակումներ են իրականացվում՝ մեջբերելով Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համապատասխան պարբերությունը՝ անձի պարտավորության չափը շփոթելով պատճառված վնասի չափի հետ:

բ) իրավաբանական անձի պատասխանատուն՝ որպես պատճառված վնասի կրող, հատուցում է իր կողմից պատճառված ֆինանսական վնասը, բայց քանի որ մինչդատական փուլում բացակայում է վնասի չափի մասին դատական ակտը, հետևաբար պատասխանատու ֆիզիկական անձի կողմից կատարված վճարները մեխանիկորեն ուղղվում են իրավաբանական անձի հարկային պարտավորությունների մարմանը, որը հետագայում չի վերագրվում որպես պետությանը պատճառված վնասի փոխհատուցում, այլ համարվում է այս կամ այն հարկատեսակի պարտավորության մարում, և անձի վրա դրվում է կրկնակի պատասխանատվության ենթարկվելու ռիսկը:

գ) վնասի չափի հետ կապված վեճերի արդյունքում համաներում չի կիրառվում, տարիներով քննվում են գործեր, նշանակվում կրկնակի կամ լրացուցիչ փորձաքննություններ, կրկնակի ստուգումներ, կատարվում քննչական և դատավարական գործողություններ, բյուջեից ծախսվում հսկայական գումարներ և արդյունքում պարզվում է, որ վնասի չափն այնքան փոքր էր, որ արարքն իր մեջ հանցակազմ չի պարունակում, կամ արարքը վերադրակվում է որպես միջին ծանրության, այնուհետև կիրառվում համաներում:

դ) անձը, մինչդատական վարույթում

այլընտրանք չունենալով, մասամբ է հատուցում ենթադրյալ վնասը, այս դեպքում ևս քրեական հետապնդումը չի դադարում, քանի որ մասնակի հատուցում կամ մասամբ վնասը հարթելու եզրույթ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի ինկորպորացիայում չկա: Նույնիսկ մասնակի հատուցման դեպքում մեղադրանքի ծավալը չի փոխվում, վերաորակում տեղի չի ունենում, հանցագործության իրավական գնահատականը չի փոխվում, հոդվածի մաս չի փոխվում, քանի որ եթե չկա վնասի վերաբերյալ դատարանի վճիռ, ապա անձի կողմից հանցագործությանը պատճառված վնասները ենթադրյալ են և անիրական:

Ինչ վերաբերում է այս հարցի կապակցությամբ միջազգային փորձին, ապա բազմաթիվ երկրներում (Բելգիա, Ֆրանսիա, Ռուսաստան և այլն) քրեական դատավարության օրենսգրքերը նման դրույթ չեն պարունակում:

Հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը

ընդ և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ ստեղծված աշխատանքային խմբի կողմից մշակված և ՀՀ Ազգային ժողովում շրջանառության մեջ դրված «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի» նախագծի 12-րդ հոդվածում, որը գործող օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի անալոգիան է, համաներման հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցման սահմանափակումներ չկան՝ կապված վնասների հատուցման, այլ կերպ հարթման և դրանց հետ առնչվող վեճերի առումով:

Հաշվի առնելով խնդրի կարևորությունը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասից հանել երկրորդ պարբերությունը, քանի որ այն սահմանափակում է ինչպես մեղադրյալի իրավունքները, այնպես էլ ՀՀ Ազգային ժողովի լիազորությունները համաներում հայտարարելու և կիրառելու հարցում և թույլ չի տալիս անձին իրացնել համաներման կիրառումից օգտվելու իր իրավունքը:

1. **Наумов А.В.** Российское уголовное право: Общая часть: Курс лекций. М., 1997, с. 481.

2. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր, 2011.05.24/28(831).1. Հոդ. 688.6:

3. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու. 2012, - Եր., Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցություն CEELI Inc.-ի հայաստանյան ներկայացուցչություն, ՀՀ վճռաբեկ դատարան, 2013, հատոր 4, էջ 253:

4. **Таганцев Н.С.** Русское уголовное право: Лекции: Часть Общая. В 2 т. М., 1994. Т. 2, с. 366-367.

5. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու. 2012, - Եր., Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցություն CEELI Inc.-ի հայաստանյան

ներկայացուցչություն, ՀՀ վճռաբեկ դատարան, 2013, հատոր 4, էջ 253-254:

6. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ» / ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 770-772:

7. **Баранникова И.Г.** Амнистия как институт конституционного права // Общество и право. 2009. N4 // СПС "КонсультантПлюс".

8. **Зеленцов А.А.** Амнистия в законодательстве России: правовая регламентация и исполнение: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СПб.: Санкт-Петербургский университет, 2004, с. 14-17.

Քրեական իրավունք

Ժիրայր ՂԱՐԻԲՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի
Մալաթիա-Մեթաստիա վարչական շրջանի
քննչական բաժնի ավագ քննիչ

ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՅ՝ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱՃԱՏԵԼԸ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ)

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգը կարգավորվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-116-րդ հոդվածների, ինչպես նաև ՀՀ նախագահի 2006թ. հուլիսի 31-ի ՆՀ-163-Ն հրամանագրի, ՀՀ կառավարության 2006թ. օգոստոսի 24-ի թիվ 1304-Ն որոշման, ՀՀ արդարադատության նախարարի 2005թ. սեպտեմբերի 8-ի թիվ ԲՀ-46-Ն հրամանի դրույթների համաձայն:

Պատժի նպատակների ապահովման, քրեական օրենքի խնդիրների իրականացման կարևոր նախապայմաններից մեկը պատժից ազատելու ինստիտուտի արդյունավետ գործառնության ապահովումն է: Իսկ վերջինս հնարավոր է միայն պատժից ազատելու առանձին տեսակների հստակ կանոնակարգման պարագայում: Այդ առումով գործող քրեական օրենսդրությունը լուրջ փոփոխությունների կարիք ունի:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալու դեպքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը միամսյա ժամկետում պարտադիր լսում է կարգապահական տույժ չունեցող դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազա-

տելու ներկայացման հարցը:

ՀՀ կառավարության 2006թ. օգոստոսի 24-ի թիվ 1304-Ն որոշման հիման վրա հաստատվում է դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցերը պատիժը կատարող հիմնարկի կողմից քննարկման կարգը:

Հայաստանի Հանրապետությունում պայմանական վաղաժամկետ ազատման որոշումը կայացվում է հետևյալ երեք հանրային մարմինների մասնակցությամբ՝ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմ, անկախ հանձնաժողով և դատարան: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ որոշում կայացնող մեծամասնության համակարգն առաջացնում է գործողությունների և ընթացակարգերի կրկնություններ և որոշումների կայացման ընթացքի ձգձգումներ: Ուստի անհրաժեշտ է վերանայել որոշում կայացնող մարմինների գործառնությունները և պարզեցնել համակարգը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքը սահմանում է, որ ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի: Ընդ որում, այդ անձը կարող է լրիվ կամ մասնակի-

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քրեական իրավունք

րեն ազատվել լրացուցիչ պատժից: Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում նաև դատապարտվածի կողմից տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը անձի վրա կարող է դնել մի շարք պարտականություններ, օրինակ՝ բուժման կուրս անցնել ակոհոլիզմից, թունամոլությունից կամ թմրամոլությունից, չփոխել մշտական բնակության վայրը և այլն, որոնք անձը պետք է կատարի պատժի չկրած մասի ընթացքում: Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել միայն, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան 1/3-րդը, ծանր հանցագործության դեպքում՝ 1/2-րդը, առանձնապես ծանր հանցագործության, ինչպես նաև նախկինում պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը: Օրենսգրքով սահմանված են մի շարք դեպքեր, օրինակ՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներում սպանությունը, բռնաբարությունը, ավազակությունը և այլն, որոնց դեպքում պահանջվում է պատժի 3/4-ի փաստացի կրում: Ազատագրկման ձևով պատժի փաստացի կրած ժամկետը չի կարող 3 ամսից պակաս լինել: Պայմանական վաղաժամկետ կարող է ազատվել նաև ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձը, եթե փաստորեն կրել է ազատագրկման ոչ պակաս, քան 20 տարին և եթե դատարանը գտնի, որ այդ անձը պատիժը հետագա կրելու կարիքը չունի:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կարող է վերացվել, եթե դատապարտյալը պատժի չկրած մասի ընթացքում չարամտորեն խուսափում է դատարանի կողմից իր վրա դրված պարտականությունների կատարումից կամ կատարում է անզգույշ հանցանք:

Եթե անձը կատարում է դիտավորյալ հանցանք, ապա դատարանը նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակում դատավճիռների համակցությամբ պատիժ նշանակելու կանոններով:

Անդրադառնանք այս բնագավառում մի շարք երկրների միջազգային փորձին:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնող մարմինները դասակարգվում են երկու խմբի՝ դատական մարմինների և հանձնաժողովների: Դատական մարմիններն իրենց հերթին տարանջատվում են մասնագիտացված դատարանների (Գերմանիա, Ֆրանսիա, Իսպանիա, Իտալիա, Բելգիա) և ընդհանուր իրավասության դատարանների (Պորտուգալիա, Ավստրիա):

Ֆրանսիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ որոշում են կայացնում պատիժների կատարման գծով դատավորը և պատիժների կատարման գծով դատարանը (Juge del'Application des Peines (JAP) և Tribunal de l'Application des Peines (TAP)): Պատիժների կատարման գծով դատավորն առաջին ատյանի դատավոր է, ով իրավասու է որոշումներ կայացնել անձին դատապարտելուց հետո ծագած հարցերի վերաբերյալ:¹

Պատիժների կատարման գծով դատավորը որոշում է կայացնում, եթե նշանակվել է մինչև 10 տարի ժամկետով ազատագրկում, կամ եթե պատիժը կրելուն մնացել է մինչև 3 տարի, մյուս բոլոր դեպքերում հարցը քննում է պատիժների կատարման գծով դատարանը՝ կոլեգիալ, դատարանի նախագահի և պատիժների կատարման գծով երկու դատավորի կազմով:² Որոշումները կարող են բողոքարկվել վերաքննիչ դատարան, որտեղ կարող են քննվել թե՛ փաստական և թե՛ իրավունքի հարցեր:

Գերմանիայում քրեական դատավա-

Քրեական իրավունք

րության օրենսգրքի 462 ա հոդվածի համաձայն՝ պատիժների կատարումը վերահսկող դատարանն է որոշում կայացնում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ: Այս դատարանը հիմնադրվել է 1975 թվականին՝ նպատակ ունենալով յուրաքանչյուր տարածքային դատարանում ստեղծել դատավորների պալատ, որոնք տեղյակ կլինեն իրենց տարածքում գտնվող բանտերի պայմաններից: Նման դատավորները մասնագիտանում են բանտային հարցերի շուրջ: Յմահ դատապարտյալների, հոգեբուժական հիվանդանոցից դատապարտյալների ազատման հարցերը դատարանը քննում է կոլեգիալ՝ երեք մասնագիտացված դատավորի կազմով, մյուս դեպքերում՝ միանձնյա:

Իսպանիայում քրեակատարողական հիմնարկի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող դատավորն է որոշում կայացնում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ: Այս դատավորի հիմնական գործառույթներն են՝ կարգապահական տույժերի, պահման ռեժիմի վերաբերյալ որոշումների դեմ դատապարտյալների ներկայացրած բողոքների քննությունը, դատապարտյալների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների երաշխավորումը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի աշխատանքների վերահսկումը և այլն:

Բանտի վարչակազմը կարևոր նշանակություն ունի պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը քննելու փուլում: Վարչակազմը պարտավոր է պայմանական վաղաժամկետ ազատման ենթակա գործը կազմել և ներկայացնել դատավորին: Գործում ներառվում է դատապարտյալի կողմից կրկին հանցագործություն կատարելու ռիսկի գնահատում: Օրենսդրական դրույթների լայն մեկնաբանությունները թույլ են տալիս դատարանին չհամաձայնել բանտի ներկայացրած առաջարկությանը, սակայն

գործնականում պետք է նշել, որ հիմնականում բանտի վարչակազմն է որոշում գործի ելքը: Դատավորները, որպես կանոն, գրեթե բոլոր դեպքերում հետևում են բանտի վարչակազմի առաջարկությանը:

Իտալիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ նախկինում որոշում էր կայացնում արդարադատության նախարարությունը, իսկ ներկայումս պատիժների կատարումը վերահսկող դատարանը:

Բելգիայում նույնպես նախկինում որոշում էր կայացնում գործադիր իշխանության ներկայացուցիչը՝ արդարադատության նախարարը, այնուհետև պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը, իսկ 2007 թվականից ի վեր՝ ավելի քան երեք տարի, որոշում է կայացնում պատիժների կատարման դատարանը: Այս դատարանը պատճառաբանված որոշում է կայացնում դատախազին, բանտի պետին և դատապարտյալին լսելուց հետո: Կարող է մասնակցել նաև դատապարտյալի փաստաբանը: Դատարանը նաև լսում է տուժողներին, երբ նրանք մեծ ցանկություն են հայտնում, սակայն նրանց կարծիքը կարող է ազդեցություն ունենալ միայն պայմանների նշանակման հարցը որոշելիս: Դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել: Մինչև երեք տարի ազատազրկման դատապարտված անձանց ազատ է արձակում բանտի պետը: Այս որոշումը բողոքարկման ենթակա չէ, սակայն պետք է մանրամասն պատճառաբանված լինի:

Պորտուգալիայում չկա մասնագիտացված դատարան: Բանտի վարչակազմը դատապարտյալի վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ իր հիմնավորված կարծիքն ուղարկում է ընդհանուր իրավասության դատարան:

Ավստրիայում Բանտային օրենքի 152 և 152 «ա» հոդվածների համաձայն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատ-

ման մասին որոշում է կայացնում տարածքային դատարանը՝ ըստ քրեակատարողական հիմնարկի գտնվելու վայրի:

Նիդերլանդներում և Ֆինլանդիայում գործում է առանձնահատուկ համակարգ: Նիդերլանդներում դատապարտյալի պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումը կայացնում է դատախազը, ով հարցը քննարկում է պրոբացիայի և վաղաժամկետ ազատման հարցերով վարչության ու քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի հետ և կիրառում է ռիսկերի գնահատման սանդղակը՝ նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը գնահատելու համար: Դիմումը բավարարելու դեպքում դատախազը նաև որոշում է լրացուցիչ պայմաններ նշանակելու հարցը: Եթե դատախազը վճռում է, որ պետք է հետաձգել որոշում կայացնելը կամ մերժել պայմանական վաղաժամկետ ազատումը, ապա նա դիմում է դատարան, որը կայացնում է վերջնական որոշում: Փաստորեն, պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ դրական որոշում կարող է կայացնել դատախազը, իսկ բացասական որոշումը՝ միայն դատարանը:

Ֆինլանդիայում 2006թ. Բանտի մասին օրենքի 22-րդ բաժնի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշումը կայացնում է բանտի պետը: Որոշումը կարող է բողոքարկվել առաջին ատյանի դատարան, սակայն դատարանի այս որոշումը բողոքարկման ենթակա չէ:

Ինչպես վերը նշվեց, պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ վերջնական որոշում կարող է կայացվել նաև հանձնաժողովային կարգով:

Օրինակ՝ Խորվաթիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշում կայացնում է հանձնաժողովը, որը բաղկացած է չորս անդամից,

որոնք նշանակվում են արդարադատության նախարարի կողմից: Անդամներից մեկը քրեակատարողական վարչության կենտրոնական գրասենյակի ներկայացուցիչ է, մյուսը՝ պետական փաստաբանների գրասենյակի ներկայացուցիչ, երկու դատավոր և մեկ ոչ մշտական հիմունքներով պատիժը նշանակող դատավոր, ում ենթակա են տվյալ պատժի կրման վայրի գործեր: Հանձնաժողովի գործունեության կարգը սահմանում է արդարադատության նախարարը:³

Հիմնականում անգլո-սաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում է տարածում գտնում պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին որոշումներ կայացնելու հանձնաժողովային կարգը: Մասնավորապես՝ Կանադայում որոշումների կայացման բացառիկ իրավունքը պատկանում է ազգային պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովին:⁴ Այս հանձնաժողովը բաղկացած է ոչ ավելի, քան 45 լրիվ դրույքով և մի քանի կես դրույքով աշխատող անդամներից, որոնց նախարարի առաջարկությամբ նշանակում է Կանադայի գլխավոր նահանգապետը (կառավարիչ)՝ համապատասխանաբար 10 և 3 տարի ժամկետով: Նշանակված անդամները պետք է ունենան կրթություն տարբեր ոլորտներում՝ իրավաբանություն, քրեաբանություն, սոցիալական աշխատանք, հոգեբանություն և այլն:⁵

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովները բաղկացած են նախկին բանտային ծառայողներից կամ այլ հաստատություններում (հաճախ բանտերում) ծառայող անձանցից: Վեց նահանգում հարցը լուծում է նահանգապետը խորհրդի հետ խորհրդակցելուց հետո: Հանձնաժողովի որոշումը կարող է բողոքարկվել ազգային վերաքննիչ հանձնաժողով 30 օրվա ընթացքում: Հանձնաժողովները, որպես կանոն, գտնվում են պետական գործա-

Քրեական իրավունք

դիր մարմնում, և անդամներին նշանակում է նահանգապետը: Որոշում կայացնելիս հանձնաժողովը հաշվի է առնում՝

1. դատապարտյալին պահող քրեակատարողական հիմնարկի տեղեկանքները և առաջարկները.

2. դատապարտյալի նախկին դատվածությունների վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկություններ, ներառյալ՝ նախկինում դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատման և նշանակված փորձաշրջանի մասին.

3. պատիժը նշանակելիս մեղադրող դատախազի կամ պատիժ նշանակող դատավորի կողմից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ կատարված առաջարկությունները.

4. տեղեկանքներ դատապարտյալի ֆիզիկական, մտավոր և հոգեբուժական հետազոտության վերաբերյալ.

5. դատապարտյալի կատարած հանցագործությունից տուժած անձի հայտարարությունը՝ իր կրած ֆինանսական, սոցիալական, հոգեբանական և էմոցիոնալ վնասների վերաբերյալ:⁶

Այս հանձնաժողովների որոշումները քննադատվում են սուբյեկտիվության համար, մասնավորապես՝ քննադատվում է այն հանգամանքը, որ հանձնաժողովների որոշումները չեն վերանայվում դատարանի կողմից:⁷

Սեժ Բրիտանիայում 2005թ. ապրիլին ուժի մեջ մտավ Քրեական արդարադատության ակտը, որով որոշակի փոփոխություններ ներմուծվեցին, մասնավորապես՝ որոշակի ժամկետով դատապարտված անձանց ազատումը դարձավ պարտադիր՝ պատժի համապատասխան մասը կրելուց հետո: Այս դեպքում համապատասխան պայմաններ է նշանակում բանտի վարչակազմը: Իսկ «վտանգավոր» հանցագործությունների դեպքում պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ որոշումները կայացնում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովը: 2010թ.

սեպտեմբերի դրությամբ այն բաղկացած էր 255 անդամից, ի թիվս որոնց՝ 100 դատավոր և դատարանների ներկայացուցիչ, 30 հոգեբան, 15 պրոբացիայի աշխատակից և այլ անկախ անդամներ:⁸

Հանձնաժողովն իր գործառույթներն իրականացնում է բազմազան ընթացակարգերով՝ որոշ դեպքերում միայն գրավոր կերպ, որոշ դեպքերում՝ բանավոր, 1 կամ 3 անդամով՝ կիրառելով տարբեր կանոններ:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը նախատեսված է Չինաստանում, որտեղ այն կոչվում է պայմանական ազատում: Այն կիրառվում է, եթե որոշակի ժամկետով ազատագրկման դատապարտվածը կրել է պատժի կեսը կամ ավելին, ցմահ ազատագրկման դեպքում՝ 10 կամ ավելի տարին, պահպանել է պատժի ռեժիմի պահանջները, գործուն գոյացել է: Գերագույն ժողովրդական դատարանի որոշմամբ անձը կարող է պայմանական ազատվել նաև մինչ այս ժամկետները լրանալը:

Պայմանական ազատում չի կիրառվում ռեցիդիվիստների, սպանություն, ավազակություն, բռնաբարություն, պատանդ վերցնել և այլ բռնի հանցանքներ կատարած անձանց նկատմամբ:

Լեհաստանի քրեական օրենսդրության համաձայն՝ պայմանական ազատում հնարավոր է կիրառել միայն այն դեպքում, եթե ազատագրկման դատապարտված հանցավորի անձը, հանցանքի կատարումից հետո և պատժի կրման ընթացքում նրա վարքագիծը թույլ են տալիս ենթադրել, որ ազատման դեպքում դատապարտյալը կպահպանի իրավակարգը: Լեհաստանում դատապարտյալը կարող է պայմանականորեն ազատվել, եթե փաստացի կրել է դատարանի դատավճռով սահմանված պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 6 ամիս ժամկետով ազատագրկումը: Եթե անձը դատապարտվել է ազատագրկման 25

տարի ժամկետով, ապա նա պայմանականորեն կարող է ազատվել գոնե 15, իսկ ցմահ ազատազրկման դեպքում՝ 25 տարին անցնելուց հետո: Պատժի չկրած մասը համարվում է փորձաշրջան, որը չի կարող պակաս լինել 2 և ավել 5 տարուց: Ցմահ ազատազրկումից պայմանականորեն ազատվելու դեպքում փորձաշրջան է սահմանվում 10 տարին: Եթե անձի նկատմամբ կիրառվող պայմանական ազատումը վերացվել է, ապա նա կրկին կարող է պայմանական ազատվել ուղղիչ հիմնարկ ետ ուղարկվելուց հետո գոնե 1, իսկ ցմահ ազատազրկման դեպքում ազատման պարագայում՝ 5 տարին անցնելուց հետո: Այսինքն, լեհ օրենսդիրը թույլատրելի է համարում պայմանական ազատումը վերացնելուց հետո դրա կրկին կիրառումը:

Գերմանիայում այս ինստիտուտը կրում է նույն անվանումը, ինչ և Հայաստանում՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում: Ինչպես և Հայաստանի Հանրապետությունում, գերմանացի օրենսդիրը նույնպես որոշակի պահանջներ է ներկայացնում պատժի ժամկետի փաստացի կրած լինելուն: Մասնավորապես, եթե դատապարտյալն առաջին անգամ է պատիժ կրում և պատիժը չի գերազանցում 2 տարի ժամկետով ազատազրկումը, ապա պայմանական ազատումը կարող է կիրառվել պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 6 ամիսը կրելու դեպքում:

Անձին պայմանական ազատման որոշում կայացնելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձնավորությունը, նախկին կյանք, հանցանքի կատարման հանգամանքները, հանցավորի վարքագիծը հանցանքից հետո և պատժի կրման ընթացքում: Ինչպես և այլ երկրներում, Գերմանիայում նույնպես, սահմանվում է փորձաշրջան, որի ընթացքում նա գտնվում է կուրատորի հսկողության տակ:⁹

Շվեյցարիայում նույնպես նախա-

տեսված է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը, որը շատ նման է հարցի կարգավորման ժամանակ դրսևորված գերմանական մոտեցմանը: Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու համար պահանջվում է, որ դատապարտյալը փաստացի կրած լինի ազատազրկման ձևով պատժի դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը, ցմահ ազատազրկման դեպքում՝ 15 տարին: Ինչպես և այլ երկրներում, այստեղ ևս սահմանվում է փորձաշրջան՝ 1-ից 5 տարի ժամկետով, որի ընթացքում նա գտնվում է հսկողության տակ: Փորձաշրջանի ընթացքում այնպիսի հանցանքի կատարման դեպքում, որի համար նշանակվում է ազատազրկում 3 ամսից ավելի ժամկետով, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը վերացվում է, և նա ուղարկվում է պատիժ կրելու:

Ֆրանսիայում նույնպես նախատեսված է պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը: Պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելու համար պահանջվում է, որ դատապարտյալը փաստացի կրած լինի ազատազրկման ձևով պատժի 1/2-րդը, իսկ ռեցիդիվիստների դեպքում՝ պատժի 2/3-րդը: Այդ ժամկետը կոչվում է «հուսալիության շրջան»: Ինչպես և այլ երկրներում, Ֆրանսիայում նույնպես պայմանական ազատման դեպքում սահմանվում է փորձաշրջան, որի տևողությունը կարող է գերազանցել 15 տարին: Ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում փորձաշրջանը սահմանվում է 15 տարի ժամկետով: Պատժից պայմանական ազատումն իրականացվում է դատավորի կողմից, եթե ազատազրկման ժամկետը չի գերազանցում 5 տարին կամ արդարադատության նախարարի կողմից, եթե ազատազրկման ժամկետը 5 տարուց ավելի է:¹⁰

Հարցը գրեթե նմանատիպ կարգավո-

Քրեական իրավունք

րում է ստացել նաև Ավստրիայում, այն տարբերությամբ, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում պահանջվում է, որ անձը կրած լինի պատժի 1/2-րդը, բայց ոչ պակաս, քան 3 ամիսը: Բացի այդ, ցմահ ազատազրկման դատապարտվածներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում փորձաշրջանը սահմանվում է 10 տարի ժամկետով:

Իսպանիայում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում թույլատրվում է, եթե դատապարտյալը պատիժ է կրում երրորդ աստիճանի պենիտենցիար ռեժիմի ուղղիչ հիմնարկում, կրել է պատժի 3/4-րդը, դրսևորել է անբասիր վարքագիծ: Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում անձի վրա կարող են դրվել որոշակի պարտականություններ՝ բուժման կուրս անցնել, չփոխել մշտական բնակության վայրը, չայցելել որոշակի տեղեր: Բացառիկ դեպքերում, հասարակության հանդեպ առանձնահատուկ ծառայություններ մատուցած անձին պատժից կարելի է ազատել նրա կողմից պատժի ոչ թե 3/4-րդը, այլ 2/3-րդը կրելու պարագայում: Մարդասիրության սկզբունքից ելնելով, պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառվում է նաև ծանր տառապանքներ պատճառող հիվանդությունից բուժվող, ինչպես նաև պատժի կրման ընթացքում 70 տարին լրացած անձանց նկատմամբ:

Անգլիայում պատժից պայմանական ազատում կիրառվում է, եթե դատապարտյալը կրել է պատժի 1/3-րդը, բայց ոչ պակաս, քան 12 ամիսը: Ներքին գործերի նախարարի որոշմամբ այս ինստիտուտը կարող է կիրառվել նաև ցմահ ազատազրկման դատապարտվածների նկատմամբ:

ԱՄՆ-ում քննարկվող ինստիտուտն ունի առանձնահատկություններ, քանի որ ԱՄՆ-ում լայն կիրառություն ունեն անորոշ դատավճիռները: Այսինքն,

դրանցում պատժի հստակ ժամկետը նշված չէ: Բնական է, որ նման պարագայում խոսք չի կարող գնալ պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին, այլ այս ինստիտուտն անվանվում է «ազնիվ խոսքի հիման վրա ազատում»: Նման դեպքերում ազատումն իրականացնող հանձնաժողովը որոշում է անձին ազատելու հարցը, իսկ որպես պատժի նվազագույն ժամկետ նշվում է դատավճռով նշված նվազագույն ժամկետը, օրինակ՝ եթե նշվել է ազատազրկում 5-15 տարի ժամկետով, ապա՝ 5 տարին: Պատժից ազատում կիրառվում է, եթե անձը պետք է, օրինակ, բուժման ենթարկվի կամ արտաքսվի երկրից: Այս ինստիտուտը չի կիրառվում 1-ին աստիճանի ծանր սպանություն կատարած անձանց նկատմամբ: Պատժից ազատելու դեպքում ազատված անձը նվազագույնը 1 տարի պետք է գտնվի պրոբացիոն ծառայության աշխատակիցների հսկողության ներքո:

Իտալիայում այս ինստիտուտը նույնպես կիրառվում է, եթե դատապարտյալը կրել է պատժի կեսը, բայց ոչ պակաս, քան 30 ամիսը և պատժի չկրած մասը չի գերազանցում 5 տարին: Այս ինստիտուտը կիրառվում է, եթե հանցավորը տուժողին հատուցել է պատճառված վնասը, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դատապարտյալն ապացուցի նման փոխհատուցման անհնարինությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը քննարկվում է առանց դատապարտյալի համապատասխան դիմումի, սակայն պարտադիր է դատապարտյալի համաձայնությունը: Դատապարտյալի համաձայնության հարցը կարևորվում է մի շարք երկրներում, մասնավորապես՝ Գերմանիայում դատապարտյալի համաձայնության պարտադիր լինելու հանգամանքը հիմնավորվում է այն փաստով, որ պայմանական

վաղաժամկետ ազատման դեպքում դատապարտյալի նկատմամբ նշանակվում են փորձաշրջան և հատուկ պայմաններ: Նշանակված փորձաշրջանի ժամկետը, որը կարող է լինել 2-5 տարի, կարող է ավելի երկար լինել, քան դատապարտյալի կողմից պատժի չկրած մասը: Այդ առումով դատապարտյալը կարող է նախընտրել կրել պատիժը՝ նշանակված պայմանները կատարելու և փորձաշրջանի ընթացքում վերահսկողության ենթարկվելու փոխարեն:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը կարող է քննվել դատապարտյալի դիմումի հիման վրա (Ֆրանսիա, Գերմանիա, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա) կամ մեխանիկորեն (Իսպանիա, Նիդերլանդներ, Պորտուգալիա, Խորվաթիա):

Ֆրանսիայում դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի պատիժների կատարման գծով դատավորին կամ դատարան:

Յանկայի, որ նաև ներկայացնի լրացուցիչ փաստաթղթեր, օրինակ՝ աշխատանքային պայմանագիր կամ նամակ ապագա գործատուից (եթե այդպիսիք կան): Պատիժների կատարման գծով դատավորը և դատարանը լսում են քրեակատարողական վարչության կարծիքը, դատախազի առաջարկությունները, դատապարտյալի և նրա փաստաբանի տեսակետը: Լսումները կարող են անցկացվել քրեակատարողական հիմնարկում:

Գերմանիայում նույնպես դատապարտյալը պետք է դիմում ներկայացնի տարածքային դատարաններում պատիժների կատարման հարցերով քրեական պալատ: Դատաքննությունն իրականացվում է գրավոր՝ առանց բանավոր լսումների: Դատախազը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը, դատապարտյալն իրենց կարծիքը ներկայացնում են գրավոր, բացի այդ, դատապարտյալն իրավունք ունի նաև բանավոր հանդես գալու, սակայն բանավոր

լսում կարող է չլինել, եթե դատախազը և քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը կողմ են պայմանական վաղաժամկետ ազատմանը: Դատարանը կարող է լսել դատապարտյալի վերաբերյալ փորձագետի կարծիքը, եթե քննում է ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձի վաղաժամկետ ազատելու հարցը կամ այն անձանց հարցը, ովքեր դատապարտվել են այնպիսի հանցագործությունների համար, ինչպիսիք են, օրինակ՝ անչափահասի նկատմամբ վատ վերաբերմունքը, խոշտանգելը, սեռական ոտնձգությունները, ինչպես նաև ցանկացած անձի վտանգավոր գործիքներով/մեթոդներով (թույն, զենք) մարմնական ծանր վնասվածք պատճառելը, որը վտանգ է ներկայացրել կյանքի համար: Փորձագետը պետք է մասնավորապես կարծիք արտահայտի, թե արդյոք դատապարտյալը, հաշվի առնելով նրա կատարած հանցագործությունը, դեռևս վտանգ ներկայացնո՞ւմ է հասարակության համար: Փորձագետը դատարանում հանդես է գալիս բանավոր, և դատավարության մյուս մասնակիցները՝ դատապարտյալը, դատախազը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը կարող են մասնակցել այս լսումներին: Իսպանիայում պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցի քննությունը պետք է սկսվի մեխանիկորեն, հակառակ դեպքում՝ դատապարտյալը կարող է բողոք ներկայացնել:

ԱՄՆ-ում դատապարտյալի նախնական լսումը կատարվում է քննողի կողմից միանձնյա կամ երկու քննողի կողմից, ով համապատասխան ժամանակացույցի համաձայն՝ լսում է դատապարտյալին քրեակատարողական հիմնարկում: Հարցազրույցը ձայնագրավում է: Առաջին հարցազրույցը տեղի է ունենում պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար նախատեսված նվազագույն պատիժը լրանալուց մեկ ամիս առաջ: Դատապարտյալը կարող է ներ-

Քրեական իրավունք

կայացուցիչ ունենալ: Քննողը դատապարտյալին 21 օրվա ընթացքում ներկայացնում է իր առաջարկությունը պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ և դրանց պատճառները: Այնուհետև լսում է անցկացնում հանձնաժողովը:

Տուժողը/վկան կամ քրեական արդարատություն իրականացնող մարմինների ներկայացուցիչներից (օրինակ՝ ԱՄՆ փաստաբան, Անվտանգության դաշնային բյուրոյի գործակալ) կարող են ներկա գտնվել և արտահայտել իրենց բացասական կարծիքը պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ:

Որպես կանոն, հանձնաժողովի լսումները հրապարակային չեն: Սակայն պատշաճ հիմնավորվածության դեպքում կարող է այլ անձանց թույլատրվել ներկա գտնվել լսումներին:

Խորվաթիայում բանտի վարչակազմը պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողովին ներկայացնում է պայմանական վաղաժամկետ ազատման դիմումը, որի պատճենը ներկայացվում է նաև պատիժ նշանակած դատարանին: Դատարանն իր կարծիքը ներկայացնում է հանձնաժողովին: Հանձնաժողովը վերանայում է դատապարտյալի անձնական գործը, ուսումնասիրում է բանտի վարչակազմի տեսակետը և առաջարկը, հարցաքննում դատապարտյալին, ուսումնասիրում է դատարանի և սոցիալական ծառայության կարծիքները, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքում հարցաքննում է փորձագետներին:¹¹

Այսպիսով, այն հարցին, թե ո՞րն է դատապարտյալին պատժից վաղաժամկետ ազատելու նպատակը՝ գտնում ենք, որ կարելի է հստակ պատասխանել. «Նպատակն այն է, որ անձնավորությունը շահագրգռված լինի ուղղվելու և որպես ուղղվելու գրավական իրեն դրսևորի պատշաճ ձևով՝ վստահ լինելով, որ երբ ժամկետը լրանա, եթե նա այդ ժամանակ

կահատվածում խախտում թույլ տված չլինի, այսինքն՝ փաստված լինի, որ նա բռնել է ուղղվելու ճանապարհը, ապա ազատ կարձակվի: Սա պատժի նպատակներին հասնելու միջոց է»:

Կարելի է նաև ասել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը դատապարտյալի ուղղման խթան է, ինչպես նաև օգնում է քաղաքացուն վերահետեզրվել հասարակություն: Վերջինս կարևորել է նաև նախապայմանների առկայությունը՝ որպես կրկին հանցանք կատարելու կանխարգելման միջոց: Մյուս փաստաբաններն այն կարծիքին էին, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը կիրառելի է, եթե անձն արդեն ուղղվել է, և պատիժը կրելու կարիք այլևս չկա:

Հայաստանում քննարկման առարկա ինստիտուտի ընկալումը հիմնականում հանգում է նրան, որ անձը պայմանական վաղաժամկետ ազատվում է պատժից միայն այն բանից հետո, երբ պատիժը կրելու ժամանակահատվածում արդեն «ուղղվել» է:

Անդրադառնալով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի պրակտիկային՝ նշենք, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր կայուն նախադեպային իրավունքի շրջանակներում բազմիցս անդրադարձել է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտին՝ շեշտելով, որ պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել, եթե առկա է դատարանի համոզվածությունն առանց իրական պատիժ նշանակելու ամբաստանյալի ուղղվելու հնարավորության մասին: Դատարանը նման հետևության հանգել է միայն օբյեկտիվ գոյություն ունեցող տվյալների վերլուծության հիման վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ չնայած պատիժը պայմանականորեն

Քրեական իրավունք

չկիրառելու հետ կապված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը ինչպես հանցագործությունների, այնպես էլ անձանց շրջանակի որևէ սահմանափակում չի նախատեսել, սակայն դատարանը պարտավոր է, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներով, հաշվի առնել նաև հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը: Գատարանի կողմից նշանակվող պատժի արդարացիության հիմնական պահանջն այն է, որ պատիժը պետք է համապատասխանի հանցագործության վտանգավորության աստիճանին ու բնույթին: Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար կարևոր նշանակություն ունեն հանցագործության կատարման հանգամանքները, եղանակը, գործիքներն ու միջոցները, մեղքի ձևը, հանցավորի կողմից այդ հանցագործության՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու բնույթն ու աստիճանը:¹²

Նշանակված պատիժը կրելու նպատակահարմարության վերաբերյալ դատարանի կողմից կայացված որոշումը պետք է հիմնված լինի կատարած հանցագործության, դրա առանձնահատկությունների, գործի կոնկրետ հանգամանքների, հանցավորի անձի, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքների բազմակողմանի գնահատման վրա՝ նպատակ ունենալով ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված պատժի նպատակների իրագործման հնարավորությունը:¹³

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ նման ընկալմամբ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պայմանավորվում է դատապարտյալի «ուղղման» հանգամանքով: Արդյո՞ք ընդունելի է նման ընկալումն ընդհանրապես՝ հանրային քաղաքականության տեսանկյունից, և արդյո՞ք նման ընկալումն իսկապես բխում է ՀՀ

քրեական օրենսգրքից: Մասնավորապես՝ Քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածում ամրագրված պատժի նպատակներից մեկը պատժի ենթարկված անձի ուղղումն է, իսկ 76-րդ հոդվածի առաջին մասում ամրագրված դրույթի համաձայն՝ ազատագրված անձը պատիժ կրող անձը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգի 12.1. կետում նշվում է, որ վիճահարույց է պատժից ազատելու այնպիսի դրսևորման կանոնակարգումը, ինչպիսին է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը: Գործող քրեական օրենսգրքում դրան անդրադարձ է կատարվել պատժի նշանակման հարցերի կանոնակարգման ժամանակ, մինչդեռ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը ոչ այլ ինչ է, քան դատավճռի կատարման հետաձգման դրսևորում, հետևաբար այն ճիշտ է գետեղել պատժից ազատելու գլխում:

Համաձայն ենք նաև այն մտքին, որ նշված ինստիտուտն օրենսդրական լուրջ կարգավորման կարիք ունի: Պետք է հստակեցնել, թե որ դեպքերում այն կարող է կիրառվել: Գործող քրեական օրենսգիրքը որևէ սահմանափակում չի նախատեսում, այլ միայն նախատեսում է փորձաշրջան՝ մեկից հինգ տարի ժամկետով: Տրամաբանորեն, նման փորձաշրջանի սահմանման պարագայում պետք է ենթադրել, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը հնարավոր է, եթե անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժն ավելի մեղմ է: Ուստի, օրենսդրական մակարդակով պետք է հստակ սահմանել, որ եթե դատարանի կողմից նշանակված պատիժը չի գերազանցում այս ինստիտուտի կիրառման համար օրենսդրորեն որոշված ժամկետը, ինչն առավել արդարացված է թվում առավելագույնը երեք տարի ժամկետով ազա-

Քրեական իրավունք

տագրվածան պարագայում, ապա պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել:

Միաժամանակ, օրենսդրորեն պետք է ամրագրել, որ այս ինստիտուտի կիրառումը հնարավոր է միայն առաջին անգամ հանցանք կատարելու պարագայում:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի նշանակման ժամանակ դատարանն ուշադրություն պետք է դարձնի ոչ միայն կատարված արարքի բնույթին, վտանգավորության աստիճանին, հանցավորի անձնավորությանը, գործի հանգամանքներին, այլև դատարկի տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու պարտականության կատարումը, հանրօգուտ աշխատանքների կատարմանը ներգրավվելու պատրաստակամությունը: Ընդ որում, պետք է նշվի, որ պատիժը պայմանականորեն չկատարելը չի ազատում հանցանք կատարած անձին տուժողին պատճառած վնասը հատուցելու պարտականությունից:

Կանոնակարգման կարիք ունի նաև այն հարցը, թե հնարավոր է արդյոք այս ինստիտուտի կիրառումը մասնավոր մեղադրանքի գործերով: Նման պարագայում առավել արդարացված կլինի հիշյալ ինստիտուտի կիրառումը տուժողի առարկության բացակայության պարագայում:

Ներկայումս խնդրահարույց է այն, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելն անձի համար հաճախ գրեթե հավասարազոր է լինում անպատժելիությանը, քանի որ փորձաշրջանի ընթացքում անձի վրա գրեթե պարտականություններ չեն դրվում: Մինչդեռ առավել արդյունավետ կլինի փորձաշրջանի ընթացքում անձի վրա դնել պարտականություն՝ իրականացնելու հանրօգուտ աշխատանքներ: Պետք է հստակեցվեն նաև փորձաշրջանի ընթացքում անձի վրա դրվող պարտականությունները՝ դրանք

լրացնելով, օրինակ, տուժողին, նրա ընտանիքի անդամներին կամ նրա խնամքի տակ գտնվող անձանց մոտենալու արգելքով, կրթական, մշակութային ծրագրերին ներգրավվելու պարտականությամբ, տուժողներին օգնություն ցույց տվող հիմնադրամի կամ կազմակերպությունների հաշվին դրամական փոխանցում կատարելով, դատապարտված անձանց հետ շփվելու արգելքով և այլն:

Հստակեցման կարիք ունեն նաև փորձաշրջանի ընթացքում դատապարտյալի կողմից փորձաշրջանի պայմանների խախտման կամ հանցագործության կատարման իրավական հետևանքները: Գործող քրեական օրենսգրքում ներկայացված կանոնակարգումը հաջողված համարել չի կարելի: Նախ՝ պետք է նախատեսել փորձաշրջանի ժամկետի երկարաձգման հնարավորություն՝ դատապարտյալի կողմից իր վրա դրված պարտականությունները փորձաշրջանի ընթացքում չարամտորեն չկատարելու համար: Մինչդեռ նոր հանցագործության կատարման պարագայում, անկախ նրանից, դա ոչ մեծ ծանրության է, թե ոչ, դիտավորյալ է, թե անզգույշ, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը պետք է վերացվի և պատիժ նշանակվի դատավճիռների համակցությամբ:¹⁴

Պետք է հիշել, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատվելիս դատապարտյալն ազատվում է պայմանականորեն, որի ժամանակ նրա վրա դրվում են որոշակի պարտավորություններ, և սահմանվում է վերահսկողություն: Եթե անձն ազատվել է պայմանականորեն, նշանակում է պատժի նպատակները դեռ իրականացված չեն, ներառյալ՝ անձի «ուղղումը»: Եթե համարվեր, որ անձն արդեն ուղղվել է, ապա նրան պետք էր ազատել ոչ թե պայմանականորեն, այլ վերջնական, առանց պայմանների, քանի որ

նշանակված պատժի նպատակը կհամարվեր իրականացված, որի պարագայում անարդար և քաղաքականության տեսանկյունից՝ սխալ կլինե՞ր անձին ազատագրկման մեջ պահելը կամ պայմաններով ազատելը:

Այստեղից հետևում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման է ենթակա ոչ թե այն դատապարտյալը, ով արդեն «ուղղվել» է, այլ նա, որի վարքագիծը, կատարված աշխատանքների արդյունքները, ինչպես նաև կրկին հանցանք կատարելու ռիսկի կանխատեսումը ցույց են տալիս, որ պայմանական ազատվելու դեպքում օրինապահ կյանքով ապրելու հավանականության աստիճանն ընդունելի է՝ դատապարտյալի

հասարակական վերաինտեգրման և հասարակական անվտանգության ապահովման տեսանկյունից:

Կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածում սահմանված դրույթը համահունչ է վերոնշյալ տրամաբանությանը, սակայն սխալ է մեկնաբանվում և կիրառվում: Նշված նորմի «եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի» մասից չի բխում, որ դատարանը համոզվում է անձի վերջնական ուղղված լինելու հանգամանքում, որից հետո միայն որոշում է կայացնում պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ:

1. Ֆրանսիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 712-1:
2. Նույն տեղում, հոդված 712-3:
3. Խորվաթիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 159:
4. Կանադայի Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին օրենք, հոդված 107 (1):
5. Պայմանական վաղաժամկետ ազատման հանձնաժողով, Կանադա <http://www.pbc-clcc.gc.ca/employ/gicqual-eng.shtml#3>:
6. ԱՄՆ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ձեռնարկ, պարբ. 2.19.
7. The Innocent Prisoner's Dilemma: Consequences of Failing to Admit Guilt at Parole Hearings, Daniel S. Medwed, 2008.
8. <http://www.justice.gov.uk/about/parole-board/parole-board-members/index.htm>.
9. <https://www.osce.org/hy/yerevan/88560?download=true>.
10. Шерба Д.А. Общественная опасность личности как основание условно-досрочного освобождения от отбывания наказания / Д.А. Шерба. //Закон и право, 2006, N12, с. 42-44.
11. Խորվաթիայի քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդ. 159:

12. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանությունը, հատոր 2, Եր.: 2013, էջ 136-137:
13. Մեջբերված իրավական դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից բազմիցս վերահաստատվել է կիրառվել է (օրինակ՝ Խ. Դազարյանի գործով 2010թ. հուլիսի 23-ին կայացված թիվ ԵԷԳ/0138/01/09 որոշումը, Ա. Սահակյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԳԳ-1/0003/01/10 որոշումը, Ա. Ստեփանյանի գործով 2010թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ՍԳ-0085/01/10 որոշումը, Գ. Պետրոսյանի գործով 2010թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԵԿԳ/0126/01/10 որոշումը, Ա. Ավետիսյանի գործով 2011թ. հուլիսի 13-ին կայացված թիվ ԵԱՆԳ-0091/01/09 որոշումը, Է. Ասատրյանի գործով 2012թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԵԷԳ/0201/01/11 որոշումը, Ս. Ամիրխանյանի գործով 2012թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԱԳԳ-0034/01/12 որոշումը, Ա. Սկրտչյանի գործով 2012թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԼԳ-0093/01/12 որոշումը և այլն):
14. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգ, www.moj.am:

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2016 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի քրեական սպալատի նախագահ,

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԴԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ

ԱՌԱՆՁԻՆ ՇԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍՊՐԶՈՒՄ

ԵՎ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐԶԻ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄ

Քրեական գործում մեղադրյալին կալանավորելու հիմքերի մասին վկայող փաստացի տվյալների առկայությունը հնարավոր է դարձնում այդ միջոցի կիրառումը միայն մի շարք իրավական պայմանների դեպքում:

Վ.Վ. Սմիռնովը, ուսումնասիրելով «կալանքի կիրառման պայմաններ» հասկացությունը, գրում է. «Քրեական դատավարությունում պայմանները դրականորեն կամ բացասականորեն ուղեկցում են կալանավորման կոնկրետ հիմքին, ապահովում են մեղադրյալի (կասկածյալի) նկատմամբ այդ միջոցի կիրառման նպատակահարմարությունը: Այդ գործոնների արհամարհումը, դրանց նշանակության նսեմացումը գործնականում հաճախ հանգեցնում են այնպիսի անձանց կալանքի, որոնց մեկուսացումը հասարակությունից ոչ միշտ է արդարացված¹»: Իսկ ըստ Է.Կ. Կուտուևի՝ կալանավորման պայմաններ ասելով՝ պետք է հասկանալ օրենքով սահմանված հանգամանքներ, որոնց բացակայությունը բացառում է տվյալ խափանման միջոցի ընտրության հնարավորությունը²:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ կալանավորման պայմանները հիմ-

քերի և նպատակների համակցությամբ կալանավորման օրինականության ու հիմնավորվածության երաշխիքներ են³:

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգը⁴ որպես քրեական դատավարության օրենսդրության զարգացման ուղղություն, նախատեսում էր դրույթներ նաև կալանքի կիրառման պայմանների փոփոխության անհրաժեշտության մասին: Դրան համապատասխան՝ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում⁵ (այսուհետ՝ Նախագիծ) հիմնովին փոփոխության ենթարկվեցին կալանավորման պայմանները: Մասնավորապես, ըստ Նախագծի՝ կալանավորման կիրառման համար

ՀՈՒՒԽ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները՝

ա. հիմնավոր կասկածը, որ մեղադրյալն առնչություն ունի իրեն մեղսագրվող հանցագործության կատարմանը,

բ. կալանքի կիրառումը թույլատրելի միայն այն դեպքում, երբ այլընտրանքային երաշխիքներով հնարավոր չէ ապահովել մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը:

Սույն չափանիշները այն հիմնական պահանջներն են, որոնք ամբարգրված են որպես կալանավորման կիրառման պայմաններ: Ի դեպ, այս երկու պայմաններն էլ նորույթ են գործող օրենսդրության համեմատությամբ, թեև հիմք ընդունելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան) արդեն իսկ դրանք ներմուծել է ՀՀ դատական պրակտիկա⁶:

Ի տարբերություն Նախագծի՝ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Գործող օրենսգիրք կամ Օրենսգիրք) նախատեսում է կալանավորման կիրառման պայմանների առավել ընդարձակ շրջանակ: Թեև թվում էր, թե Գործող օրենսգրքում առկա խնդրահարույց կարգավորումներն իրենց լուծումը կստանան Նախագծում, սակայն դրանք ոչ միայն չլուծվեցին, այլև ստեղծեցին նոր խնդիրներ:

Այսպես, Գործող օրենսգրքի համաձայն՝ կալանավորման կիրառման համար անձը պետք է մեղադրվի այնպիսի հանցանքի կատարման մեջ, որի համար նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի ժամկետը

մեկ տարուց ավել է (135-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Չնայած նորմի ձևակերպումն այնպիսին է, որ այն փաստացի կալանավորման կիրառման ինքնուրույն հիմքի դեր է կատարում, սակայն իրականում այն համարվում է կալանավորման կիրառման կարևորագույն պայմաններից մեկը⁷, որը լուծում է առնվազն երկու խնդիր: Նախ՝ դրանով օրենսդիրը պահանջում է կալանավորման կիրառում որոշակի վտանգավորություն ունեցող հանցագործությունների դեպքում, որը թեև ձևական, սակայն լրացուցիչ երաշխիք է կալանավորումների դեպքերը կրճատելու առումով: Երկրորդ՝ օրենսդրի այս մոտեցումը, կարծում ենք, պայմանավորված է նրանով, որ եթե կալանքի ժամկետը հաշվվում է ազատագրկման ձևով նշանակվող պատժի ժամկետի մեջ, ապա կալանքը պետք է կիրառվի միայն այն հանցագործությունների կատարման մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ, ում մեղսագրվող արարքը առնվազն նախատեսում է ազատագրկման ձևով պատիժ: Հակառակ դեպքում՝ կատարելի, որ խափանման միջոցն առավել խիստ է, քան սպառնացող պատիժը: Այս մոտեցումը կհակասի միջազգային չափանիշներին, ըստ որոնց՝ խափանման միջոցը պետք է համաչափ լինի պատժին: Այսպես, օրինակ, Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 1980 թվականի հունիսի 27-ի՝ «Մինչև դատը կալանավորելու մասին» R (80) 11 հանձնարարականի (այսուհետ՝ ԵԽՆԿ-ի 1980 թվականի հանձնարարական) 7-րդ կետը սահմանում է, որ *մինչև դատը չի կարելի կալանք կիրառելու*

Քրեական դատավարություն

*թույլտվություն տալ, եթե ազատագր-
կումը կարող է համարվել անհամա-
չափ միջոց ենթադրյալ հանցագոր-
ծությանը և պատժին, որը հանգեց-
նում է նման հանցանք կատարելը:*

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է այդ պայմանը նախատեսել նաև Նախագծում՝ միաժամանակ տարբերակելով դիտավորյալ հանցագործության համար նախատեսվող պատժաչափը անգոյությունը կատարված հանցագործություններից: Այս մոտեցումն ունի նաև քրեաիրավական հիմքեր, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածը, սահմանելով հանցագործությունների դասակարգումը, հաշվի է առնում դիտավորյալ և անգոյությամբ կատարվող հանցագործությունները: Օրինակ՝ կարծում ենք՝ ճիշտ կլինի դիտավորյալ հանցագործության դեպքում սահմանել երկու տարի ազատազրկում, իսկ անգոյությամբ կատարված հանցագործությունների պարագայում՝ երեք տարի:

Մեր այս մոտեցումը նորույթ չէ: Իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս առաջարկներ են եղել կալանքը կիրառել միայն այն դեպքերում, երբ կատարված հանցագործության համար նախատեսված է ազատազրկման ձևով պատիժ, ընդ որում, առաջարկվում է կալանավորման դեպքերը նվազեցնելու համար ազատազրկման ժամկետի շեմը բարձրացնել երկու կամ երեք տարուց ավելի տևողությամբ⁸, որին մենք միանում ենք: Այդ տեսակետը կարևոր քայլ է յուրաքանչյուր անձի ազատության և անձի անձեռնմխելիության իրավունքի լիարժեք իրականացման ճանապարհին: Չէ՞ որ որքան նվազ է կատարված հանցագործության համար

սահմանված սանկցիան, այդքան փոքր է այդ արարքի հասարակական վտանգը, հետևաբար քիչ է նաև այն հավանականությունը, որ հանցանք գործած անձը կփորձի թաքնվել, կխոչընդոտի ճշմարտության բացահայտմանը կամ կկատարի նոր հանցագործություն: Ուստի տվյալ դեպքում կարելի է սահմանափակվել կալանքի հետ չառնչվող այլ խափանման միջոցով:

Այսպիսով, միանգամայն ընդունելի է, որ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրվի, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց մեղադրյալի նկատմամբ պետք է կիրառվի միայն այնպիսի հանցագործությունների համար, որոնց պարագայում նախատեսվող ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը դիտավորյալ հանցագործությունների համար երկու, իսկ անգոյությամբ հանցագործությունների համար՝ 3 տարի տարի է:

Այս մոտեցումը համահունչ է ինչպես իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված կարծիքների⁹, այնպես էլ տարբեր երկրներում այդ կապակցությամբ իրականացվող օրենսդրական զարգացումներին:

Կարծում ենք նաև, որ անգոյությամբ հանցագործությունների համար կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելիս օրենսդիրը պետք է որոշակի վերապահումներ անի, քանի որ մեղադրյալին վերագրվող ենթադրյալ հանցանքի մեղքի ձևն ուղղակի կապի մեջ է գտնվում մեղսագրվող հանցագործության վտանգավորության աստիճանի հետ, որն էական նշանակություն կարող է ունենալ խափանման միջոցի տեսակն ընտրելու

հարցում:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ անգգուշությամբ կատարած հանցագործության համար որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտվելու դեպքում անձը պատիժը կրում է բաց ուղղիչ հիմնարկում: Այսինքն՝ դատապարտյալները պահվում են ոչ խիստ մեկուսացման պայմաններում՝ գործնականում օգտվելով ազատ տեղաշարժի իրավունքից: Նկատի ունենալով սույն հանգամանքները՝ կարծում ենք, որ անգգուշությամբ կատարված հանցագործությունների համար կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելը երեք տարուց ավելի ժամկետով հանցանք կատարելու մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ, ընդունելի է, և այն կարող է բարձրացնել այդ խափանման միջոցի կիրառման արդյունավետությունը¹⁰:

Հակառակ դեպքում փաստորեն ստացվում է, որ անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելիս ըստ էության հաշվի չի առնվում մեղադրյալին վերազրկող հանցագործության համար նախատեսվող ազատազրկման ժամկետի չափը: Գործող օրենսդրության պայմաններում, երբ ձևակերպումն այնպիսին է, որ ազատազրկման ժամկետը ինքնուրույն հիմքի դեր է կատարում (ընդ որում, կտրված այլ հիմքերից), գործնականում նույնիսկ հանգեցրել է նրան, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց են ընտրում նաև ազատազրկում չնախատեսող հանցանքների կատարման մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ՝ հիմք ընդունելով Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված

հիմքերը կամ դրանցից մեկը¹¹:

Այսպիսի մոտեցումը մենք համարում ենք անընդունելի: Կալանավորումը որպես խափանման միջոց պետք է ընտրվի միմիայն բացառիկության կարգով: Ընդ որում, օրենսդիրը պետք է ոչ միայն ամրագրի այդպիսի քայլերի գնալու բացառիկությունը, այլև պետք է թվարկի այն բացառիկ դեպքերը, որոնց պարագայում մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կարող է ընտրվել կալանավորումը:

Այս առումով մեզ համար ուղեմիշային կարող է լինել նաև ԱՊՀ որոշ երկրների փորձը, որոնց օրենսդրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նրանցում որոշակի ձևական պահանջների սահմանմամբ փորձ է արվել նվազեցնել կալանավորումների կիրառման դեպքերը և ստեղծել անձի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիքներ:

Այսպես, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքի¹² 108-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ կալանավորումը կարող է կիրառվել միայն այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձի նկատմամբ, որի համար օրենքով նախատեսված է պատիժ երեք տարուց ավելի և եթե այլ առավել մեղմ խափանման միջոց կիրառելն անհնար է: Նույն հոդվածը սահմանում է նաև, որ բացառիկ դեպքերում այդ խափանման միջոցը կարող է կիրառվել կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ այնպիսի հանցագործության կատարման համար, որի համար օրենքով նախատեսված է մինչև երեք տարի ժամկետով ազատազրկում, եթե առկա են հետևյալ

Քրեական դատավարություն

հանգամանքներից որևէ մեկը՝ 1) կասկածյալը կամ մեղադրյալը չունի մշտական բնակության վայր ՌԳ-ում, 2) նրա անձը պարզված չէ, 3) նրա կողմից խախտվել է նախկինում ընտրված խափանման միջոցը, 4) նա թաքնվել է մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմիններից կամ դատարանից:

Հարկ է ընդգծել, որ վերը նշյալ հոդվածի 1.1-րդ մասը թվարկում է մասն առանձին հանցագործություններ, որոնց դեպքում չի կարող կիրառվել կալանավորում, եթե բացակայում են բացառիկ համարվող վերոգրյալ դեպքերը: Այլ կերպ՝ գոյություն ունեն որոշ խուճր հանցագործություններ, որոնց դեպքում կալանավորումը կիրառվում է միայն բացառիկ համարվող դեպքերում. դրանց բացակայության պարագայում առկա է ուղղակի օրենսդրական արգելք այդ հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձանց կալանավորելու համար:

Ղազախստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի¹³ 147-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառվում է այնպիսի հանցագործության մեջ կասկածվելու կամ մեղադրվելու դեպքում, որի համար նախատեսվում է ազատագրկման ձևով պատիժ հինգ տարուց ոչ պակաս: Բացառիկ դեպքերում կալանքը կարող է կիրառվել նաև մինչև հինգ տարի ազատագրկում նախատեսող հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձի նկատմամբ, եթե՝ 1) նա չունի մշտական բնակության վայր Ղազախստանի Հանրապետությունում, 2) պարզված չէ նրա անձը, 3) նրա կողմից խախտված է

նախկինում ընտրված խափանման միջոցը, 4) նա փորձել է թաքնվել կամ թաքնվել է քրեական հետապնդման մարմիններից կամ դատարանից, 5) նա կասկածվում է կազմակերպված խմբի կամ հանցավոր համագործակցության կազմում հանցանք կատարելու մեջ, 6) նա ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար ունի դատվածություն, 7) առկա են տվյալներ հանցավոր գործունեությունը նրա կողմից շարունակելու մասին:

Բելառուսի քրեական դատավարության օրենսգրքի¹⁴ 126-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ կալանքը կարող է կիրառվել այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ կասկածվելու կամ մեղադրվելու դեպքում, որի կատարման համար օրենքով նախատեսված ազատագրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը երկու տարուց ավելի է, բացառությամբ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված նվազ ծանր հանցագործությունների: Ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձանց նկատմամբ կալանքը կարող է կիրառվել միայն հանցագործության ծանրության աստիճանով պայմանավորված: Բացառիկ դեպքերում կալանքը կարող է կիրառվել նաև մինչև երկու տարի ժամկետով ազատագրկում նախատեսող կամ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված նվազ ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածվելու կամ մեղադրվելու դեպքում, եթե կասկածյալը կամ մեղադրյալը չունի մշտական բնակության վայր Բելառուսում կամ հաս-

տատված չէ նրա անձը: Այն կասկածյալների կամ մեղադրյալների նկատմամբ, ովքեր թաքնվել են քրեական հետապնդման մարմիններից կամ դատարանից, կալանավորումը կարող է կիրառվել անկախ կատարված հանցավոր արարքից և դրա համար նախատեսված պատժից:

Ուզբեկստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի¹⁵ 242-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դիտավորյալ հանցագործությունների դեպքում կալանավորումը կարող է կիրառվել, եթե այդ հանցագործության համար նախատեսված ազատազրկման ժամկետը գերազանցում է երեք տարին, իսկ անզուշտությամբ կատարված հանցագործությունների դեպքում հինգ տարին: Բացառիկ դեպքերում կալանքը կարող է կիրառվել դիտավորյալ հանցագործությունների դեպքում մինչև երեք, իսկ անզուշտությամբ կատարված հանցագործությունների դեպքում մինչև հինգ տարի ազատազրկում նախատեսող հանցագործության մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ, եթե առկա է հետևյալ հանգամանքներից որևէ մեկը՝ մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը թաքնվել է քննությունից և դատից, ձերբակալվածի անձը պարզված չէ, մեղադրյալը, ամբաստանյալը խախտել են նախկինում ընտրված խափանման միջոցը, կասկածյալը, մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը չունի մշտական բնակության վայր Ուզբեկստանում, հանցագործությունը կատարվել է կալանքի կամ ազատազրկման ձևով պատիժը կրելու ընթացքում:

Որոշակի առանձնահատկություն ունեն Ոսկրահնայի քրեական դատավարության օրենսգրքի¹⁶ կանոնա-

կարգումները: Ըստ վերջինիս 183-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ կալանավորումը համարվում է բացառիկ խափանման միջոց, որը կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ դատախազն ապացուցում է, որ որևէ այլ մեղմ խափանման միջոց չի կարող կանխել նշյալ օրենսգրքի 177-րդ հոդվածում¹⁷ նախատեսված ռիսկերը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չի կարող կիրառվել այլ կերպ, քան՝

1) այն անձի նկատմամբ, որը կասկածվում կամ մեղադրվում է այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ, որի համար որպես հիմնական պատիժ օրենքով նախատեսված է տուգանք՝ քաղաքացիների նվազագույն չհարկվող եկամտի երեք հազարից բարձր, բացառապես այն դեպքում, եթե դատախազը, բացառությամբ օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերի առկայության, կապացուցի, որ այլ խափանման միջոց կիրառելիս կասկածյալը կամ մեղադրյալը չի կատարել իր վրա դրված պարտականությունները կամ չի կատարել գրավը վճարելու օրենքով սահմանված կարգով պահանջը կամ չի ներկայացրել գրավը մուծելու փաստը հաստատող փաստաթուղթը.

2) նախկինում դատապարտված անձի նկատմամբ, որը կասկածվում կամ մեղադրվում է այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ, որի համար օրենքով նախատեսված է ազատազրկման ձևով պատիժ մինչև երեք տարի ժամկետով, բացառությամբ եթե դատախազը, բացի օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքերի, կապացուցի, որ գտնվելով

Քրեական դատավարություն

ազատության մեջ՝ այդ անձը թաքնվել է մինչդատական վարույթից կամ դատարանից, խոչընդոտել է քրեական վարույթին, կամ նրան հայտնել են այլ հանցագործություն կատարելու կասկածի մասին.

3) նախկինում չդատապարտված անձի նկատմամբ, որը կասկածվում կամ մեղադրվում է այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ, որի համար օրենքով նախատեսված է մինչև հինգ տարի ժամկետով ազատազրկում, բացառությամբ եթե դատախազը, բացի օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքերի, կապացուցի, որ գտնվելով ազատության մեջ՝ այդ անձը թաքնվել է մինչդատական վարույթից կամ դատարանից, խոչընդոտել է քրեական վարույթին, կամ նրան հայտնել են այլ հանցագործություն կատարելու կասկածի մասին.

4) նախկինում չդատապարտված անձի նկատմամբ, որը կասկածվում կամ մեղադրվում է այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ, որի համար օրենքով նախատեսված է ազատազրկում հինգ տարուց ավելի.

5) նախկինում դատապարտված անձի նկատմամբ, որը կասկածվում կամ մեղադրվում է այնպիսի հանցագործության կատարման մեջ, որի համար օրենքով նախատեսված է ազատազրկում երեք տարուց ավելի,

6) այն անձի նկատմամբ, որին հետախուզում են այլ պետության իրավասու մարմինները այնպիսի հանցագործության կատարման համար, որի կապակցությամբ կարող է լուծվել նրան հանձնելու հարցը այլ պետությունում քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ դատավճռի կատարումն ապահովելու համար

այն կարգով և հիմքերով, որոնք նախատեսված են օրենսգրքի IX բաժնում կամ միջազգային պայմանագրերում և որին դրա անհրաժեշտության վերաբերյալ իր համաձայնությունն է տվել Ուկրաինայի Գերագույն Ռադան:

Այսպիսով, ԱՊՀ երկրների օրենսդրական փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հստակ սահմանված է ազատազրկման նվազագույն շեմ, որից ցածր պատիժ նախատեսող հանցագործությունների կատարման մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ կալանավորումը կարող է կիրառվել միայն բացառիկ դեպքերում (ընդ որում, իրենց օրենսդրական ամրագրումն են ստացել նաև բացառիկ համարվող այդ դեպքերը): Ավելին, որոշ դեպքերում, ինչպես, օրինակ, Ուզբեկստանի պարագայում, տարբերակված է ազատազրկման նվազագույն շեմը՝ ելնելով հանցագործության մեղքի ձևից: Մեզ համար որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև Ուկրաինայի փորձը, որն առավել մանրամասն չափանիշներ և պայմաններ է սահմանում կալանավորման կիրառման համար: Այլ հարց է, որ առանձին հանգամանքներ, որոնք գնահատվում են որպես բացառիկ, մեզ համար անընդունելի են, սակայն այստեղ խնդիրն այն է, որ տարբերակվածություն է մտցված կալանքի կիրառման հարցում՝ պայմանավորված հանցագործության ծանրության և մեղքի ձևով, նախկինում դատվածություն ունենալու կամ չունենալու և այլ հանգամանքներով: Մինչդեռ ինչպես Գործող օրենսգիրքը, այնպես էլ Նախագիծը նման լուծումներ չունեն, ինչը և մեր կարծիքով դատական պրակտիկայում կալանա-

վորումների տարածվածության պատճառներից է: Եթե օրենսդրորեն սահմանվեն ձևական չափանիշներ կալանավորման կիրառման համար, ապա միանշանակ կալանավորումների դեպքերը հասնելու են նվազագույնի:

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է փոխառել վերոնշյալ օրենսդրական փորձից դրականը, որը ոչ միայն կնպաստի կալանավորման կիրառման դեպքերի նվազմանը, այլև կհանդիսանա անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք:

Եթե անդրադառնանք քրեական դատավարության պատմությանը, ապա կտեսնենք, որ միշտ էլ կապվածություն է եղել քրեաիրավական սանկցիաների և խափանման միջոցների միջև: Դեռևս 1864 թվականի քրեական դատավարության կանոնադրությունում¹⁸ սահմանված էր հանցագործության բնույթով պայմանավորված խափանման միջոցի տեսակի ընտրության ուղղակի պահանջ, ընդ որում, նույնիսկ նախատեսված էր, թե կոնկրետ խմբի հանցանք կատարելու դեպքում առավելագույն խիստ խափանման միջոցը որն է: Ներկայում տեսության մեջ հաճախ ենք հանդիպում մման առաջարկությունների¹⁹: Օրինակ՝ Ե.Վ.Գուսելնիկովան գտնում է, որ եթե հողվածի սանկցիան նախատեսում է պատիժ տուգանքի ձևով, ուրեմն թույլատրվում է անձի նկատմամբ կիրառել գրավ, իսկ ազատագրկման, կալանքի, ուղղիչ և պարտադիր աշխատանքների դեպքում՝ ոստիկանության հսկողություն²⁰:

Այս հարցում մենք միանում ենք այն կարծիքին, որ հանցանքի ծան-

րության և խափանման միջոցի միջև խիստ կապ սահմանելը կունենա դրական նշանակություն մինչդատական վարույթում օրինականության ամրապնդման համար: Խափանման միջոցների ինստիտուտի ձևականացումը սահմանափակում է խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս քննիչի, դատախազի ազատությունը, ինչը նշանակում է միաժամանակ սահմանափակել նաև կամայական, անհիմն խափանման միջոց ընտրելու ազատությունը: Դա էապես հեշտացնում է քննիչի կողմից խափանման միջոց ընտրելու խնդիրը, պարզեցնում դատավորի գործունեությունը կալանքի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս, մյուս կողմից բացառում է անձի կասկածն այն մասին, որ իր հանդեպ ճիշտ չեն վարվել²¹:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ 2013 թվականի ընթացքում այն անձանց, որոնց նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը, շուրջ 30%-ը մեղադրվել է այնպիսի հանցագործությունների կատարման մեջ, որոնց հողվածի սանկցիաները նախատեսել են նաև ազատագրկման հետ չկապված պատժատեսակներ: Ընդ որում, վերջիններիս 70%-ի նկատմամբ հետագայում դատարանները սահմանել են ազատագրկման հետ չկապված պատիժներ, և նրանք դատարանի դաիլիճից ազատվել են կալանքից²²:

Անհրաժեշտ ենք համարում օրենսդրական կարգավորումների միջոցով խուսափել այդպիսի իրավիճակներից: Նման իրավակարգավորման պայմաններում հնարավոր կլինի լայն կիրառություն տալ նաև «կալանք» կոչվող պատժատեսակին, քա-

Քրեական դատավարություն

նի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ այդ պատժատեսակը չի կիրառվում այն դեպքում, երբ անձը գտնվել է նախնական կալանքի տակ:

Ինչպես հայտնի է, կալանքը որպես պատժատեսակ կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար, իսկ այդ բնույթի հանցագործություններով կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու դեպքում փաստորեն անհնարին է դառնում նաև վերը նշված պատժի կիրառումը:

Սույն մոտեցումը համահունչ է նաև ձևավորված պրակտիկային:

Գատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները վեր են հանել հետևյալ պատկերը ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով կալանքի կիրառման մասով: Ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող 126 անձանց նկատմամբ կիրառվել է կալանք որպես խափանման միջոց, որի կիրառման համար դատարանները հիմք են ընդունել հետևյալ հանգամանքները. անձինք գտնվել են հետախուզման մեջ (27 անձ), կամ չեն ունեցել մշտական բնակության վայր (7 անձ) և/կամ հանցանք կատարել են նախորդ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելուց հետո՝ փորձաշրջանի ընթացքում (15 անձ) և /կամ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով սահմանված այլ հանգամանքներ (77 անձ):

Այսպիսով, մեր առաջարկությունը, ըստ էության, պրակտիկայի համար հստակ իրավական հենքի ստեղծումն է, որը միաժամանակ անձի իրավունքների երաշխիք է: Ինչպես նշե-

ցինք, 126 անձից 77-ի նկատմամբ կալանքը կիրառվել է սովորական պայմաններում, ինչը, մեր կարծիքով, իրավաչափ չէ: Կարծում ենք, որ մեր առաջարկության ընդունման դեպքում կրացառվեն այդպիսի իրավիճակները և փաստորեն մոտ 60%-ով կկրճատվի ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների համար կալանավորում կիրառելու դեպքերը:

Անցում կատարելով կալանավորման այլ պայմանների քննարկմանը՝ նշենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝

- 1) վերագրվող արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը,
- 2) կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը,
- 3) տարիքը և առողջական վիճակը,
- 4) սեռը,
- 5) զբաղմունքի տեսակը,
- 6) ընտանեկան դրությունը և խնամարկյալների առկայությունը,
- 7) գույքային դրությունը,
- 8) բնակության մշտական վայրի առկայությունը,
- 9) այլ էական հանգամանքներ:

Նախագծում այս պայմանը սահմանված չէ: Դրա փոխարեն այն ներառում է ընդհանրական բնույթի նորմ, որի համաձայն՝ խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները (116-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Կարծում ենք՝ Նախագծի այս մո-

տեցումն իրավաչափ չէ, քանի որ հանցողության լայն հնարավորություն է տալիս, ինչը հղի է կամայականության և անօրինականության վտանգով:

Գործող օրենսգրքի կարգավորումը ոչ միայն տրամաբանական է, այլև ուղղակիորեն բխում է միջազգային իրավական ակտերի պահանջներից, մասնավորապես՝ ԵԽՆԿ-ի 1980 թվականի հանձնարարականի 5-րդ կետում նշված է, որ կալանք կիրառելիս պետք է հաշվի առնել կոնկրետ գործի հանգամանքները և այն գործոնները, որոնք կարող են վերաբերել գործին: Դրանք են՝

ա) ենթադրյալ հանցագործության բնույթը և ծանրությունը,

բ) ապացույցների հիման վրա հիմնավորվածությունն առ այն, որ հենց այդ անձն է կատարել հանցագործությունը,

գ) հնարավոր դատապարտման արդյունքում նշանակվող պատիժը,

դ) անձի բնութագիրը, անցյալը և անձնական ու սոցիալական հանգամանքները, մասնավորապես, հասարակության հետ նրա կապերը,

ե) անձի վարքագիծը, մասնավորապես, այն, թե ինչպես է նա կատարում այն պարտականությունները, որոնք նրա վրա դրվել էին կամ կարող էին դրվել նախորդ քրեական վարույթի ընթացքում:

Հարկ է նշել նաև, որ նախկին խորհրդային երկրներից Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքում կալանքը կիրառելիս հաշվի առնվող հանգամանքների ցանկը առավել լայն է, մասնավորապես՝ Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 178-րդ հոդվածը սահմանում է, որ խափանման միջոց կիրա-

ռելու հարցը լուծելիս բացի կալանավորման հիմք համարվող ռիսկերից, քննիչ դատավորը, դատավորը կողմերի ներկայացրած նյութերի հիման վրա պետք է գնահատի բոլոր հանգամանքների համակցությունը, այդ թվում՝

1) կասկածյալի, մեղադրյալի կողմից հանցագործություն կատարելու վերաբերյալ առկա ապացույցների արժեքը,

2) պատժի ծանրությունը, որը սպառնում է համապատասխան անձին, եթե կասկածյալը կամ մեղադրյալը մեղավոր ճանաչվի այն քրեական իրավախախտման կատարման մեջ, որի համար նա կասկածվում, մեղադրվում է,

3) կասկածյալի, մեղադրյալի տարիքը և առողջական վիճակը,

4) կասկածյալի, մեղադրյալի սոցիալական կապերի ամրությունը նրա մշտական բնակության վայրում, այդ թվում՝ ընտանիք կամ խնամարկյալներ ունենալը,

5) կասկածյալի, մեղադրյալի՝ մշտական աշխատավայր ունենալը կամ ուսումը,

6) կասկածյալի, մեղադրյալի համբավը,

7) կասկածյալի, մեղադրյալի գույքային դրությունը,

8) կասկածյալի, մեղադրյալի դատվածություն ունենալը,

9) կասկածյալի, մեղադրյալի կողմից խափանման միջոցների պայմանների պահպանումը, եթե նրան կատամամբ նախկինում կիրառվել են դրանք,

10) այլ քրեական իրավախախտման մեջ կասկածվելու մասին անձին հաղորդում տված լինելու առկայությունը,

Քրեական դատավարություն

11) գույքային վնասի չափը, որի կատարման մեջ կասկածվում, մեղադրվում է անձը, կամ քրեական իրավախախտման կատարման արդյունքում ստացված եկամտի չափը, որի կատարման մեջ կասկածվում, մեղադրվում է անձը, ինչպես նաև համապատասխան հանգամանքները հաստատող առկա ապացույցների արժեքը:

Այս պայմանների՝ օրենսդրական մակարդակով ամրագրումն ունեն սկզբունքային նշանակություն: Նախ՝ այդ պայմանները համապատասխանում են որոշակիության չափանիշին, երկրորդ՝ եթե դրանք իրենց ամրագրումն ստանան, ապա ինչպես քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններին, դատարանին, այնպես էլ պաշտպանության կողմի սուբյեկտներին հնարավորություն կտրվի ներկայացնելու ապացույցներ համապատասխան պայմանները հաստատելու, խափանման միջոցի տեսակի հարցը լուծելու և այլնի համար: Մինչդեռ Նախագծի առաջարկը չի համապատասխանում որոշակիության չափանիշին՝ թույլ տալով լայն հայեցողություն:

Կարծում ենք՝ այդ հանգամանքները ոչ միայն պետք է արտացոլվեն օրենսգրքում, այլև պետք է խափանման միջոցի կիրառման մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների դեր կատարեն, այսինքն՝ պետք է նախատեսվեն որպես խափանման միջոցների ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքներ, որոնց հաշվառմամբ պետք է որոշվի խափանման միջոցի տեսակի ընտրությունը: Դրա հետ մեկտեղ պետք է որոշակի դասակարգման ենթարկել խափանման միջոցները՝ ըստ խստության աստիճանի,

որպեսզի առավել մեծ հնարավորություն տրվի վարույթն իրականացնող մարմիններին և պաշտպանական կողմին՝ կողմնորոշվելու այս կամ այն խափանման միջոցի ընտրության հարցում: Ի դեպ, խափանման միջոցների դասակարգման անողողակի պահանջ բովանդակում է նաև Նախագիծը, որի 29-րդ հոդվածը՝ «Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը» վերտառությամբ, սահմանում է, որ մեղադրյալի կողմից իր պարտականությունները չարամտորեն չկատարելու դեպքում նրա նկատմամբ կարող է կիրառվել խափանման միջոց կամ կիրառված խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել ավելի խիստով (4-րդ մաս): Եթե սկզբունքի մակարդակով սահմանվում է խափանման միջոցի ավելի խիստ լինելը, նշանակում է, որ պետք է լինի նվազ խիստ: Ուստի անհրաժեշտ է այս տրամաբանությունը պահպանել՝ հաշվի առնելով հատկապես այն, որ կալանավորումը պետք է կիրառվի միայն այն դեպքում, երբ այլ միջոցներով հնարավոր չէ երաշխավորել անձի պատշաճ վարքագիծը: Նկատենք, որ այս տրամաբանությունն, օրինակ, ընկած է Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի հիմքում, որը հստակ դասակարգում է խափանման միջոցները նվազ խիստից առավել խիստը, ինչը և հնարավորություն է տալիս վարույթն իրականացնող մարմնին նվազ խիստ միջոցն առավել խիստով փոխարինելու դեպքում պատճառաբանել խիստ միջոցների մեջ ընտրություն կատարելիս:

Այսպես, ըստ Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ խափանման միջոցներն են՝ անձնական պար-

տավորությունը, անձնական երաշխավորությունը, գրավը, տնային կալանքը և կալանավորումը: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ առավել մեղմ խափանման միջոց է համարվում անձնական պարտավորությունը, իսկ առավել խիստ՝ կալանավորումը: Նույն մասը նախատեսում է նաև, որ քննիչ դատավորը, դատարանը պետք է մերժի խափանման միջոց կիրառելը, եթե քննիչը և դատախազը չեն ապացուցում, որ առավել մեղմ միջոցը չի կարող կանխարգելել վարույթի ընթացքում ապացուցված ռիսկը կամ ռիսկերը:

Նշենք, որ այս մոտեցումը հիմնավորվում է նաև տեսության մեջ²³: Մասնավորապես, Յոկոլովայի կարծիքով խափանման միջոց կիրառելու ծանրացնող հանգամանք կարող են լինել հետևյալ հանգամանքները՝ 1) մեղադրյալը չունի մշտական բնակության վայր, 2) մեղադրյալը փախուստի փորձ է կատարել, 3) մեղադրյալը նախկինում դատապարտված է եղել, 4) հաստատվել է քննությանը խոչընդոտելու նպատակով վարույթի մասնակիցների վրա ճնշում գործադրելու փաստը, 5) մեղադրյալը շարունակում է հանցավոր գործունեությունը, 6) մեղադրյալը բացասական է բնութագրվում: Որպես մեղմացնող հանգամանք՝ կարող են գնահատվել 1) անչափահաս լինելը, 2) ծեր լինելը, 3) մեղադրյալի հիվանդագին վիճակը, 4) հանցագործությանը պատճառված վնասն ինքնակամ հատուցած լինելը, 5) ինքնակամ ակտիվ մասնակցությունը հանցագործության բացահայտմանը: Ըստ հեղինակի՝ վերոնշյալ ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքները հիմք կտան քննիչին կամ դատարանին, դրանք հաշվի առ-

նելով, կիրառել առավել խիստ կամ առավել մեղմ խափանման միջոց²⁴:

Հարկ է նշել նաև, որ Յոկոլովայն ոչ միայն առաջարկում է դասակարգել խափանման միջոցները և սահմանել դրանց կիրառման մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքներ, այլև առաջարկում է օրենքում ամրագրել, որ ըստ հանցագործությունների ծանրության աստիճանի՝ ինչպիսի խափանման միջոցներ առավելագույնը կարող են կիրառվել տվյալ խումբ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձի նկատմամբ: Հեղինակը հանցագործության տեսակով պայմանավորված խափանման միջոցի ընտրության համար առաջարկում է հետևյալ համակարգը՝ 1) ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ (դիտավորյալ և անզուգույնությամբ կատարված հանցագործություններ, որոնց համար առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարին)՝ ստորագրություն չհեռանալու մասին, անձնական երաշխավորություն, 2) միջին ծանրության հանցագործություններ (անզույշ հանցագործություններ, որոնց համար պատժի առավելագույն ժամկետը գերազանցում է երկու տարին)՝ ստորագրություն չհեռանալու մասին, անձնական երաշխավորություն, գրավ (եթե այդ միջոցները կիրառելն անհնար է, ապա կիրառվում է կալանավորում), 3) ծանր հանցագործություններ (դիտավորյալ հանցագործություններ, որոնց համար ազատագրկման առավելագույն ժամկետը չի գերազանցում տասը տարին)՝ գրավ, տնային կալանք, կալանավորում, 4) առանձնապես ծանր հանցագործություններ (որոնց համար պատժի առավելագույն ժամկետը գերազանցում է

Քրեական դատավարություն

տառը տարին)՝ կալանավորում²⁵:

Թեև հեղինակի այս մոտեցումը հասկանալի է, քանի որ նպատակ է հետապնդում կալանքի կիրառման դեպքերը նվազեցնելու, խափանման միջոցի հարցը լուծելիս հստակություն մտցնելու, սակայն կարծում ենք՝ այդ մոտեցումն այդքան էլ հիմնավոր չէ: Առավել ևս, որ ինչպես միջազգային չափանիշները, այնպես էլ Նախագիծը ելնում են այն հանգամանքից, որ կալանքը պետք է լինի բացառություն՝ անկախ հանցագործության ծանրության աստիճանից (բացառությամբ նախնական կալանքի՝ կարճ ժամկետով), պետք է կիրառվեն այլ միջոցներ: Այս պայմաններում այդքան մեծ ֆորմալիզմը կարող է վնասել ինչպես արդարադատությանը, այնպես էլ անձի իրավունքներին: Մի դեպքում եթե խափանման որևէ միջոցի կիրառման արգելք դրվի, ապա դրա անհրաժեշտության ժամանակ այն չի կարող կիրառվել, թեև միայն այդ միջոցի կիրառումը կարող է համարվել արդյունավետ: Մյուս կողմից՝ կարող է անհրաժեշտություն լինի անձի նկատմամբ կիրառել առավել մեղմ միջոց, մինչդեռ օրենքով արգելք լինի, ինչը կխախտի անձի իրավունքները: Դրա համար համաձայնվելով հեղինակի այն առաջարկությանը, որ կարելի է դասակարգել խափանման միջոցները, ավելին՝ սահմանել դրանց կիրառման մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներ՝ չենք կարող ընդունել այն մոտեցումը, որ խափանման միջոցներն ըստ տեսակների պետք է կապել հանցագործության ծանրության աստիճանի հետ:

Կարևոր է անդրադառնալ նաև այն հարցին, որ ի տարբերություն Գործող օրենսգրքի՝ Նախագիծն

առանձնացնում է նաև կալանքի ժամկետի երկարացման պայմաններ: Այսպես, ըստ Նախագծի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ կալանքի ժամկետը երկարացնելիս դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրությունը, ինչպես նաև տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անհրաժեշտությունը:

Նկատենք, որ այս պայմանները փոխառվել են Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքից և Վճռաբեկ դատարանի կողմից արդեն իսկ ներմուծվել նաև ՀՀ դատական պրակտիկա²⁶: Այսինքն՝ կարելի է արձանագրել, որ դատական պրակտիկան բարձրացվել է օրենսդրական կարգավորման մակարդակի: Սակայն, ինչպես նշեցինք, կալանքի հիմքերը քննարկելիս այդ հանգամանքները բավարար չեն. դրանք ունեն ֆակուլտատիվ նշանակություն, քանի որ, ի լրումն դրանց, անհրաժեշտ է հիմնավորել չորս հիմքերից որևէ մեկի առկայությունը:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է եզրահանգել, որ Գործող օրենսգրքի հետ համեմատությամբ չնայած Նախագծում կալանավորման պայմանների հետ կապված իրականացվել են որոշ փոփոխություններ, այնուամենայնիվ, դեռևս առկա են դրանց հետ կապված մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք լուծում ստանալու անհրաժեշտություն ունեն:

1. *Смирнов В.В.* Заключение под стражу, как мера пресечения, применяемая следователем органов внутренних дел, Хабаровск, 1987, с. 38.

2. *Кутуев Э.К.* Заключение под стражу и содержание под стражей, состояние, проблемы, перспективы. Автореф. канд. дисс. СПб, 1999, с. 13.

3. Հարկ է նշել, որ կալանավորման պայմանները տեսության մեջ բավականաչափ խորությամբ հետազոտվել են: Մենք ևս առիթ ենք ունեցել ուսումնասիրության առարկա դարձնելու դրանց հետ կապված առանձին հիմնահարցեր: Մասնավորապես՝ կալանավորման պայմանների ընդհանուր բնութագրի և առանձնահատկությունների մասին մանրամասն տե՛ս **Ավետիսյան Գ.Չ.** Կալանավորման հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Երևան, 2006, էջեր 119-139:

4. https://www.e-gov.am/ru_files/file/decrees/arc_voroshum/Mar9-6_1.pdf

5. http://parliament.am/draft_docs5/K-084Irlr.pdf.

6. Տե՛ս, օրինակ, Գագիկ Միքայելյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԳԴ/0085/06/09 որոշումը, Վահրամ Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԳ/0678/06/10 որոշումը, Արկադի Դիլանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի թիվ ԱՐԱԳ/0021/06/14 որոշումը և այլն:

7. Այդ մասին մանրամասն տե՛ս **Ավետիսյան Գ.Չ.** Հանցանքի ծանրության աստիճանը՝ որպես կալանքի կիրառման ինքնուրույն հիմք նախատեսելու իրավաչափությունը՝ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի, Երևան, 2015թ.:

8. *Руднев В.И.* О судебном аресте. Российская юстиция, 1995, N 5; *Козлов В.* Мера пресечения не может быть тяжелее наказания. Российская юстиция., 1998, N3, с. 48 и т.д.

9. *Козлов В.* Меры пресечения не может быть тяжелее наказание, Российская юстиция, 1998, N 3, с. 48.

10. Հարկ է նկատել, որ անգոյությունը կատարված հանցագործությունների դեպքում կալանավորման կիրառման այլ չափանիշներ սահմանված են Ուզբեկստանի քրեական դատավարության օրենսգրքում:

11. Օրինակ՝ Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2003թ. մարտի 27-ին Վ.Մ-ի նկատմամբ խափանման միջոց է ընտրել կալանավորումը. Վ.Մ-ն մեղադրվել է նախկին խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Իսկ, օրինակ, Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2003թ. սեպտեմբերի 16-ին բավարարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախա-

տեսված ենթադրյալ հանցավոր արարքի կատարման մեջ մեղադրվող Գ.Գ-ի գործյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանք ընտրելու միջնորդությունը// Տե՛ս ՀՀ առաջին ատյանի դատարանների կողմից 2003թ. ընթացքում քրեական դատավարության մինչդատական փուլում կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու դատական պրակտիկայի ամփոփումը, էջ 5-6:

12. http://www.consultant.ru/popular/upkrf/11_16.htm#p1833.

13. <http://www.nomad.su/?a=3-201407280025>.

14. http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900295#load_text_none_1_1.

15. http://lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111463.

16. <http://kodeksy.com.ua/ka/upku-2012/statja-183.htm>.

17. Սույն հոդվածում թվարկված են խափանման միջոց կիրառելու հիմքերն ու պայմանները, որոնք ընդհանուր գծերով համընկնում են Գործող օրենսգրքում սահմանված հիմքերին ու նպատակներին:

18. <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.

19. *Петрухин И.Л.* Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. М., 1989, с. 143-149, *Михайлов В.А.* Меры пресечения в советском уголовном судопроизводстве. М., 1991, с. 29-33, *Гусельникова Е.В.* Заключение под стражу в системе мер пресечения: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Томск: ТГУ, 2001, с. 9.

20. *Гусельникова Е.В.* Заключение под стражу в системе мер пресечения: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Томск: ТГУ, 2001, с. 9.

21. *Цоколова О.И.* Проблемы совершенствования оснований применения меры пресечения в виде заключения под стражу// Российский следователь, 2005, N5.

22. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի կողմից կատարված ամփոփման նյութերը, 2013թ.:

23. *Цоколова О.И.* Проблемы совершенствования оснований применения меры пресечения в виде заключения под стражу// Российский следователь, 2005, N5. *Петрухин И.Л.* Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. М., 1989, с. 143-149.

24. *Цоколова О.И.* Проблемы совершенствования оснований применения меры пресечения в виде заключения под стражу// Российский следователь, 2005, N5.

25. Նույն տեղը:

26. Տե՛ս, օրինակ, Ավան Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԱՎԳ/0022/06/08 որոշումը:

Էմմա ԱՎԱԳՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կիրմինալիստիկայի ամբիոնի ավագ լաբորանտ, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության քննչական աշխատանքների կազմակերպման կատարելագործման բաժնի գլխավոր մասնագետ

ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ՀԱՍԿԱՆԱԼԻ ԼԵՉՎՈՎ, ԱՆՀԱՊԱՂ ԵՎ ՀԱՆԳԱՄԱՆՈՐԵՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԲՆՈՒՅԹԻ ԵՎ ՀԻՄՔԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱՅՆԵԼԸ

Իրավական պետության առկայության պարագայում առաջնահերթ խնդիրների շարքում է անձանց իրավունքների պաշտպանության պատշաճ կազմակերպումն ու ապահովումը: ՀՀ Սահմանադրությամբ պետությունը պարտավորված է ստանձնում ապահովել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան (ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդված): Նշված խնդրի ճշգրիտ իրականացումը հատկապես կարևորվում է քրեական դատավարության ոլորտում, քանի որ այստեղ առկա են անձի իրավունքների և ազատությունների խախտման առավել լուրջ վտանգներ:

Մեղադրյալի իրավունքների շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու իրավունքը: Միայն մեղադրանքի մասին տեղեկանալուց հետո մեղադրյալը կարող է ձեռնամուխ լինել իր պաշտպանության կազմակերպմանը: Մեղադրյալի այս կարևորագույն իրավունքն ամրագրում է ստացել ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական իրավունքում: Այսպես՝ Մարդու իրավունքների հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝

քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

ա) իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ և հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին,

(...):

Այս կարևորագույն դրույթն իր ամրագրումն է ստացել նաև ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածում, որի 2-րդ մասի համաձայն. «Ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր անձ իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է պատճառների, իսկ քրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին (...):»

Անձն այս իրավունքից օգտվում է ինչպես այն դեպքում, երբ նրան պաշտոնապես մեղադրանք է առաջադրվում,¹ այնպես էլ, երբ նրա նկատմամբ սկսվում է իրականացվել քրեական հետապնդում (ձերբակալում, խուզարկություն, բերման ենթարկում և այլն):² ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությունը հստակ միմյանցից տարանջատում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու, մեղադրանք առաջադրելու, ինչպես նաև քրեական հետապնդման ինստիտուտները:

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը պետք է պարունակի առաջադրվելիք մեղադրանքի էությունը: Համա-

պատասխան որոշում կայացնելուց հետո քննիչը մեղադրյալին իրագեկում է մեղադրանքի մասին: Այս տարանջատումն ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 202-րդ հոդվածը որևէ ժամկետ չի սահմանում, թե նախաքննության որ պահին քննիչը պետք է որոշում կայացնի անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին: Այս հարցում օրենսդիրը նախատեսել է մեկ բացառություն: Այսպես, անձը ձերբակալված կարող է պահվել մինչև 72 ժամ, այդ ժամկետը լրանալուց հետո քրեական հետապնդման մարմինը պարտավոր է կասկածյալին ազատել արգելանքից կամ որոշում ընդունել նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 62-րդ հոդված):

Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու պահը որոշում է քննիչը, եթե անձը մինչ այդ կասկածյալի կարգավիճակ չի ունեցել: Պրակտիկայում հաճախ այս հանգամանքն օգտագործելով՝ քրեական հետապնդման մարմինը նման որոշում է կայացնում նախաքննության ավարտից անմիջապես առաջ և փաստորեն գրկում է մեղադրյալին իրացնել իր դատավարական իրավունքները:

Դեռևս Ա. Կոնինը նշում էր. «Անձին մեղադրյալ ներգրավելու հարցում զգուշությունն անհրաժեշտ է: Դա ոչ միայն իրավաբանական, այլև բարոյական պահանջ է: Սակայն զգուշությունը չպետք է շփոթել դիտավորյալ դանդաղությունից հետ, որն ի չիք է դարձնում մեղադրյալի իրավունքները»:³ Ա. Կոնին իրավամբ քննադատում էր «միակողմանի մեղադրական գործունեությունը», երբ քննիչն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավում է նախաքննության վերջում՝ մինչև գործը դատախազին ուղարկելը, ինչը մեղադրյալին փաստորեն գրկում է ժամանակին և իրապես պաշտպանվելու հնարավորությունից:⁴

Ուստի, առաջարկում ենք Քր. դատ. օր-ի 202-րդ հոդվածի 2-րդ մասը շարադրել հետևյալ ձևակերպմամբ. «Անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու բավարար սպա-ցույցների համակցության առկայության դեպքում քննիչը կամ դատախազն անհա-

պաղ պատճառաբանված որոշում են կայացնում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին»: Այս կարգն ավելի կերաշխավորի մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովումը:

Որպեսզի գործնականում Կոնվենցիայով նախատեսված մեղադրյալի իրավունքն իրագործվի, անհրաժեշտ է նախ՝ բացահայտել «մեղադրանք» հասկացությունը: Գործող քրեական դատավարության օրենսդրությամբ մեղադրանքը բնութագրվում է որպես սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմնավորում՝ որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով չթույլատրված կոնկրետ արարք կատարելու մասին (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 6-րդ հոդվածի 20-րդ կետ): Վճռաբեկ դատարանը Ա.Սերոբյանի վերաբերյալ որոշման մեջ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել «մեղադրանք» հասկացության վերաբերյալ և նշել, որ «մեղադրանք» հասկացությունը ներառում է նաև արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը: Սա նշանակում է, որ եթե «մեղադրանք» եզրույթը հասկացվի սույն «քրեաիրավական որակում» իմաստով և իր մեջ չներառի արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները, ապա կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը չի լինի կոնկրետ և իրական, այլ կլինի վերացական և պատրանքային, քանի որ առանց փաստական հիմքի՝ քրեաիրավական որակումից պաշտպանվելու իրավունքն առարկայագործ է:

Ոչ միայն Վճռաբեկ դատարանը, այլ նաև Եվրոպական դատարանը և «մեղադրանք» հասկացության ներքո ներառում է ինչպես իրավական բնութագիրը, այնպես էլ փաստականը: Այսպես, Եվրոպական կոնվենցիան գործածում է «մեղադրանքի բնույթ և հիմք» հասկացությունը, որի բովանդակությունը բացահայտվում է Եվրադատաբանի որոշումներում: «Բնույթ» նշանակում է այն հանցանքը, որի համար նա մեղադրվում է (այն է՝ իրավական բնութագիր), իսկ «հիմք» բառը ցույց է տալիս այն գործողությունները, որոնք վերջինս ենթադրաբար

Քրեական դատավարություն

կատարել է:⁶

Կոմվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետի պահանջն է՝ մեղադրյալին անհապաղ և իրեն հասկանալի լեզվով տեղեկացնել առաջադրված մեղադրանքի մասին: Գործող օրենսդրությամբ մեղադրյալը մեղադրանքի մասին իրագեկվում է, երբ նրան մեղադրանք է առաջադրվում, որը պետք է իրականացվի մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելու պահից ոչ ուշ, քան 48 ժամվա ընթացքում, սակայն բոլոր դեպքերում ոչ ուշ, քան մեղադրյալի ներկայանալու կամ նրան բերման ենթարկելու օրը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 203-րդ հոդված, մաս 1):

Անձին մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելուց հետո, մեղադրյալին պետք է անհապաղ տեղյակ պահեն մեղադրանքի մասին: Այդ պահից անձն իմանում է իրեն առաջադրված մեղադրանքի էությունը և հնարավորություն է ստանում կառուցել իր պաշտպանական մարտավարությունը: Նախագծով այս հարցն առավել արդյունավետ է կարգավորվել, քան գործող օրենսդրությամբ, և նախատեսված 48 ժամը կրճատվելով հասցվել է մինչև 18 ժամվա, այսպես՝ քննիչը մեղադրյալին մեղադրանք է առաջադրում որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումն ստանալուց հետո 18 ժամվա ընթացքում, բացառությամբ 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված դեպքերի (Նախագիծ 192-րդ հոդված, մաս 1): Նախատեսված ժամկետով ապահովվում է մեղադրանքը ներկայացնելու անհապաղությունը:

Տեղեկատվության անհապաղ տրամադրման պահանջի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան այնքան էլ մեծ չէ: Այնուամենայնիվ, փաստի կամ իրավունքի վերաբերյալ ցանկացած կարևոր տեղեկություն ակնհայտորեն պետք է մեղադրյալին տրամադրվի այն ժամկետում, որը բավարար կլինի նրա համար պատշաճ կարգով իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար՝ Կոմվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» ենթակետին համապատասխան:⁷

Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտնում

է, որ մեղադրանքի մասին «անհապաղ» տեղեկացվելու իրավունքը պահանջում է տեղեկատվությունը տրամադրել, հենց որ մեղադրանքն առաջին անգամ ներկայացվում է իրավասու մարմնի կողմից: Կոմիտեի կարծիքով՝ այս իրավունքը պետք է ծագի այն ժամանակ, երբ հետաքննության ընթացքում դատարանը կամ քրեական հետապնդման մարմինը որոշում են դատավարական միջոցներ ձեռնարկել հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձի նկատմամբ: Ըստ կոմիտեի՝ Կոմվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետի պահանջները կարող են բավարար համարվել, եթե մեղադրանքը ներկայացվում է կամ բանավոր, կամ գրավոր՝ պայմանով, որ տեղեկատվության մեջ նշվեն այն օրերը և վիճարկվող փաստերը, որոնց վրա հիմնվում է մեղադրանքը:⁸

Այս իրավունքը տարածվում է ոչ միայն գործով մեղադրյալ ճանաչված անձանց նկատմամբ, այլ նաև այն անձանց, որոնց նկատմամբ սկսվել է իրականացվել քրեական հետապնդում (ձերբակալում, խուզարկություն, բերման ենթարկում): Գործող օրենսդրությամբ քրեական հետապնդման հարուցումը ոչ միայն անձին մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման կայացումն է, այլև մինչ այդ նրան ձերբակալելու կամ խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշում կայացնելը: Սակայն պրակտիկայում հաճախ ձերբակալված անձը փաստացի չի կարողանում օգտվել իր նվազագույն իրավունքներից, քանի որ օրենսդրությամբ չեն սահմանվում կոնկրետ ժամկետներ, որոնց ընթացքում արձանագրությունը պետք է տրամադրվի վերջինիս: Ուստի քրեական հետապնդման մարմինը երբեմն արձանագրությունն անձին հանձնում է ավելի ուշ: Օրենսդրությամբ ժամկետներ են սահմանվում միայն արձանագրություն կազմելու, այլ ոչ թե ձերբակալված անձին այն տրամադրելու համար: Օրենսդրական նման բացի առկայության պարագայում փաստացի ձերբակալված անձը մինչև արձանագրությունը նրան հանձնելը ձերբակալվածի կարգավիճակ չի ունենում, հետևաբար չի

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կարող օգտվել իր իրավունքներից:

Այս օրենսդրական բացը լրացնելու նպատակով Վճռաբեկ դատարանը Գ. Սիքայեյանի վերաբերյալ որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ եթե անձին քրեական հետապնդման մարմին քերելուց 4 ժամ հետո չի հայտարարվում ձերբակալման արձանագրությունը, ապա անձն օրենքի ուժով պետք է համարվի ձերբակալված և իրավունք ունենա օգտվել ձերբակալվածի համար օրենքով նախատեսված իրավունքներից: Անձը կարող է ունենալ նաև «բերվածի» կարգավիճակ, դա նախնական իրավական վիճակ է, երբ անձն արգելանքի է վերցվում և քերվում է վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ: Այս դեպքում «քերվածը» ևս օգտվում է Կոնվենցիայով և ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված նվազագույն իրավունքներից: Այսինքն՝ այդ բոլոր դեպքերում անձինք իրավունք ունեն անհայտնաբերել և հասկանալի լեզվով տեղեկանալու իրենց արգելանքի վերցնելու պատճառների մասին:

Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետով սահմանված մյուս երաշխիքն այն է, որ առաջադրված մեղադրանքը մեղադրյալին պետք է ներկայացվի հասկանալի լեզվով: Խոսքը դատավարության լեզվի սկզբունքի պահպանման մասին է: Մեղադրյալին նման հնարավորություն պետք է տրվի ոչ միայն մեղադրանք առաջադրելու ու նրան հարցաքննելու ժամանակ, այլ նաև դատավարության ողջ ընթացքում: Որևէ խոսք չի կարող լինել մեղադրյալի ցանկացած իրավունքի իրացման մասին, եթե նա չի տիրապետում դատավարության լեզվին:

Եթե մեղադրյալը չի տիրապետում կամ ոչ բավարար չափով է տիրապետում դատավարության լեզվին, ապա մեղադրանքի առաջադրումը կատարվում է թարգմանչի մասնակցությամբ: Եվրոպական դատարանն իր մի շարք որոշումներում⁹ արձանագրում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետի խախտում, երբ մեղադրանքը ներկայացվում է անձին իր համար ոչ հասկանալի լեզվով: Այս իրավունքի

էությունն այն չէ, որ մեղադրանքը ներկայացվի մեղադրյալին մայրենի լեզվով, կարևորն այն է, որ մեղադրյալի համար հասկանալի լինի մեղադրանքը: Բրոզիչեկն ընդդեմ Իտալիայի գործով Դատարանը որոշեց, որ ազգային իշխանությունների համար պարտադիր էր դիմումատուի խնդրանքը (այն է, որ ինքն ազգությամբ գերմանացի է և դժվարանում է հասկանալ ծանուցագրի բովանդակությունը, հետևաբար խնդրում էր, որ այն ներկայացվեր գերմաներեն լեզվով) բավարարելու համար քայլեր ձեռնարկելը, մինչ պարզելը, որ դիմումատուն, իրոք, իտալերենի բավարար իմացություն ունի իր մեղադրանքի բնույթն ու հիմքը հասկանալու համար:¹⁰

Կարծում ենք, տեղեկատվությունը, որը տրամադրվում է մեղադրյալին պետք է ոչ միայն «հասկանալի լեզվով» լինի, այլև իր ամբողջական տեսքով հասկանալի լինի: Այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը մեղադրանքը պարզաբանի մեղադրյալին հասկանալի լեզվով, որոնք նրա համար կլինեն պարզ և մատչելի, չեն պարունակի մասնագիտական տերմիններ, իսկ եթե դրանք առկա լինեն, ապա այդ տերմինները ևս պետք է պարզաբանվեն: Չպետք է մոռանանք, որ շատ հաճախ հանցագործություն կատարվում է այնպիսի անձանց կողմից, ովքեր ունեն ընդամենը 8-րդ դասարանի միջնակարգ կրթություն կամ ընդհանրապես կրթություն չունեն, հետևաբար նրանց համար բավականին դժվար կլինի մեղադրանքի էությունը հասկանալ: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է, որ պարզաբանումներ անելիս համարժեքորեն հաշվի առնվեն անձի մտավոր ունակությունները, և տեղեկատվությունը փոխանցելիս վստահ լինեն, որ ներկայացված նյութն իր ծավալով ու բովանդակությամբ ընկալելի է վերջինիս համար:

Անհրաժեշտ է նաև, որ տրամադրվող տեղեկությունն անձի համար լինի բավարար, որպեսզի վերջինս կարողանա պատշաճորեն նախապատրաստվել իր պաշտպանությանը: ՄԻԵԴ-ն իր նախադեպային իրավունքում սահմանել է, որ մեղադրյալին՝ իրեն առաջադրված մեղադրանքի մասին ամբողջ

Քրեական դատավարություն

ջական և մանրամասն տեղեկության տրամադրումը հանդիսանում է արդար դատավարության ապահովման կարևոր պայման:

Հանցագործության մանրամասները չափազանց կարևոր են, քանի որ դրանց մատուցման պահից է կասկածյալը պաշտոնապես տեղեկացվում իր դեմ ներկայացված մեղադրանքի փաստացի և իրավական հիմքերի մասին:¹¹ Դատարանը սահմանեց, որ պաշտպանյալի դեմ առաջադրված մեղադրանքների մասին ամբողջական, մանրամասն տեղեկատվության ապահովումը, ինչպես նաև իրավական և փաստական բնութագրերը կարևոր նախապայման է երաշխավորելու համար, որ դատաքննությունն արդար էր: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի էությունն այն է, որ այն պետք է բավարար լինի մեղադրյալի պաշտպանությունը կազմակերպելու համար: Այս դրույթը չի պահանջում, որ ի սկզբանե մեղադրյալին ներկայացվեն բոլոր ապացույցները, այլ անհրաժեշտ է, որ այդպիսի տեղեկատվությունը հասանելի լինի մեղադրյալին դատավարության ավելի ուշ փուլերում, ինչպես պահանջվում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «բ» ենթակետով:¹²

Մատոցիան ընդդեմ Իտալիայի գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրեց, որ իր դեմ ներկայացված մեղադրանքի մասին մանրամասն տեղեկացված լինելու, ինչպես նաև իր պաշտպանությունը պատրաստելու համար համապատասխան ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու դիմումատուի իրավունքները խախտված են, քանի որ դիմումատուին դատաքննության ժամանակ ներկայացված ենթադրյալ հանցագործության օրը և վայրը լիովին չեն համապատասխանել սկզբնապես տրամադրված տեղեկություններին: Եվ դիմումատուին հնարավորություն չէր տրվել պատշաճ կարգով պաշտպանվելու:¹³

Կարծում ենք, Եվրոպական դատարանի մոտեցումը հանգում է նրան, որ դատավարության վաղ փուլերում անձին անհրաժեշտ է անհասպաղ տեղեկացնել իրեն առաջադր-

ված մեղադրանքի մասին: Նրան պետք է ներկայացվեն արարքի ոչ միայն քրեաիրավական որակումը, այլև դրա հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները, որպեսզի վերջինս կարողանա ձեռնամուխ լինել իր պաշտպանության կազմակերպմանը: Այլապես անհնար է պատկերացնել, թե անձն ինչպես կարող է կազմակերպել իր պաշտպանությունը, եթե նա իրազեկվել է միայն արարքի քրեաիրավական որակման մասին: Սրա հետ մեկտեղ Եվրոպական դատարանը գտնում է, որ բոլոր ապացույցների մանրամասները պարտադիր չէ հասանելի լինի մեղադրյալին նախաքննության վաղ փուլերում, այլ դա կարող է տրամադրվել ավելի ուշ փուլերում: Իհարկե, անհնար է պատկերացնել, որ նախաքննության սկզբնական փուլերում վարույթն իրականացնող մարմինը գործով ձեռք բերած լինի բոլոր ապացույցները, քանի որ դրանք ամբողջական կերպով հավաքվում են նախաքննության ընթացքում: Այսինքն՝ այստեղ կարևորվում է, որ մեղադրյալին տրամադրվի բավարար քանակությամբ տեղեկատվություն իր մեղադրանքի մասին:

Միայն մեղադրանքի առաջադրմամբ է, որ մեղադրյալը հնարավորություն է ունենում իրացնել իր պաշտպանության իրավունքը: Հետևաբար, մեր կարծիքով, մեղադրանք առաջադրելուց հետո մեղադրյալին պետք է բավարար ժամանակ տրամադրվի պատրաստվելու ցուցմունք տալուն: Գործող օրենսդրությամբ քննիչը պարտավոր է մեղադրյալին հարցաքննել նրան մեղադրանք առաջադրելու հետո՝ անհասպաղ, բայց ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում, իսկ մեղադրյալի խուսափելու կամ նրան հետախուզում հայտարարելու դեպքում՝ նրան բերման ենթարկելուց 48 ժամվա ընթացքում (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 212-րդ հոդված, մաս 1): Օրենսդրությամբ օգտագործվող «ոչ ուշ, քան 24 ժամվա ընթացքում» արտահայտության տակ պետք է հասկանալ ինչպես 24 ժամվա սկիզբը, այնպես էլ 23 ժամ 59 րոպեն լրանալու պահը: Հետևաբար, երբ մեղադրյալին հարցաքննեն անմիջապես մեղադրանքն առաջադրելուց հետո, մեր կարծի-

քով, նա ընդհանրապես հնարավորություն չի ունենա նախապատրաստվելու դրան: Նախագիծը ևս գերծ չի մնացել այդպիսի կարգավորումից և կարծես թե որդեգրել է այն նույն մոտեցումը, որը գործում է այժմ: Այսպես, քննիչը պարտավոր է հարցաքննել մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացնելուց հետո 48 ժամվա ընթացքում (Նախագիծ 228-րդ հոդված, մաս 2): Դրանից ելնելով՝ առաջարկում ենք, որ օրենսդրորեն «48 ժամվա ընթացքում» արտահայտությունը փոխարինվի «48 ժամ հետո» արտահայտությամբ: Արդեն այդ ընթացքում անձն օբյեկտիվորեն հնարավորություն կունենա նախապատրաստվելու իր հարցաքննությունը, որի ընթացքում նա կկարողանա ինչպես խորհրդակցել իր պաշտպանի հետ, այնպես էլ, եթե չի ցանկանում ունենալ պաշտպան անձամբ որոշել, թե ինչ կերպ է պատրաստվելու իր հարցաքննությունը (դա այն ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում նա հնարավորություն կունենա կողմնորոշվել՝ ցանկանում է ցուցմունք տալ, թե ոչ): Նման ձևակերպումը հնարավորություն կտա ապահովել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ք» ենթակետի իրագործումը՝ բավարար ժամանակ ու հնարավորություն ունենալու իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև այն հանգամանքին, որ գործող օրենսդրությամբ մեղադրյալի իրավունքներ և պար-

տականություններ վերաառությամբ հողվածում ուղղակիորեն նախատեսված չէ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետով նախատեսված մեղադրյալի իրավունքը, այլ միայն ամրագրված է, որ մեղադրյալն իրավունք ունի իմանալ, թե ինչու է մեղադրվում: Այս առումով, կարծում ենք, գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը պետք է համապատասխանեցնել Կոնվենցիայի պահանջին և ամրագրել, որ մեղադրյալն իրավունք ունի իրեն հասկանալի լեզվով, անհասպող և հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի՝ իրավական և փաստական գնահատականի մասին: Օրենսդրորեն նման կարգավորումը կհանդիսանա կարևոր երաշխիք մեղադրյալի իրավունքների իրականացման համար, քանի որ այդ իրավունքին օբյեկտիվորեն համապատասխանում է վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը՝ ապահովել այն: Նախագիծով նախատեսվել է նման կարգավորում և այս առումով օրինադրությամբ համապատասխանեցվել է Կոնվենցիոն պահանջին: Ամեն դեպքում մեղադրյալի այս կարևորագույն իրավունքի խախտումը հանգեցնում է նաև Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ք» ենթակետի խախտմանը, ինչի արդյունքում ամբողջության մեջ խաթարվում է արդար դատաքննության իրավունքը՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը:

1. Европейский суд по правам человека. Т. 1 М., 2000, с. 310 (дело “Девеер против Бельгии”).
2. Европейский суд по правам человека. Т. 1 М., 2000, с. 388-389 (дело “Экле против ФРГ”).
3. *Кони А.* Собр. Соч. В 8-ми т. 4. М., 1967, с. 186.
4. Նույն տեղում, էջ 136:
5. «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Ա. Սերոբյանի գործով 2007թ. մարտի 30-ին կայացած թիվ ՎԲ-46/07 որոշումը»:
6. Pellisier and Sassi v. France Judgment of 25 March 1999.
7. Chichlian and Ekindjian v. France Judgment of 29 November 1989.

8. General Comment N 13: Equality before the courts and the right to a fair and public hearing by an independent court established by law (Art. 14): 13/04/84. CCPR General Comment N 13. (General Comments). (Twenty-first session, 1984).
9. Brozicek v. Italy Judgment of 19 December 1989 and Kamasinski v. Austria Judgment of 19 December 1989.
10. Brozicek v. Italy Judgment of 19 December 1989.
11. Pellisier and Sassi v. France Judgment of 25 March 1999.
12. Նույն տեղում:
13. Mattoccia v. Italy Judgment of 27 July 2000.

Саргис ТЕРЗИКЯН

Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ДОСТУП К ПРАВОСУДИЮ В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ

Проверка законности и обоснованности судебных решений вышестоящим судом является важным условием выполнения назначения уголовного судопроизводства, задача, которой - выявить ошибки, допущенные при рассмотрении и разрешении дела, и принять предоставленные вышестоящими судами меры по отмене или изменению вынесенного решения. Своей деятельностью вышестоящие суды должны предотвращать вступление в законную силу и исполнение незаконного приговора и тем самым служить для гражданина, общества, государства гарантией от незаконного и необоснованного осуждения человека или, наоборот, оставления безнаказанным лиц, совершивших преступление. Учитывая особую опасность осуждения невиновного или назначения ему несправедливого наказания, в ч. 3 ст. 50 Конституции РФ записано: "Каждый осужденный за преступление имеет право на пересмотр приговора вышестоящим судом в порядке, установленном федеральным законом...". А в ч. 3 ст. 20 Конституции РА предусмотрено: "Каждый имеет право на пересмотр вынесенного в его отношении приговора суда вышестоящим судом в установленном законом порядке". В комментариях ч. 3

ст. 20 Конституции РА написано, что право на судебный пересмотр предусмотрено как дополнительная процессуальная гарантия для лиц обвиняемых в совершении преступлений. Оно тесно взаимосвязанно с конституционной гарантией справедливого судебного разбирательства, а также со ст. 92, которая предусматривает судебную структуру РА как институциональную основу права на рассмотрении судебных приговоров¹. В Протоколе N7 Конвенции о защите прав человека и основных свобод установлено: Каждый, осужденный судом за совершение уголовного преступления, имеет право на то, чтобы его осуждение или приговор были пересмотрены вышестоящей, судебной инстанцией. А ч. 2 названной статьи, допускает исключение из приведенного положения, признавая, что указанного права может быть лишен осужденный за незначительные нарушения. Уголовно-процессуальное право России и Армении не воспользовались таким исключением: судебное решение, не вступившее в законную силу, постановленное по любому уголовному делу и любым судом, может быть обжаловано и проверено вышестоящей судебной инстанцией².

Необходимость проверки и пе-

решения судебных решений обусловлена задачами уголовного судопроизводства, которые диктуют объективную, перманентно существующую потребность исключения и предотвращения судебных ошибок и незаконных приговоров. Проверка и пересмотр судебных решений являются важными гарантиями надлежащего отправления правосудия, выполнения задач уголовного судопроизводства, обеспечения законности и охраны прав личности в уголовном процессе. Формы проверки и пересмотра судебных решений, которые также являются средствами контроля за судебной деятельностью со стороны вышестоящего суда, делают возможным в кратчайшие сроки исправлять судебные ошибки, способствуют повышению качества работы нижестоящих судов и направлению судебной практики в строгое соответствие с требованиями закона³. Исследование вопросов форм пересмотра и проверки судебных решений, закрепленных УПК РА, имеет общетеоретическое и прикладное значение. Несмотря на имеющиеся публикации по вопросам судебного надзора (в широком смысле слова)- форм пересмотра и проверки судебных решений⁴, проблема и сегодня особенно актуальна, поскольку уголовно-процессуальное законодательство внесло коренные изменения в систему этих форм, ввело новые формы, которые, по существу, находятся на стадии становления. Имеется в виду апелляционная форма проверки судебных решений по уголовным делам и относящиеся к данному вопросу некоторые другие положения УПК РА, которые час-

точно заимствованы из уголовно-процессуальных систем зарубежных стран.

Апелляционное производство служит защите прав и интересов личности в уголовном процессе, решает важные задачи: позволяет апеллятору добиться повторного рассмотрения дела по существу и расширяет возможность защиты его интересов путем повторного исследования обстоятельств, на которых был основан приговор суда первой инстанции; содействует достижению законности и обоснованности приговоров суда первой инстанции, в том числе через превентивное воздействие; предотвращает исполнение незаконных и необоснованных приговоров суда первой инстанции; оно является формой осуществления судебного надзора со стороны вышестоящего суда над судом первой инстанции и тем самым является важным средством обеспечения законности в уголовном процессе в целом⁵.

Чтобы правильнее понять апелляцию, как правовое явление, нужно рассмотреть данный термин в двух аспектах: как правовой механизм пересмотра судебных актов, и как самостоятельная стадия уголовного процесса. А) как механизм пересмотра судебных актов апелляция в разных правовых системах имеет разный смысл. В англосаксонской правовой системе апелляция содержит все виды проверки судебных актов, а в романогерманской правовой системе апелляция является одним из этих видов, с помощью которого дается возможность сторонам опротестовать не только правовую сторону судебного акта, но и фактическую. Б)

Уголовный процесс

ՀՈՒՒԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

110

апелляционное производство, как самостоятельная стадия уголовного процесса можно охарактеризовать следующим образом: это деятельность суда апелляционной инстанции и других уполномоченных на это субъектов, по выявлению судебных ошибок, не вступивших в законную силу судебных актов, решающие дело по существу, которая заканчивается вынесением апелляционным судом нового заключительного определения. Важно отметить, что регулирующий апелляционное производство институт уголовно-процессуального права (раздел 10 УПК РА), содержит более широкий круг вопросов, чем механизм апелляционного пересмотра. Рассмотрение уголовного дела в апелляционном производстве возможно и во время обвинительного приговора суда первой инстанции, и оправдательного приговора или по прекращению производства по делу или приостановление уголовного преследования. Апелляционное производство состоит из двух этапов: первое, начинается с момента предъявления протеста и продолжается до заседания апелляционного суда, а вторая продолжается с момента открытия судебного заседания до вынесения заключительного судебного акта⁶.

Право на принесение апелляционного протеста на не вступившие в законную силу приговоры и постановления суда первой инстанции имеют: осужденный, оправданный, их защитники и законные представители, обвинитель. Гражданский истец, гражданский ответчик или их представители вправе опротестовать приговор в части гражданского иска. Потер-

певший и его представитель могут принести протест лишь по тем делам, которые возбуждаются по протесту потерпевшего. Право на принесение протеста имеет также прокурор, участвовавший в рассмотрении дела в качестве обвинителя. Прокурор не вправе опротестовать приговор в части гражданского иска. А в части гражданского иска имеют также право подать апелляционный протест лица, не являющиеся стороной по данному делу, если приговор или постановление затрагивают их интересы⁷. Для того, чтобы принести апелляционный протест в уголовном процессе, субъекты, которые имеют право на апелляционный протест, обязаны соблюдать процессуальный порядок апелляционного протеста. Говоря процессуальный порядок апелляционного протеста, мы понимаем: а) производственная деятельность субъектов уголовного процесса, в результате которого субъекты апелляционного протеста осуществляют свое право на обжалование или обосновывают невозможность осуществления данного права; б) институт уголовно-процессуального права, который регулирует данная деятельность. Порядок принесения апелляционного протеста установлен в статьях 378-383, 388 и 389 УПК РА. Их анализ разрешает с помощью уголовно-процессуального института о порядке апелляционного протеста, упорядоченные судопроизводственные правоотношения классифицировать на следующие группы: а) правоотношения, связанные с определением того судебного органа, к которому подается апелляционный протест (ст. 378 УПК РА).

Апелляционный протест подается в Апелляционный суд, а его копия - в суд, постановивший приговор, для выполнения требований статьи 382 и части второй статьи 383 настоящего Кодекса. В отличие от кассационного протеста, на стадии апелляционного протеста обязательство об отправке копии сторонам не на лица, который подает протест, а на соответствующий суд первой инстанции; б) правоотношения, связанные с принятием апелляционного протеста и оставления без рассмотрения (ч. 2 ст. 379 и ч. 2 ст. 381 УПК РА); в) правоотношения, связанные с восстановлением упущенного срока апелляционного протеста (ст. 380 УПК РА); г) правоотношения, связанные с извещением сторон об апелляционном протесте и представлении возражений против него (ст. 382 УПК РА); д) правоотношения, связанные с отзывом апелляционного протеста (ч. 3 ст. 383 УПК РА); е) правоотношения, связанные с назначением судебного заседания на основе апелляционного протеста (ст. ст. 388 и 389 УПК РА). Возможность представить возражения на апелляционный протест является эффективным механизмом защиты прав субъектов, потому что на основе ч. 3 ст. 382 УПК РА, сторона имеет право представить в суд новые материалы или ходатайствовать о вызове в суд указанных им свидетеля или эксперта. Как средство защиты своих прав, сторона может выбрать, как вариант, принесения апелляционного протеста от своего имени. Возражение отличается от апелляционного протеста тем, что возражением сторона может только

требовать оставить без удовлетворения апелляционный протест, а, с помощью встречного апелляционного протеста можно представить самостоятельные требования⁸.

В случае, когда принесенный протест не соответствует указанным требованиям, что препятствует рассмотрению дела, протест считается поданным, но возвращается судом для пересоставления с указанием конкретного срока. Этот срок не включается в срок рассмотрения дел в Апелляционном суде. В случае не пересоставления протеста в срок, установленный для пересоставления, протест считается не поданным⁹.

В течении становления правовой и судебной системы были предприняты множество реформ, результаты которых, конечно, не могут быть ощутимы сразу после их принятия. Для этого необходимо время. Но настоящее состояние судебных реформ, цели развития судебной системы и существующие разнообразные проблемы дает поводы для размышления. Сделанные в 2005-2009 ряд изменений и дополнений в судебный кодекс РА, УПК РА и ГПК РА, в некоторых случаях нарушили, положенные в их основе, смысл и логику общих принципов и соображений, которое не предотвратимо привело к внутренним противоречиям процессуальных институтов и отдельных основоположений. Перечисленные, и многие другие объективные и субъективные обстоятельства препятствуют эффективной деятельности судебной системы, в том числе вышестоящих судебных инстанций. В правовом государстве должны быть доступны все судеб-

Уголовный процесс

ՀԱՅԿԻՍՏԱՆԻ ՊՐԱՎԱԳՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ 2015 թ. 8 - 9 (193 - 194)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊՐԱՎԱԳՐԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

112

ные инстанции. Несмотря на то обстоятельство, что с 1 марта 2009 года участникам производства было дано право подать кассационный протест, вопрос об упрощенности суда и право эффективного пересмотра судебных актов, так или иначе, не был решен соответствующим образом, потому что были предусмотрены в процессуальном законодательстве новые нормы о возвращении или принятия кассационного протеста, в последствии которых, 95 процентов принесенных протестов не принимаются на производство. То обстоятельство, что кассационный суд Армении и апелляцияционный суд действуют в порядке и полномочиями установленными законом, еще не повод утверждать, что с помощью этого, соответствующим образом, решен и гарантирован право на судебную защиту. В результате последних изменений процессуального характера, все виды уголовных дел, не смотря на степень тяжести преступления, вид наказания и других обстоятельств, суды первой инстанции общей юрисдикции рассматривают дела в составе одного судьи, которое приводит к многим судебным ошибкам. А апелляцияционному суду было дано пассивное и не существенное значение, впоследствии чего право на судебную апелляцию является не эффективным. Законодательные ограничения по поводу принятия кассационного протеста причиняют вред содержанию права судебной доступности¹⁰. С 1 марта 2009 года были упразднены специализированные суды, и все уголовные и гражданские дела в суде первой инстанции в данный момент

рассматриваются в составе одного судьи. Такой крайний подход в отношении важнейшего вопроса не может способствовать соответствующего и профессионального совершения правосудия по особо тяжким преступлениям, а также гражданские дела имеющие некоторые особенности и осложнения. Исследование международного опыта показывает, что есть уголовные, гражданские и иные дела согласованные объективными обстоятельствами, право на единоличное рассмотрение которых, не разрешается даже профессиональному судье. Но принцип коллегиального рассмотрения дела без всяких оснований было снято из нашего законодательства. Этот принцип не предусмотрен также проектом нового законодательства (в п. 2 ст. 24 отмечено, что производство в суде первой инстанции осуществляется единолично). Согласно ст. 375.1 УПК РА прерогатива применения в судебном процессе ускоренного производства принадлежит прокурору¹¹, который утверждает обвинительное заключение, а не осужденному, которое, по мнению, Аветисяна С. С. и других специалистов является не правильным. Должно быть обратное. Обвинитель может возражать или не возражать по поводу ходатайства осужденного о применение ускоренного производства. В этом вопросе осужденный не должен быть в зависимости от обвинителя. При ускоренном судопроизводстве, в соответствии с действующим законодательством, по не понятной причине, не обращают внимание на мнение потерпевшего. Потерпевший является стороной обвине-

ния, но, несмотря на это, он лишен права судебной защиты своих нарушенных прав. Об этом свидетельствуют также те случаи, когда прокурор отказывается от обвинения, но мнение потерпевшего не имеет значение (ст. 306 УПК РА). Ускоренный порядок судопроизводства необходимо усовершенствовать, в пользу осужденного, в особенности: а) в законе необходимо установить обязательные случаи применения ускоренного порядка; б) упростить и установить новые привилегированные условия для пользования этими возможностями; в) а также установить в законе случаи недопустимости применения ускоренного порядка. Перечисленные и другие основные вопросы требуют немедленного разрешения, особенно, что в новой редакции законодательства часть из них не получили всестороннего и оптимального решения¹². В последние годы, изменения процессуального характера были направлены на то, что пересматривающие не вступившие в законную силу судебные акты, вышестоящие судебные инстанции, в особенности, апелляционные суды, имели, так называемую, пассивную роль. Переходя от полной апелляции к ограниченной, эффективность судебного пересмотра с 1 января 2008 года, по мнению многих специалистов, уменьшилась по некоторым причинам. Апелляционные суды лишены по собственной инициативе опубликовать и исследовать существующие в деле доказательства, пригласить и допрашивать свидетелей, потерпевших, экспертов, назначить судебные экспертизы, даже если этого требуют

интересы правосудия. Такие решения апелляционные суды могут постановить только в тех случаях, когда соответствующее ходатайство представляют участники процесса. Но в условиях правового нигилизма не имеющие защитника осужденные или потерпевшие по данному делу, как правило, лишены возможности делать такое ходатайство. В апелляционных судах РА возможность предъявления новых доказательств строго ограничено. В результате, суды не имеют возможность эффективно исправить допущенные судом первой инстанции или неисправленные ошибки. Во всех случаях, апелляционные суды должны иметь возможность исправить эти ошибки. Производства в апелляционных судах, как в рамках действующего законодательства, так и в конкретных делах, отождествляется с производством в кассационном суде, который является грубой ошибкой. Такой модель находится в противоречии с разными принципами судопроизводства и с ч. 3 ст. 20 Конституции РА, согласно которому: “Каждое лицо имеет право, в соответствии с законом, на пересмотр приговора, установленного в отношении него, вышестоящим судом¹³. Основания апелляции и кассации, как в действующем законодательстве, так и в проекте законодательства, по существу, отождествляются, которое также является неправильным. Одним из основных признаков, который отличает апелляцию от кассации, это то, что в апелляционном суде осуществляется непосредственное исследование доказательств или может осуществляться. Порядок и основания принесен-

Уголовный процесс

ՀԱՅԿԻՍՏԱՆԻ ՊՐԱՎԱԿԱՆԱԿՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
2015 թ. 8 - 9 (193 - 194)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊՐԱՎԱԿԱՆԱԿՆԵՐՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

114

ния апелляционного протеста осложнен. Лицо, который подал протест, должен обосновывать, что суд допустил такую ошибку материального или процессуального права, который мог бы влиять на исход дела. Исследование судебной практики свидетельствует, что соответствующий апелляционный и кассационный протест могут подать участники процесса с юридическим образованием, то есть обвинитель и защитник, а осужденные, потерпевшие и другие участники процесса лишены такой возможности. Апелляция направлена на пересмотр дела по фактическим основаниям, впоследствии необязательно, чтобы лицо, который принес протест, обосновывал, что судебная ошибка, нарушение материальных или процессуальных прав. Не являясь сторонником полной апелляции, мы считаем, что “модель ограниченной апелляции” должно так проявиться в законодательстве, что с одной стороны, это не привело к умалению роли суда первой инстанции, его повтору, и с другой стороны, не лишить сторон эффективной возможности поменять неправильное решение по существу, допущенное судебным актом суда первой инстанции. Наконец-то, апелляционное и кассационное производство, как отдельные, самостоятельные процессуальные виды пересмотра судебных актов, должны быть четко разделены и не повторять друг друга. В результате судебноправовых реформ необходимо восстановить предусмотренное Конституцией РА трехступенчатую судебную систему¹⁴. Но, в проекте УПК РА по наблюдениям данный вопрос с

точки зрения судебной защиты, в том числе с эффективными средствами право на пересмотр, соответствующим образом не урегулирован¹⁵. По ст. 92 Конституции РА, в редакции 27.11.2005 года, на кассационный суд РА была возложена задача: “Обеспечение единообразного применения закона”. Многие из юристов связывали данное положение только с судебным прецедентом, отождествляя эту задачу с осуществлением правосудия. Была принята такая модель, по которой кассационный суд, как вышестоящая судебная инстанция, по существу был лишен возможности осуществления правосудия. Но согласно ст. 91 Конституции РА: “В РА правосудие осуществляют только суды”¹⁶. Несмотря на то обстоятельство, что в течение последнего года были предприняты некоторые меры в направлении восстановления места и роли высшей судебной инстанции, но все-таки необходимо создать новую модель, которая, с одной стороны подчеркнуло бы четкий перечень полномочий кассационного суда РА, а с другой стороны дала бы возможность действовать полноценно, как высшая судебная инстанция осуществляющий правосудие. Проблемы и пробелы в судебной системе и законодательствах РА не исчерпываются перечисленными обстоятельствами, но все это дает оснований отметить, что судебно-правовые реформы должны иметь системный характер. С помощью внесения в действующее законодательство отдельных изменений и дополнений, то ожидание ощутимых, качественно новых приобретений невозможно¹⁷.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Конституция Российской Федерации от 25.12.1993 с изменениями от 30.12.2008.
2. ՀՀ Սահմանադրություն. Խմբագրություն 27.11.2005, Պաշտոնական տեղեկագիր:
3. ՀՀ Սահմանադրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր. 1995:
4. Уголовно-процессуальный кодекс РФ. М., Издательство Омега-Л, 2009.
5. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ:
6. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք, փոփոխություններն ու լրացումները 2010 թվականի սեպտեմբերի 10-ի դրությամբ:
7. *Рыжаков А. П., Сергеев А. И.* Кассационное производство. М., 1997.
8. *Гроздинский М. М.* Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. М., 1948.
9. *Ривлин А. Л.* Пересмотр приговоров в СССР. М., 1958.
10. *Казинян Г.С.* Актуальные проблемы уголовно-процессуального законодательства в третьей Республике Армения (сравнительно-правовое исследование). Ереван, 1999.
11. *Ղազինյան Գ.Ս.* ՀՀ քրեական դատավարության իրավունք հատուկ մաս, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2010:
12. *Ավետիսյան Ս.Ս.* ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: - Եր.: 2.Ռ2, հրատարակչություն, 2010:
13. *Գիրանդյան Ս., Մելիքյան Ռ.* Վերաքննությունը քրեական դատավարությունում // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (35). 2007:
14. Протокол N7 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Страсбург, 22 ноября 1984 г.) (с изменениями от 11 мая 1994г.) ETS N 117, ст. 2.
15. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. -Եր.: «Իրավունք», 2010:
10. *Ավետիսյան Ս.Ս.* ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: - Եր.: 2.Ռ2, հրատարակչություն, 2010, էջ 5-8:
11. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք, փոփոխություններն ու լրացումները 2010 թվականի սեպտեմբերի 10-ի դրությամբ, էջ 216:
12. *Ավետիսյան Ս.Ս.* ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: Եր.: ՀՌՀ, հրատարակչություն, 2010, էջ 12:
13. ՀՀ Սահմանադրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր. 1995. հոդված 20 մաս 3:
14. *Գիրանդյան Ս., Մելիքյան Ռ.* Վերաքննությունը քրեական դատավարությունում // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (35). 2007, էջ 5-15: *Ավետիսյան Ս.Ս.* ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: - Եր.: ՀՌՀ հրատարակչություն, 2010, էջ 13-18:
15. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, Եր., 2009:
16. ՀՀ Սահմանադրություն. Խմբագրություն 27.11.2005, Պաշտոնական տեղեկագիր, Հոդված 92 և ՀՀ Սահմանադրություն. Պաշտոնական տեղեկագիր, 1995, հոդված 91:
17. *Ավետիսյան Ս.Ս.* ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: - Եր.: ՀՌՀ հրատարակչություն, 2010, էջ 18-22:

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ԳՈՐԾԻՆ ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅՈՒ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԾԱՆՈՒՅՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ ու անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք: Հիմք ընդունելով Սահմանադրության հիշյալ դրույթները՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Քաղ. դատ. օր.) սահմանում է, որ շահագրգիռ անձն իրավունք ունի Քաղ. դատ. օր-ով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի պաշտպանության համար (Քաղ. դատ. օր-ի 2-րդ հոդված): Քաղ. դատ. օր-ում ամրագրված են մի շարք ինստիտուտներ, որոնք ուղղված են Սահմանադրությամբ նախատեսված դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման ապահովմանը, որոնցից մեկն էլ դատական ծանուցումների ինստիտուտն է: Գործին մասնակցող անձանց ծանուցումն ունի բացառիկ նշանակություն օրինականու-

թյան սկզբունքի իրականացման հարցում և առաջացնում է կարևոր դատավարական հետևանքներ:¹ Դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին գործին մասնակցող անձանց տեղեկանալու իրավունքը և դատարանի՝ նրանց տեղեկացնելու պարտականությունն ուղղակիորեն կապված են Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ օրենքի առջև բոլորի հավասարության համընդհանուր սկզբունքի և դրանից բխող ու Քաղ. դատ. օր-ով պաշտպանվող մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքների հետ:²

Քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ թույլատրվում է գործին մասնակցող անձանց ծանուցման նպատակով օգտագործել ժամանակակից տեխնիկայի ընձեռած հնարավորությունները: Այսպես, Քաղ. դատ. օր-ի համաձայն՝ դատավարության մասնակիցներին դատական ծանուցագիրն ուղարկվում է էլեկտրոնային եղանակով: Իրավաբանական անձանց ծանուցումը կատարվում է «Ինտերնետով հրապարակային և անհատական ծանուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 10-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Դատավարության մասնակցի գրավոր դիմումի հիման վրա դատական ծանուցումը կարող է կատարվել հեռախոսագրի, կարճ հաղորդագրության կամ էլեկտրոնային հեռահաղորդակցության այլ միջոցներով: Դատարանի կողմից ֆիզիկական անձին ուղարկված էլեկտրոնային ծանու-

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒՄ

ցագիրը պատշաճ ձևով ծանուցում է համարվում մասն ալն դեպքում, երբ ծանուցումը կատարվել է «Ինտերնետով հրապարակային և անհատական ծանուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով (Քաղ. դատ. օր-ի 78-րդ հոդված, 2-րդ մաս, 3-րդ կետ, 4-րդ մաս, 9-րդ մաս, 10-րդ մաս):

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվում է տեսակետ, ըստ որի՝ դատավարության մասնակիցների ծանուցման այլ եղանակներ թույլատրելով՝ օրենսդիրը հեռանում է «անկախ երրորդ դեմքի» մասնակցությամբ ծանուցողի գաղափարից:³ Մասնավորապես՝ հեռախոսագրի օգտագործման դեպքում, որը թերևս ֆաքսիմիլային կապի հետ միասին այլընտրանքային ծանուցման ամենատարածված եղանակներից է, պետք է հավատալ և վստահել ոչ թե դատարանին, այլ նրա աշխատակազմի աշխատակիցներին. արդյո՞ք նրանք իրականում փոխանցել են հենց այն տեքստը, որն անհրաժեշտ է, փոխանցվե՞լ են պատշաճ հեռախոսահամարով և, որ գլխավորն է, ճի՞շտ են կողմնորոշվել, որ հեռախոսին պատասխանողը հենց գործին մասնակցող անձն է կամ գործին մասնակցող իրավաբանական անձի պատշաճ ներկայացուցիչը՝ անհրաժեշտ իրավասություններով: Հաշվի առնելով նշված (այս) հնարավոր խնդիրների առաջացման հնարավորությունը և դրանց հնարավոր բացասական հետևանքները, կարծում ենք, որ դատարանի համար և՛ հեշտ, և՛ արդյունավետ, և՛ իրավաբանորեն «հուսալի» է օգտագործել էլեկտրոնային փոստը որպես գործին մասնակցող անձի ծանուցման միջոց: Էլեկտրոնային փոստը թույլ է տալիս հասցեատիրոջ կողմից հաղորդագրությունը ստանալու և այն կարդալու մասին ստանալ հավաստում, որի առաքումն ապահովում է էլեկտրոնային փոստի

օպերատորը, այսինքն՝ ոչ շահագրգիռ երրորդ անձը: Կազմակերպական տեխնիկական տեսանկյունից էլեկտրոնային փոստի հաղորդագրությունը հասցեատիրոջն է հասնում անհամեմատ արագ և հուսալի, քան սովորական մամակը:⁴ Իրավական տեսանկյունից էլեկտրոնային փոստի տեխնոլոգիան թույլ է տալիս ուղարկողին դնել ոչ միայն էլեկտրոնային փոստի օպերատորի ստորագրությունը հաղորդագրության առաքման մասին, այլև հասցեատիրոջ ստորագրությունը՝ հաղորդագրության ստացման մասին, ինչը կողմին գրկում է մամակը չստանալու վերաբերյալ որևէ փաստարկից, հետևաբար փոստի աշխատակցի հնարավոր անբարեխղճության հետևանքով ոչ պատշաճ ծանուցումից: Սակայն այս դեպքում ևս խնդիրները չեն բացառվում: Էլեկտրոնային փոստի միջոցով ծանուցման դեպքում հնարավոր է իրավիճակ, երբ, օրինակ, դատական ծանուցագիրն ուղարկելիս այն ուղարկող անձը սխալվի ու թեկուզ մեկ տառի տարբերությամբ ծանուցագիրն ուղարկվի այլ անձի, իսկ դրա հասցեատերը պատշաճ չծանուցվի: Այդ մասին բարձրաձայնել է մաս Ե. Ն. Գուբինան՝ նշելով, որ ֆաքսիմիլային կամ էլեկտրոնային կապի օգտագործումը կապված է հասցեատիրոջ կողմից ծանուցումը չստանալու կամ ոչ լրիվ ստանալու վտանգի հետ, որը կարող է ինչպես տեխնիկական խնդիրների, այնպես էլ երրորդ անձանց ոչ իրավաչափ միջամտության հետևանք լինել: Ու տվյալ դեպքում հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք նման կերպ ծանուցված անձը կարող է հետագայում բողոքարկել դատական ակտը՝ հիմք ընդունելով իր չծանուցված կամ ոչ պատշաճ ծանուցված լինելու փաստը:⁵ Պատասխանը կարծում ենք, որ պետք է լինի դրական:

Պետք է նշել, որ համացանցի միջոցով ծանուցումները սահմանված են տարբեր երկրների օրենսդրությամբ ու

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2016 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

118

արդյունավետորեն կիրառվում են: Տեխնիկայի զարգացման արդի պայմաններում շատ առաջադեմ երկրներ ձգտում են դեպի, այսպես կոչված, «էլեկտրոնային արդարադատությունը», որը ենթադրում է ոչ միայն դատական ծանուցագրերը համացանցի միջոցով ուղարկելու ու ստանալու գործընթացը, այլև էլեկտրոնային տարբերակով դատարան հայցադիմումի ներկայացումը, տարբեր փաստաթղթերի ու գրավոր ապացույցների ուղարկումը, առցանց տարբերակով դատական նիստերի անցկացումը, ինչպես նաև էլեկտրոնային փոստի միջոցով գործի ընթացքին հետևելը: Նման հնարավորություն է սահմանում, օրինակ, ՌԳ արբիտրաժային դատավարության օրենսգիրքը, որը հնարավորություն է տալիս հայցերը կամ բողոքները, ինչպես նաև դրանց կից փաստաթղթերը ներկայացնել էլեկտրոնային տարբերակով, բացի դրանից համապատասխան տեխնոլոգիաների առկայության դեպքում հնարավորություն է ընձեռում անձանց առցանց տարբերակով՝ տեսախցիկների միջոցով, մասնակցել դատական նիստին:⁶ Սակայն, կարծում ենք, որ ՀՀ իրավական համակարգում ընդհանրապես, իսկ քաղաքացիական դատավարությունում, մասնավորապես, այս կամ այն նորոյթը կամ առանձնահատուկ կարգավորումը կիրառելուց առաջ նախ՝ պետք է հաշվի առնել ոչ միայն այլ պետություններում դրա կիրառման պրակտիկան, այլև ՀՀ իրավական համակարգի առանձնահատկությունները, հասարակության անդամների իրավագիտակցության մակարդակը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացածության աստիճանը, ի վերջո, պետք է հաշվի առնել նաև այն փաստը, որ համացանցի միջոցով դատական ծանուցագրեր ուղարկելը չի կարող կիրառվել ամբողջ հանրապե-

տության տարածքում, քանի որ ՀՀ հեռավոր գյուղերում ու քաղաքներում բնակչության մեծամասնությունը գրկված է ոչ միայն համացանցի, այլև համակարգչի օգտագործման հնարավորությունից, ու նման ձևով ծանուցագրերի ուղարկումը, ըստ էության, կարող է կիրառվել առավելապես Երևան քաղաքում: Կարծում ենք, որ այստեղ հնարավոր է այն կարգավորումը, ըստ որի, եթե անձը իր հայցադիմումում, դիմումում կամ հայցադիմումի պատասխանում նշում է իր էլեկտրոնային փոստի հասցեն, ապա նաև պարտականություն է ստանձնում էլեկտրոնային փոստն ստուգելու միջոցով տեղյակ լինել դատական ծանուցագիրն ուղարկված լինելու փաստի մասին ու ծանոթանալ դրան: Այսպիսով, կարծում ենք, որ համացանցը, որպես կապի միջոց, կարող է կիրառվել դատական ծանուցագրերը գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու նպատակով, սակայն այն կարող է օգտագործվել միայն որպես այլընտրանք այն դեպքերում, երբ անձը դատարանին հայտնել է իր էլեկտրոնային փոստի հասցեն, որն ինքնին ենթադրում է, որ անձը համաձայն է դատական ծանուցագրերն էլեկտրոնային փոստի միջոցով ստանալուն: Ընդ որում, Քաղ. դատ. օր-ում 2014թ. հունիսի 10-ին կատարված լրացման ուժով 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասում որպես դատական ծանուցագիրն ուղարկելու պատշաճ ձև ամրագրվեց նաև էլեկտրոնային եղանակը, իսկ 4-րդ մասում նշվեց, որ հայցվորն իր ներկայացրած հայցադիմումում, պատասխանողն իր ներկայացրած պատասխանում, իսկ երրորդ անձը և դիմողն իրենց դիմումներում կարող են նշել էլեկտրոնային փոստի հասցեն, որին դատարանի կողմից ուղարկված էլեկտրոնային ծանուցագիրը պատշաճ ձևով ծանուցում է համարվում, եթե առկա է այն ստանալու մասին էլեկտրոնային հավաստում: Այս լրացումների ու-

Քաղաքացիական դատավարութուն

ժով Քաղ. դատ. օր-ում հնարավորություն նախատեսվեց անձանց ծանուցել նաև էլեկտրոնային փոստի միջոցով: Սակայն պետք է նկատել նաև, որ կարևոր նշանակություն ունի դատարանի էլեկտրոնային փոստի ստեղծումը, երբ առկա է կոնկրետ մի էլեկտրոնային փոստի հասցե, որը պատկանում է դատարանին, և անձը հստակ իմանում է, որ դատական ծանուցագիրն ուղարկվել է հենց դատարանի կողմից:

Բացի այդ, չպետք է թերագնահատել նաև ժամանակակից մեկ այլ տեխնիկական միջոցի դերը մարդու կյանքում՝ հնարավորություն տալով դրանց օգտակար հատկանիշներն օգտագործել նաև արդարադատություն իրականացնելիս: Ժամանակակից գիտության նվաճումներից է նաև բջջային հեռախոսը ու դրանով կարճ հաղորդագրություններ ուղարկելու հնարավորությունը, որոնք լայնորեն օգտագործվում են բնակչության կողմից ու հասու են գրեթե բոլորին: Կարճ հաղորդագրությունն իրենից ներկայացնում է տառերի և (կամ) սիմվոլների մի ամբողջություն, որոնք գրված են որոշակի հերթականությամբ ու նախատեսված են շարժական կապի ցանցի միջոցով փոխանցվելու համար: Մեր կարծիքով, նման ձևով դատական ծանուցագրերն ուղարկելը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ պատշաճ ծանուցման կապակցությամբ առաջացող որոշակի խնդիրների լուծման տեսանկյունից: Որպես ծանուցման այս եղանակի դրական հատկանիշ կարելի է նշել հետևյալը. 1) դատական ծանուցագրերն օգտագործելու համար նախատեսված ֆինանսական միջոցների խնայողությունը, 2) հասցեատիրոջ գտնվելու վայրից անկախ (արդյոք վերջինս գտնվում է իր բնակության վայրում կամ մեկ ուրիշ տեղ) վերջինիս հետ կապվելու հնարավորության առկայությունը, ընդ որում՝ միանգամից կարելի է պարզել ոչ միայն վերջինիս կողմից հա-

ղորդագրությունն ստանալու փաստը, այլև դրա ստացման ժամանակը, 3) ոչ մի դժվարություն չի առաջացնում հասցեատիրոջ կողմից հաղորդագրությունն ստանալու փաստի ստուգումը, ինչը պատշաճ ծանուցման պարտադիր պայմաններից է: Որպես բացասական հատկանիշ կարելի է նշել այն, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ անձը վիճարկի պատշաճ ծանուցված լինելու փաստն իր կողմից հաղորդագրությունը չընթերցվելու հիմքով: Սակայն պրակտիկան ցույց է տալիս, որ այն դեպքերում, երբ անձը դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողության կատարման ժամանակի ու վայրի մասին ծանուցվել է կարճ հաղորդագրության միջոցով, վերաքննության կարգով որևէ բողոք չի բերվել դատական ծանուցագիրը չստանալու կամ չընթերցելու հիմքով:⁷ Ինչպես տեսնում ենք, դատական ծանուցագրերը կարճ հաղորդագրությունների միջոցով գործին մասնակցող անձանց ուղարկելը կարող է լայնորեն կիրառվել: Այն անձանց ծանուցելու արդյունավետ ու հեշտ միջոց է, որի մասին են վկայում ոչ միայն բողոքների բացակայությունը, այլև փաստաբանների, դատավորների ու քաղաքացիների դրական կարծիքները:

Հարկ է նշել, որ մինչև 2014թ. հունիսի 10-ը Քաղ. դատ. օր-ի 78-րդ հոդվածում կատարված լրացումը, հիշյալ հոդվածով սահմանված էր հետևյալը՝ ծանուցագիրն ուղարկվում է պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ կամ հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ կամ հանձնվում է ստացականով (այսուհետ՝ պատշաճ ձևով): Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում էր, որ ծանուցագիրն ուղարկվում է գործին մասնակցող անձի նշած հասցեով: Այս հոդվածի դրույթներից կարելի էր եզրակացնել, որ Քաղ. դատ. օր-ը սպառնիչ կերպով չէր թվարկում այն մի-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ջոցները, եղանակները, որոնց օգտագործմամբ կարող է կատարվել ծանուցումը: Նշելով «հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ» դրույթը՝ ըստ էության, Քաղ. դատ. օր-ը որևէ սահմանափակում չէր նախատեսում կոնկրետ կապի միջոցի օգտագործման տեսանկյունից՝ անհրաժեշտ համարելով միայն հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովելու պայմանը: Քաղ. դատ. օր-ի այս հոդվածի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան) ընդգծել էր, որ անկախ ծանուցման եղանակից, ծանուցումը պետք է լինի այնպիսին, որով հնարավոր է ապացուցել գործին մասնակցող անձին (անձանց) դատական նիստի մասին տեղեկացնելու փաստը:⁸ Ինչ վերաբերում է 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ձևակերպմանը, որտեղ նշվում է «հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ», ապա այս դրույթը պարզաբանելու համար նախ՝ պետք է հասկանալ, թե որն է «հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող» դրույթի իմաստը: «Հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովել» ասելով՝ մեր խորին համոզմամբ, պետք է հասկանալ ոչ թե անձի կողմից հաղորդագրությունը լսողական առումով ընկալելու հնարավորությունը, այլ հաղորդագրության տեսողական ընկալման հնարավորությունը, երբ հաղորդագրությունն ամրագրված է որևէ կրիչի վրա, և անձը հնարավորություն ունի ընթերցելու, տեսնելու այն: Գտնում ենք, որ «հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովելու» պայմանի պահպանումը կարևոր է հետագայում բազմաթիվ խնդիրներից խուսափելու համար: Ուստի, առավել հսկված ենք այն տեսակետին, որ Քաղ. դատ. օր-ի 78-րդ հոդ-ի 2-րդ մասում հարկ է լրացում կատարել՝ ամրագրելով հետևյալ դրույթը. «...Եթե ապահովվում

է հաղորդագրության ձևակերպումը»:

Այս առթիվ հարկ է անդրադառնալ նաև օրենսդրի կողմից սահմանված ծանուցման մեկ այլ եղանակի և՛ հեռախոսագրով և հեռագրով ծանուցմանը (Քաղ. դատ. օր-ի 78-րդ հոդվածի 9-րդ մաս): Թեև երկու դեպքում էլ ապահովվում է հաղորդագրության ձևակերպվածությունը, երկու դեպքում էլ դրանք համարվում են կապի միջոց, սակայն գործնականում, մեր կարծիքով, այնքան էլ տարածված ու կիրառելի չեն: Տվյալ դեպքում հատկապես վիճելի է այն հարցը, թե հեռախոսագրով ծանուցումը արդյոք կարո՞ղ է համարվել պատշաճ ծանուցում: Խնդիրն այն է, որ հեռախոսագրի միջոցով ծանուցումն իրականացվում է բանավոր: Հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք այդ դեպքում այն անձը, ով փոխանցել է հեռախոսագիրը ձևակերպում է այն գրավոր ձևով ու կցում է գործի նյութերին: Հեռախոսագրում ներառվում են մի շարք տեղեկություններ՝ փաստաթղթի անվանումը՝ «Հեռախոսագիր», փոխանցման ամսաթիվն ու ժամանակը, հեռախոսագիրը փոխանցող անձի անուն-ազգանունը, զբաղեցրած պաշտոնը, այն հեռախոսահամարը, որով փոխանցվել է, այն անձի անուն-ազգանունը, պաշտոնը, ով ընդունել է հեռախոսագիրը, դատական ծանուցագրի բովանդակությունը, որը սահմանված է քաղ. դատ. օրենսդրությամբ, ինչպես նաև հեռախոսագիրը փոխանցած անձի ստորագրությունը: Միայն մնան ձևով կատարված ծանուցումը կարող է համարվել պատշաճ: Մասնագիտական գրականության մեջ հարց է բարձրացված այն մասին, թե արդյո՞ք հեռախոսով, հեռախոսագրի միջոցով անձին ծանուցելը համարվում է պատշաճ ծանուցում: Միանգամայն համամիտ լինելով այս առթիվ իրավագետների կողմից արտահայտված տեսակետի հետ՝ կարծում ենք, որ նման ծանուցումը չի կարող համարվել

պատշաճ:⁹ Նախ՝ բացակայում է ծանուցման պատշաճ ձևին ներկայացվող պահանջներից մեկը՝ հաղորդագրության ձևակերպվածության ապահովումը: Բացի այդ, հեռախոսային խոսակցության դեպքում երբեք հստակ հնարավոր չէ պարզել՝ արդյո՞ք գծի մյուս կողմում հասցեատերն է եղել, թե մեկ այլ անձ: Նման եղանակով կատարված ծանուցման դեպքում ոչ մի երաշխիք չկա, որ հասցեատերը, ի վերջո, կտեղեկացվի դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողությունների կատարման ժամանակի ու վայրի մասին: Ուստի նման ծանուցումը երբեք չի կարող համարվել պատշաճ: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հայտնել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. մասնավորապես բողոք բերող անձն իր բողոքում նշել էր, որ հեռախոսագրում չի նշվել, թե այն ե՞րբ է ուղարկվել և ո՞վ է ստացել: Վճռաբեկ դատարանը նշել է. «... ՀՀ քաղ. դատ. օր-ի 78-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով այն չի կարող համարվել պատշաճ ծանուցում, քանի որ հեռախոսագրն սովորաբար դեպքում իրենից չի ներկայացնում հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի միջոց»:¹⁰

Այսպիսով, կարևորելով դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողությունների կատարման մասին գործին մասնակցող անձանց ծանուցման էլեկտրոնային եղանակների առկայությունը, այդուհանդերձ կարծում ենք, որ այն պետք է կիրառվի որպես դատական ծանուցման այլընտրանքային եղանակ միայն գործին մասնակցող անձանց համաձայնության դեպքում, իսկ դատարանը պարտավոր է էլեկտրոնային եղանակով ծանուցման յուրաքանչյուր դեպքում ապահովել հաղորդագրության ձևակերպվածությունը:

Այսպիսով, կարևորելով դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողությունների կատարման մասին գործին մասնակցող անձանց ծանուցման էլեկտրոնային եղանակների առկայությունը, այդուհանդերձ կարծում ենք, որ այն պետք է կիրառվի որպես դատական ծանուցման այլընտրանքային եղանակ միայն գործին մասնակցող անձանց համաձայնության դեպքում, իսկ դատարանը պարտավոր է էլեկտրոնային եղանակով ծանուցման յուրաքանչյուր դեպքում ապահովել հաղորդագրության ձևակերպվածությունը:

1. Гражданский процесс учебник под ред. М.К.Треушников. Москва. ОАО Издательский Дом “Городец”, 2007, с. 193.

2. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1276(ՎԳ) քաղաքացիական գործով 01.08.2007թ. որոշումը:

3. *Кузьмин С. С.* Процессуально-правовая основа информирования участников процесса в цифровой форме, Вестник ВГУ, Серию, с. 112.

4. Բնակավայրի սահմաններում փոստային ֆրակցության առաքման հսկիչ ժամանակահատվածը կազմում է 3 օր կամ 4320 րոպե: Էլեկտրոնային նամակները հազվադեպ են ուղանում՝ ուղարկելու պահից 3 րոպե հետո, այսինքն՝ 1440 անգամ արագ, քան սովորական նամակները: Նաև պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ էլեկտրոնային փոստի դեպքում հասցեատիրոջ և

ստացողի միջև հեռավորությունը արագության համար էական նշանակություն չունի. էլեկտրոնային փոստով ուղարկված նամակը հարևանին կամ ԱՄՆ կառավարի 3 րոպեում:

5. *Губина Е. Н.* Проблема информирования заинтересованных лиц в гражданском процессе. Юридический аналитический журнал 2006 N1(15), с. 140.

6. <http://zakon.ru/Blogs/OneBlog/1993>.

7. *Шутилов А.Н., Чесовской Е.И.* Судебные извещения и вызовы в гражданском судопроизводстве. Российское правосудие, N1 (69) 2012.

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1065(Ա) քաղաքացիական գործով 01.06.2007թ. որոշումը:

9. http://www.bp7.ru/chapter_0055.php.

10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1423(Ա)-ի մասին 10.10.2007թ. քաղաքացիական գործով որոշումը:

Կրիմինալոգիա

Հռիփսիմե ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի
և քրեաբանության ամբիոնի ավագ դասախոս,
ոստիկանության կապիտան,
Հայ-թուսական (Մլավոնական) համալսարանի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության
ամբիոնի հայցորդ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ԽՄԲԱՅԻՆ ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ՈՒ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Անչափահասների հանցավորության՝
տրպես հանցավորության ինքնու-
րույն տեսակի ուսումնասիրության անհրա-
ժեշտությունն անվիճելի է: Բացի անհրաժեշ-
տությունից, անչափահասների հանցավորու-
թյան ուսումնասիրությունը բնութագրվում է
որոշակի առանձնահատկությամբ: Առաջին
հերթին անչափահասների հանցավորության
ուսումնասիրությունը պետք է հենվի տասնութ
տարին չլրացած անձանց կողմից կատար-
վող հանցագործությունների առանձին տե-
սակների վերլուծության վրա, օրինակ՝ անչա-
փահասների շահադիտական կամ բռնի
հանցավորության, ռեցիդիվային հանցավո-
րության, ինչպես նաև անչափահասների խմ-
բային հանցավորության վերլուծության վրա:
Երկրորդ՝ անչափահասների հանցավորու-
թյան ուսումնասիրությունն առանց չափա-
հասների հանցավորության ուսումնասիրու-
թյան, ինչպես նաև անչափահաս հանցա-
գործների և հանցանք կատարելու պահին
տասնութ տարին լրացած անձանց բնութագ-
րիչ առանձնահատկությունների համեմա-
տական վերլուծության, գործնականում հնա-
րավոր չէ: Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ
անչափահասների հանցավորության հա-
կազմման և վաղ կանխարգելման հիմնախն-
դիրը բավականին բարդ է և բազմակողմանի:
Ստորև կանդրադառնանք անչափահասների
խմբային հանցավորության կանխարգելման
մի քանի հարցերի մանրամասն վերլուծու-
թյանը:

Անչափահասների խմբային հանցավո-
րության կանխարգելումը ոչ միայն չափա-
զանց կարևոր է, այլև անչափահասների հան-
ցավորության դեմ պայքարի հիմնական ուղ-
ղություններից մեկն է: Անչափահասների
հանցավորությունը մշտապես կրել է խմբա-
յին բնույթ¹: Այսպես, կապված հանցագոր-
ծության տեսակից, անչափահասների հան-
ցավորության կառուցվածքում խմբային
հանցագործությունները կազմում են շուրջ
70%: Անչափահասների հանցավորության
կառուցվածքում խմբերի կողմից կատարվող
հանցագործությունների համեմատաբար
բարձր տեսակարար կշիռը բացատրվում է
14-18 տարեկան անձանց հոգեբանական և
ամիատական առանձնահատկություններով,
քանի որ անչափահասները հենց այդ տարի-
քային սահմաններում են ձգտում անկախու-
թյան և ինքնուրույնության, հասակակիցների
աջակցության և խրախուսման²:

Անչափահասների խմբերի կողմից կա-
տարվող հանցագործությունների վերլուծու-
թյունը հնարավորություն է տալիս վերհանել
հանցավորության այս տեսակի մի քանի
առանձնահատկություններ:

Առաջին հերթին, այստեղ խոսքը յուրա-
հատուկ շարժառիթների առկայության մա-
սին է, որոնք պայմանավորում են ինչպես ան-
չափահասների խմբերի ձևավորումը, այն-
պես էլ այդ խմբերի կողմից հանցագործու-
թյունների կատարումը: Անչափահասների
հանցավոր խմբերը, որպես կանոն, ձևավոր-

ՀՈՒՒԽ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչհամուլթյուն

վում են ընկերական կամ բարեկամական կապերի, ուսման ընթացքում ձևավորված ծանոթությունների հիման վրա: Պատահական ծանոթությունների հիման վրա ձևավորվելը, որպես կանոն, անչափահասների հանցավոր խմբերին բնորոշ չէ: Հարկ է ընդգծել նաև, որ հիմնականում անչափահասները հանցագործություն կատարում են խուլիգանական կամ շահադիտական դրդումներով, ինչպես նաև խմբային համերաշխության, մնանական և ինքնահաստատման շարժառիթներով:

Հարկ է ընդգծել նաև անչափահասների խմբային հանցավորության սերտ կապը չափահասների հանցավորության հետ: Ուսումնասիրելով վիճակագրությունը՝ տեսնում ենք, որ եթե նախկինում անչափահասների հանցավորությանը բնորոշ էին շահադիտական շարժառիթները, ապա այսօր անչափահասները կատարում են նաև բռնությամբ զուգորդված հանցագործություններ, ինչն ավելի շատ բնորոշ է չափահասների հանցավորությանը: Այսպես, վիճակագրական տվյալների համաձայն, 2008թ. անչափահասների հանցավորության կառուցվածքում բռնի հանցագործությունների բաժինը կազմել է ընդհանուր թվի 16%, իսկ 2013թ.՝ 22%³:

Հանցագործություն կատարող դեռահասները, որպես կանոն, նախընտրում են չնտածել հնարավոր քրեական պատասխանատվության ու պատժի մասին: Բացի այդ, նրանք ճիշտ չեն ընկալում իրենց՝ հանցագործության սուբյեկտ հանդիսանալու կամ չհանդիսանալու հանգամանքը, հետևաբար միջոցներ չեն ձեռնարկում հանցագործությունը թաքցնելու ուղղությամբ: Անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ անչափահասների հանցավոր խմբերի կողմից կատարվող հանցագործությունները մեծամասամբ իրավիճակային չեն, այլ, որպես կանոն, պայմանավորված են բացասական սովորություններով, հասակակիցների կողմից հավանության արժանանալու ձգտմամբ, հանցավոր աշխարհի ռոմանտիկայով:

Այսպիսով, անչափահասների խմբային հանցավոր վարքագծի ժամանակին կան-

խարգելումը, հանդիսանալով անչափահասների հանցավորության կանխարգելման հիմնական ուղղություն, պահանջում է պետության և հատկապես իրավապահ մարմինների մեծ ուշադրությունը:

Փոխկապակցված բազմաթիվ կանխարգելման միջոցառումներից, մեր կարծիքով, առավել արդյունավետ են հետևյալ միջոցառումները՝

1. ընտանիքի սոցիալական դիրքերի ամրապնդումը, հասարակությունում նրա դերի որակական փոփոխությունը, այդ թվում՝ նյութական աջակցությունն այն ընտանիքներին, որտեղ կան անչափահաս երեխաներ:

Ըստ Լ. Գավուկչյանի կատարված հետազոտությունների՝ հանցագործի անձի ձևավորման վրա, հատկապես անչափահասների մոտ, գերակշռող ազդեցություն ունի անբարենպաստ ընտանիքը, որտեղ առաջին անգամ ձևավորվում են սոցիալական վարքի տարաբնույթ մոդելները, որոնք էլ հետագայում իրագործվում են⁴: Անչափահաս հանցագործների մեծ մասը թերի ընտանիքներից են, որտեղ գերակշռում են ագրեսիան, ծնողների բացասական վերաբերմունքը երեխաների նկատմամբ: Նյութական վատ պայմանները որոշակի նշանակություն ունեն հանցավոր վարքագծի ընտրության հարցում, բայց դրանց դերը որոշիչ չէ: Առավել էական հանցածին նշանակություն ունի գործազրկությունը, որը բացի ընտանիքի նյութական վիճակի վրա բացասական ազդեցությունից, ունի նաև ավելի լուրջ հոգեբանական և սոցիալական ազդեցություն, հատկապես անչափահասի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու և նրա հետ էմոցիոնալ կապեր հաստատելու առումով⁵: Ինչն ապացուցվում է նաև այլ հետազոտությունների արդյունքներով, որոնց համաձայն՝ բազմաթիվ ընտանիքներում ծնողների ուշադրության, ջերմության և նվիրվածության շնորհիվ երեխաներն աղքատությունից համեմատաբար ավելի քիչ են տուժում⁶:

Ընտանիքը, հանդիսանալով անհատի սոցիալականացման կարևոր իմաստիտուտ, այսօր անչափահասներին չի տալիս վաղվա օրվա հանդեպ վստահության և պաշտպանվածության զգացում: Արդյունքում անչափա-

Կրիմինալոգիա

հասները դրանք փնտրում են խմբերում:

2. Անչափահասների ժամանցի ճիշտ կազմակերպումը, նրանց ընդգրկումը սպորտային, մշակութային միջոցառումներին և ընթերցանությանը:

Պետք է նշել, որ վերջին տարիներին այս ոլորտում վերոնշված միջոցառումներին անչափահասների մասնակցությունը բավականին պասիվ է, քանի որ երիտասարդական ժամանցի և սպորտի, «առևտրականացումը» անչափահասներին մղել է փողոց, որովհետև այն հասանելի է դարձել միայն նյութապես ապահովված բնակչությանը, ինչը ևս պայման է հանդիսացել անչափահասների հակահասարակական խմբերի ձևավորմանը:

Քանի որ անչափահասների մեծ մասի համար ազատ ժամանակն անցկացնելու հիմնական ձևն ընկերների հետ շփվելն ու զբոսնելն է⁷, ուստի հարկավոր է ուշադրություն դարձնել անչափահասների մեջ բացասական սովորությունների առկայությանը, քանի որ ակոհոլի, թմրամիջոցների օգտագործումը անչափահասների շեղվող վարքագծի ձևերից է և նախորդում է հանցավոր վարքագծին:

Կարևորվում է դպրոցի դերը, քանի որ այն անչափահասի սոցիալականացման և դաստիարակության կարևոր ինստիտուտ է, և դպրոցում կարգապահական խնդիրներ ունենալն արդեն իսկ կարող է վկայել անչափահասների մեջ հակասոցիալական դիրքորոշման մասին⁸ և հիմք հանդիսանալ վաղ կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացման համար⁹: Կանխարգելման տեսանկյունից կարևորվում է ուսման նկատմամբ հետաքրքրության ձևավորումը, անչափահասների նկատմամբ հսկողության ուժեղացումը, շրջապատում բացասական ազդեցության չեզոքացումը:

3. Անչափահասների իրավական դաստիարակությունը ևս արդիական է: Ինչպես վերևում նշել ենք, անչափահասների մեծամասնությունը պատկերացում չունի իր գործողությունների հանցավոր բնույթի կամ հանցագործության սուբյեկտ հանդիսանալու, ինչպես նաև առհասարակ իրենց իրավունքների ու պարտականությունների մասին:

4. Անչափահասների խմբային հանցավոր

ությունների վաղ կանխարգելիչ միջոցառումները:

Անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման համակարգում կարևոր ենք համարում հանցավորության վաղ կանխարգելման միջոցները: Անչափահասների հանցավոր խմբերի հետ աշխատանքի հիմնախնդիրն այն է, որպեսզի կասեցվի խմբի վերաճումը կայուն հակահասարակական ուղղվածությամբ խմբի, ինչը հնարավոր է՝ ներգործելով այդ խմբերի վրա՝ անդամներին միմյանցից բաժանելու կամ վերակողմնորոշելու ճանապարհով: Խմբի անդամներին միմյանցից բաժանելու նպատակին կարելի է հասնել տարբեր եղանակներով, օրինակ, միջանձնային հարաբերություններում ձևավորված ենթամշակույթի վրա ազդելով, անչափահասներին ուսումնական կոլեկտիվից մեկուսացնելով՝ փորձելով փոխել նրանց գործունեության ուղղվածությունը և շփման «պարտնյորներին», մեծացնելով դրական ազդեցության ծավալը, ինչի արդյունքում անչափահասի համար խմբային կապերի պահպանումը կդառնա անցանկալի, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի խմբի քայքայմանը: Կարելի է կիրառել նաև այլ եղանակ, օրինակ, եթե գործ ունենք անկայուն խմբի հետ, որը ձևավորված է ըստ անչափահասի ուսման կամ բնակության վայրի, ապա հետապնդվող, վերոհիշատակված նպատակին կարող ենք հասնել համապատասխանաբար ուսման կամ բնակության վայրը փոխելով: Ընդ որում, նման դեպքում ցանկալի արդյունքի հասնելու համար նպատակահարմար է զուգահեռաբար անչափահասին ներառել դրական շփումների մեջ:

Հարկ է նաև նշել, որ վերաբերում է խմբում անչափահասին վերակողմնորոշելուն, ապա այստեղ աշխատանքներ պետք է տարվեն անչափահասների հակահասարակական ուղղվածությամբ խմբերի սոցիալապես դրական փոփոխության ուղղությամբ: Այն հնարավոր է իրականացնել դասարանական և արտադասարանական դրական գործունեության միջոցով, որն առավելապես պետք է իրականացվի մանկավարժի կողմից: Դրա հետ մեկտեղ պետք է հաշվի առնել, որ մանկավարժի կողմից կազմակերպվող գործունեությունը սոցիալապես և մանկավարժորեն

ընդունելի լինի և հնարավորություն տա անչափահասին ակտիվ գործելու և բավարարելու շփման սեփական պահանջումները: Որոշ հեղինակների կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ դժվար դաստիարակվող անչափահասների շրջանում առավել «հեղինակավոր» են գործունեության այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են՝ արտադրողական աշխատանքը, սպորտի կիրառական և տեխնիկական ձևերը, տուրիզմը և այլն¹⁰: Անչափահասների խմբի վերակողմնորոշման գործնականում փորձված մեկ այլ եղանակ է այն, որ մանկավարժի կողմից անչափահասների խմբերի վրա ներգործությունը կատարվում է ոչ թե անմիջականորեն, այլ միջնորդավորված՝ խմբի լիդերի միջոցով¹¹:

Անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման սուբյեկտների փոխհամագործակցությունը:

Սեր առջև դրված նպատակին հասնելու համար կարևոր ենք համարում անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման բոլոր սուբյեկտների համատեղ, համաձայնեցված և համակարգված աշխատանքը, քանի որ խնդիրը խորքային է և պահանջում է բազմակողմանի մոտեցում. կարիք կա փոխհամագործակցության հստակեցման՝ ծնող-դպրոց, մանկավարժ-հոգեբան, սոցիալական ծառայություններ-նստիկանու-

թյուն մակարդակում, որի համակարգողը պետք է լինի նստիկանությունը՝ իր համապատասխան ստորաբաժանումով, իսկ այդ փոխհամագործակցության իրավական հիմքերը, խնդիրները, սկզբունքները և նպատակները տեղ կգտնեն Հայաստանի Հանրապետության նստիկանության՝ անչափահասների գործերով ծառայության աշխատանքների կազմակերպման կարգի մեջ:

Այս առումով կարևորվում է նաև անչափահասների հանցավորության, հատկապես անչափահասների հանցավոր խմբերի հակահասարակական գործունեության կանխարգելման սուբյեկտների մասնագիտական պատրաստվածության հարցը: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ անչափահասների հետ աշխատանքը պահանջում է ոչ միայն համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ, այլ նաև առանձնահատուկ մոտեցում՝ հագեցած հոգեբանական ու մանկավարժական հմտրքներով և միջոցներով:

Այսպիսով, ակնկալվում է, որ անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի վերաբերյալ իրավական ակտեր մշակելիս նպատակահարմար է հաշվի առնել վերոնշյալ մեկատառումները, հատկապես անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումներ մշակելիս:

1. Криминология: Учебник, Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова — 3-е изд., перераб. и доп. М., “Юрист”, 2007, с. 475.
 2. *Жадан В. Н.* Некоторые подходы к анализу причин и условий, способствующих совершению преступлений несовершеннолетними, «Молодой учёный», N4 (63), апрель 2014г, с. 834-837.
 3. Վիճակագրական տվյալները տրամադրվել են ՀՀ նստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի կողմից:
 4. *Գալստյան Լ.* Անչափահաս հանցագործը՝ որպես անբարենպաստ ընտանիքի արդյունք, «Օրենք և իրականություն», N6, 2006թ. էջ 28:
 5. Անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում/ խմբագիր՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Ա. Գաբրիելյան-Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 25:
 6. «Երեխաների պաշտպանություն» ուսումնասովորական ձեռնարկ երեխաների պաշտպանության ոլորտի մասնագետների համար: Եր., ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամ և «Հայաստանի մանուկներ» բարեգործական հիմնադրամ, 2009, էջ 92:

7. Անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում/ խմբագիր՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Ա. Գաբրիելյան-Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 41:
 8. *Арзуманян С. Д.* Психолого-криминологическая теория становления личности правонарушителя. Ереван, 2000, с. 186-187.
 9. Проблемы ранней профилактики правонарушений несовершеннолетних. М., 1979, с. 62, Актуальные проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних. М., 1985, с. 105-107, *Игошев К. Е., Минковский Г.М.* Семья, дети, школа. М., 1989, с. 261, Управление профилактикой правонарушений несовершеннолетних. Рига, 1989, с. 183.
 10. *Доронин Г.Н.* Личность несовершеннолетних, осужденных за насильственные преступления, и вопросы предупреждения преступности. Дис. ...канд. юрид. наук. Томск, 1980, с. 174-176.
 11. *Прозументов Л.М.* Групповая преступность несовершеннолетних и ее предупреждения. Дис. ... докт. юрид. наук. Томск, 2001, с. 256.

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ՊՍՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի մարտի 27-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 13-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Բաղայանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայություն (այսուհետ՝ ԱԱԾ) քննչական վարչության ավագ քննիչ Ա.Սիրականյանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ հարուցվել է թիվ 58211007 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով:

2007 թվականի դեկտեմբերի 25-ին նշված գործով որպես մեղադրյալ է ներգրավվել Կարեն Բյուփեյանը, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2007 թվականի դեկտեմբերի 27-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան: Նույն դատարանի՝ 2008 թվականի հունվարի 22-ի դատավճռով Կ.Բյուփեյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել տուգանքի՝ 300.000 (երեք հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով: Դատավճիռը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ:

2. 2013 թվականի հուլիսի 16-ին Կ.Բյուփեյանի կողմից «dragir.am» համացանցային կայքի թղթակցին տված հարցազրույցի վերաբերյալ նախապատրաստված նյութերով ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում հարուցվել է թիվ 62207213 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 311-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, 311-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով, 308-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության ընթացքում Կ.Բյուփեյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ին իրեն ՀՀ ԱԱԾ բերման ենթարկելուց հետո պահել են այնտեղ՝ ինչ-որ մի աշխատասենյակում, մինչև հաջորդ օրը, և որ գիշերն իր հետ աշխատասենյակում մնացել է ԱԱԾ աշխատակից Հրանտ Մազմանյանը:

2014 թվականի մայիսի 13-ին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ

ՀՈՒՒԽՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

քննիչ Ա.Թամրազյանի (այսուհետ՝ նաև Քննիչ) որոշմամբ թիվ 62207213 քրեական գործով Հ. Մազմանյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում չի իրականացվել նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով:

3. Վերոհիշյալ որոշման դեմ Հ.Մազմանյանը բողոք է ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազին, ինչը ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչության դատախազ Ա.Շահբազյանի (այսուհետ՝ նաև Դատախազ) 2014 թվականի մայիսի 30-ի որոշմամբ մերժվել է:

4. 2014 թվականի հուլիսի 2-ին Հ.Մազմանյանը դիմել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ խնդրելով վերացնել Քննիչի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի և Դատախազի՝ 2014 թվականի մայիսի 30-ի որոշումները:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 26-ի որոշմամբ Հ.Մազմանյանի բողոքը մերժվել է:

5. Հ.Մազմանյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2014 թվականի հոկտեմբերի 13-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 26-ի որոշումը բեկանել է և վերացրել Քննիչի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի որոշումը:

6. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 13-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հ.Բադալյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հունվարի 30-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Հ.Մազմանյանի կողմից որպես վճռաբեկ բողոքի պատասխան ներկայացվել է միջնորդություն, որով վերջինս խնդրել է քննության չառնել բողոքը:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

7. Քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին 2014 թվականի մայիսի 13-ի որոշման համաձայն. «*Քրեական գործի նախաքննությամբ հիմնավորվել է, որ Հ.Մազմանյանը, բերման ենթարկված Կ.Բյուսիեյանին երեք ժամից ավել պահելու իրավունք չունենալով և պարտավոր լինելով նրան բաց թողնել, դիտավորությանը կատարել է այնպիսի գործողություններ, որոնք ակնհայտորեն դուրս են եկել իր լիազորությունների շրջանակից, 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ին՝ ժամը 23.00-ից հետո՝ գիշերը, Կ.Բյուսիեյանին պահել է իր աշխատասենյակում, որով էական վնաս է պատճառել Կ.Բյուսիեյանի օրինական շահերին:*

Այսպիսով, Հ.Մազմանյանի արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հանցակազմի հատկանիշներ:

(...)»:

Նախաքննության մարմինը, հիմնավորված համարելով, որ Հ.Մազմանյանը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված

Դատական պրակտիկա

միջին ծանրության հանցագործություն և նկատի ունենալով նշված հանցանքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները, 2014 թվականի մայիսի 13-ին որոշում է կայացրել Հ.Մազմանյանի նկատմամբ վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին (տե՛ս քրեական գործի նյութեր, 7-9 թերթեր):

8. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի համաձայն. «(...) [Հ]ատատարված է այն հանգամանքը, որ Կ.Բյուփեյանն իրոք ապօրինի պահվել է ՀՀ ԿԱ ԱԱԾ վարչական շենքում և 2-րդ հարկում գտնվող թիվ 452 սենյակում, նրան պահել է Հ.Մազմանյանը, իսկ Հ.Մազմանյանին՝ Կ.Բյուփեյանին նշված շենքում պահելու մասին վերադասների կողմից ցուցում տալու հանգամանքը հերքվում է, քանի որ նախ՝ առկա չէ նման ցուցում տալու արձանագրություն, իսկ կատարված հնարավոր բոլոր քննչական գործողությունների արդյունքում բանավոր ցուցում տալու վերաբերյալ բավարար ապացույցներ ձեռք չեն բերվել, և սպառվել են նոր ապացույցներ ձեռք բերելու բոլոր հնարավորությունները, որպիսի պայմաններում հնարավոր չէ հաստատել Է.Նանյանի և Տ.Աղաջանյանի կողմից Հ.Մազմանյանին նման ցուցում տալու փաստը: Հետևաբար, դատարանը գտնում է, որ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ քննիչ Ա.Թամրազյանի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին և ՀՀ գլխավոր դատախազության վարչության դատախազ Ա.Շահբազյանի՝ 2014 թվականի մայիսի 30-ի բողոքը մերժելու մասին որոշումներն օրինական են ու հիմնավորված, և դրանց արդյունքում Հ.Մազմանյանի որևէ իրավունք չի խախտվել» (տե՛ս քրեական գործի նյութեր, 48-55 թերթեր):

9. Վերաքննիչ դատարանը, վկայակոչելով Վճռաբեկ դատարանի՝ ԹԳԿորգյանի վերաբերյալ գործով 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ ԼԴ/0203/01/11 և Ա.Բաղդասարյանի գործով 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԲԴ/0009/11/13 որոշումները, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ. «(...) համաներման ակտի կիրառմամբ կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշումների կայացման դեպքում անձի համաձայնության պարտադիր լինելու առումով, ըստ էության, հավասարազոր են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 13-րդ կետերով ամրագրված հիմքերը, և եթե համաներման ակտի կիրառման համար պարտադիր է անձի համաձայնությունը, ապա այն պարտադիր է նաև քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ժամանակ:

(...) Ընդհանուր իրավասության դատարանը(...) կայացրել է դատական ակտ, որը խախտում է անձի, տվյալ դեպքում՝ Հր.Մազմանյանի իրավունքները և օրինական շահերը, մասնավորապես, նկատի առնելով, որ վերջինս հանդիսացել է ՀՀ ԱԱԾ աշխատակից, քրեական պատասխանատվությունից ազատվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 2-րդ կետի՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով, որն էությամբ ոչ

արդարացնող (ոչ ռեաբիլիտացիոն) հիմք է, և Հ.Մազմանյանը համաձայնություն չի տվել նշված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու համար:

Այսպիսով, վերլուծելով (...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի պահանջները, դատարանը հանգում է այն հետևության, որ համաներման ակտ ընդունվելու և վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքերով քրեական գործի վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքերը դասվում են «ոչ արդարացնող» հիմքերի շարքին: Հետևաբար, նման հիմքերով քրեական հետապնդման դադարեցման պարագայում նախապես անձի համաձայնությունն ստանալու օրենսդրական պահանջը նպատակ է հետապնդում՝ պարզելու իր նկատմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 13-րդ կետերում նշված հիմքերով քրեական հետապնդում կիրառելու կամ չկիրառելու վերաբերյալ անձի դիրքորոշումը: Տվյալ դեպքում սույն գործով Հ.Մազմանյանը չի տվել իր համաձայնությունը վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնելու համար, ուստի դատարանը գտնում է, որ նախաքննական մարմնի՝ 13.05.2014թ. և ՀՀ գլխավոր դատախազությանը հասցեագրված միջնորդությունը մերժելու մասին 30.05.2014թ. որոշումներով խախտվել է Հրանտ Մազմանյանի իրավունքները և ազատությունները» (տե՛ս քրեական գործի նյութեր, 101-113 թերթեր):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

10. Բողոքաբերը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն օրինական և հիմնավորված չէ, քանի որ դատական ակտ կայացնելիս թույլ են տրվել քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա:

Այսպես՝ բողոք բերած անձն անհիմն է համարել Վերաքննիչ դատարանի կողմից իր դատական ակտը Վճռաբեկ դատարանի՝ Թ.Գևորգյանի վերաբերյալ գործով 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ ԼԳ/0203/01/11 և Ա.Բաղդասարյանի գործով 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԶԳ/0009/11/13 որոշումներով հիմնավորելը՝ փաստարկելով, որ Վճռաբեկ դատարանը վերոհիշյալ որոշումներով իրավական դիրքորոշում է արտահայտել համաներման ակտի կիրառմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքի վերաբերյալ, իսկ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու խնդրին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ա.Սաղաթեյանի գործով որոշման շրջանակներում և ձևավորել իրավական դիրքորոշում այն մասին, որ բողոք այն դեպքերում, երբ քրեական գործը դեռ հարուցված չէ, կամ քրեական գործը հարուցվել է, սակայն որևէ անձի մեղադրանք չի առաջադրվել, և անցել են վաղեմության ժամկետները, ապա ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համաձայնությունն անհրաժեշտ չէ, և մինչդեռ դատական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր նախաձեռնությամբ հրաժարվել քրեական գործ հարուցելուց կամ որոշում կայացնել հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին:

Դատական պրակտիկա

Բողոքաբերի պնդմամբ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների դատական ակտերում Վճռաբեկ դատարանի՝ Ա.Սաղաթեյանի գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշման հակասական մեկնաբանությունը վկայում է այն մասին, որ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին քրեադատավարական նորմի միատեսակ կիրառության համար:

Բողոքում բարձրացված հարցը դիտարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածով սահմանված անմեղության կանխավարկածի լույսի ներքո՝ բողոք բերած անձը կարծիք է հայտնել այն մասին, որ դրա վերաբերյալ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

11. Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 13-ի որոշումը և գործն ուղարկել Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկվող դատական ակտեր վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակը օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելուսահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելիս անձի դիրքորոշումը պարզելու իրավական պահանջի մեկնաբանման և կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար:

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր՞ է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ առանց Հ.Մազմանյանի համաձայնության վերջինիս նկատմամբ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելը խախտել է նրա իրավունքներն ու ազատությունները:

14. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը սահմանում է. «Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անցել են վաղեմության ժամկետները»:

Նույն օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն. «Սույն հոդվածի առաջին մասի 6-րդ և 13-րդ կետերում նշված հիմքերով գործի վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Այս դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով»:

Վերոհիշյալ իրավական նորմերը Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է են-

թարկել Ա.Սաղաթելյանի գործով որոշման մեջ՝ ձևավորելով հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) [Բ]րեադատավարական օրենքը վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր նախապայանս է դիտում մեղադրյալի համսձայնությունը, որի բացակայությունը ենթադրում է վարույթի շարունակում ընդհանուր կարգով: Բնչպես երևում է նշված արգելքը սահմանող իրավանդումի վերլուծությունից, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի կիրառման համար ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համսձայնությունն անհրաժեշտ է միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործն արդեն իսկ հարուցված է, և անձը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, այսինքն՝ նրա նկատմամբ սկսվել է քրեական հետապնդում:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ քրեական գործը դեռ հարուցված չէ, կամ քրեական գործը հարուցվել է, սակայն որևէ անձի մեղադրանք չի առաջադրվել, և անցել են վաղեմության ժամկետները, ապա ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համսձայնությունն անհրաժեշտ չէ, և մինչդրստական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր նախաձեռնությամբ հրաժարվել քրեական գործ հարուցելուց կամ որոշում կայացնել հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին: Այլ կերպ՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ժամկետներն անցած լինելն ինքնին բացառում է քրեական գործի վարույթը և քրեական հետապնդումը՝ անկախ ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համսձայնությունից կամ առարկությունից. համսձայնության հարցն առաջ է գալիս միայն կոնկրետ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսելուց՝ նրան մեղադրանք առաջադրելուց հետո» (տես Ա.Սաղաթելյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԳՂ-5/0022/01/10 որոշման 24-րդ կետը):

Վերահաստատելով Ա.Սաղաթելյանի գործով կայացված որոշման մեջ ձևավորած իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը Միրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով որոշման շրջանակներում արձանագրել է. «(...) [Վ]աղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար մեղադրյալի համսձայնության առկայությունը բխում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից և անձի արդար դատաքննության, մասնավորապես՝ օրենքով սահմանված կարգով իր մեղավորության հարցը համապատասխան դատական ատյաններում վիճարկելու իրավունքից: Հետևաբար, այն դեպքում, երբ անձը համսձայն չէ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու հետ, նրան պետք է հնարավորություն ընձեռվի դատական քննության միջոցով հասնել իր անմեղության ասպացուցման (...)» (տես Միրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մարտի 28-ի թիվ ԵԾԳ/0055/01/11 որոշման 24-րդ կետը, տես նաև mutatis mutandis Հարություն Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 27-ի թիվ ՇԳ/0172/01/12 որոշման 14.1.-րդ կետը):

15. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նախորդ կետում վկայակոչված իրավական դիրքորոշումներն առ այն, որ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական գործով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար

Դատական պրակտիկա

րեցնելու մասին որոշում կայացնելու համար պարտադիր նախապայման է մեղադրյալի համաձայնության առկայությունը, բխում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 18-20-րդ կետերի, ինչպես նաև 64-րդ և 203-րդ հոդվածների 1-ին մասերի բովանդակությունից, և դրանց համադրված վերլուծության արդյունք են: Սակայն գործնականում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ մինչդրատական վարույթի որոշակի փուլում հայտնի լինի ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը, բայց նախքան վերջինիս որպես մեղադրյալ ներգրավելը և նրան մեղադրանք առաջադրելն ի հայտ գան քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, մասնավորապես՝ պարզվի, որ անցել են քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները: Հաշվի առնելով, որ նման դեպքերում պետք է որոշում կայացվի ոչ թե անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, այլ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդպիսի իրավիճակներում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի դիրքորոշումը պարզելու իրավական խնդրի առնչությամբ իր նախկինում արտահայտած դիրքորոշումները զարգացման անհրաժեշտություն ունեն:

16. Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ոչ միայն քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, այլ նաև քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը կայացվում է ոչ թե դեպքի առթիվ, այլ անձի նկատմամբ, և վերջինիս համար առաջացնում է որոշակի իրավական հետևանքներ՝ կախված քրեական հետապնդումը բացառող կոնկրետ հիմքից:

Վերոգրյալի համատեքստում Դատարանը կրկնում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները լրացած լինելը քրեական գործով վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող ոչ արդարացնող (ոչ ռեաբիլիտացիոն) հիմք է (տե՛ս Ա.Բաղդասարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԲԳ/0009/11/13 որոշման 16-րդ կետը): Իսկ ոչ ռեաբիլիտացիոն այս հիմքով անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում ոչ թե փաստվում է նրա անմեղությունը, այլ վերջինիս մեղավորության հարցը մնում է չլուծված, այսինքն՝ անձը ձեռք չի բերում արդարացվածի կարգավիճակ՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով (անձը չի օգտվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով երաշխավորված արդարացվածի բոլոր իրավունքներից), ուստիև չեն բացառվում բացասական բնույթ ունեցող որոշ սոցիալ-իրավական հետևանքների առաջացումը (վնասի հատուցման պարտականություն, հետագայում աշխատանքի անցնելու խոչընդոտներ և այլն): Հետևաբար նշված հիմքով անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելն առանց վերջինիս դիրքորոշումը (համաձայնությունը կամ առարկությունը) պարզելու գրկում է նրան իր անմեղության ապացուցման, իր իրավունքների և ազատությունների իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի կարևորագույն իրավունքներից:

17. Նախորդ կետում կատարված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասի տառացի օրենսդրական ձևակերպումից բխող այն կարգավորու-

մը, որ համապատասխան ոչ արդարացնող հիմքով քրեական գործի վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ ունեցող անձը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայում (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) տեղ գտած «քրեական մեղադրանք» հասկացության ձևական մեկնաբանության արդյունք է:

Վճռաբեկ դատարանի վերոհիշյալ դիրքորոշման համար հիմք է ծառայում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից «քրեական մեղադրանք» եզրույթին տրված մեկնաբանությունը: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արձանագրել է, որ «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է ընկալվի ոչ թե *ձևական* (փաստաթղթային), այլ *բովանդակային* (գործնական) իմաստով: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով «մեղադրանք» հասկացությունը կարող է ընդհանուր ձևով բնորոշվել որպես իրավասու մարմնի կողմից անձին տրված պաշտոնական ծանուցում վերջինիս կողմից հանցանք կատարած լինելու կասկածի առկայության մասին: Դա կարող է տեղի ունենալ նախքան գործը դատարան ուղարկելը, օրինակ՝ անձին ձերբակալելու, վերջինիս պաշտոնապես մեղադրանք առաջադրելու կամ **մինչդատական վարույթը սկսելու ժամանակ**: Առանձին դեպքերում անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք *ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն*, ինչպես նաև *էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա* (տե՛ս *Գ.Կ-ն ընդդեմ Լեհաստանի (G.K. v. Poland)* գործով վճիռ, 2004թ. հունվարի 20, կետ 98, *Սալովն ընդդեմ Ռուկրանիայի (Salov v. Ukraine)* գործով վճիռ, 2005թ. սեպտեմբերի 6, կետ 65, *Շուբինսկին ընդդեմ Սլովենիայի (Šubinski v. Slovenia)* գործով վճիռ, 2007թ. հունվարի 18, կետ 62):

Վերոգրյալը Վճռաբեկ դատարանին հիմք է տալիս փաստելու, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու կամ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելիս հայտնի է ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը և վերջինիս անունը հիշատակվում է վերոհիշյալ դատավարական փաստաթղթերում, այլ կերպ՝ փաստվում է համապատասխան անձի կողմից հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարումը, ապա կարելի է արձանագրել մեղադրանքի՝ փաստացի քրեական հետապնդման առկայության մասին: Հետևաբար փաստացի քրեական հետապնդման ենթարկված անձի դատավարական իրավունքների, մասնավորապես՝ պաշտպանության իրավունքի անհամաչափ սահմանափակում թույլ չտալու համար վերջինս պետք է օգտվի օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունից:

Վճռաբեկ դատարանի այս հետևությունը հիմնված է ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության այն պահանջի վրա, որ պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով ու ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Իսկ անմիջականորեն գործող իրավունքը չի կարող լինել վերացական:

Այս հարցում Եվրոպական դատարանը ևս արտահայտել է համանման դիրքո-

Դատական պրակտիկա

րոշում: Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիան կոչված է երաշխավորելու ոչ թե տեսական և պատրանքային, այլ գործնականում և արդյունավետ իրականացվող իրավունքներ: Դա հատկապես վերաբերում է պաշտպանության իրավունքին (տես *Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի (Artico v. Italy)* գործով վճիռ, 1980թ. մայիսի 13, կետ 33, *Հերմին ընդդեմ Իտալիայի (Hermi v. Italy)* գործով վճիռ, 2006թ. հոկտեմբեր 18, կետ 95):

18. Ելնելով վերոշարադրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական գործի հարուցումը մերժելու, քրեական հետապնդում չիրականացնելու, հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կայացնելիս յուրաքանչյուր դեպքում, երբ հայտնի է ենթադրյալ հանցանք կատարած անձը, և փաստվում է համապատասխան անձի կողմից հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարումը, վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է պարզել այդ անձի դիրքորոշումը, քանի որ այն վարույթի հետագա ընթացքը կանխորոշելու հարցում էական դերակատարում ունի:

Ընդ որում, հարկ է ընդգծել, որ Վճռաբեկ դատարանը համանման մոտեցում է դրսևորել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ամրագրված մյուս՝ համաներման ակտի ընդունման հիմքի առնչությամբ՝ արձանագրելով. «(...) [Համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործ չհարուցելու, քրեական հետապնդում չիրականացնելու և հարուցված քրեական գործը կարճելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորության իրականացման համար անհրաժեշտ իմպերատիվ պահանջ է հանդիսանում անձի համաձայնությունը]» (տես Թադևոս Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ LԴ/0203/01/11 որոշման 18-րդ կետը):

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ նախաքննության մարմինը, պարզելով, որ Հ.Մազմանյանը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված միջին ծանրության հանցագործություն, սակայն նկատի ունենալով, որ նշված հանցանքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցել են, առանց Հ.Մազմանյանի դիրքորոշումը պարզելու 2014 թվականի մայիսի 13-ին որոշում է կայացրել Հ.Մազմանյանի նկատմամբ վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին (տես սույն որոշման 7-րդ կետը):

Քննիչի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի, ինչպես նաև դրա դեմ բերված բողոքը մերժելու մասին Դատախազի՝ 2014 թվականի մայիսի 30-ի որոշումները Հ.Մազմանյանի կողմից բողոքարկվել են Առաջին ատյանի դատարան, որը համապատասխան բողոքը մերժել է՝ փաստելով, որ հիշյալ որոշումներն օրինական են ու հիմնավորված, և դրանց արդյունքում Հ.Մազմանյանի որևէ իրավունք չի խախտվել (տես սույն որոշման 8-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, արձանագրել է, որ Քննիչի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի և դրա դեմ բերված բողոքը մերժելու մասին Դատախազի՝ 2014 թվականի մայիսի 30-ի որոշումներով խախտվել են Հ.Մազմանյանի իրավունքներն ու ազատությունները, քանի որ

Դատական պրակտիկա

Հ.Մազմանյանը չի տվել իր համաձայնությունը վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնելու համար (տես սույն որոշման 9-րդ կետը):

20. Սույն որոշման 14-18-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով սույն որոշման նախորդ կետում վկայակոչված փաստական հանգամանքների նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ առանց Հ.Մազմանյանի համաձայնության վերջինիս նկատմամբ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում կայացնելը խախտել է նրա իրավունքներն ու ազատությունները, հիմնավոր է:

21. Այսպիսով, հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտ, թույլ չի տվել գործի ելքի վրա ազդեցություն ունեցող դատական սխալ, հետևաբար բողոքը պետք է մերժել, իսկ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Հրանտ Սկրտիչի Մազմանյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ՀԿԳ ավագ քննիչ Ա.Թամրազյանի՝ 2014 թվականի մայիսի 13-ի որոշումը վերացնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 13-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դադարում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՄ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

135

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԼՍԵՆ (ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2014 թվականի մայիսի 8-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Լևոն Գրիգորյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.07.2013 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Վարդան Ղազարյանի ընդդեմ Լևոն Գրիգորյանի՝ ավտոմեքենան ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու կամ դրա արժեքը վճարելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Վարդան Ղազարյանը պահանջել է վերադարձնել «Կամազ» ավտոմեքենան կամ 5.000.000 ՀՀ դրամ՝ ավտոմեքենայի արժեքը:

ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 20.07.2007 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 29.10.2007 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ վճռվել է. «Պարտավորեցնել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանին հայցվորին հետ վերադարձնելու «Կամազ-53212» մակնիշի 43-71ԱԳՇ պետհամարանիշի ավտոմեքենան կամ վճարելու մեքենայի շուկայական արժեքը: Հայցապահանջը՝ մնացած մասով, մերժել»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 05.02.2010 թվականի թիվ 3-177(ՎԳ) որոշմամբ ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 29.10.2007 թվականի վճիռը նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով բեկանվել և գործն ուղարկվել է ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Բ. Գրիգորյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 12.03.2013 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ վճռվել է. «Պարտավորեցնել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանին հայցվոր Վարդան Ղազարյանին վերադարձնել 1985 թվականի արտադրության, հենասարքը՝ 021921, շարժիչը՝ 616461, թափքը՝ ֆուրգոն, «Կամազ-53212» մակնիշի, նախկին պետհամարանիշը՝ 43-71ԱԳՇ ավտոմեքենան կամ դրա արժեքը՝ 3.150.315 ՀՀ դրամ: Հայցը՝ մնացած մասով, մերժել»:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 11.07.2013 թվականի որոշմամբ Լևոն Գրիգորյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 12.03.2013 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Լևոն Գրիգորյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Վարդան Ղազարյանը:

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածը, կիրառել է նույն օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածը, որը չպետք է կիրառվեր, ինչպես նաև խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ, 31-րդ, 39-րդ, 53-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Թե՛ Դատարանը և թե՛ Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չեն հետազոտել և գնահատել գործում առկա ապացույցները: Դատարանը վճիռ կայացնելիս դուրս է եկել հայցի շրջանակներից, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, կայացնելով անհիմն դատական ակտ, վճիռը թողել է օրինական ուժի մեջ: Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է և չի գնահատել Էդվարդ Շահբազյանի բացատրությունն ու ՀՀ Լոռու մարզի դատախազին ուղղված հայցվորի դիմումը:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է, որ պատասխանողի ոչ օրինաչափ վարքագծի, այն է՝ ավտոմեքենան չվերադարձնելու և վարձավճարը չվճարելու հետևանքով Վարդան Դազարյանին պատճառվել է վնաս, ինչպես նաև հաստատված է համարել վնասի և ոչ օրինաչափ վարքագծի միջև պատճառական կապի առկայությունը՝ արձանագրելով, որ եթե պատասխանողը, պայմանավորվածության համաձայն, կատարեր իր ստանձնած պարտավորությունները, հայցվորը վնասներ չէր կրի: Մինչդեռ, հայցվորը, դիմելով դատարան, պահանջել է ավտոմեքենան ուրիշի ապօրինի տիրապետումից հետ վերադարձնել, հետևաբար պետք է ապացուցեր, որ ավտոմեքենան գտնվում է պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո: Սույն քաղաքացիական գործի նյութերում առկա չէ որևէ ապացույց, որը կհիմնավորի այն փաստը, որ պատասխանողն է ապօրինի տիրապետում տվյալ գույքը: Ավելին, գործի դատական քննության ժամանակ հիմնավորվել է, որ պատասխանողը ոչ օրինական և ոչ էլ ապօրինի հիմքերով չի տիրապետում վիճելի ավտոմեքենան: Նշվածը հիմնավորվել է հայցվորի այն ցուցմունքով, որ Լևոն Գրիգորյանն է իրեն ասել, որ ավտոմեքենան Էդվարդ Շահբազյանի մոտ է, և այն տեղափոխվել է Ռուսաստանի Դաշնություն (այսուհետ՝ ՌԴ) հայցվորի գիտությամբ ու հանձնարարությամբ (*հայցվորն այդ մասին իմացել է դեռ ավտոմեքենան հանձնելու պահին*), ինչպես նաև հայցվորի՝ ՀՀ Լոռու մարզի դատախազին հասցեագրված դիմումով, որում հայցվորը մանրամասն նկարագրել է, թե ինչպես է ավտոմեքենան ապառիկ վաճառել Էդվարդ Շահբազյանին, և վերջինս էլ իր գիտությամբ այն տեղափոխել է ՌԴ: Նշված ապացույցների ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ ցանկացած պարագայում ավտոմեքենան պատասխանողի տիրապետման ներքո չի գտնվել, հետևաբար վերջինս չի կարող համարվել պատշաճ պատասխանող:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է, որ «Կամագ-53212» մակնիշի 1985 թվականի արտադրության բեռնատար ավտոմեքենայի սեփականատերը հանդիսանում է «Կարմրախայտ» կոոպերատիվը, իսկ գործում առկա չէ որևէ հիմնավոր ապացույց, որը կհաստատեր, որ Վարդան Դազարյանը սույն քաղաքացիական գործով հանդիսանում է պատշաճ հայցվոր, մինչդեռ ստորադաս դատարանների կայացրած դատական ակտերով հայցը բավարարվել է:

Դատական պրակտիկա

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 11.07.2013 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը մերժել:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի փաստաթղթերը

Դատարանն ապացույցների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի ուսումնասիրության արդյունքում հանգել է հիմնավոր և պատճառաբանված եզրահանգման, որպիսի պայմաններում բացակայում է դատական սխալը, որը կարող է հիմք հանդիսանալ դատական ակտը բեկանելու համար, հետևաբար Լևոն Գրիգորյանի կողմից ներկայացված վճռաբեկ բողոքն ակնհայտ անհիմն է և ենթակա չէ բավարարման:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) 05.11.1992 թվականին տրված ավտոմեքենայի տեխնիկական անձնագրի համաձայն՝ «Կամազ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԴ-Շ պետհամարանիշի 1985 թվականի արտադրության (*շարժիչը՝ 409715 համարի*) բեռնատար ավտոմեքենան սեփականության իրավունքով պատկանում է «Կարմրախայտ» կոոպերատիվին (**հաստոր 1-ին, գ.թ. 3**).

2) Էդվարդ Շահբազյանը Վճռաբեկ դատարանին ուղղված, նոտարական կարգով հաստատված 25.03.2009 թվականի բացատրությամբ հայտնել է, որ Վարդան Ղազարյանի հետ իրեն ծանոթացրել է Լևոն Գրիգորյանը, 1996 թվականից իր և Վարդան Ղազարյանի միջև կնքվել են տարբեր ավտոտեխնիկայի ձեռքբերման գործարքներ, «Կամազ-53212» մակնիշի ավտոմեքենայի հետ կապված Լևոն Գրիգորյանը որևէ մասնակցություն չունի (**հաստոր 2-րդ, գ.թ. 76-77**).

3) ՀՀ Լոռու մարզի դատախազությանը հասցեագրված իր դիմումով Վարդան Ղազարյանը հայտնել է, որ «Կամազ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԴ-Շ պետհամարանիշի ավտոմեքենան ապառիկ կարգով վաճառել է Էդվարդ Շահբազյանին, իսկ վերջինս իր գիտությամբ ավտոմեքենան տեղափոխել է ՌԴ և մեքենայի համար գումար չի վճարել (**հաստոր 2-րդ, գ.թ. 71-72**).

4) Ստեփանավանի նոտարական տարածքի նոտար Ա. Հարությունյանի 12.04.2012 թվականի գրության համաձայն՝ վերջինիս կողմից ստուգվել է 1995, 1996, 1997 թվականների տրանսպորտային միջոցի օտարման գործարքները, և պարզվել է, որ Վարդան Ղազարյանի կողմից Վարդաբլուր գյուղի բնակիչ Լևոն Գրիգորյանի հետ բեռնատար տրանսպորտային միջոցի կամ այլ շարժական տեխնիկայի օտարման պայմանագրեր չեն կնքվել: Վարդան Ղազարյանի և Էդվարդ Շահբազյանի միջև 06.06.1996 թվականին թիվ 1392, 1393, 1394 սեղանամատյաններով և 28.06.1996 թվականին թիվ 1656 սեղանամատյանով կնքվել են ինքնագնաց տրանսպորտային միջոցի (տրակտորների) առուվաճառքի պայմանագրեր (**հաստոր 4, գ.թ. 80**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը բխում է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնության և գտնում, որ սույն գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն ունեն նմանատիպ գործերով միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Քննության առարկա վճռաբեկ բողոքի շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է՝

- գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու հայցերով (վինդիկացիոն հայց) պատշաճ հայցվորի և պատշաճ պատասխանողի հարցը.

- վինդիկացիոն հայցի և վնասի հատուցման հայցի հարաբերակցության խնդիրը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի իր գույքը հետ պահանջել ուրիշի ապօրինի տիրապետումից:

Վերոհիշյալ հոդվածից հետևում է, որ սեփականատերն իրավունք ունի գույքը հետ պահանջել միայն ապօրինի տիրապետողից: Տիրապետումն ապօրինի է, եթե այն իրականացվում է առանց որևէ օրինական հիմքի (տես Արմենուհի Թադևոսյանն ընդդեմ «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ-ի թիվ ՇԳ/0613/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.03.2011 թվականի որոշումը):

Ապօրինի տիրապետման փաստն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ ի սկզբանե բացակայում է տիտղոսային տիրապետումը, այլև երբ տիրապետումը հիմնված է օրինական հիմքի (տիտղոս) վրա, որը հետագայում վերանում է:

Ուրիշի ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ պահանջելու գործով ապացուցման առարկան պատասխանողի կողմից վեճի առարկա գույքն ապօրինի տիրապետելու և հայցվորի կողմից տվյալ գույքի սեփականատեր հանդիսանալու փաստերն են: Հետևաբար ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ վերադարձնելու պահանջ ներկայացնող կողմը կրում է նշված երկու փաստերի ապացուցման բեռը (տես Միսակ-Նուբար Թերեղեկյանն ընդդեմ Ռուբեն Քոչարի և մյուսների թիվ ԵԿԳ/0805/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով նախկինում կայացրած որոշումներում արտահայտած դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ հայցի իրավունքը նյութական և դատավարական իրավունքների ինստիտուտ է: Հայցի իրավունքի դատավարական կողմը ենթադրում է դատարան դիմելու իրավունքը, իսկ նյութաիրավական կողմը՝ օրինական և հիմնավորված հայցապահանջների բավարարում ստանալու իրավունքը:

Յուրաքանչյուր դեպքում հայցվորի պատշաճ լինելու հարցը լուծելիս դատարանները պետք է պարզեն հայցի իրավունքի նյութաիրավական կողմի առկայությունը, մասնավորապես՝ արդյոք հայցվորը հանդիսանում է վիճելի իրավահարաբերության մասնակից, և արդյոք վիճելի իրավունքը պատկանում է վերջինիս:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածի իրավակարգավորումից հետևում է, որ գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու հայցերով պատշաճ հայցվոր հանդիսանում է գույքի սեփականատերը:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 278-րդ հոդվածը սահմանում է, որ նույն օրենսգրքի 274-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը պատկանում է նաև այն անձին, ով թեև սեփականատեր չէ, սակայն գույքը տիրապետում է օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված հիմքով:

Վերոգրյալից հետևում է, որ գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու հայցերով պատշաճ հայցվոր կարող է լինել նաև գույքն օրենքով կամ պայմանագրով տիրապետող, սեփականատեր չհանդիսացող անձը:

Վինդիկացիոն հայցը կարող է հարուցվել միայն ապօրինի տիրապետողի դեմ, հետևաբար այդպիսի հայցով պատշաճ պատասխանող կարող է լինել այն անձը, ում

Դատական պրակտիկա

ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվում է սեփականատիրոջ կամ օրինական տիրապետողի գույքը:

Սույն գործով Դատարանը, հաստատված համարելով, որ «Կամագ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԳՇ «Ֆուռ» տիպի բեռնատարը բեռնված վիճակում տեղափոխվել է Ռոստովի մարզի Սալսկ քաղաք պատասխանող Լևոն Գրիգորյանի և Էդվարդ Շահբազյանի ուղեկցությամբ, պատասխանողը թե մեքենայի արժեքը, թե «Բուլդոկ» տիպի ավտոմեքենան և թե վարձավճարը չի վճարել, միևնույն ժամանակ չի վերադարձրել նաև ավտոմեքենան, որի հետևանքով հայցվորը կրել է վնաս, վճռել է հայցը բավարարել մասնակի՝ պարտավորեցնել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանին հայցվոր Վարդան Ղազարյանին վերադարձնել 1985 թվականի արտադրության «Կամագ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԳՇ պետհամարանիշի ավտոմեքենան կամ դրա արժեքը՝ 3.150.315 ՀՀ դրամ:

Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանի վճիռը թողնելով անփոփոխ, պատճառաբանել է, որ «պատասխանող Լևոն Գրիգորյանը հայցվոր Վարդան Ղազարյանի հետ պայմանավորվել է մեքենան գնելու կամ վարձակալելու մասին, որին տեղյակ է եղել և հետագայում միացել է Էդվարդ Շահբազյանը: Հիմնավոր է Դատարանի հետևությունն առ այն, որ մեքենան տեղափոխելու վարձը վկա Բաբկեն Ղազարյանին՝ «Կայծ»-ին, վճարել է պատասխանողը, այսինքն՝ սկզբից մինչև վերջ հայցվորի հետ հարաբերությունների մեջ նախաձեռնող և գործնականում կապի մեջ է եղել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանը»: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ «սովյալ դեպքում պատասխանողի ոչ օրինաչափ վարքագծի հետևանքով, որը դրսևորվել է վերջինիս կողմից մեքենայի արժեքը, վարձավճարը չվճարելով, «Վոլգա-3129» մակնիշի ավտոմեքենաները չհանձնելով, միևնույն ժամանակ նաև ավտոմեքենան չվերադարձնելով, հայցվոր Վարդան Ղազարյանին պատճառվել է վնաս: Վերաքննիչ դատարանը հաստատված է համարում նաև վնասի և ոչ իրավաչափ վարքագծի միջև պատճառական կապի առկայությունը, քանզի եթե պատասխանողը, պայմանավորվածության համաձայն, կատարեր իր ստանձնած պարտականությունները, հայցվորը վնասներ չէր կրի»:

Թե Դատարանը և թե Վերաքննիչ դատարանը հաստատված են համարել հետևյալ փաստերը՝ «Կամագ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԳՇ պետհամարանիշի ավտոմեքենան սեփականության իրավունքով պատկանում է «Կարմրախայտ» կոոպերատիվին, հայցվոր Վարդան Ղազարյանը «Կարմրախայտ» կոոպերատիվի նախագահն է, պատասխանողը վիճելի ավտոմեքենան տեղափոխել է ՌԴ:

Վերոնշյալ վերլուծությունների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Հայցվորը, հայցադիմումում վկայակոչելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածը, ներկայացրել է վիճիկացիոն հայց, որով պահանջել է պարտավորեցնել պատասխանողին վերադարձնել «Կամագ-53212» մակնիշի 1985 թվականի արտադրության (շարժիչը՝ 409715 համարի, պետհամարանիշը՝ թիվ 43-71ԱԳՇ) բեռնատարը: Հետևաբար հայցվորը պետք է ապացուցեր, որ հանդիսանում է վերոնշյալ ավտոմեքենայի սեփականատերը կամ օրինական տիրապետողը, և որ ավտոմեքենան գտնվում է պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին կետի

համաձայն գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը: Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ եթե բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո վիճելի է մնում փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը, ապա դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմը:

Սույն գործում առկա ապացույցներով հիմնավորվում է այն փաստը, որ վիճելի «Կամազ-53212» մակնիշի 1985 թվականի արտադրության (շարժիչը՝ 409715 համարի, պետհամարանիշը՝ թիվ 43-71ԱԳՇ) բեռնատար ավտոմեքենան սեփականության իրավունքով պատկանում է «Կարմրախայտ» կոոպերատիվին: Նշված փաստը գործի քննության ընթացքում ընդունել է մաս հայցվորը (հիմք՝ 27.03.2006 թվականի դատական նիստի արձանագրությունը՝ հատոր 1-ին, գ.թ. 11): Գործում առկա չէ որևէ ապացույց, որը կհիմնավորեր վիճելի ավտոմեքենան հայցվորի օրինական տիրապետմանը հանձնված լինելու հանգամանքը:

Նման պարագայում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վարդան Ղազարյանը սույն գործով պատշաճ հայցվոր չէ, քանի որ չի հանդիսանում վիճելի «Կամազ-53212» մակնիշի 1985 թվականի արտադրության (շարժիչը՝ 409715 համարի, պետհամարանիշը՝ թիվ 43-71ԱԳՇ) բեռնատար ավտոմեքենայի սեփականատերը կամ օրինական տիրապետողը, մինչդեռ ստորադաս դատարանների կողմից գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող նշված փաստը պատշաճ գնահատման չի արժանացել, ինչը հանգեցրել է հայցի անհիմն բավարարման:

Ավելին, ստորադաս դատարանները, հաստատված համարելով, որ հայցվոր Վարդան Ղազարյանը «Կարմրախայտ» կոոպերատիվի նախագահն է, նախ՝ անտեսել են այն հանգամանքը, որ գործում առկա չէ այդ փաստը հաստատող որևէ ապացույց (կոոպերատիվի կանոնադրությունը, պետական ռեգիստրի վկայական), և երկրորդ՝ հայցը ներկայացված է ոչ թե կոոպերատիվի, այլ Վարդան Ղազարյանի անունից և ի շահ նրա իրավունքների պաշտպանության:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ սույն գործով հայցվորի կողմից չի ապացուցվել նաև վիճելի ավտոմեքենան պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվելու փաստը: Մասնավորապես, ի հիմնավորումն այդ փաստի՝ հայցվորը հայցադիմումում նշել է, որ «1996 թվականին վիճելի ավտոմեքենան վարձավճարով կամ մեքենայի դիմաց երկու «Վոլգա-3129» մակնիշի ավտոմեքենա տալու կամ դրանց փոխարեն վեց ամիս հետո ավտոմեքենայի արժեքը՝ 12.000 ԱՄՆ դոլար վճարելու նպատակով այն հանձնել է պատասխանողին»: Մինչդեռ գործում առկա ապացույցներով, մասնավորապես՝ Էդվարդ Շահբազյանի՝ Վճռաբեկ դատարանին ուղղված, նոտարական կարգով հաստատված 25.03.2009 թվականի բացատրությամբ, ՀՀ Լոռու մարզի դատախազությանը հասցեագրված Վարդան Ղազարյանի դիմումով հիմնավորվում է այն փաստը, որ վերջինս վիճելի ավտոմեքենան հանձնել է այլ անձի, տվյալ պարագայում՝ Էդվարդ Շահբազյանին, որն էլ այն տեղափոխել է Ռ-Գ, և որտեղ էլ ներկայումս գտնվում է ավտոմեքենան: Հետևաբար անհիմն են Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությունները, որ «պատասխանող Լևոն Գրիգորյանը հայցվոր Վարդան Ղազարյանի հետ պայմանավորվել է մեքենան գնելու կամ վարձակալելու մասին, որին տեղյակ է եղել և հետագայում միացել է Էդվարդ Շահբազյանը», «... սկզբից մինչև վերջ հայցվորի հետ հարաբերությունների մեջ նախաձեռնող և գործնականում կապի մեջ է եղել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանը», «սույն գործով ներկայաց-

Դատական պրակտիկա

ված չեն բավարար թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցներ, որոնցով կհիմնավորվեր այն հանգամանքը, որ ավտոմեքենան վերցրել և մեքենայի արժեքը վճարելու կամ այն վերադարձնելու պարտականություն ստանձնել է Էդվարդ Շահբազյանը»։ Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ Վերաքննիչ դատարանը ճիշտ եզրահանգումներ չի արել սույն գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստի առկայության մասին։ Մասնավորապես, վիճակագիտն հայցի լուծման համար էական նշանակություն ունի վիճելի գույքի՝ վեճի քննության և լուծման պահին բնեղենով պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվելու փաստը, հետևաբար գործում առկա ապացույցների գնահատման արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է հետևություններ աներ նշված փաստի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ, մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի քննության համար կարևորել է հայցվորի և պատասխանողի միջև գործարքի կնքման, այդ գործարքին պատասխանողի ցուցաբերած մասնակցության փաստերը և իր դատողությունները կառուցել է այդ փաստերի առկայության կամ բացակայության շուրջ, ինչն էլ հանգեցրել է գործի սխալ լուծման։

Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործում առկա չէ որևէ ապացույց, որով հիմնավորվում է վիճելի ավտոմեքենան բնեղենով պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվելու փաստը, հետևաբար վերջինս սույն գործով պատշաճ պատասխանող չի հանդիսանում։

Երկրորդ հարցադրման կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ վիճակագիտն հայցի միջոցով սեփականատերը կամ օրինական տիրապետողը ներկայացնում են գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետումից **բնեղենով** վերադարձնելու պահանջ։ Այն դեպքում, երբ գույքը բնեղենով այլևս գոյություն չունի՝ ոչնչացվել է, օգտագործվել է, էականորեն վերամշակվել կամ փոփոխվել, սեփականատերը կամ օրինական տիրապետողն իր իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացնել **վնասի հատուցման հայց** հարուցելով։ Այս դեպքում սեփականատիրոջը կարող է փոխհատուցվել գույքի արժեքը կամ հատկացվել նույն տիպի գույք։

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սեփականատերը (օրինական տիրապետողը), ելնելով այն հանգամանքից՝ գույքը բնեղենով գոյություն ունի, թե ոչ, իր իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացնել կամ վիճակագիտն հայցի, կամ վնասի հատուցման հայցի միջոցով։ Հետևաբար միևնույն գույքի կապակցությամբ խախտված իրավունքները վերականգնելու համար սեփականատերը չի կարող ակնկալել և վիճակագիտն, և վնասի հատուցման պահանջների միաժամանակյա բավարարում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի։ Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ուրիշի ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ պահանջելիս սեփականատերն իրավունք ունի այն անձից, ով գիտեր կամ պետք է իմանար իր տիրապետման ապօրինի լինելու մասին (անբարեխիղճ տիրապետող), պահանջել վերադարձնելու կամ հատուցելու նաև այն բոլոր եկամուտները, որոնք այդ անձն ստացել է կամ կարող էր ստանալ գույքի ապօրինի տիրապետման ամբողջ ժամանակամիջոցում, իսկ բարեխիղճ տիրապետողից՝ վերադարձնելու կամ հատուցելու այն բոլոր եկամուտները, որոնք նա ստացել է կամ կարող էր ստանալ սկսած այն պահից, երբ նա իմացել է կամ պետք է իմանար իր տիրապետման ապօրինի լինելու մասին կամ ծանուցում է ստացել գույքը վերադարձնելու մասին սեփականատիրոջ հայցով։

Վկայակոչված իրավադրույթից հետևում է, որ վինդիկացիոն և վնասի հատուցման հայցերի զուգակցման հնարավորություն օրենսդիրը նախատեսել է բացառապես այն դեպքում, երբ վնասի հատուցման պահանջը կրում է ամանցյալ բնույթ և անմիջականորեն բխում է վինդիկացիոն հայցի բովանդակությունից:

Վերոնշյալ դիրքորոշման համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ դատական պրակտիկայում, այդ թվում նաև սույն գործով արձանագրված այն դեպքերին, երբ միևնույն գույքի նկատմամբ խախտված իրավունքները վերականգնելու համար միաժամանակ հարուցվել է և վինդիկացիոն հայց, և վնասի հատուցման հայց: Նման դեպքերում դատարանները նախ և առաջ պետք է պարզեն գույքի՝ բնեղենով գոյության փաստը: Այս փաստի առկայությունը գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքների հիմնավորման դեպքում հանգեցնում է վինդիկացիոն հայցի բավարարման և վնասի հատուցման հայցի մերժման, իսկ այդ փաստի բացակայությունը՝ պատճառված վնասի համար պատասխանատվության այլ պայմանների հաստատման դեպքում՝ վնասի հատուցման հայցի բավարարման և վինդիկացիոն հայցի մերժման, սակայն նշված հայցերի միաժամանակյա բավարարման հնարավորությունն օբյեկտիվորեն բացառվում է, որը բխում է նաև կրկնակի պատասխանատվության անթույլատրելիության սկզբունքից:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը բացառում է նաև նշված հայցերի միաժամանակյա բավարարումը՝ պայմանով, քանի որ այն կարող է հանգեցնել դատական ակտի որոշակիության սկզբունքի խախտման, որպիսի սկզբունքը թեև քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված չէ, սակայն այն իրավական հասկացություն է և միջազգայնորեն ճանաչված սկզբունք ու ենթադրում է, որ դատական ակտը պետք է լինի որոշակի՝ այն պետք է ձևակերպվի հստակ և հասկանալի, դրա բովանդակությունը պետք է շարադրվի այնպես, որպեսզի դատավարության մասնակիցների համար ակնառու և ակնհայտ լինի, թե իրենց ինչ իրավունք է տրամադրվում, իրենց որ իրավունքն է սահմանափակվում, իրենց ինչ իրավունքից են զրկվում կամ իրենց վրա ինչ պարտականություն է դրվում (*տես Գավիթ Ասատրյանի ընդդեմ Սվետլանա Ասատրյանի և Արթուր Գասիսյանի թիվ ԵՄԴ/0199/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.07.2011 թվականի որոշումը*):

Սույն գործով հայցվորը, վկայակոչելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածը, դատարանից պահանջել է պարտավորեցնել պատասխանողին ավտոմեքենան ապօրինի տիրապետումից հետ վերադարձնել կամ վճարել դրա արժեքը, այսինքն՝ միաժամանակ ներկայացրել է և՛ վինդիկացիոն հայց, և՛ վնասի հատուցման հայց:

Դատարանը, հայցը մասնակի բավարարելով, վճռել է պարտավորեցնել պատասխանող Լևոն Գրիգորյանին հայցվոր Վարդան Դազարյանին վերադարձնել 1985 թվականի արտադրության «Կամագ-53212» մակնիշի թիվ 43-71ԱԴԾ պետհամարանիշի ավտոմեքենան կամ դրա արժեքը՝ 3.150.315 ՀՀ դրամ: Տվյալ պարագայում Դատարանը միաժամանակ բավարարել է և՛ վինդիկացիոն հայցը, և՛ վնասի հատուցման հայցը՝ կայացնելով պայմանով վճիռ:

Վերաքննիչ դատարանը, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, Դատարանի վճիռը թողել է օրինական ուժի մեջ:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը վերը շարադրված վերլուծությունների հիմքով անթույլատրելի է համարում նշված հայցերի միաժամանակյա բավարարումը՝ ար-

Դատական պրակտիկա

ձանագրելով իրավական որոշակիության և կրկնակի պատասխանատվության անթույլատրելիության սկզբունքների խախտում:

Սինույն ժամանակ վնասի հատուցման պահանջի բավարարումը ստորադաս դատարանների կողմից Վճռաբեկ դատարանը գնահատում է ոչ իրավաչափ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադառնալով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի վերլուծությանը, արձանագրել է, որ վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման է պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների, վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու պարտապանի մեղքի **միաժամանակյա** առկայությունը (*տես Նատալյա Հակոբյանն ընդդեմ Վարդան Հայրապետյանի թիվ ՀՔԳ-3/0016/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով հայցի հիմքը և վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, գտնում է, որ սույն գործով վնասի հատուցման հայցապահանջի շրջանակներում պետք է հիմնավորվեր՝

- 1) վնասը՝ վիճելի ավտոմեքենայի՝ բեռեղնով գոյություն չունենալու փաստը, և
- 2) մինչ բեռեղնով գոյության դադարումը՝ այդ ավտոմեքենայի՝ պատասխանողի ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվելու փաստը:

Սիայն նշված փաստերի հաստատման դեպքում դատարանները կարող էին անդրադառնալ և դատողություններ անել պատճառված վնասի համար պատասխանատվության մյուս պայմանների առկայության վերաբերյալ:

Սինչդեռ սույն գործով ստորադաս դատարանները վերոնշյալ փաստական հանգամանքների հիմնավորված չլինելու պարագայում հաստատված են համարել վնասի և ոչ օրինաչափ վարքագծի միջև պատճառական կապի առկայությունը, ինչը հանգեցրել է վնասի հատուցման պահանջի անհիմն բավարարման:

Վերոգրյալ պատճառաբանությունների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների՝ վնասի հատուցման հայցի բավարարման վերաբերյալ եզրահանգումներն ապացուցման առարկան կազմող փաստերի շրջանակը սխալ պարզելու և գործում առկա ապացույցները սխալ գնահատելու արդյունք են, որն էլ ազդել է սույն գործի ելքի վրա:

Նշված պատճառաբանություններով հերքվում են վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ բողոքի հիմքը բավարար է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Սիաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի առաջին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մաս-

Դատական պրակտիկա

նակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 11.07.2013 թվականի որոշումը և այն փոփոխել: Վարդան Բազարյանի հայցն ընդդեմ Լևոն Գրիգորյանի՝ ավտոմեքենան ապօրինի տիրապետումից հետ պահանջելու կամ դրա արժեքը վճարելու պահանջի մասին, մերժել:

2. Վարդան Բազարյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 104.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի համար վճարման ենթակա և ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի դատարանի 13.03.2006 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի գումար:

Վարդան Բազարյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար պակաս վճարված պետական տուրքի գումար:

Վարդան Բազարյանից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 114.510 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար վճարման ենթակա և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 11.12.2013 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրքի գումար:

Վարդան Բազարյանից հոգուտ Լևոն Գրիգորյանի բռնագանձել 94.500 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

Վարդան Բազարյանից հոգուտ «ՀՀ Փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես 19.11.2010 թվականի թիվ 17591010 փորձագետի եզրակացության համար 19.11.2010 թվականի թիվ 4030 հաշիվ-ապրանքագրով վճարման ենթակա գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

145

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE CORRELATION BETWEEN CONSTITUTIONAL LEGAL INSTITUTES OF CONFIDENCE AND NO CONFIDENCE VOTES AND THEIR REGULATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA (COMPARATIVE ANALYSIS)

HRACHIK YARMALOYAN

LEGAL EXPERT AT DEUTSCHE GESELLSCHAFT FÜR INTERNATIONALE ZUSAMMENARBEIT GMBH

The article of Hrachik Yarmaloyan refers to the regulation of confidence and no confidence votes in the Constitution of the Republic of Armenia of 1995, after amendments of the Constitution in 2005 and in Draft Chapters 1-7 of the Constitution published on the official website of the Ministry of Justice on July 15, 2015. At the same time, the author has made comparative study of constitutional regulation of these two institutes in the European states, in order to show what are the modern development trends of these institutes in European constitutions. The Republic of Armenia adopted presidential government system in its Constitution in 1995. Ten years after the adoption of the Constitution the Republic of Armenia changed its government system into semi-presidential government after the amendments of the Constitution in 2005 and now according to Draft Chapters 1-7 of the Constitution published on 15.07.15 Armenia will have parliamentary government system. Confidence and no confidence votes play a crucial role in ensuring the mechanism of checks and balances in separation of powers which changes depending on government systems. The comparative analysis will help to understand the developments of these two constitutional institutes in the course of constitutional reforms in Armenia since 1995 up to present days, and to check how far do the regulations on confidence and no confidence votes in the Armenian Constitution comply with the developments of modern constitutional law in Europe.

Keywords: vote of confidence, vote of no confidence, government, parliament, prime minister, member of the government, constitution, draft of constitutional reforms, mechanism of checks and balances, separation of powers, draft law, draft budget, international experience, constitution in force, constitution of 1995 edition, draft of constitutional amendments of 2015

СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫМИ ИНСТИТУТАМИ ВОТУМА ДОВЕРИЯ И НЕДОВЕРИЯ И ИХ РЕГУЛИРОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

ГРАЧИК ЯРМАЛОЯН

ПРАВОВОЙ ЭКСПЕРТ НЕМЕЦКОГО ОБЩЕГО МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (GIZ)

Статья Грачика Ярмаляна касается регулирования вотума доверия и недоверия в Конституции Республики Армения 1995-ого года после реформ Конституции в 2005-ом году и в Проекте глав 1-7 Конституции, который был опубликован на официальном вебсайте Министерства Юстиции 15-ого июля 2015-ого года. Одновременно, автор сделал сравнительный анализ регулирования этих двух институтов в европейских странах, чтобы показать современные тенденции развития этих институтов в Европейских конституциях. Республика Армения установила президентскую систему правления в своей Конституции 1995-ого года. Через десять лет после принятия Конституции, Республика Армения изменила систему правления, выбрав полупрезидентскую систему правления после изменений в Конституции в 2005-ом году, а согласно Проекту глав 1-7 Конституции, который был опубликован 15-ого июля 2015-ого года, в Армении будет парламентская система правления. Вотум доверия и недоверия играет ключевую роль в обеспечении механизма сдержек и противовесов в разделении властей, который изменяется в зависимости от форм правления. Сравнительный анализ поможет понять изменения в этих двух институтах в ходе конституционных реформ Армении, начиная с 1995-ого года до нынешних дней и проверить, насколько регуляции вотума доверия и недоверия в Армянской Конституции соответствуют развитиям современного конституционного права в Европе.

Ключевые слова: вотум доверия, вотум недоверия, правительство, парламент, премьер-министр, член правительства, конституция, проект конституционных реформ, механизм сдержек и противовесов, разделение властей, проект закона, проект бюджета, международный опыт, действующая конституция, конституция в редакции 1995-ого года, проект конституционных изменений 2015-ого года

Բանալի բառեր - վստահության թվե, անվստահության թվե, կառավարություն, խորհրդարան, վարչապետ, կառավարության անդամ, Սահմանադրություն, սահմանադրական բարեփոխումների նախագիծ, գալուստների և հակակշիռների մեխանիզմ, իշխանությունների տարանջատում, օրենքի նախագիծ, բյուջեի նախագիծ, միջազգային փորձ, գործող Սահմանադրություն, 1995թ. խմբագրությամբ Սահմանադրություն, 2015 թ. սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

PROBLEMS OF JUDICIAL LAW-CREATIVE ACTIVITY AND APPLICATION OF JUDICIAL PRECEDENT IN THE CONTINENTAL LEGAL SYSTEM

ARTSRUN MIRZOYAN
JUDGE OF THE ADMINISTRATIVE COURT OF THE RA

The author thinks that the basic investigations implemented in 60-70s by the western authors on the term "Precedent law" under the sponsorship of the International Association of Jurisprudence proved that the precedent as a legal source found full support and recognition in one national legal system and legal family. That was Anglo-Saxon legal family and respectively the legal systems of Great Britain, Australia, Canada, USA, and all other states included in that legal family.

In other legal systems the precedent has never been perceived and does not perceived as legal source neither in its classic nor in transformed with the course of time, «modernized» form. In particular, in the legal systems of the countries which in recent past considered themselves as socialist countries (Bulgaria, Hungary, Rumania, Latvia, Lithuania, Estonia, etc.)

Keywords: precedent law, doctrine, Roman-German law, Anglo-Saxon legal family, continental legal system

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ СУДЕБНОЙ ПРАВОСОЗИДАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

АРЦРУН МИРЗОЯН
СУДЬЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА

Автор считает, что основополагающие исследования “Прецедентного права”, которые проводили западные авторы под эгидой Международной ассоциации правовой науки в 60-70-х гг., показали, что в системе одной правовой системы и в правовых семьях прецедент в качестве источника права нашел свое полное содействие и признание. Таким является англо-саксонская правовая семья и, соответственно, правовые системы Великобритании, Австралии, Канады, США и всех остальных государств, которые входят в данную правовую семью. В других правовых системах прецедент никогда не воспринимался и не воспринимается в качестве источника права ни в своем классическом, ни в видоизмененном в течение времени — “модернизированном” виде. В частности, в правовых системах этих стран, которые сравнительно в недалеком прошлом относили себя к социалистическому строю (Болгария, Венгрия, Румыния, Латвия, Литва, Эстония и т. д.).

Ключевые слова: прецедентное право, доктрина, романогерманское право, англосаксонская правовая семья, континентальная правовая система

Բանալի բառեր - նախադեպային իրավունք, դոկտրին, ռոմանագերմանական իրավունք, անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիք, մայրցամաքային իրավական համակարգ

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2016 8 - 9 (193 - 194)

ՈՍՏԱԿԱՆ ԻՇխանություն

RESUME - PEZYOME

HISTORICAL UNDERSTANDING OF THEORETICAL CONCEPTS OF LEGAL GAPS UNTIL THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

GAREGIN PETROSYAN

**DEPUTY HEAD OF LEGAL DEPARTMENT OF THE STAFF OF THE NA
OF THE RA, 1st CLASS COUNCIL OF STATE SERVICE OF THE RA,
Ph.D. CANDIDATE OF JURIDICAL SCIENCES**

The research article is dedicated to the theoretical concepts of legal gaps from ancient times until the beginning of 20th century. It encompasses the scope of current legal gaps in the Republic of Armenia, the causes thereof, the issues of improvement of legal regulation of new social and socio-political relations, combined with perceptions and transformation of gaps in various scientific theories (such as; positivism, theological theory of law, normative legal theory, etc.). The historical quotes by lawyers, philosophers and other famous scientists, who were promoting the theories of legal gaps, are reflected in the present article. The article can be useful for all the specialists interested in the gaps of law.

Keywords: theory of law, gaps in the law, law-making activity, judicial precedent, law, justice, praetorian law, legal positivism.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ПОНИМАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ПРОБЕЛОВ ПРАВА ДО НАЧАЛА 20-ОГО ВЕКА

ГАРЕГИН ПЕТРОСЯН

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАЧАЛЬНИКА ЮРИДИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ
АППАРАТА НС РА, СОВЕТНИК 1-ГО КЛАССА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
СЛУЖБЫ РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Научная статья посвящена теоретическим концепциям пробелов права с древних времен до начала 20-ого века. В ней в общей форме отражаются нынешние пробелы правового поля Республики Армения, их причины, проблемы совершенствования правового регулирования новых общественных и социально-политических отношений, средства совершенствований, в сочетании с понятиями и с преобразованиями пробелов различных научных теорий (позитивистических, теологических, нормативистских, итд.). Даны исторические цитаты юристов, философов и других известных ученых, которые развивали теории пробелов права. Статья может быть полезной для всех специалистов интересующихся пробелами права.

Ключевые слова: теория права, пробелы права, правотворческая деятельность, судебный прецедент, закон, правосудие, преторианское право, позитивистское восприятие права

Բանալի բառեր - իրավունքի տեսություն, իրավունքի բացեր, իրավաստեղծ գործունեություն, դատական նախադեպ, օրենք, արդարադատություն, պրետորական իրավունք, պոզիտիվիստական իրավաբանական

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

PROBLEMS OF DEFINITION THE LEGAL NATURE OF LEX MERCATORIA

SATENIK HARUTYUNYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF
THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

In the scientific article, the author by revealing the notion of lex mercatoria, tried to define the legal nature of the phenomena of modern international trade, were considered some critical concepts concern to the determination the legal nature of lex mercatoria. By summarizing, the author concludes that the concept of lex mercatoria fairly new development of legal life, hence his imperfection and lack of certainty and lex mercatoria should be perceived as really equivalent to the national legal system, global in nature.

Keywords: Transnational law, lex mercatoria, legal system, substantive method of adjudication

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ LEX MERCATORIA

САТЕНИК АРУТЮНЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

В научной статье автор попытался определить юридическую сущность lex mercatoria как актуального явления в международном торговом обороте через формулирование его понятия. В статье рассматривается ряд критических подходов и концепций относительно выявления юридической природы lex mercatoria. В заключении автор приходит к выводу, что lex mercatoria довольно новое явление юридической жизни, в связи с чем оно несовершенно и недостаточно определена. Lex mercatoria эквивалентно национальной правовой системе и глобальная по своей природе.

Ключевые слова: Транснациональное право, lex mercatoria, правовая система, основной метод вынесения арбитражного решения

Բանալի բառեր - անդրազգային իրավունք, lex mercatoria, իրավական համակարգ, դատական որոշում կայացնելու հիմնական մեթոդ

ՀՈՒՆԻՐՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

NON TYPICAL TYPES OF EMPLOYMENT

CHRISTINE GHAZARYAN
VANADZOR STATE UNIVERSITY
LECTURE OF CHAIR “PHILOSOPHY AND POLITOLOGY”,
PhD IN LAW

Traditionally indefinitly, sustainability of labour ralationships and definition of security and protectiveness for employers were considered as the most important attributes for labour contracts. That’s why contracts for an indefinite term were and now are considered as the most preferable types of agreements which define and provide guarantees for employers. Despite of the fact that these types are more preferable it’s obvious that under the pressure of new economical conditions previous relatioanships were transformed into cardinally new more flexible, timeserver relatioanships. Due to the reason that for this new dramatically differentiated relatioanships were characteristical organizational, individual and economic features these new relationships were called as non typical or atypical employment. By this article the author try to describe the main objective and subjective reasons of origine, currently applicable forms in labour market and characteristical featers for these types of employment.

Keywords: nontypical and typical employment, resilience of labour relationships, outsourcing, outstaffing, distance work, civil contracts of providing individual services.

НЕТИПИЧНЫЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ

КРИСТИНЕ КАЗАРЯН
ВАНАДЗОРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ “ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ”,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Традиционно в трудовых отношениях большое значение отдавалось продолжительности этих отношений и защищенности и безопасности работника. Поэтому бессрочные трудовые догово-ры считались и до сих пор являются самыми предпочтительными договорами, которые устанавли-вают и обеспечивают гарантии для работников. Поэтому бессрочные трудовые договоры счита-лись и до сих пор считаются самыми предпочтительными, обеспечивающие гарантии для работ-ников, договоры. В современный рынок труда постепенно внедряются координально новые тру-довые отношения, что предполагает обязательное преобразование прежних трудовых отношений и внедрение совершенно новых и для таких отношений обязательных таких качеств, как гибкость и адаптация к новым условиям. Таким совершенно новым отношениям прикрепилоь название нестандартные формы занятости, которые от стандартных, то есть традиционных трудовых отно-шений отличались организационными, индивидуальными и имущественными особенностями. В статье была сделана попытка раскрыть суть нестандартной занятости, причин ее возникновения, особенности нестандартных трудовых договоров и видов атипичных трудовых договоров сущест-вующих на рынке труда.

Ключевые слова: нетрадиционная форма занятости, традиционная форма занятости, гибкость трудовых отношений, аутсорсинг, аутстаффинг, фриланс, дистанционная работа, договоры о платных персональных услуг

Բանալի բառեր - ոչ ավանդական զբաղվածություն, ավանդական զբաղվածություն, աշխատան-քային հարաբերությունների սահունություն և ճկունություն, ամբստրսինք, ամբստաֆինգ, ֆրիլանս, հեռավար աշխատանք, վճարովի հիմունքներով անձնական բնույթի ծառայությունների մատուցման պայմանագրեր

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

ISSUES ON THE LEGAL REGULATION OF PERMANENT ESTABLISHMENT IN THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THEIR SOLUTIONS

UNIV.-PROF DR. STEPHAN KUDERT

**CHAIRMAN: BUSINESS TAXATION AND AUDITING,
EUROPEAN-UNIVERSITY VIADRINA
GEGHAM GEVORGYAN**

**PHD IN LAW, CHIEF LAWYER AT THE HE STATE AGENCY
NATIONAL CENTRE FOR LEGISLATIVE REGULATION PROJECT
IMPLEMENTATION UNIT AT THE GOVERNMENT STAFF OF THE
REPUBLIC OF ARMENIA, LECTURER IN THE PUBLIC
ADMINISTRATION ACADEMY OF RA**

M.SC. SATENIK MELKONYAN

**RESEARCH ASSISTANT, CHAIR: BUSINESS TAXATION AND
AUDITING, EUROPEAN-UNIVERSITY VIADRINA**

In the first part of the article the taxation of the incomes from Armenian sources of non-residents is discussed. There are presented the modes of taxation of income tax of non-residents' activities either by the tax agent near the source, or by the non-resident himself based on the annual income calculations.

The article analyses the content of the actual place of activity or branch of non-resident defined by the Armenian legislation and the permanent establishment defined in RA international agreements on avoiding double taxation and the OECD model convention.

The last part of the article is dedicated to the presentation of the solution of discovered issues.

Keywords: profit tax, income, permanent establishment, non resident, separate unit, branch, actual place of activity

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

151

RESUME - РЕЗЮМЕ

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОСТОЯННОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И ИХ РЕШЕНИЯ

ДОКТОР ПРОФЕССОР ШТЕФАН КУДЕРТ
**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КАФЕДРЫ: БИЗНЕС НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
И АУДИТ, ЕВРОПЕЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВИАДРИНА**

ГЕГАМ ГЕВОРГЯН
**КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ГЛАВНЫЙ ЮРИСТ
В ГОСУДАРСТВЕННОМ УЧРЕЖДЕНИИ “БЮРО ПО РЕАЛИЗАЦИИ
ПРОГРАММ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР ПО УРЕГУЛИРОВАНИЮ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА” АППАРАТА ПРАВИТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ, ЛЕКТОР В АКАДЕМИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА**

САТЕНИК МЕЛКОНЯН
**НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК КАФЕДРЫ:
БИЗНЕС НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ И АУДИТ,
ЕВРОПЕЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВИАДРИНА**

В первой части статьи рассматривается налогообложение нерезидентов от доходов, полученных из армянских источников. Представляются способы обложения налога на прибыль нерезидента: у источника налогового агента или на основе самостоятельно проведенных ежегодных расчетов. В данной статье проводится анализ концепции о обособленного подразделения и фактического места деятельности, представленного в законодательстве Республики Армении и концепции о постоянном представительстве представленного в подписанных со стороны Республики Армении международных соглашений об избежании двойного налогообложения и в типовой конвенции ОЭСР.

Последняя часть статьи посвящена представлению решений выявленных проблем.

Ключевые слова: налог на прибыль, доход, постоянное представительство, нерезидент, обособленного подразделения, фактическое место деятельности

Բանալի բառեր - շահութահարկ, եկամուտ, մշտական հաստատություն, ոչ ռեզիդենտ, առանձնացված ստորաբաժանում, գործունեության փաստացի վայր

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

ISSUES AND SOLUTIONS ON "HOW FREQUENT THE SANCTION IN FORM OF DETENTION IS APPLIED"

HAYK HARUTYUNYAN
PhD IN LAW

GEVORG KHACHATRYAN

In this article, the author examined the core issues of frequently applied “sanction through detention” aspect. He observed legally negative consequences emerged during the process of such initiation and also commented on the nature and the content of other forms of sanctions in form of detention, providing his versions of solutions to these issues. To have efficiently addressed this matter, the author has examined data, statistics relative to the application of the sanction of detention, studied various scientific and theoretical approaches and considered preliminary decisions of the court of cassation.

Keywords: Detention, Penalty, Community Service, Sanctions replacing detention

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЧАСТОГО ПРИМЕНЕНИЯ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ КАК ВИДА НАКАЗАНИЯ И ИХ РЕШЕНИЯ

АЙК АРУТЮНЯН
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

ГЕВОРГ ХАЧАТРЯН

В данной статье автор изучил проблемы частого применения лишения свободы как вида наказания. Автор обратился к правовым отрицательным последствиям, возникшим в результате частого применения такого вида наказания как лишение свободы, а также к сути и содержанию иных видов наказания, выступающих альтернативой лишению свободы, в результате чего автор предложил свои варианты решения основных проблем. Для эффективного изучения основной проблемы автор исследовал статистические данные, подходы многочисленных ученых-теоретиков касательно использования лишения свободы как вида наказания, а также прецедентные решения Кассационного суда РА.

Ключевые слова: лишение свободы, штраф, общественные работы, виды наказания, выступающие альтернативой лишения свободы

Բանալի բառեր - ազատազրկում, տուգանք, հանրային աշխատանքներ, ազատազրկմանն ալտերնատիվ հանդիսացող պատժատեսակներ

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE ILLEGAL ABORTION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA AND FOREIGN COUNTRIES

HASMIK SMBATYAN

**SENIOR LECTURER OF THE DEPARTMENT OF CRIMINAL
PROCEDURE OF ACADEMY OF POLICE
EDUCATIONAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

The maternity is the greatest gift for the woman and, consequently, the abortion is, from the ethnic point of view, the most difficult and agonizing choice. The induced abortion was outside the law for ages. All religions prohibit the congregation to participate this process. A lot of countries legalized abortions in 20th century and dealt the problem from juridical point of view which gave birth to the concept of induced abortion. The current Criminal Codes of almost all countries have norms concerning the illegal abortions. In modern states the criminal policy concerned illegal abortions is essentially different from each other, depending on the relation of the state and society to the problem of the induced abortion. The article deals with the criminal and legal comparison characteristics of illegal abortions in the Republic of Armenia and other countries, their differences as well as their advantages and disadvantages are pointed out. Here some regulations concerned the legal adjustment of illegal abortions are suggested.

Keywords: illegal abortion, the subject of the crime, woman health, enforcement, medical and social indication, the object of infringement.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННЫЙ АБОРТ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

АСМИК СМБАТЯН

**СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО
ПРОЦЕССА ФАКУЛЬТЕТА ПРАВОВЕДЕНИЯ АКАДЕМИИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ПОЛИЦИИ РА,
МАЙОР ПОЛИЦИИ**

Материнство величайший дар женщины, следовательно, с нравственной точки зрения аборт является для женщины тяжелым и мучительным выбором. Искусственное прерывание беременности столетиями было вне закона. Все религии запрещали верующим участвовать в этом процессе. В 20-ом веке многие страны узаконили аборт, и подошли к проблеме с юридической точки зрения, откуда и в обиход вошло понятие незаконного аборта. В действующем уголовном кодексе почти всех стран записаны нормы относительно незаконного аборта. В современных государствах уголовная политика в отношении незаконного аборта существенно отличается друг от друга, в зависимости от отношения государства и общественности к проблеме искусственного прерывания беременности. В настоящей статье представлена сравнительная уголовно-правовая характеристика нелегальных абортов Республики Армения и других стран, указаны их различия, а также недостатки и преимущества. Предложены некоторые положения относительно правового урегулирования незаконного аборта.

Ключевые слова: незаконный аборт, субъект преступления, здоровье женщины, принуждение, медико-социальное показание, объект посягательства

Բանալի բառեր - անօրինական արորտ, հանցագործության սուբյեկտ, կնոջ առողջություն, հարկադրանք, բժշկասոցիալական ցուցմունք, բռնության օբյեկտ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME CRIMINAL PROCEDURAL ISSUES OF THE INSTITUTE OF AMNESTY

SAMVEL YUZHASHYAN
**PROSECUTOR AT THE YEREVAN GARISSON MILITARY
PROSECUTOR'S OFFICE,
DOCTOR OF PHILOSOPHY IN LAW**

The article defines several issues of the constitutional institute of amnesty. Part 6 of article 35 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (RA) provides an exception for the application of the amnesty, in particular, the refusal to initiate criminal proceedings, the termination of the proceedings and the termination of criminal prosecution on the grounds specified in paragraph 13 part 1 of this Article are not permitted, if the damage is not compensated or the caused harm is not otherwise smoothed over, or there is a dispute regarding the compensation of the damage. The issue that the author raise is that this legislative provision unreasonably restrains the defendant's right to refer to the Institute provided by the Constitution of RA, as well as the right of the RA legislature to implement powers vested in him. The author presents the law enforcement practice of the Institute of amnesty and makes a legislative proposal.

Keywords: Amnesty, constitutional institution, unjustified restriction, powers of the National Assembly of the Republic of Armenia

НЕКОТОРЫЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА АМНИСТИИ

САМВЕЛ ЮЗБАШЯН
**ПРОКУРОР ВОЕННОЙ ПРОКУРАТУРЫ ЕРЕВАНСКОГО ГАРНИЗОНА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В рамках данной научной статьи рассматриваются проблемные вопросы конституционного института амнистии. Часть 6 статьи 35 уголовно-процессуального кодекса Республики Армения (РА) предусматривает исключение для применения амнистии, в частности, отказ в возбуждении уголовного дела, прекращение производства по делу и прекращение уголовного преследования по основаниям, указанным в пункте 13 части 1 настоящей статьи, не допускаются, если не возмещен ущерб или иным образом заглажен причиненный вред, или есть спор по вопросу компенсации ущерба. Проблема, выдвинутая автором, заключается в том, что, данное законодательное положение необоснованно ограничивает как возможность обвиняемого пользоваться институтом предусмотренным Конституцией РА, так и право законодательного органа РА осуществить возложенное на него полномочие. Автором представлена правоприменительная практика института амнистии и выдвигается законодательное предложение.

Ключевые слова: амнистия, конституционный институт, необоснованное ограничение, полномочия Национального собрания Республики Армения

Բանալի բառեր - համաներում, սահմանադրական ինստիտուտ, անհիմն սահմանափակում, ՀՀ Ազգային ժողովի լիազորություններ

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

SOME ISSUES RELATED TO CONDITIONAL EARLY DISCHARGE OF SERVING SENTENCE

JIRAYR GHARIBYAN

**SENIOR INVESTIGATOR OF MALATIA-SEBASTIA ADMINISTRATIVE
DISTRICT OF INVESTIGATIVE COMMITTEE OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA, MASTER OF LAW OF NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF RA**

Parole is the conditional release of a prisoner before the prison sentence has expired. Parole decisions are made by a separate state agency, or commission, which considers the applications of prisoners for early release from imprisonment. Typically, parole is granted on certain conditions that must be carefully followed. For example, a parolee, or person on parole, may be required to check in with a parole officer each week. Violating these conditions can result in the agency revoking the parole and sending the parolee back to prison. Many states have passed sex offender registration laws. They require convicted sex offenders to register with local police departments. The police then warn individuals and groups about sex offenders in their communities. Courts have generally found these laws do not violate the constitutional rights of offenders. The specific requirements of these laws vary from state to state.

Keywords: conditional early discharge of serving sentence, sentence, correction

ПРОБЛЕМЫ СВЯЗАННЫЕ С УСЛОВНО-ДОСРОЧНЫМ ОСВОБОЖДЕНИЕМ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

ЖИРАЙР ГАРИБЯН

**СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА
ОКРУГА МАЛАТЯ-СЕБАСТИЯ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РА**

Условно-досрочное освобождение от наказания – прекращение исполнения уголовного наказания, связанное с достижением его целей, до отбытия назначенного осуждённому срока наказания, с установлением для освобождаемого лица испытательного срока, в течение которого оно должно доказать своё исправление. Нарушение условий испытательного срока ведёт к возобновлению исполнения назначенного наказания. Впервые условно-досрочное освобождение от наказания появилось во Франции в 1885 году. С тех пор данный институт был воспринят правовыми системами (уголовным или уголовно-процессуальным законодательством) практически во всех странах мира. Его применение является проявлением гуманизма и направлено на стимулирование осуждённых к исправлению и перевоспитанию, а также поддержание порядка в исправительных учреждениях. В большинстве стран мира условно-досрочное освобождение возможно лишь от наказаний, связанных с лишением свободы осуждённого, однако в отдельных национальных правовых системах (в частности, государств постсоветского пространства) возможно и его применение в отношении осуждённых, отбывающих исправительные работы, ограничение по военной службе, содержание в дисциплинарной воинской части и др.

Ключевые слова: уголовно-досрочное освобождение от отбывания наказания, наказание, исправление

Բանալի բառեր - պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատում, պատիժ, ուղղում

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

SOME ISSUES CONCERNED WITH THE CONDITIONS OF THE ARREST ACCORDING TO THE CRIMINAL-PROCEDURE CODE OF THE RA AND DRAFT NEW CRIMINAL-PROCEDURE CODE

DAVIT AVETISYAN
CHAIRMAN OF THE CRIMINAL CHAMBER OF THE CASSATION COURT OF THE RA, HONORED LAWYER OF THE RA, PhD IN LAW, DOCENT

The authors supposes that the Concept also defined change of conditions of secure placement as a direction of development of legislation on criminal proceedings. Respectively, the conditions of arrest were basically changed in the Project. According to the project the following conditions are necessary for secure placement application:

- a. Grounded suspicion that the accused is concerned with the commitment of the crime incriminated to him;
- b. Application of secure placement is allowed only in cases if alternative guarantees are not enough to provide the proper conduct of the accused.

Thos are the principal requirements which are fixed as conditions for application of arrest. At that, both conditions are novelties in comparison with the legislation in force. Nevertheless, the Cassation Court introduced the precedent law into the judicial practice of RA on the base of that of the European Court. Unlike the Project, the legislation in force provides larger list of conditions for application of arrest although it contains problematical regulations too. So, it seemed that those questions would be resolved but they not only failed to be solved but also arose new problems.

Keywords: grounded suspicion, accused, secure placement, restraint, conditions for application of secure placement

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С УСЛОВИЯМИ АРЕСТА В ДЕЙСТВУЮЩЕМ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ РА И ПРОЕКТЕ НОВОГО КОДЕКСА

ДАВИТ АВЕТИСЯН
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ УГОЛОВНОЙ ПАЛАТЫ АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА, ЗАСЛУЖЕННЫЙ ЮРИСТ РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ

Автор считает, что в качестве направления развития уголовно-процессуального законодательства Концепция устанавливала также изменение условий применения ареста. В соответствии с этим в Проекте основательно подверглись изменению условия ареста. Согласно проекту для применения ареста необходимы следующие условия:

- а. обоснованное подозрение, что обвиняемый имеет отношение к совершению инкриминируемого ему преступления;
- б. применение ареста разрешить только в том случае, когда альтернативными гарантиями невозможно обеспечить надлежащее поведение обвиняемого.

Это те основные требования, которые зафиксированы в качестве применения ареста. Кстати, эти два условия являются новинками в сравнении с действующим законодательством. Несмотря на то, что в судебной практике принимая за основание прецедентное право европейского суда, Кассационный суд ввел в судебную практику РА. В отличие от проекта, действующий кодекс предусматривает более обширные рамки условий применения ареста, несмотря на то, что он также имеет проблематичные регулировки, следовательно, казалось бы, что эти вопросы получают свое решение, однако они в Проекте не только не получили своего решения, а также создали новые проблемы.

Ключевые слова: обоснованное подозрение, обвиняемый, арест, мера пресечения, условия применения ареста

Բանալի բառեր - հիմնավոր կասկած, մեղադրյալ, կալանք, խափանման միջոց, կալանքի կիրառման պայմաններ

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2016 8 - 9 (193 - 194)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ի ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

INFORMING THE ACCUSED ABOUT THE NATURE AND REASONS OF ACCUSATION IN UNDERSTANDABLE LANGUAGE, IMMEDIATELY AND THOROUGHLY

EMMA AVAGYAN

SENIOR LABORATORY ASSISTANT OF THE CHAIR OF CRIMINAL PROCESSING AND CRIMINALISTICS OF FACULTY OF LAW OF YSU, CHIEF SPECIALIST OF THE DEPARTMENT OF ORGANIZING AND IMPROVING INVESTIGATIVE ACTIVITIES OF RA SPECIAL INVESTIGATION SERVICE

The work is devoted to the most important right of the accused of being informed of the accusation. This right is enshrined both in international documents and national legislation. The author has touched upon the clarification of the concept "accusation" in this work, which was disclosed by studying precedent practice of the European Court of Justice and of RA Court of Cassation. The guarantees providing the rights of the accused of being presented the information "immediately" and "in understandable language" are introduced in the work.

Keywords: accused, accusation, promptly, in understandable language, detail, the nature and reason, minimum rights.

ОСВЕДОМЛЕНИЕ ОБВИНЯЕМОГО ПРО СУЩНОСТЬ И ОСНОВЫ ОБВИНЕНИЯ, ОБСТОЯТЕЛЬНО, НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНО И НА ПОНЯТНОМ ЯЗЫКЕ

ЭММА АВАГЯН

СТАРШИЙ ЛАБОРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА И КРИМИНАЛИСТИКИ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ, ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ ОТДЕЛА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ СЛЕДСТВЕННЫХ РАБОТ СПЕЦИАЛЬНОЙ СЛЕДСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РА

Работа посвящена осведомлению важнейших прав обвиняемого. Это право было закреплено в международных документах и во внешне-государственном законодательстве. В работе автор возвращается к пояснению понятия «обвинение», которое было раскрыто в изучении прецедентной практики Европейского суда и кассационного суда РА. В работе так же представлены «незамедлительно» и «на понятном языке», гарантийные права обвиняемого.

Ключевые слова: обвиняемый, обвинение, незамедлительно, понятным языком, подробно, характер и основании, минимальные права

Բանալի բառեր - մեղադրյալ, մեղադրանք, անհապաղ, հասկանալի լեզվով, հանգամանորեն, բնույթ և հիմքեր, նվազագույն իրավունքներ

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

SOME ISSUES OF REALIZATION OF THE RIGHT TO ACCESS TO JUSTICE IN THE COURT OF APPEAL

**SARGIS TERZIKYAN
RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY,
FACULTY OF LAW, DEPARTMENT OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINAL TRIAL LAW, PHD CANDIDATE**

The article makes an attempt to research issues concerning the appellate procedure, as well as certain aspects regarding the access to criminal appellate court. The Author presents specific legislative recommendations in order to eliminate the obstacles of the right of access to court.

Keywords: criminal process, appeal of judgments and decisions, access to court, appellate procedure

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ДОСТУП К ПРАВОСУДИЮ В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ

**САРГИС ТЕРЗИКЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В рамках данной научной статьи рассматривается общая характеристика апелляционного производства, а также проблемы доступа в апелляционную инстанцию. Автор предлагает с помощью конкретных законодательных изменений устранить те пробелы, которые препятствуют осуществлению правосудия.

Ключевые слова: уголовный процесс, апелляционное производство, доступ к правосудию, обжалование приговоров и решений

Բանալի բառեր – քրեական դատավարություն, վերաքննիչ վարույթ, արդարադատության մատչելիություն, դատավճիռների և որոշումների բողոքարկում

ՀՈՒԼԻՍ – ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 – 9 (193 – 194)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

WAYS AND MEANS OF ELECTRONIC NOTIFICATION OF PARTIES TO PROCEEDINGS IN CIVIL LITIGATION

RUBINA PETROSYAN
LAWYER

Endorsed by the Procedure Code of RA the Institute of Legal Notices is directed to the realization of the right to judicial protection envisaged by the Constitution of RA. The Civil Procedure Code allows using the resources of modern technology when sending legal notification to the parties of proceedings, particularly notifying electronically about the time and location of the trial. Viewing the issue of ways and means of electronic notification from different angles it is obvious that each method of electronic notification contributes to the reduction of expenses associated with the process of legal notifications, also, providing expeditious and secure delivery to the parties of proceedings.

Keywords: proper notification, electronic notification, legal notification, party to proceedings, e-mail

СПОСОБЫ ЭЛЕКТРОННОГО ОПОВЕЩЕНИЯ ЛИЦ, УЧАСТВУЮЩИХ В ДЕЛЕ, В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

РУБИНА ПЕТРОСЯН
ЮРИСТ

Институт судебного оповещения, установленный в Кодексе гражданского судопро-изводства Республики Армения, нацелен на осуществление права судебной защиты, предусмотренного Конституцией РА. Законодательством гражданского судопроизводства разрешается в целях уведомления лиц, участвующих в деле, использовать методы, предоставляемые современной техникой, в частности, способы электронного оповещения о дате и месте судебного заседания. Рассматривая способы электронного оповещения с разных точек зрения, очевидно, что применение любого из способов электронного оповещения способствует экономии финансовых средств, предусмотренных для использования судебных извещений, доставки судебного извещения лицу, участвующему в деле, за более короткий отрезок времени, и более надежно.

Ключевые слова: надлежащее оповещение, электронное оповещение, судебное извещение, лицо, участвующее в деле, электронная почта

Բանալի բառեր - պատշաճ ծանուցում, էլեկտրոնային ծանուցում, դատական ծանուցագիր, գործին մասնակցող անձ, էլեկտրոնային փոստ

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE GENERAL DESCRIPTION AND THE PREVENTION CHARACTERISTICS OF JUVENILE GROUP CRIME

HRIPSIME KHACHATRYAN

**SENIOR LECTURER AT POLICE ACADEMY OF POLICE EDUCATIONAL
COMPLEX OF RA, DEPARTMENT OF LAW, CHAIR OF CRIMINAL
LAW AND CRIMINOLOGY, POLICE CAPTAIN.
PHD STUDENT OF RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
CRIMINAL AND PROCEDURE CHAIR**

Prevention of juvenile group crime is one of the important directions of fight against juvenile crime, because studies have shown that crimes committed by juveniles are largely bear group character. The article presents characteristics and features of juvenile group crime. Have been studied some social, socio — psychological factors promoting juvenile group crimes and more effective prevention measures were put forward based on study.

Keywords: juvenile group crime, crime prevention, disadvantaged family, legal education, crime prevention subjects

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ГРУППОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

РИПСИМЕ ХАЧАТРЯН

**СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ
УГОЛОВНОГО ПРАВА И КРИМИНАЛОГИИ
ФАКУЛЬТЕТА ПРАВОВЕДЕНИЯ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
КОМПЛЕКСА ПОЛИЦИИ РА, КАПИТАН ПОЛИЦИИ,
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Главным направлением борьбы с преступностью несовершеннолетних является предупреждение групповой преступности несовершеннолетних, поскольку исследования показали, что совершённые несовершеннолетними преступления в большинстве случаев носят групповой характер. В статье представлена характеристика групповой преступности несовершеннолетних и ее особенности. Автором изучены некоторые социальные и социально-психологические факторы, способствующие групповой преступности несовершеннолетних и на их основе были выдвинуты более продуктивные профилактические мероприятия.

Ключевые слова: групповая преступность несовершеннолетних, предупреждение преступности, мероприятия по предупреждению преступности, неблагополучные семьи, правовое воспитание, субъекты предупреждения преступности

Բանալի բառեր - անչափահասների խմբային հանցավորություն, հանցավորության կանխարգելում, անբարենպաստ ընտանիք, իրավական դաստիարակություն, հանցավորության կանխարգելման սուբյեկտներ

ՀՈՒՆԻՍՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Թեւավոր խոսքեր

Ճշմարտությունը պահանջում է անսասանություն. ճշմարտության համար հարկավոր է պայքարել կամ խաչվել, դեպի ճշմարտությունն է մարդը շարժվում. ճշմարտությանը պետք է կառչել, արդարությունը՝ որոնել:

Մ. Մ. ՊՐԻՇՎԻՆ

Ճշմարտացի գործը, երբ այն ճիշտ է շարադրված, անխորտակելի է:

ՊԼՈՒՏԱՐՔՈՍ

Ճշմարտությանը, ինչպես և թանկարժեք իրերին, պետք չէ զարդարվել, բայց այն պետք է այնպես մատուցել, որ տեսանելի լինի բարենպաստ լույսի ներքո:

Ջ. ՄԱՆՏԱՅԱՆԱ

Ճշմարտությունը հաղթահարում է ամեն մի տարածություն և չի կարող կասեցվել ոչ մի սահմանագծով:

Ա. ԲԱՐԲՅՈՒՄ

Եթե դուք թաքցնեք ճշմարտությունը և թաղեք հողում, նա անպայման կաճի և ձեռք կբերի այնպիսի ուժ, որ երբ մի անգամ դուրս պրծնի, ապա ամեն ինչ կսրբի իր ճանապարհին:

Է. ՋՈԼԱ

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2015 8 - 9 (193 - 194)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

162

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am